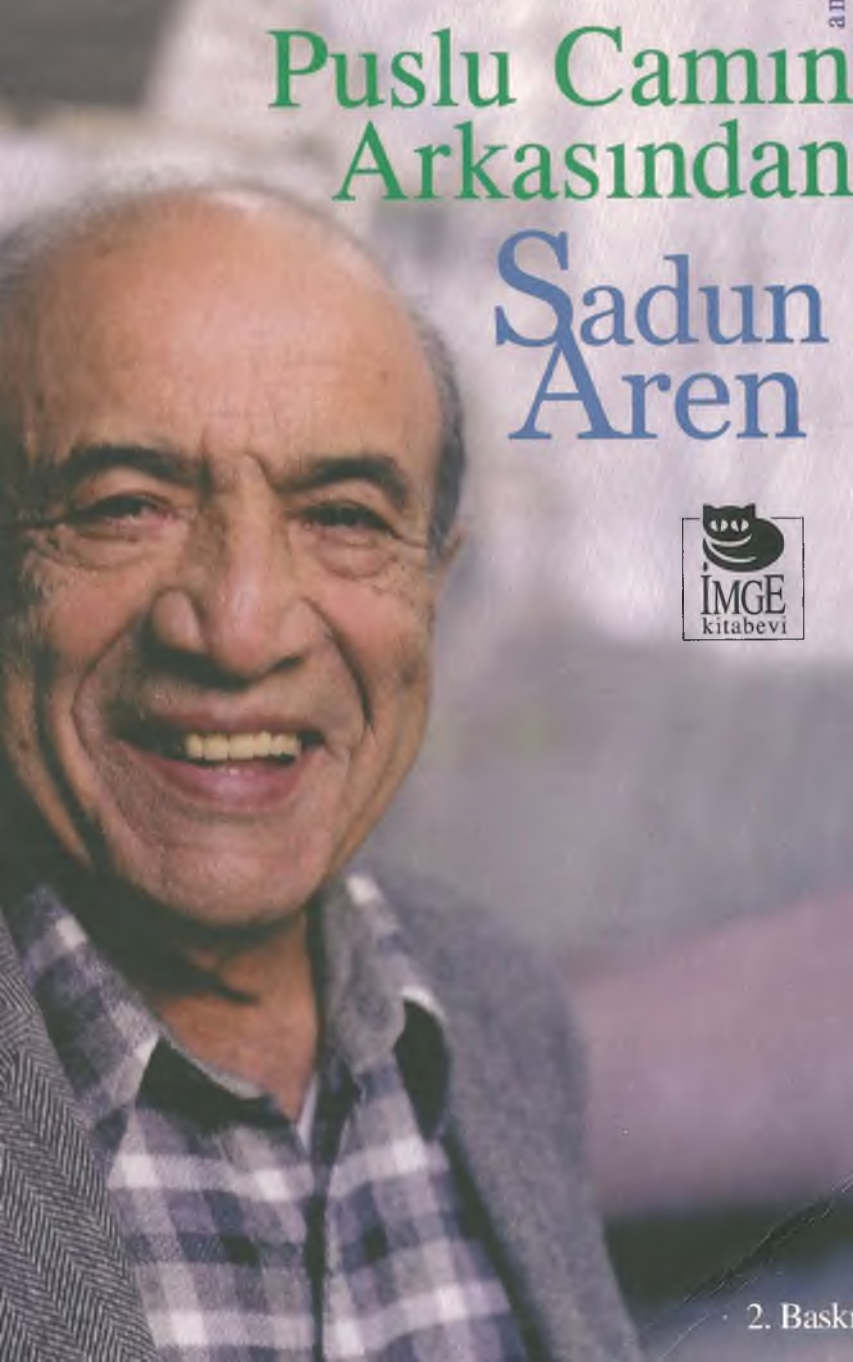
Puslu Camın Arkasından

Sadun Aren

İMGE kitabevi

2. Baskı

Sadun Aren, iktisat profesörü, siyaset adamı. 1922'de doğdu. 1940'ta Eskişehir Lisesi'ni, 1944'te Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitirdi. 1945'te aynı okulda asistan, 1950'de doçent oldu. 1951'de İngiltere'ye gönderildi. 1956'da ülkeye dönünce siyasi bir davadan yargılandı, beraat etti. 1957'de profesör oldu. Eylül 1960'ta Devlet Planlama Teşkilatı'nda danışmanlığa getirildi. 1962'ye kadar bu görevde kaldı. Sosyalist Kültür Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. TİP'in kuruluşuyla birlikte partiye girdi ve parti yönetiminde görev aldı. 1965 seçimlerinde İstanbul Milletvekili olarak parlamentoya girdi. Çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazdı. 12 Mart döneminde TİP'in yöneticileriyle birlikte tutuklandı. 12 yıla hüküm giydi. 1974 affıyla serbest bırakıldıktan sonra DİSK'te görev aldı. Bu dönemde *Politika* gazetesinde yazdı. 12 Eylül döneminde, önce ders notları sonra DİSK'te görev alması nedeniyle tutuklandı. 1984'te tahliye oldu. 1991'de Sosyalist Birlik Partisi'nin genel başkanlığına seçildi. Halen ÖDP'nin onursal genel başkanıdır. Aren'in ekonomi ile ilgili çeşitli kitap ve makaleleri vardır.

Sadun Aren

Puslu Camın Arkasından

2. Baskı

İMGE kitabevi

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Şebnem Çiler Tabakçı

ISBN 975-533-493-9

© İmge Kitabevi Yayınları, Sadun Aren, 2006

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Haziran 2006
2. Baskı: Eylül 2006

Kapak
Murat Özkoyuncu

Düzelti
Alaattin Topçu

Dizgi
Leyla Çelik

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Mithatpaşa Cad. No: 62/4 Kızılay-Ankara
Tel: (312) 418 70 93-94 • Faks: 418 10 46
www.pelinofset.com.tr

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10-11 • Faks: (312) 425 29 87
İnternet: www.imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr

Önsöz

Yakın zamana kadar bir anı kitabı yazmak şöyle dursun, böyle bir şey yapmayı aklımdan bile geçirmiyordum. Dünyayı yeni yeni tanımanın şımarıklığı ve yozluğu ile, birçok insan gibi ben de "geçmişe mazi derler" sığ düşüncesini kendime rehber olarak seçmiştim. Bu nedenle ne anı defteri tuttum ne de benzer nitelikte malzemelerden bir arşiv oluşturdum.

Demek oluyor ki başlangıçta bir anı kitabı yazmaya hazır değildim. Sanıyorum bu hazırlığın başlangıcı 80. yaş günümde öğrenci ve diğer arkadaşlarımın bana hediye ettikleri o muhteşem kutlamadır. O kutlamayı gördükten sonra geçmişin mazi değil yaşamın ta kendisi *olduğunu gördüm, anladım ve bilincine vardım.* Gerçekten, bir kimsenin hayatı doğumundan ölümüne kadar olan süre ise, bunun ilk -yani doğumundan bugüne kadar- olan kısmı gerçek hayatıdır. Geri kalan bugünden ölümüne kadar olan kısmı ise meçhuldür. Ne süresi

ne de içeriği bilinebilir. Onun için bugün insanın anılarını yazmaya başlayacağı an en uygun andır.

Bu kitabın fiilen yazılmasına gelince: Bu konuda en büyük teşekkürü önce öğrencim olarak tanıdığım, sonra bu tanışıklığımın sıcak bir arkadaşlığa dönüştüğü Ülkü Orbay'a borçluyum. Çünkü o, yalnız en büyük teşvikçim olmamış, üstelik anlatımlarımı baştan sona, iki kez teybe almış, bunları çözmüş, ayıklamış, ifadeleri düzeltmiş ve yeniden hepsini daktilo etmiştir. Bu arada pek çok da yeni önerilerde bulunmuştur. Teşekkür borçlu olduğum ikinci kişi sevgili kızım Yeşne Aren'dir. Onun katkısı zaten kendisinin de içinde yaşadığı bazı olaylarla ilgili hatırlama ve buna dayalı değerlendirme kusurlarımı düzeltme biçiminde olmuştur. Teşekkür borçlu olduğum üçüncü kişi de sevgili oğlum Haldun Aren'dir. Haldun kitabın ilk müsveddesini okumuş ve "Basılmaya değer mi?" sorusuna ben sormadan olumlu yanıt vermiştir.

Sevgili eşim Munise'ye gelince: Onunla beraberliğimiz elli yedi yılı geçmiş bulunuyor. Onu ilk tanıdığım günden beri "Her gün bana bir taze çiçek neşesi vermiştir". Bu işine devam ediyor.

ÇOCUKLUĞUM VE İLK ANILARIM

Ben 1922 yılının 19 Martında Erzurum'da doğmuşum. Babam o zaman Ziraat Bankası müfettişiymiş. İstanbul'da gazetecilik yaparken takibata uğrayınca Anadolu'ya geçmiş. Sivas Kongresi'ne dışarıdan gözlemci olarak katılmış. Fakat o, politikanın içinde olamayacağını düşünerek, yine Kuva-yi Milliye'nin saflarında, ama politik olmayan bir iş yapmaya karar vermiş. O zaman zaten yetişmiş insan gücüne çok ihtiyaç var; babam da bir miktar hukuk tahsili olan bir insan, Ziraat Bankası kadrosuna almışlar ve müfettiş yapmışlar. O münasebetle Erzurum'da iken orada doğmuşum. Kendisi aslen İstanbul, Tavşancıllıdır. Annem de aslen İstanbulludur; bir Mevlevi tarikatına mensupmuş ve tekkede büyümüş. Biraz topluca bir hanımdı, ut çalardı, eski Türkçe okur yazardı. Yine Erzurum'a gittiğimiz bir sırada, orada öldü. Ben dokuz, ağabeyim on iki yaşındaydı. Bugün bir anti-

biyotikle geçiştirilebilecek tifo hastalığı o zaman çok korkunç bir hastalık sayılırdı, ondan öldü. Ben de annemden tifo kaparak üç ay kadar hastanede yattım.

Erzurum'dan sonra benim hatırlayabildiğim yer Gaziantep. Kız kardeşim orada doğdu. O doğumu koşarak babama haber verdiğimi anımsıyorum. Sonra Adana'yı biraz hatırlıyorum. Eşeklerin üzerine tenekeyle ırmak suyu koyup satarlardı. Onu mu içerdik, başka bir suyu mu onu bilemiyorum. Sonra daha berrak olarak hatırladığım Balıkesir'dir. Babam Balıkesir'de müdürken ben altı yaş civarındaydım. Kubilay vakasını hatırlıyorum.

Orada ağabeyimle beraber sokaklarda büyüdük. Annem bizi bir ara Kuran okumayı öğrenelim diye Mahalle Mektebi'ne gönderdi. Kırk elli kadar dua ezberlemiştim, şimdi onlardan birkaçı aklımdadır. Balıkesir'de okula başladım. Öğretmenimiz bir hanımdı. Önce eski Türkçeye başladık, fakat çok kısa bir süre sonra yeni harflere geçtik. Okulumuzun ismi Hacı İl Bey İlkokulu'ydu.

Balıkesir'de "Birlik" diye bir futbol takımı vardı. Bankada çalışan bir ağabey o takımda oynardı. O orada oynuyor diye biz de o takımı tutardık. Forması siyahbeyazdı. O zaman bize "Bu takımın büyüğü İstanbul'dadır, adı da Beşiktaş'tır," derlerdi. O zamandan kalma bir Beşiktaşlılığım vardır. Çok fanatik değilim, ama takımımı da değiştirmem.

İlk sinemayı orada gördük. İki kişi filmin ismi yazılı tabelayı iki tarafından tutup mahallelerde gezdirir, bir taraftan da bağırarak "bu akşam filanca sinemada, falanca artistin filmi oynayacak" diye halka duyururdu. 1928-1929 yılları filan olacak. İlk gördüğüm filmde kaplumbağaya benzeyen tarihöncesi bir canavar kafasıyla şadırvanları vs. yıkıyordu.

Her yaz tatillerde İstanbul'a teyzemin yanına giderdik. Teyzem Üsküdar Harem'de otururdu. Benimle ağabeyim arasında bir oğlu vardı. Adı Samih'ti. Salacak'a yüzmeye giderdik. Annem boğuluruz diye bizim denize gitmemizi istemezdi. Gizlice giderdik. Kolumuzu yalayıp, derimizdeki tuzdan gidip gitmediğimizi anlardı. Biz de bunun üzerine denizden sonra duş almaya başladık. O civarlarda bir çeşme vardı, onun altına girerdik.

O sıralarda sigara içmeye başladık. Bir gün annemle babam odada oturuyorlar, ben de onların oturdukları odada uyumak üzere yatmıştım. Fakat henüz uyumadığımdan konuşulanları duyuyordum. Babam "Remziye galiba bu oğlan sigara içiyor" dedi. Annem, "Yok canım o kadar çocuk sigara içer mi?" diye cevap verdi. Babam "İçer, ben beş yaşında başladım" demişti.

Baba, anne ve ağabeyi, 1927 civarı

Babam Balıkesir'den tekrar Erzurum'a tayin edildi. Orada yeni yapılmış Cumhuriyet İlkokulu'na kaydoldum. Annemi orada kaybettik. O günle ilgili bir anım var: Annemin öldüğü gün okulda müsamerem vardı. O zamanlar ben baskın kekemeydim, ama buna rağmen rolü bana vermişlerdi.

Çünkü bütün metni bir tek ben ezberlemiştim. Oynayacak asıl çocuk ezberleyemediği için, hoca mecburen rolü bana verdi. Babam da bunu biliyordu. "Senin müsamerede rolün var, onu yapman gerekir" diye beni okula gönderdi. Müsamereye çıktım. Böyle bir vazife anlayışı vardı.

Balıkesir'de kardeşim Cengiz de doğmuştu. Dört kardeştik. Gerçi evde anneme yardım eden Makbule isimli 15-16 yaşlarında bir yardımcımız vardı, ama tabii dört çocuğa bakması son derece zordu. Onun için tifoya yakalanınca hastaneye yattım. Bir hemşirenin odasındaydım. Babamın sonradan o hemşireye pek çok hediye aldığını hatırlıyorum. Hastane tahta bir binaydı. Sırtüstü yatar, tavandaki budakları sayardım. Yürüyemiyordum. Sırtüstü yatmaktan yürümeyi unutmuştum. Vücudumda yaralar çıkmıştı, izleri hâlâ durur. Yaşamam az bir ihtimaldi. Fakat demek ki bünyem kuvvetliymiş, iyileştim ve okula tekrar başladım.

BABAM YENİDEN EVLENİYOR

Erzurum'da iki sene kaldık. İkinci senenin sonuna doğru biz babamın evlenmesini istemeye başladık. Çünkü bir anneye ihtiyacımız vardı. Babam da bu şekilde idare edemeyeceğini anlamıştı. Balıkesir'deyken babamın yanında çalışan, bizim de tanıdığımız Rana isimli bir hanım vardı. Bulgaristan'dan muhacir olarak gelmişti. Balıkesir eşrafından Varnalızade İsmail Hakkı diye bir zat babama bir mektup yazmış, "Eğer evlenmeyi düşünüyorsanız, Rana'yı unutmayın" demiş. Bize öyle söyledi. Eve anne gelecek diye çok sevindik. O zamanlar Erzurum'a yol fi-

lan yoktu. Balıkesir'den Erzurum'a gelmek için İstanbul'a gitmek, İstanbul'dan vapurla Trabzon'a geçmek gerekiyordu. Bu, beş-altı gün süren bir yolculuktu. Trabzon'dan Doğu Beyazıt'a İran'la ticaret yapılan transit bir karayolu vardı. Annemler bu yoldan geleceklerdi. Ağabeyim bankadan birkaç kişiyle birlikte onları karşılamaya Trabzon'a gitti. Ben daha küçük olduğum için ağabeyimle gitmedim. Erzurum'dan beş-on km uzaklıkta Ilıca diye bir yer vardı, biz de babamla birlikte oraya gidip oradan karşıladık. İkinci annem alafranga bir kadındı (ilk annem de öyleydi). Ona doğrudan doğruya "Anne" dedik. Hatta bize bakan evvelce bahsettiğim Makbule, "Anne demeyin," diye telkinlerde bulundu, ama kulak asmadık. Meğer onun da babamla evlenmek gibi planları varmış.

Babası ve ikinci annesi, 1934

Düğün yapıldı. Düğünde içki içtim ve sarhoş oldum. O gece annem beni dizinde yatırdı. Böylece yeni hayatımız başladı. Erzurum'da kadınlara da "paşa" derler. Bankanın yaşlı bir hademesi vardı, anneme "paşa" derdi, onu hatırlıyorum. Annem, Nadire isimli kardeşiyle birlikte gelmişti; o da yaş olarak bize çok yakındı.

O zaman Erzurum fakir bir şehirdi. Ruslar bir münasebetle Ziraat Bankası'na bir otomobil hediye etmişlerdi. Otomobili Erzurum'daki Ziraat Bankası'na bir şoför getirdi. Fakat o zaman yol falan olmadığı için babam otomobili Ankara'ya gönderemedi. Merkezden de orada kalsın, siz köylere vs. giderken kullanın dediler. Biz ilk kez arabayı o zaman gördük. Üstü açık bir arabaydı. Daha önce annemi karşılamaya gittiğimiz Ilıca'ya doğru, çimenlerle kaplı, düzgün, tabii bir yol vardı. Oraya arabayla giderken şoför 90 km sürat yapmıştı. Babam bize dönüp "Çocuklar bu, şimdiye kadar görülmemiş bir süratti r," demişti. Babamın böyle ilme, irfana merakı vardı. "Bir gün gelecek bu kara taşıtları uçaklardan hızlı gidecek, çünkü onların dayandıkları sert bir zemin var" derdi.

Babamın Erzurum'dan Ankara'ya tayini çıktı. Ama biz, babamın Ankara'da kalıp kalmayacağından emin olamadığımız için o yılı İstanbul'da geçirdik. Bir akrabamızın Bostancı civarında evi vardı, bize de oradan bir ev buldu. Yazın Bostancı plajına giderdik. Orada kadınların denize girdiği etrafı kapalı bir yer vardı. Bizi oraya sokarlardı, fakat ağabeyim boylu bosluydu, o giremezdi. Orada torik gibi koca koca palamutların satıldığını hatırlıyorum. Bir başka anım da şu: Ağabeyimle bostan sergilerinden kavun, karpuz, salatalık alır, o civardaki köşklere satardık. Bir keresinde bir kadın bir karpuz seçti, kestik, kabak çıktı. Biz, iyi seçemedik diye kendimize kızdık, "tüh" dedik. Fakat kadınlar yanlış anlayıp bize acıdılar ve "zavallı çocuklar" dediler. Oysa bizim karpuz satmaya ihtiyacımız yoktu. Zaten kâr filan da etmiyor, yarısını ziyan ediyorduk. Kadınlar bize acıyınca ağabeyim kızdı, bu işi bırakalım dedi ve bıraktık.

Bostancı'da da okula gittim. Hatta eski bir kaptan olan bir hocamız bize "Çırpınırdı Karadeniz bakıp Türkün bayrağına" şarkısını öğretti. Seneler sonra oraya yeniden gittim. Fakat artık orası okul değildi. Kadınlar, genç kızlar elişlerini sergiliyorlardı. "Ben bu okulda okudum" dedim. Başlarındaki hanım benimle ilgilendi.

Senenin yarısında Ankara'ya geldik. Keçiören'de ev tuttuk. Ahşap, büyük bahçesi olan bir evdi. Yakınında da bir ilkokul vardı. İlkokuldaki arkadaşlarımdan birinin adı Mustafa Kemal'di. Çok iyi futbol oynardı. Çok yıllar sonra ona yeniden rastladım. Orada pek fazla bir anım yok. Birkaç kere saçımı kestirmek için Ulus'a gittiğimi hatırlıyorum. Gittiğim berber erkek berberiydi, ama tıraşı yapan bir kadındı.

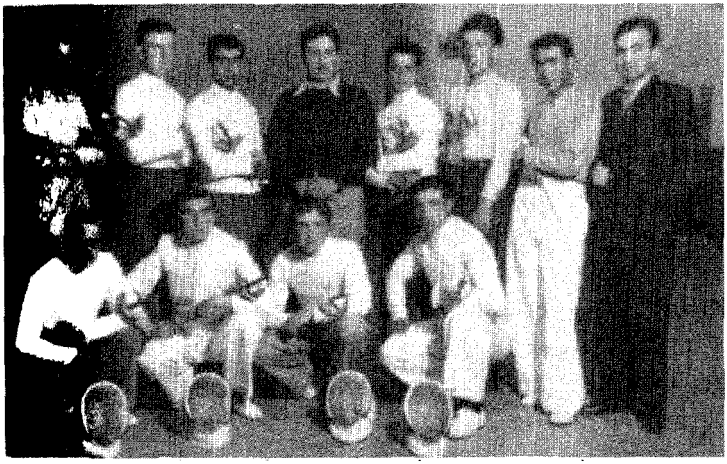
LİSE YILLARIM

Babam Ankara'dan sonra Afyonkarahisar'a tayin edildi. Beşinci sınıfı Afyon'da okudum. Hocamız Muhtar Beydi. O zamanlar ilkokul öğretmenleri çok saygın adamlardı. Muhtar Beyi de Afyon'da herkes tanırdı.

Orada hatırladığım bir olay şu: Ben beşinci sınıftayken tartı sistemi değişti. Okkadan kiloya geçildi. Evin alışverişini o zaman ben yapıyordum. Zaten o zaman alışveriş yapacak öyle çok dükkân falan da yoktu. Birkaç bakkal vardı; çuvalların içinde, köyden geldiği gibi, fasulye, mercimek falan satarlardı. O zamanlar tabii biz okulda matematik falan öğrendiğimiz için bizim bakkal bana okkayı nasıl kilograma çevireceğini sorardı. Çevredeki dükkânlardan da dinlemeye gelirlerdi. Bir de sigaranın kaçak olarak taneyle satıldığını hatırlıyorum.

Demek ki insanların çok ucuz olan Köylü sigarasını bile almaları zormuş. Çarşının bir yerinde çocuklar, "duman, duman!" diye sigara satarlardı. Paketten başka onlardan da alırdık. Babamın arkadaşlarından biri sokakta sigara içtiğimi görmüş, babama "Maşallah oğlunuz sigara içiyor" demiş. İhbar için mi söyledi, yoksa sigara içmeyi marifet saydığı için mi söyledi, orasını bilmiyorum. Babam bunu bana söyledi, ama fazla da üstelemedi. Ben o sıralar beşinci sınıftaydım.

Zaman zaman sigarayı bırakmak da istedim. Sigara aleyhtarlığı vardı, ama ağırlık ahlakiydi. Onun için ben de yedinci sınıfta sigarayı bırakmayı denedim. O zaman Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde yatılı okuyordum. Yatılı okuduğum için sigarayı saklamak bir meseleydi. Sigara almak için şehre gitmek gerekiyordu. Gazi Eğitim Enstitüsü şimdiki yerindeydi. Şimdi şehrin içerisinde, ama o zaman şehre çok uzaktı. Cumartesi günleri sinemaya gitmek, gezmek için şehre indiğimiz zaman İstasyon'dan öteye gitmeye korkar, orada birikir, okula hep beraber dönerdik. Yani sigara almak meseleydi. Ben yedinci sınıfı bitirince Gazi Lisesi yatılı olmaktan çıkarıldı ve okul Opera Meydanı'na taşındı. O zaman babam, bizi oradan aldı ve yatılı olarak Haydarpaşa Lisesi'ne verdi. Haydarpaşa Lisesi'nde cumartesi günleri dışarı çıkıp okula döndüğümüzde üzerlerimizi ararlardı. Onun için içeriye sigara sokmak gene meseleydi. Benim cebimde bir gün dört-beş paket sigara, elimde de yarım paket sigara vardı, elim de cebimdeydi. Aramayı yapan adam bana "Elini cebinden çıkar" dedi. Çıkardım, yarım paket sigarayı elimden aldı ve "geç" dedi. Hepsini ondan ibaret zannetti. Ben bunu kurnazlık olsun diye yapmadım, insiyaki bir şeydi. Ama sonradan bunu bir-iki defa denedim ve başarılı oldum.

Eskişehir Lisesi Eskrim Takımı, 1939 (Sadun Aren arka sırada soldan üçüncü)

Haydarpaşa'dan sonra üç sene babamın tayin edildiği Eskişehir'de, Eskişehir Lisesi'nde okudum ve oradan mezun oldum. O zaman orada tek bir lise vardı. Lisenin bir bahçesi, bahçede de bir tuvalet bulunurdu. Sigarayı o tuvalette içerdik. O zamanlar öğretmenler çocukların özel hayatına da karışırlardı. Örneğin pazar günü kahvede tavla oynarken görürlerse, hemen oradan çıkarır, numaralarını da not ederlerdi. Doğanay diye bir müdürümüz vardı. Sonra bu müdür bürokraside de yükseldi, müsteşar filan oldu. Bir gün bizim sigara içtiğimiz tuvalete aniden girdi, pat küt herkese bir tokat attı, bana da bir tokat attı. Bu, çok ağrıma gitti. Sigara içmek tokat yememe sebep oldu diye sigarayı bıraktım. Ama bu, dört-beş gün sürdü. Sonra o müdür değişti, başka bir müdür geldi. O da sigaraya karşıydı, ama daha ölçülü bir adamdı. "İçinizde annesinin babasının yanında sigara içen var mı?" diye sordu. Ben elimi kaldırdım. Benden başka kimse de kaldırmadı. Bana "Öyleyse sen içebilirsin" dedi. Babam gerçekten sigara içtiğimi bili-

yordu. Bir gün bana, "Oğlum sigara içiyorsan iç, bu keyif için içilir, kenefte olmaz!" dedi. İçiyorum, aramızda bir masa var, fakat bir türlü yüzüne karşı üfleyemiyorum. Ahlaki tarafı baskın çıkıyor demem ondan. Sağlık tarafı ikinci planda kalıyor. Masanın altına eğilip çekiyor, sonra oraya üflüyordum. Bir-iki sigarayı böyle içtim, sonra tabii geçti, gitti. Ama bence babamın yaptığı yanlıştı. "Benim yanımda içebilirsin" diyene kadar ben günde yedi sekiz sigara içiyordum, fakat ondan sonra rahatladım, bir pakete çıktım.

Mülkiye'de de sigara içmeyi sürdürdüm. Tabii bu konuda bir kısıtlama yoktu. Ama ben sigarayı bırakmayı da istiyordum. Daha önceleri de üç-beş gün kendi kendime sigarayı bırakmıştım. Mülkiye'de artık profesör olmuştum. Bütün arkadaşlara sigarayı bıraktırmak için teşebbüse geçtim. Herkese biraz mizahi bir üslupla sigara içmenin zararlarını anlatan birer mektup yazdım. Bu, hakikaten etkili oldu. Bir tarih de tespit edip hepimiz sigarayı bıraktık. Evvela ben fiyasko verdim ve içmeye başladım. Hem utanıyor hem de başkalarına kötü örnek olmak istemiyor, onun için gizli gizli içiyordum. Odamın kapısını kilitliyor, küçük vasistas gibi bir penceresi vardı, onu açıyordum. Kapı vurulunca sigarayı söndürür, kapıyı öyle açardım. Bir gün galiba Mehmet Selik, "Hocam niçin kapıyı kilitliyorsunuz?" dedi. "Rahatsız olmamak için kilitliyorum" dedim. "Kapıyı açmak için yerinizden kalkıyorsunuz, daha fazla rahatsız olmuyor musunuz?" dedi. Böyle komik durumlar da oluyordu. Sonra nasıl anlaşıldı, bilmiyorum. Tabii benim sigarayı bıraktığımı bilmeyen arkadaşlar da vardı. Onların yanında rahatlıkla içiyordum. Bunlardan bir tanesi Kemal Kurdaş'tı. Kendisi içmezdi, ama bana tutardı, ben de ra-

hat rahat içerdim. Aksilik ya, o da bir gün bizim eve geldi. Birisi bana sigara tuttu, ben de "Kullanmıyorum" dedim. O zaman "Ama sen bugün benim yanımda içiyordun" dedi. Onu söyleyince işin sihri bozuldu. Bir bakıma da iyi oldu, çünkü Munise de içtiğimi bilmiyor, evde de tuvalette içiyordum.

12 Marttan evvel yine midem ağrıyordu, sigarayı bıraktım. Bu, on sene sürdü. Yani ben 12 Martta hapishanede sigara içmedim. "Hücreye atarlarsa orada içerim" dedim, hücreye de atmadılar. Çıktıktan bir süre sonra 1980'de yeniden başladım. Aslında sigarayı hiçbir zaman unutmadım, şimdi de unutmuyorum. Ama artık sigaranın zararına çok inandım. O zaman da zararlı olduğunu biliyordum, ama inancım bu kadar kuvvetli değilmiş. Mülkiye'deyken, daha Munise ile evlenmeden önce, bazı geceler "Bu son sigaram" der paketi pencereden atardım. Ama sabah kalkınca bakardım hiç o iradem kalmamış, hemen aşağıya iner, duruyorsa alırdım. İkinci kez hapse girince bu defa da "İçerideyken içeyim, çıkınca bırakırım" dedim ve hapiste sigara içtim. Dışarı çıktıktan sonra da bir süre devam ettim. 1987'de Behice Hanımın ölümünden sonra İstanbul'da Kristal-İş Sendikası'ndan Aziz isimli bir arkadaş beni uğurlamaya gelmişti. Onunla taraçada konuşurken, birden gözümde şimşekler çakmaya, başım dönmeye başladı. Ayağa kalkayım dedim, kalkamadım. Koluma girip beni Bebek'teki Osman Nuri Torun'un evine götürdüler. Cebimde bir aspirin vardı, onu içtim. Bunu bilerek yapmadım, ama anlaşılan iyi geldi, çünkü bu hastalık hâlâ aspirinle tedavi ediliyor. O gün oradan otobüse binip zar zor Ankara'ya döndüm. Doktora gittim. Bu olay iki sebepten, ya kulaktan ya da küçük beyinden ötürü olurmuş. Muayene ettiler, kulakla alakası yok, beyinden ötürü de-

diler. Turgay Dalkılıç isimli şimdiki değerli doktorum aspirin verdi. Hâlâ aspirin, ek olarak da Plavix kullanırım. Bu olay küçük bir damar tıkanmasından dolayı olmuş. Bu arada doktor "Sigarayı muhakkak bırakman lazım" dedi. Tabii insanın başından böyle bir olay geçince derhal bırakıyor. Onun için çok rahat bir biçimde bıraktım ve bir daha da içmedim. Tabii insan zaman zaman sigara içmek istiyor, ama üç-dört dakika sonra unutuyorsunuz ve karşı koyması pek güç olmuyor.

İçki tabii sigara gibi bir şey değil; sigarayı her yerde içebilirsiniz. Onun için içkiye o kadar erken başlamam söz konusu değil. Babamla annem birlikte rakı içerler ve bana da tattırırlardı, ama bunu içki içmek olarak saymıyorum. Aile içinde doğum günlerinde şarap içilirdi. Altı kardeş olduğumuz için bu, yılda altı kere olurdu. Hatta bir keresinde şöyle bir şey oldu: Yine birimizin doğum gününü kutluyor ve şarap içiyoruz; radyoda İstiklal Marşı çalmaya başladı. Babam hemen ayağa kalktı, biz de kalktık, dinliyoruz. Kendimce akıl edip hemen radyoyu kapattım. Babam buna çok kızdı, "Aç onu!" dedi, açtım ve ayakta marşı dinledik.

Daha sonraları Afyon'dayken babam cumartesi-pazar günleri çiftliğe gelir ve orada rakı içerdi. O zaman köyde rakı bulunmazdı, rakısını kendi getirir, bana da içirirdi. O zamanlar on beş-on altı yaşlarındaydım. Ama babam olmadığı zamanlarda da bazen arkadaşlarla, bazen kendi kendime içerdim. Haydarpaşa Lisesi'ndeyken bir gün arkadaşlarla içki içelim dedik ve rakı, şarap alarak Çamlıca tepesine çıktık. Tatlı misket şarabı almışız. Şarap içenler fazla içemediler, çıkardılar. Ben onu rakının suyu gibi kullandım, ama ondan sonrasını hiç hatırlamıyorum. Koluma girip okula getirdiler. Yani o yaşlardan beri içkiye

düşkünlüğüm vardır; içkiyi severim. Ben evleninceye, hatta profesör oluncaya kadar her akşam içmedim. Ama o zamandan beri, hapishane yaşamım dışında, hemen hemen her akşam içiyorum. Her akşam Munise ile beraber içiyoruz. Eskiden daha çok içer ve dayanırdım da, ama son altı aydır her akşam 80 gr rakı veya viski içiyorum. Yani sonuç olarak içkiyi severim. Sevdiğim içkiler de rakı ve viskidir. İyi şarabı da severim.

Haydarpaşa Lisesi'nde Hayrettin Karaca ile tanıştım. Çok büyük ve kalabalık bir okuldu, biz tesadüfen aynı sınıfa düştük. Hayrettin o zaman ufak tefek bir çocuktu, sonra benden iri oldu. Zayıf bir çocuk olduğu için her eve gidişinde babası bunu tartarmış. Onun için eve giderken tartıda ağır çekeyim diye ceplerine çakıl taşı doldururdu. O zamanlar Karaca firmasının ilk zamanlarıydı. Fabrikaları Eminönü'ndeydi. Daha çok orduya eldiven, çorap vs. yapıyorlardı.

Sadun ve Munise Aren, Hayrettin Karaca, Cihat ve Osman Nuri Torun

Musikiye düşkündü. Güzel şarkı söylerdi. "*Dağdan durmaz akarım/ Adım benim akarsu/ Ardıma bir bakarım/Suyum vadi dolusu*" diye söylediği bir şarkı hâlâ hatırımda.

Hayrettin'e yakınlık duymamın sebeplerinden birisi kekeme oluşuydu. Ben de kekemeydim. Hele ilkokulda çok kekemeydim. İlkokulun ikinci sınıfını Salacak'ta Ayazma İlkokulu diye bir okulda okuyordum. Hoca çarpım tablosunu ezberletiyordu. Tabii çok düşününce herkes doğrusunu bulur, •nun için çabuk söylememizi istiyordu. Ama ben söyleyemiyordum. Hoca da acaba bilmediğimden mi, yoksa kekeme olduğumdan mı söylemiyorum, anlayamıyordu. Onun için sonucu bana tahtaya yazdırırdı. Bu kadar baskın kekemeydim. Ama Haydarpaşa Lisesi'ne geldiğimde bu kekemeliğim çok azalmıştı. Hayrettin de kekeliyordu ve çocuklar, onunla alay edip "kek!" diyorlardı. O yüzden ona sempati duydum. Kavga, tartışma filan olursa onun yanında yer alırdım.

Hayrettin babasına yardım etmek için yüksek tahsilini yapmadı. Fabrikanın başına geçti. Bir ara fabrikaya Romanya göçmeni işçi alıyorlarmış. Bunların daha önce ne iş yaptıklarını soruyormuş. Bir tanesi, "Komünizmden önce benim de sizin gibi trikotaj fabrikam vardı" diye cevap vermiş. Bu olay üzerine sola karşı tavrı biraz değişti. Ben DİSK'teyken de onun fabrikasında büyük bir grev oldu. O zaman da aramıza biraz soğukluk girer gibi oldu, tabii çok canım sıkıldı. Ama aramızda bir kopma olmadı. Ankara'ya geldiği zaman beni arar, oturur, konuşuruz. Zaten şimdiki konumu da benim konumuma çok yakındır.

Şimdi belki sıra olarak sosyalist düşünce ve duygularımın nasıl oluştuğunu anlatmalıyım. Tabii böyle bir şeyin başlangıcının kesin olarak ne olduğu söylenemez. Bu, bir oluşumdur. Benim kanaatim büyük ölçüde insanın yapısıyla ilgili olduğudur. Ama tabii dış etkiler de çok önemlidir. Şimdi geriye baktığım zaman beni çok etkilediğini zannettiğim bir-iki olay hatırlıyorum. Sosyalist düşünceyle, eşitlik, özgürlük birbirine yakın kavramlardır. Şimdi söyleyeceğim olaylar doğrudan sosyalizmle ilgili olmayabilir, ama beni sosyalizme götürücü etkiler yaratmışlardır.

Birinci hatırladığım olay şu: Ortaokul ikinci sınıfı yatılı okumuştum. Babam Afyon'daydı. Beni ve ağabeyimi Ankara'da Gazi Lisesi'ne yatılı göndermişti. Galatasaray nasıl Fransızca eğitim yapıyorsa, Gazi Lisesi de İngilizce eğitim yapacaktı, ama sonradan olmadı. Babam bu düşünceyle bizi oraya gönderdi. Orada Yurt Bilgisi dersinde hocamız soruları öğrencilere sordururdu. Ben o sıralarda gazetelerde Atatürk'le ilgili çıkan abartılı yazıları, övgüleri, şiirleri okuyordum ve bunlar canımı sıkıyordu. Hele Gazi Paşa'yı öven "O Baş" diye çok abartılı bir şiir hâlâ aklımdadır. "Gökyüzü binlerce yıl çalışmış gece gündüz, yeryüzüne en güzel örneği versin diye" gibi sözlerle devam ediyordu. Bu abartılı övgüler bende Atatürk'e antipati uyandırıyordu. Bir gün hocamız tahtaya kalkan arkadaşımıza benim soru sormamı istedi. Ben de "Biz cumhuriyetle idare ediliyoruz, ama aslında niye öyle değil?" diye sordum. Hoca hemen bana, "Senin baban kim?" dedi. Ben de "Babam Afyon'da, ben burada yatılıyım" deyince fazla üzerinde durmadı. Ama hocanın o tepkisi bende bir uyanış yarattı.

Diğer olay biraz daha farklı. Babam Afyon Ziraat Bankası müdürüyken, orada bir arazi almıştı. O arazinin yakınındaki köyde bir köy evi inşa ettirdi. Biz oraya çiftlik diyorduk. Kendisi hafta sonlarında gelir, burada dinlenirdi. Arazi ekilip biçilirdi, ama tabii babam bu işle uğraşamazdı. Ben her yaz tatilinde oraya gider ve orasını yönetirdim. Az miktarda buğday, arpa ve burçak ekilirdi. Burçak yolunarak hasat edilen bir şeydir, bunu da kadınlar yaparlardı. Bize yakın bir köy vardı, o köyden gelirler ve burçakları yolarlardı. Bir gün gidip çalışmalarını seyrettim. Baktım çok zahmetli bir iş. Günlükçünün ücreti 20 kuruştu, ben 25 kuruş verdim. Zaten o tarladan maddi kazanç sağlamak gibi bir isteğimiz de yoktu. Bizim yakınımızda Torfilli diye bir çiftlik vardı. Sahibi de Nazmi Torfilli'ydi. Yaşlı bir insandı. Ertesi sabah elinde bastonuyla yürüyerek bizim eve geldi. Bana sert bir şekilde, "Sen nasıl 25 kuruş verirsin?" diye çıkıştı. Bu olayda, çok ayrıntılı olmamakla birlikte yöneten insanların çalışan insanlar üzerindeki baskısını gördüm. Bunu bir bütünlük içinde görmedim, ama bende bir hassasiyet uyandırdı.

16-17 yaşlarındayken, yaşamla ilgili felsefi sayılabilecek konuları da düşünürdüm. Örneğin, "Memleket nasıl kalkınır?" diye kafa yorardım. Ulaştırma hizmetlerinin maddi üretimden farklı olduğunu, ama ona çok yakın ve gerekli olduğunu düşünürdüm. "Ulaştırma bir şey yaratmıyor, ama ulaştırma olmazsa sen o üretilen şeyi eline alamıyorsun" derdim. Sonradan öğrendim ki Sovyetler Birliği'nde maddi üretime ulaştırmayı da katarlarmış. Eğitimi katmaz da ulaştırmayı katarlarmış.

"Hayatın manası nedir? Neden yaşıyoruz? Nasıl yaşarsam iyi yaşamış olurum? İyi yaşadım demek için na-

sıl yaşamalıyım?" diye düşünürdüm. Aşk, sevgi, başkasına yararlı olmak, gelişmek konuları üzerinde de düşünürdüm. En son olarak, hayatın anlamı gelişmektir, diye bir sonuca varmıştım. O zamanlar insanlar yaşamlarının ürünüdür diyordum. Yani geçmişiniz, sizin bugününüzü belirler. Öyleyse ben ben değilim, beni çevrem ve geçmişim belirliyor, diyordum. Bu konuda bir de şiir yazmıştım. "... vuruldukça ses veren bir teneke gibi, ağlatıldığı için ağlamak, güldürüldüğü için gülmek istemiyorum" anlamında bir şeydi. Yani burada, o zaman benim tenekeden bir farkım kalmıyor, demek istiyorum. "Eğer beni geçmişim şartlandırıyorsa ve o dürtüyle belli bir şekilde hareket edebiliyorsam, özgür değilim" diye düşünüyordum. O zaman çok etkisinde kaldığım kitaplardan birisi Hasan Âli Yücel'in *Mantık* kitabıydı. Determinizmi oradan okumuş olabilirim. Ama okuduğumla bırakmaz, böyle uzatır, bu çemberden nasıl kurtulabilirim diye düşünürdüm.

Lisede Dante'nin *İlahi Komedya*'sını da okumuştum, fakat pek bir şey anladığımı söyleyemem. Bir de Hüseyin Cahit Yalçın'ın tercüme ettiği Hitler'in *Kavgam*'ını okumuştum. *Kavgam*'dan bayağı etkilenmiştim. Bana ciddi bir kitap gibi gelmişti. O etki bir süre devam etti, ama sonunda geçti.

Üniversitede Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı kitabını İngilizcesinden okumuştum. Çok iyi İngilizce bilmiyordum, onun için her tarafını çok iyi anlamış olamam, ama doğal ayıklanmayı iyi öğrenmiştim. O beni sosyalizme yaklaştırma bakımından Marx'tan bile fazla etkilemiştir. Şöyle düşünmeme neden olmuştur: İçinde yaşadığımız dünyada insanlar arasındaki farklılıkları, özellikle zenginlik ve fakirliği yetenekle izah ederseniz bu,

doğaya yatkın bir şeydir. Doğada da güçlü olan güçsüz olanı yer. Toplumda da güçlü olan zengin oluyor. Fakat Darwin, en güçlü olanlar değil en fazla uyum gösterenler yaşar, diyor. Örneğin kaplan bir sürüyü kovalarken, sürünün lideri diğerlerini korumak için öne çıkıyor ve o ölüyor. O zaman demek ki en güçlü olanın yaşaması diye bir şey yok. Doğada güçlü olmak başka şey, insan topluluğundaki ahlaki yargı başka bir şey. Örneğin savaşlarda en yiğitler, vatanını en çok sevenler ölüyor, kaçanlar kurtuluyor, zengin oluyor vs. Buradan, demek ki bugünkü düzene saygı duymak gerekmez, noktasına geldim.

Sonra SBF'de öğrenciyken Marx'ı da okudum. Onu da İngilizcesinden okudum. İngilizcem dolayısıyla onda da kaçırdığım yerler olmuştur, fakat öyle zannediyorum ki özünü kavradım. Sonra tabii bu konuda pek çok şey okudum, ama şunu da söylemeliyim ki Marx'ın yazdığı her şeyi de okumadım. Lenin'in de temel eserlerini okudum, ama her şeyini okumadım. Okumayışımın sebebi benim düşünce kişiliğimin bir özelliğidir. Benim için yeni olmayan, bana bir şey katmayacak bir şeyi okumak ters geldi. Sonunu bilmemeliyim, okuduğum kitap bana bir şeyler katmalı. Marx'ın ne söylediğini, sosyalizme temel oluşturan görüşlerini, toplumsal gelişmeyi izah eden temel düşüncelerini, yani diyalektik ve tarihsel materyalizmi kavradıktan sonra, artık bunun daha inceleştirilmesine gerek görmedim. Çünkü ben, Marx'ı kendim için öğrendim. Polemik yapmak falan istemedim. Bunları okuduğum zaman ileride politika yapmayı falan düşünmüyordum. Leontief'in basit İngilizce ile yazılmış, Moskova'da basılmış bir iktisat kitabını okudum. Bizim Mülkiye'nin kütüphanesinde vardı.

Beni sosyalist düşünceye iten daha eski bir olayı da hatırlıyorum. Ben Eskişehir'deyken Halkevi'nde bir eğlence yapılıyordu. Babamla beraber gittik. Kapının önü insan yığını halindeydi. O zamanlar Ziraat Bankası Müdürlüğü önemli bir görevdi; bize yol açtılar, içeri girdik. Halbuki o zamanlar imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz vs. deniliyordu. Ben de tabii bunları ciddiye alıyordum. Bu olay da beni genç bir insan olarak yanlış bir dünyada yaşıyoruz, insanlar arasında eşitlik yok diye düşündürdü.

ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ

1938'de Eskişehir'de lise 10. sınıftaydım. Atatürk hastaydı. Her gün hastalığı hakkında resmi bir tebliğ çıkıyordu. Öldüğü de öyle bildirildi. Arkadaşlarla ne yapalım diye düşündük. Kahvelerde plaklar, şarkılar çalıyordu. Önce bunları susturalım dedik. Kahveleri bir bir dolaştık, şarkı çalınmasın dedik, kimse itiraz etmedi, yayını kestiler. Sonra sinemalara gidip herkesi dışarıya çıkardık. O zaman gece eğlencesi yalnızca sinemaya gitmekti. Baktım, sinemaya gelenler kendi aralarında, "Öğrenciler sinemaya girmeyi yasaklamışlar" diyorlar. Bu, katıldığım ilk toplumsal eylemdi. Aramızda yaşça büyük bir arkadaş, "Bu yaptığımız suç, valiye gidip izin alalım" dedi. Validen izin aldıktan sonra yaptığımız neye yarayacaktı ki? İtiraz ettik. Oylamaya gitmeye karar vermiştik ki oylamamıza fırsat kalmadan gece on bir civarında resmi yas ilan edildi. O günün bende şöyle bir anısı da var: Ben Afyon'da sıtmaya yakalanmıştım. Sıtma zaman zaman tekerrür eden bir hastalıktır ve geleceğini de belli eder. Bu olaydan önce de geleceğini belli etmişti, fakat

bu olaydan sonra bir daha sıtmaya yakalanmadım. Bu olayı Atatürk'e karşı duyduğum o ilk zamanlardaki antipatinin fazla devam etmediğini belirtmek için anlatıyorum. Aslında antipatim Atatürk'e değil, onu o biçimde abartılı yüceltenlereymiş, ama o zamanlar insan bunu ayıramıyor.

Cenaze için Ankara'ya gitmek istedim. Ben Atatürk'ün cenazesini getiren trenin bir önündeki trenle gittim. Gece gidiliyor, oraya sabaha varacağız. Camdan bakıyorum, köylüler tren yolunun kenarına gelmişler, cenazeyi bekliyorlar. Atatürk gerçekten seviliyordu, yoksa o köylüyü gece yarısı oraya kimse getirmemiştir; zaten gücü de yetmez. Ankara'ya geldim. Naaşı katafalka koymuşlar, herkes önünden geçiyordu. Ben de geçtim. Cenaze Eski Meclis'in önünden istasyona, oradan da Etnografya Müzesi'ne götürülecekti. Ben önden yürüdüm, önümüzden geçsin diye Etnografya'nın köşesinde bekledim. Bütün bu yolları da halk tutmuştu, durup bakacak yer yoktu. Yabancı misyonlar geçti. Almanlar çok gösterişli bir biçimde geçtiler. İstanbul'a bir Kruvazörleri gelmişti, onun subayları ve erleri geçti, sonra top arabasında Atatürk'ün cenazesi geçti. Sonra arkasından galiba bir general, madalyasını taşıyarak geçti, aile erkânı geçti vs. Ben o gece de orada kaldım, ertesi gün döndüm.

HARP PATLIYOR

1939 yılının yazında Eskişehir Lisesi'nde 10. sınıfı bitirmiş, Afyonkarahisar'daki çiftliğimizin işlerini görmüş ve sattığım mahsulden elde ettiğim para ile bir gezi yapmayı tasarlamıştım. O zamanlar Devlet Demir Yolla-

ri'nın on beş günlük pasoları vardı. Oldukça ucuz satılan bu pasolarla on beş gün boyunca demiryollarının gittiği her yere serbestçe gidebiliyordunuz. Hatta o sıralar Türkiye'ye yeni ilhak edilmiş olan Hatay'a da gidilirse, bu süre iki gün daha uzatılıyor ve pasonun süresi on yedi gün oluyordu. Sanıyorum bu pasonun gerekçesi, halkın memleketi daha iyi tanımasına ve ulusal bütünlüğün sağlanmasına yardım etmekti.

İşte böyle bir paso aldım ve Afyonkarahisar'dan yola çıktım. Niyetim İstanbul üzerinden Edirne'ye gitmek, Selimiye Camii'ni görmek ve oradan geri dönüp Hatay'a gitmekti. Bir eylül günü tren Haydarpaşa'ya geldi. Vapurla karşıya geçtim. Vapur köprüdeki bir iskeleye yanaşmıştı. İskeleden inerken karşıdaki gazete satıcılarına gözüm ilişti. Gazeteleri tam sayfa olarak panellerine asmışlardı. Çok büyük, adeta gazetenin yarısını kaplayacak kadar büyük harflerle yazılmış "HARP PATLADI" diye bir yazı okudum. Pek etkilenmedim. "Etkilenmedim" diyorum, ama o manzarayı hatırladığıma göre yine de belleğimde derin bir iz bırakmış olacak. Sirkeci'den Edirne trenine bindim. O zamanlar İstanbul-Edirne demiryolu üç istasyon boyu Yunan topraklarından geçiyordu. Tabii Yunan sınırına girince, vagonların dış basamaklarına Yunan askerleri biniyor, kapılar kilitleniyor ve oralar Yunan askerlerinin gözetiminde geçiliyordu. Bu olay pencereden bakınca görülüyordu. Bunu görünce birdenbire harp patladığı aklıma geldi. İçimi büyük bir korku kapladı. Türkiye hemen savaşa girecekmiş hissine kapıldım. "Acaba beni askere alırlar mı?" diye hemen yaşımı hesap ettim. O zaman on yedi yaşındaydım. Beni askere almazlar, diye düşündüm, korkum azaldı. Sonra yine Türkiye topraklarına girdik ve olayı

unuttum. O yabancı askerleri görmek bana savaşı, tatsız şeyleri anımsatmıştı.

Edirne'ye vardık. Edirne'ye gidişimin nedeni Sinan'ın Selimiye Camii'ni görmekti. Bir yerden duymuştum, Selimiye Camii Türkiye'deki, hatta dünyadaki camilerin en büyük kubbeli olanıymış. Ayasofya Camii'nden de daha büyükmüş. Ben o yıllar İstanbul'da pek çok cami gezmiştim, bu yüzden Selimiye Camii'ni de gezmek istedim. Fakat şimdi baktığım zaman, ne bu olaydan önce ne de daha sonra camilere karşı dinsel olduğu kadar, mimari açıdan da fazla bir alaka duymadığımı görüyorum. Böyle olunca Selimiye Camii'ni görmek için ta Edirne'ye kadar gitmemi, sonradan yaşamımda pek çok benzerini gördüğüm, özenti kapris diyebileceğim bir duygumun dışavurumu olarak değerlendiriyorum. Başka insanlarda da gözlemlenen bu duygunun bireylerin yaşamlarına özellik ve renk kattığını düşünüyorum.

Edirne'den Hatay'a gitmek üzere yola çıktım. Bozüyük'te trenden indim. Eskişehir Lisesi'nden çok yakın bir arkadaşım oralıydı. Onda bir-iki gün misafir kaldım. Fikri Köprülü isimli arkadaşımın babası, Birinci Dünya Savaşı'nı görmüş bir Rumeli muhaciriydi. Hatay'a gideceğimi söyleyince, "Sakın gitme, askeriye her şeye, hele trenlere mutlaka el koyar, dönemezsin, oralarda kalırsın" dedi. Fakat ben bu izaha pek aldırmadım ve Hatay'a gittim. Gezdim ve döndüm.

Savaş uzunca sürdü ve Türkiye'de de büyük değişikliklere neden oldu. Türkiye'nin sınırlarına kadar geldi, fakat biz bu savaşa girmedik. Bunu sağlayan o zamanki yöneticilere hakikaten müteşekkir olmamız gerekir. Çünkü çok hazırlıksızdık. Bunun birçok örneğini

gördüm. Arkadaşımın babasının ikaz ettiği konunun örneklerini de gördüm. Tekrar kısa bir süre için Afyon'a gittim. Orada köylüler bir şey satın almak ya da satmak için şehre indiklerinde askeriye köylülerin arabalarına el koyuyordu. Gerçi onlara bir bedel ödeniyordu, ama adamın atı, arabası elden gidiyordu. Askeriyenin ulaştırmaya, köylülerin de bir şey almak ya da satmak için şehre gitmeye ihtiyaçları vardı. Köylülerin nereye kadar gözetlendiklerini takip eden adamları vardı, oralara kadar arabalarıyla giderler, orada arabalarını bırakırlar, eşyalarını sırtlarında götürürlerdi. Yani hükümetin aldığı her karara ve önleme karşı halkın da bir önlemi vardı. Bunu da gördüm.

Ben lise son sınıftayken radyo çok yaygın değildi. Örneğin biz ancak 1938 senesinde radyo alabildik. Babam Ziraat Bankası müdürüydü, ona rağmen radyo alamıyorduk. O zaman bir radyonun fiyatı babamın maaşının yarısı, hatta biraz daha fazlasıydı. Onun için taksitle almıştık. Radyodan özellikle öğleyin savaş haberleri verilirdi. Biz tarafsız olduğumuz için savaşın iki tarafının da verdiği tebliğler okunurdu. Belediye de bunu hoparlörlerle parktan halka duyururdu. Bizim okulla ev arasında "Akarçay" diye bir park vardı. Ben okuldan çıkınca savaş haberlerini orada dinlerdim. Bütün esnaf, halk gelirdi; çok kalabalık olurdu. O zamandan hatırladığım ve unutmadığım şey Paris'in düşüşüdür. Almanlar Magino hattını dolaşıp Belçika'dan girdiler ve Paris düştü. Magino hattının yanlış yapılmış bir hat olduğu da böylece ortaya çıktı. Paris'in düşmesi büyük üzüntüye neden olmuştu, onu hatırlıyorum. Gerçi Almanlarla Birinci Dünya Savaşı'ndan dostluğumuz vardı, ama herhalde nazizmin zulmü ve Hitler ideolojisi halkımıza pek

uygun gelmiyor ve doğal olarak Müttefiklerin tarafını tutuyorlardı. Basının bir kısmı ise Almanları tutardı. Biz *Cumhuriyet* gazetesi alırdık, Alman yanlısı haberler verirdi.

MÜLKİYE

Tabii bu olaylar, benim üç-dört yıl babamın köydeki küçük çiftliğine gitmem, köylüyü tanımam, bende memleket meselelerine karşı bir duyarlılık uyandırmıştı. Onun için kaymakam olmayı düşünüyordum. Kaymakam olmanın bir yolu da Mülkiye'ye girmekti. Lise birden bugüne kadar bozuşmadan, ihtilafsız dostluk yaptığım Osman Nuri Torun'la beraber Ankara'ya gelip Mülkiye'nin sınavına girdik. O zamanlar yalnız yatılı okulların sınavları vardı; onlar da Mülkiye ve İstanbul'daki Mühendislik Mektebi'ydi. Ben zaman zaman doktor olmayı da düşünürdüm, oraya doğrudan doğruya girmek mümkündü. Fakat Mülkiye'nin sınavına girip kazanınca artık onu aklımdan çıkardım. Osman da, ben de sınavı kazandık.

Mülkiye gerçekten sıcak bir yuvaydı. Kazanan öğrencilere hemen eşyalarını koymaları için bir dolap gösterirler ve kayıtlarını yaparlardı. Ondan sonra artık orada yemek yiyebilir, yatabilirdiniz. Biz de öyle başladık.

Mülkiye yılları savaş boyunca sürdü. Ekmek tayına bağlandı. Ben 1940'ta Mülkiye'ye girdim. 1941'de ekmek karnesi dağıtımı başladı. Bu iş için memurlar ve üniversite öğrencilerinden yararlanıldı. Bize nasıl dağıtacağımız konusunda kısa bir talimat verdiler: "Nüfus cüzdanlarına bakacaksınız, varsa karne vereceksiniz, yoksa katiyen vermeyeceksiniz" dediler.

Bana şimdiki Rüzgârlı Sokak civarında iki sokak verilmişti. Bu dağıtımdan birkaç olay hatırlıyorum. Örneğin bir eve giriyorsunuz, bakıyorsunuz bir aile. Küçük çocukları var, ama çocukların nüfus kâğıtları yok. Daha almadık, yakında alacağız, diyorlar. Ve bu, çok yaygın. Bu gibi durumlarda insanın kendi inisiyatifi ile bir şeyler yapması gerekiyor. Ben böyle durumlarda onlara da karne verdim.

Bir de şöyle bir anım var: Bir evde adam karşıma kocaman bir köpek çıkarttı. "Buna karne vermeyecek misin? Ben bunu etle mi besleyeceğim?" dedi. Haklıydı, çünkü *en ucuz yiyecek ekmekti. Doğrusu ben, ona da* bir ekmek karnesi verdim. Ekmeği karneye bağlamaktan maksat ihtiyacı olanlara kısıtlı, ama mutlaka ekmek vermekti. İnsanlar da bu köpeği ekmekten daha ucuz bir şeyle besleyemezlerdi, onun için verdim. Bu ve buna *benzer olaylar sanırım* diğer bütün arkadaşların başından geçti. Onlar da benzer şekilde hareket ettiler. Zaten sonradan Ankara şehrinin nüfusunun iki misli kadar karne dağıtılmış diye duyduk. Demek ki herkes buna benzer şeyler yapmış. Başka yapılmaması gereken cömertlikler veya yolsuzluklar da yapılmış olabilir. Çünkü hakikaten bir ara ekmekler çok küçüldü. Bir gün için küçük yuvarlak bir ekmeğin dörtte birini verirlerdi. Onları dolaplarımızda saklardık. Harp Okulu öğrencilerine bütün tayın veriyorlardı. Harp Okulu öğrencileriyle arkadaşlığı olanlar bize tayın getirirlerdi.

Tabii karaborsalar teşekkül etti. Yalnız ekmek değil, kahve, şeker de karneye bağlandı ve bunların kuponları karaborsaya çıktı. Tabii kahve, ekmek gibi zaruri ihtiyaç maddesi değil. Savaştan önce de kahve içmeyen insanlar var. Fakat eşitlik ilkesi nedeniyle herkese kahve kuponu

veriliyordu. Kahve içmeyenler kuponları iyi bir fiyata satmaya başladılar.

Okulda belki temas etmem gereken bir olay da ikinci sınıfa geçtiğimiz zaman birinci sınıfa yeni gelenler arasında bir de kız öğrencinin olmasıdır. İsmi Feriha Ayata'ydı. Diz kapağının altına kadar uzanan, uzun kollu siyah bir elbise giyerdi. Dört sene boyunca o kıyafetle dolaştı. Bizden bir sınıf küçüktü, ama bizim sınıftan arkadaşları vardı. Seha Meray'la, Osman Olcay'la arkadaştı. Benimle de arkadaşlık yapardı. Çok muntazam ve güzel bir kızdı. Onu herkes severdi. Belki âşık olanlar da vardı, ama tek kız olduğu için kimse diğerine belli etmezdi. O yüzden de fakülteden biriyle evlenmedi. Mezun olduktan sonra İçişleri Bakanlığı'na girdi. Emniyet teşkilatında çalıştı. Ona "Seni kaymakam yapacağız" demişler, yapmadılar, ama polis yaptılar. Tabanca verdiler. Bana tabancasını göstermişti. Sonra da bir polisle evlendiğini duydum.

Mülkiye, o zaman eğilim olarak fazla milliyetçi ve muhafazakârdı. Ama bütün Türkiye öyleydi. Hatta ben Mülkiye sınavını kazandığımı babama söylediğim zaman bana, "Hükümet yanlısı bir okula girdin" demişti. Çünkü babam biraz muhalifçe, bağımsız düşünen bir insandı.

Öğrenciliğim sırasında tabii çok değerli arkadaşlarım oldu. Osman Nuri Torun bunlardan birisidir. Daha sonra Planlama Müsteşarı oldu. Hatta o sıralar biz beraber de çalıştık. Yine beraberce Milli Birlik Komitesi'nde danışmanlık yaptık. Diğer birçok arkadaşım dağıldı. Bazılarını göremedim, tabii bazılarını da kaybettim. Saim Altıneş isimli bir arkadaşım vardı, maalesef kaybettik. Mekin Dinçer vardı, onu da kaybettim. Bu iki arkadaşım

benim sosyalist konulara hassasiyet kazanmamda önemli rol oynamışlardır. Kendilerine bu bakımdan da daima sevgi ve saygı duymuşumdur. Onlar benden daha uyanıktılar. İzmir'de meşhur bir hocaları varmış, şimdi ismini anımsayamıyorum. Saim biraz onun sayesinde uyanmış. Mekin'in de babası Birinci Dünya Harbi'nde Tahtelbahir'de çalışmış. Savaş sırasında Almanya'dan çıkamamışlar. Orada Alman devrim hareketlerine şahit olmuş. Zaten işçi kökenli bir insan, Mekin'e de anlatmış. Onlar beni hangi dergiler nedir vs. konusunda etkilemişlerdi. Ben o bakımlardan pek uyanık değildim, hep dünyayı bir puslu camın arkasından görüyormuşum hissini duyardım. Okulun bir gazete odası vardı. Orada hem gazete hem dergiler okunurdu. Birçok dergi bulunurdu. İsmail Hakkı Baltacıoğlu bir dergi çıkarırdı, onu okurduk. Sol bir dergi denemez belki, ama muhalif bir dergiydi, o bakımdan üstümde olumlu etkiler yapmıştır.

Sonra Mustafa Aygölü diye bir arkadaşım vardı. İzmirliydi. O da sinemaya, sanata meraklı bir arkadaştı. O zamanlar solculuk ile sanat, edebiyat birbirine yakın şeyler sayılırdı. Solcu imajı uzun zaman, 50'lerin sonlarına kadar sanatseven insanları akla getirirdi. Ya da bu tür insanlar solcu sayılırlardı. Daha sonraki vururuz, kırarız gibi sert imajlar sağa ait imajlardı.

SEHA MERAY

Biz Seha Meray'la aynı sınıftaydık. Hatta numaralarımız da arka arkayaydı. Onunla da, onu kaybedinceye kadar arkadaşlığımız, dostluğumuz, sevgimiz sürdü. Çok takdir ettiğim bir arkadaşımdı. İyi bir bilim adamıydı, ama sanatçı tarafı da vardı. İyi resim yapardı. Çeşitli konu-

larda rapor yazmayı severdi. Örneğin ekmek karnesinin dağıtılmasındaki aksaklıklar konusunda rapor yazdı. Kimsenin aklına gelmedi, onun aklına geldi. Sonra bir başka sene sinekle mücadele konusunda bir araştırma yaptı, hiç unutmuyorum, kapağının üzerinde gayet güzel çizilmiş bir sinek resmi olan bir rapor düzenledi. Bunları okul müdürüne verirdi. O zamanlar Siyasal Bilgiler Okulu Müdürü önemli bir insandı. Okulun atlı bir arabası vardı. İki yağız atın çektiği bir fayton. Müdür bununla gider gelirdi. Tabii bir arabacısı da vardı. Başka okullarda, fakültelerde böyle bir şey yoktu. Müdür sinek raporu dolayısıyla Seha'ya beş lira mükâfat vermişti. Okulun böyle olanakları vardı. Öğrencilere elbise, iç çamaşırı vs. de verilirdi. Hatta yoksul oldukları bilinen öğrencilere harçlık da verilirdi. Bu raporları dolayısıyla arkadaşlar Seha'ya "Etütçü Seha" derlerdi.

Seha İstanbulluydu. Babasını kaybetmiş, annesiyle beraber yaşıyordu. Birbirlerine çok düşkündüler. Lise öğrenimini İstanbul'da, Galatasaray'da tamamlamıştı. Seha'nın memleketin meselelerini bilmemesiyle ilgili pek çok şey anlatılırdı, tabii bunlardan bir kısmı da yakıştırmaydı. Örneğin şöyle bir şey söylenirdi: Sosyoloji hocamız, aynı zamanda okulun müdürü Emin Erişirgil, anket yapmaya, memleket meselelerini doğrudan tanımaya çok meraklı bir insandı. DTCF'de de sosyoloji dersi verirdi. Seha'ya "Anket yapmak için köye geldin. Önce nereye gidersin?" diye soruyor. Seha "Otele giderim" diyor. "Oğlum köyde otel olmaz, köy odası olur, köy odasına gideceksin" diyor. Seha "Peki" diyor. Sonra hoca devam ediyor. "Evleri geziyorsun, bakıyorsun evin birinde yemek masası yok, bundan ne anlam çıkarırsın?" diye soruyor. Seha düşünüyor, "Dışarıda, lokanta-

da yiyorlardır" diyor. Seha ile ilgili bu ve buna benzer hikâyeler anlatırdık. Mezun olduktan, asistan, doçent olduktan sonra da bu hikâyeler hep söylendi. Fakat bunlar doğru muydu, yoksa yakıştırma mıydı şimdi doğrusu hatırlamıyorum. Daha önce de söylediğim gibi, İstanbullu, annesiyle oturuyor, Galatasaray'ı bitiriyor, sonra da trene binip İstanbul'dan Ankara'ya geliyor. Türkiye hakkında bütün bilgisi bu kadar olduğu için bunlar söylenir, belki de yakıştırılırdı. Sonra çok zarif, her konuda "Ben biliyorum" diye bilgiçlik taslayan bir çocuk olmadığı için de bunlar söylenirdi.

HOCALARIMIZ

En renkli hocamız Mahmut Esat Bozkurt'tu. Biz Mülkiye'ye girdiğimiz zaman, üniversite nasıl bir şeydir pek bilmiyoruz. Okula hep içkili gelirdi. Vaktiyle bakanlık yapmış, Medeni Kanun onun zamanında kabul edilmiş, yurtdışında okumuş, savaş yıllarında Atatürk'le beraber olmuş, çok değerli bir insandı. Bir sözünü hiç unutmuyorum: "Komünizm o kadar iyi bir düzendir ki insanlar bu düzene layık değildir, meleklere göre bir düzendir" derdi. "Devletçilik komünizmden bir karış mesafededir" derdi. Fakat bu, bizde bir rezonans yaratmazdı. Materyalist bir düşüncesi vardı, her şeyi ekonomiyle izah ederdi. Bir şey anlatır, sonunda "Bunun nedeni nedir?" diye sorardı. Birimiz parmak kaldırır "Ekonomiktir" derdik. "Aferin Türk çocuğu!" derdi. Yani bir Türk milliyetçiliği yanı da vardı. Her dersin sonunda alkışlardık. O da zaten alkışlanacak bir şey söylerdi. Hiç sınıfta bırakmazdı. 10 numaradan aşağı nota kırık not derdi. Bir gün "Öğleden önce sınava giren çocuklar hep kaldılar"

dedi. Biz de gerçekten kırık aldılar zannettik, meğerse 10 alamamışlar.

Adından bahsetmek istediğim diğer bir hoca Fuat Köprülü'dür. Türkiye Medeniyeti Teşkilatı Tarihi isimli bir derse gelirdi. Bu, iyi hazırlanmış bir broşürdü. Anadolu'nun işgalini, iskânını, devletleşmesini, örgütlenmesini anlatan bir tarihti. Benim o zamanlar nedense dikkatimi çekmişti, ceket ve pantolonu ayrı ayrı renklerdeydi. Öğrencilere hep "sinemakuşları" derdi. Küçük bir bıyığı vardı, bende hep Şarlo imajı uyandırırdı. Bir sene kadar sonra ayrıldı. Sanıyorum o zaman "bir insan hem milletvekili hem hoca olamaz" diye bir kural çıkardılar, o da milletvekilliğini tercih etti, dersini de kaldırdılar.

Benim ekonomik formasyonumda etki yapmış insanlardan birisi Şevket Raşit Hatipoğlu'ydu. Ziraat Fakültesi'nde Zirai İktisat hocasıydı. Almanya'da okumuştu. Bize de ders verirdi. Fethi Çelikbaş da onun asistanıydı. Çok iyi ders anlatırdı. Bazı temel iktisat kavramlarını ondan öğrendik. Onunla ilgili şöyle bir anım var: O sıralar İstanbul'da Von Falke diye bir iktisatçı vardı, Hukuk Fakültesi'nde Hirsch vardı, İstanbul Üniversitesi'nde Neumark vardı, başkaları da vardı. Raşit Bey anlattığı iktisat dersleri içinde Von Falke, Von Tunen vs. diye bazı profesörlerin isimlerini sayardı. Bir gün bize "Son Fayda" diye bir şey anlatıyor. Ben son faydayı Von Falke, Fon Tunen gibi "Son Fayda" diye bir adamın teorisi olarak algılıyorum ve hep öyle düşünüyorum. Bir gün hoca son fayda yerine, "kenar fayda" dedi. O zaman anladım ki bu adam adı değil, teorinin kendisinin adı. Hayatta buna benzer hatalarım oldu. Örneğin "mutlak ekseriyet" ile "ittifak" kavramları gibi. İttifak herkesin

evet dediği bir durumdur, "mutlak ekseriyet" ise yarısından bir fazlasının evet dediği bir durumdur. Fakat "mutlak" kelimesi bana ittifaktan çok daha önemli ve dehşetli bir kelime geldiği için ben, "mutlak ekseriyet"in ittifaktan daha önemli bir ekseriyet olduğunu düşünürdüm ve bu yanılgımdan ötürü de az kalsın sınıfta kalacaktım. Bu ayırımın çok ağır bastığı bir sorunun cevabını yanlış vermiştim. Tabii bu yanılgılarımı o zaman kimseye söylemedim. Ama bu olaylar bende bir hoşgörü oluşturdu. Bugün de "Yahu adam şunu bile bilmiyor!" gibi yargılara hiç puan vermem. Çünkü o da benim gibi bir hata yapmış olabilir derim.

Daha önce de söyledim, hocalarımızın pek çoğu dışarıdan gelirdi. Örneğin ikinci sınıfta Maliye'ye Maliye Bakanı gelirdi. İktisada Muhlis Ete gelirdi, o zamanlar yüksek bir devlet memuruydu. İdare Hukuku'na Danıştay Başkanı gelirdi. Harici Şube'ye Dışişleri Bakanlığı'ndan sefirler gelirdi, nota yazımını vs. öğretirlerdi.

Biz son sınıftayken Bahri Savcı, Fehmi Yavuz, Aziz Köklü, Bedri Gürsoy fakülteye asistan olarak geldiler. Bunları hükümet doktora yapsınlar diye yurtdışına göndermiş, fakat savaş çıkınca barınamayarak geri dönmüşler. Yurtdışına çeşitli bakanlıklardan gönderilmişler, geri dönünce bunları ne yapalım diye düşünmüşler ve Mülkiye'ye asistan olmalarına karar vermişler. Yani Mülkiye tam sahibi belli olmayan bir okuldu. Müdürü Emin Erişirgil bile asıl DTCF'de hocaydı. Sonra onun yerine Ali Fuat Başgil geldi, bir sene kadar kaldı. Daha sonra bizde hoca olan Burhan Köni müdür oldu.

Ben Mülkiye'ye kaymakam olmak için girmiş olmakla beraber, son sınıfta iktisatçı olarak kalmak istedim. Seha da hukukçu olmayı istedi. Önceleri ceza hu-

kukunu düşünüyordu, ama sonraları başka uzmanlık dallarına kaydı. Benim tercihimde iktisat bilimini sevmem rol oynadı. Çünkü derslerin pek çoğu ezberdi, ama iktisadın bilimsel bir tarafı vardı. O zamanlar İstatistik Genel Müdürü olan bir hocamızın anlattığı fıkra da hatırımda. Anketlerde soru sormanın önemini anlatmak için söylemişti. Kaymakama hükümetten "Kasabanızdaki mevaşi miktarını bildirin" diye bir anket gelmiş. Mevaşi hayvan demek. Adam mevaşinin ne olduğunu bilmiyormuş. Birisi "Hükümet bunu sorduğuna göre herhalde yardım etmek için fakirlerin sayısını soruyor" demiş. Kaymakam da oradaki müftüye kızarmış, "Müftüden başka hepimiz mevaşiyiz" diye yazmış. Onun için bize, kavramları çok kesin olarak ifade etmek ve anlamlarını açıklamak lazım, derdi. Yani sonuç olarak böyle bilime, bilimsel düşünceye eğilimimden ötürü iktisadı seçtim. Hem maliye hem iktisat anlatan Fadıl Hakkı Sur da iyi bir hocaydı. Beni asistan olarak almıştı.

Yine okulla ilgili söyleyebileceğim bir diğer olay da şu: 1944 yazında artık okuldan mezun olacağız. Savaşın son yılları. Memleket fakir, açlık çok, kıtlık derecesinde sıkıntılar var. Mezun olunca 87 lira maaş alacağız ve tabii bu yetmeyecek. Onun için bazı arkadaşlar ikmale kalalım, okulda yiyelim içelim diye düşündüler. Buna herkesin de aklı yatmaya başladı. Fakat ikmale kalınca da, "ya Ekim'de geçemezsek" korkusu var. Onun için çok hafif bir dersten kalmak lazım. O ders de maalesef "İnkılap Tarihi" dersiydi. İnkılap Tarihi'ne de Fethi Çelikbaş geliyordu. Fethi Çelikbaş sonradan siyasi fikirlerini hiç tutmadığım bir kişidir, bence çok fazla sağcıdır, fakat insan olarak çok hoşgörülü, çok saygın bir kişiydi. Arkadaşlar, biz kötü bir sınav kâğıdı veririz, ama

ya o bizi geçirirse diye korktular. Ben son sınıfta mümessildim. Bana, sen git bunu Fethi Çelikbaş'a söyle, dediler. Bu, biraz tuhafıma gitmekle beraber, gittim, kötü yazanları geçirmeyin diye söyledim. Biraz bozuldu, böyle bir endişeleri olmasın dedi. Fakat bu arada bizim bu düşüncemiz idare tarafından duyuldu. Buna bir çare düşündüler ve bize, Defterdarlığın çatı katında, galiba maliye kursu için getirilen memurların kaldığı bir yeri tahsis ettiler. Ziraat Bankası tabldotunda da yemek yiyebilirsiniz, dediler. Devlet o zaman bunu düşünüyor ve yapıyordu. Bunun üzerine bu yola başvuran insan da pek çıkmadı.

Soldan sağa, Sadun Aren, Fikri Köprülü,
O. Nuri Torun ve bir arkadaşları, 1944 civarı

Biz orada yatmaya başladık. Okul yaşamım orada da devam ediyordu. Tabii bir yıl kadar sonra oradan da çıkıldı ve herkes kendisine bir yer buldu.

O sıra asistan olmaya karar verdim. Hocayla konuştum, anlaştım, ama sınav açılmadığı için okula döne-

medim, çeşitli bakanlıklarda stajyer memurluk yapmaya başladım. O zamanlar Mülkiye'den çıkan öğrencilerin hepsi otomatik olarak memur olurlardı.

Mali Şube'den çıktığım için muhasebe müdürlüklerinde staj yapıyordum. Ağustosta İçişleri Bakanlığı Muhasebe Müdürlüğü'nde staj yaparken ilk memurluk nasihatimi aldım. Orada çalışan ve aksak yürüyen bir genç hanım, bana, "Arkadaşım çok çalışma, sonra çok iş yüklerler" dedi. Bir de orada bir şefimiz vardı. Ufak bir memurdu. Tahmin ediyorum, o zamanlar aldığı para ile zar zor geçiniyordu. Evi Cebeci'deydi Öğlenleri yürüyerek evine gidiyor, yemeğini yiyor, yürüyerek geri dönüyordu. Elli-elli beş yaşlarında tıknaz bir adamdı. Bir gün "Arkadaşlar, dayısı olanlar otobüslerde geziyor" diye isyan etmişti. Çünkü o zaman otobüs bile ona pahalı geliyordu. Biz de talebe indirimi olduğu halde, birçok yere yürüyerek gitmeyi tercih ederdik. Yani insanların imgelemleri yaşamlarıyla sınırlı, onu da en mutlu edecek olay bir otobüse binebilmekti.

Sonra Seha ile beraber Mülkiye'ye asistan olarak girdik. Asistan olduktan sonra bize spor salonunun ikinci katında birer oda verdiler, orada kalır, fakültede yemek yerdik. Yani oldukça iyi durumdaydık.

ASKERLİK

Sonra askere gittik. Yedek subayları seçerken bizim fakülteyi topçu, Hukuk Fakültesi mezunlarını piyade yapıyorlardı. Sebebi de bizde muhasebe okunmasıydı. Topçuluk da biraz matematikle ilgili bir şey olduğu için, öyle yapılıyordu. Süvari olmak biraz isteğe bağlıydı. Ama yine de seçim yapılıyordu. Çünkü otuz kişi kadar alıyorlardı.

Artık süvarilik dünyada önemini kaybediyordu. Bir Ankara'da, bir Siverek'te, bir de Kağızman'da süvari alayı vardı. O bakımdan da fazla talibi yoktu. Ben lisedeyken 30 Agustos'ta Dumlupınar'da merasim yapılırdı. Bizim köyle Dumlupınar arasında Afyon vardı. Yani Dumlupınar bizim köye oldukça uzaktı. Ben bir yaz merasime katılmak istedim. Çiftlik komşumuz Nazım Bey de, "Ben sana at veririm, katıl" dedi. Nazım Beyin bir hergele sürüsü vardı. İhtiyar atları ve genç tayları koymuş, başlarında da bir aygır var. Ama üzerine binilmiş, eyerlenmiş bir aygır, ona bindim. Güzel güzel gidiyoruz, fakat çiftliğin sınırına gelince at ayak diredi, oradan çıkmak istemiyor. Zor bela ite kaka sınırdan çıkardım. Tam bir demiryolunu geçerken onu yılan mı sandı nedir geri dönüp yıldırım gibi çiftliğe doğru koşmaya başladı, gerisin geriye çiftliğe döndük. Sonra bana sıklüm püklüm bir at verdiler, onunla gittim. Yedek subay okulunda ilk gün bir süvari subayı, "İçinizde süvari olmak isteyen var mı?" diye sorunca ben herhalde bu olayın etkisiyle olsa gerek, "Ben varım" diye atıldım. "Spor yapıyor musun?" diye sordu. Lise yıllarımda, Mülkiye'de de eskrim yapmıştım, onu söyledim. Ben

Hayrettin Karaca ile
yedek subay okulunda, 1945

bunu söyleyince herhalde elinde kılıç at üstünde şövalyeleri anımsadı, çok memnun oldu. Böylece süvari oldum.

Bize ata binmeyi öğrettiler. Çok da güzel öğrettiler. Zaten ata binmesini bilenleri almazlar, çünkü öğretmek daha zor oluyor. Orduda başka türlü ata binilir, köylüler başka türlü binerler. Köylüler rahvan ata binerler, oysa orduda rahvan ata binilmez. Çünkü o, atı yoran bir yürüyüştür, doğal değildir, ata öğretilir. Atlar acemilerle çalışa çalışa komutları öğrenmişler, yarım daire denilince kendiliklerinden dönüyorlar, dörtnal denilince dörtnala kalkıyorlar ve atlar her gün değişirdi. Bir gün bana boylu boslu iyi beslenmiş bir at rast geldi; manejde çalışıyoruz. At aldı başını tepeye doğru koşmaya başladı. Durdurmaya çalışıyorum, durmuyor. Önce tepeye çıktı, sonra aşağıya inmeye başladı. Baktım tavlaya doğru gidiyor. Yol ıslak, at kayabilir, tavlanın kapısı alçak, çarpabilirim, onun için atlayayım diye düşündüm. Bize attan nasıl atlanacağını da öğretmişlerdi. O usule uygun olarak atladım, ama bir hata yaptım, ters tarafa atladım. Bir takla attım, kalçamı çarptım ve köprücük kemiğim kırıldı. Mevki Hastahanesi'ne götürdüler, on gün kadar yattım. Sadece köprücük kemiğini alçıya alamadıkları için, bütün üst bedenimi alçıya aldılar. Ata biniyorum, talime çıkıyorum, ama silah vermiyorlardı. Böylece herkesin tanıdığı bir adam olup çıktım.

Burada da hayatım boyunca devam eden bir arkadaşlık kurdum. Bu, Cemal Yalçın isminde matematik öğretmeni bir arkadaştı. O da süvari oldu. Numaralarımız arka arkaya geldi, onun için yan yana oturduk ve ömür boyu süren bir arkadaşlık o münasebetle başlamış oldu. Çok yetkin, çok çalışkan, altın kalpli bir insandır. Çok kısa bir süre önce onu kaybettik.

Altı ay sonra eğitim bitti. Sıra kura çekmeye geldi. Babam memur olduğu için Anadolu'nun pek çok yerini dolaştığımız halde, ben serada yetişmiş gibi bir insandım. Yani halkı pek tanımazdım. O zamanlar okullar biraz imtiyazlı yerlerdi. Babam da Ziraat Bankası müdürü olduğu, o zamanlar banka sayısı da çok az olduğu için, bulunduğu yerde herkesin tanıdığı bir insan olurdu, oğlunu da herkes tanırdı. Hiçbir zaman herkesin gördüğü muameleyi görmedim. Bu, aslında pek de iyi bir şey değil. Onun için kurada Kağızman'ı ya da Siverek'i çekmek ve oraları tanımak istiyordum. Ama bana kura çektirmediler. Meğerse Ankara'daki sefaret mensupları zaman zaman at binmek isterlermiş. Onun için Genelkurmay Ankara'daki süvari alayında dil bilen birisinin bulunmasını istemiş. Onlar da beni uygun gördüler. Ve Ankara'da 43. Süvari Alayı'nda kaldım.

Askerliğim sırasında anlatmaya değer iki-üç olay oldu. Bir tanesi şu: Ben orada erlere okuma yazma öğretmeye uğraştım. Hata yaptıkları zaman cezalandırılmaları gerekiyordu. Çünkü cezalandırmazsanız hiç ipleniyorlardı. Onun için kaç hata yaparlarsa o kadar ellerine cetvelle vururdum. Kaç hata yaptıklarını da kendilerine sorardım. Hiç kandırmaya çalışmadan söylerlerdi. Çok cahillerdi. Hiç unutmam, gazete okutacağım. Gazetede "Dün Büyük Meclis Toplandı" diye bir haber var, onu okutacağım. Okumayı öğrendiler, ama Büyük Meclis nedir bilmiyorlar ve okuduklarından hiçbir şey anlamıyorlar. Ha birisi İngilizce okumuş, ha bunlar Türkçe okumuş, hiçbir fark yok. Okutacak bir şey bulamıyordum. Ne okutursanız okutun onu anlaması için bir kültür gerek ve o yok. Onların anlayabilecekleri bazı kitapların olması lazım, onlar da yok. Onun için öğrettiklerimin hiçbir işe yaramadığını biliyordum.

Önce başımızda bir yüzbaşı vardı. Daha sonra bir üsteğmen geldi. Boylu boslu çok iyi ve dürüst bir insandı. Erlere evlerinden harçlık olarak para gelirdi. Talimatlara göre bunları komutanları alır, sonra azar azar kendilerine verirlerdi. Bu üsteğmen paraları aldıktan sonra bankaya yatırıyor, deftere kimden ne aldığını yazıyor, sonra da defteri bana veriyordu. Yani kendisini de bağlıyordu. Böyle bir adamdı.

Daha sonra tam tersini de gördüm. Beni bir müddet sonra bir bağımsız makineli tüfek takımına tayin ettiler. Bağımsız demek, benim üzerimde kimse yok demektir. Ben o zaman teğmendim. Takımı eski teğmenden teslim almaya gittim. O muvazzaftı. Ben bölükten biliyorum, bir İngiliz eyerleri, bir de yerli eyerler vardır. Bir İngiliz eyeriyle dört-beş tane yerli eyer alınabilirdi. Bu takımda hiç İngiliz eyeri yoktu. Teğmen hepsini satıp yerine yerli eyer almış. Takımlarda tamirat için bez, kösele vs. gibi malzeme bulunurdu, burada hiçbiri yoktu, onları da satmış. Öyle olunca ben teslim alırken kurşunlara kadar saydım. Teğmen ayrılırken bana, "Benim bir emirerim var. Memleketinde ayakkabıcılık yapar, bana da ayda 75 lira gönderir. İstersen sana da gönderir, orada kalsın" dedi. Ben, "Sen çağır onu" dedim, adam geldi. Erat bunları görünce gelip bir bir şikâyete başladı. Erlere gelen parayı alıp onlara vermiyormuş. Adamlar benden haklarını aramamı istiyorlar, aramasam olmaz. Binbaşıya bildirmeye karar verdim. Benim bağlı olduğum binbaşı da Roma'da Mussolini Kupası'nı kazanan Saim Polatkan. Gittim, ona anlattım. Bu derecesini o da görmemiş, şaşırdı kaldı. "Böyle ağızdan olmasın, sana yazılı olarak müracaat etsinler, sen de bana müracaat et" dedi. Ben de öyle yaptım. Sonra o teğmen nasıl yaptıysa yaptı, beni oradan

tayin ettirdi. Terhisime bir ay kala İstanbul'da bir makineli tüfek takımına tayinimi çıkarttı. Orada İngilizler bizim askerlere eğitim veriyorlardı, tercümana ihtiyaçları varmış. Bir ay sonra terhis oldum. Daha sonra o teğmeni yine aynı takımın başına tayin ettiler. Terhis olup Ankara'ya dönünce bölüğü ziyarete gittim. Bölüğün kıdemli bir çavuşu vardı. *Çok iyi bir insandı.* O sıralar dört senelik askerdi. Onu sordum. Üsteğmen tekrar buraya tayin oldu, bu takımı sen kışkırttın diye onu burada yaşatmadı, o da kaçtı, dağlarda oturuyor, gece ona yemek götürüyoruz dediler. Köylü aydına güvenmez derler. Neden güvensin? Bana güvenenler zarar ettiler. Tabii teğmen bütün takımla başa çıkamayacağını anlamış, bunları sen kışkırttın diye çavuşu muhatap almış, böylece ötekilere de gözdağı vermiş. Yaşar Kemal'in *Teneke* adlı bir romanı vardır. Bir köyde ağalar çeltik ekiyorlar. Çeltik de su ister, basıyorlar suyu, ama köylü de sıtmadan kırılıyor. Köye yeni bir kaymakam tayin ediliyor. Köyde bir de sağlıkçı kız var, durumu kaymakama anlatıyor. Kaymakam çeltik ekimini yasaklıyor. Fakat bir süre sonra ağalar kaymakamı tayin ettiriyorlar. Halbuki kaymakamı devlet diye görüp onun peşinden gidenler var, perişan ediliyorlar. Bu hikâye bana hep benim olayımı hatırlatır.

Hatırladığım bir diğer olay da şu: 1946 seçimlerinin olduğu sırada bizim alayı Etimesgut'un ötelerinde manevraya çıkarttılar. Bu, seçimlerde hükümetin baskı yapmayacağının bir göstergesiydi. Aradan bir müddet geçti, Meclis toplandı. O gün bizim bölük at binmeye hazır olarak akşama kadar bekledi. Akşamüzeri, "Artık atlar ahırlara girsin" diye talimat geldi. Sabahtan akşama kadar hazır vaziyette beklemekten ötürü herkes yorulmuştu, evlerine gittiler. Alayda birçok nöbetçi olurdu,

ama ben daimi olarak orada kaldığım için, öteden beri akşam sekiz, dokuz olunca, "Sadun biz gidiyoruz, bir şey olursa seyis haber verir" der, giderlerdi. Tabii seyisler onların evlerini biliyor, gerek olursa hemen geliyorlardı. O gün de hepsi gitti, bir ben kaldım. Saat on civarında bölüğün gazinosunda oturuyor, bir taraftan kitap okuyor, bir taraftan hafif içki içiyordum, bir er geldi, "Sizi telefona çağırıyorlar" dedi. Gittim. Dehşetli bir ses bağırarak, "Kimsiniz?" dedi. "Nöbetçiyim" dedim. Tekrar bağırarak, "Kimsiniz?" diye sordu. Anladım ki rütbemi istiyor, rütbemi söyledim. O zaman daha da bağırmaya başladı, "Hemen şimdi atları kapatıp dışarı çıkar" dedi. "Baş üstüne" dedim, gittim atların çıkarılması için talimat verdim, seyisleri de subaylarını getirmeye gönderdim. Sizi yine çağırıyor dediler. "Ayrılma asteğmen" diye bağırmaya başladı. "Ayrılmasam sizin isteklerinizi yerine getiremeyeceğim" dedim. Neyse bir süre sonra yakınlarda oturan albay geldi, o gelince benim mesuliyetim kalmadı. Sonra diğer subaylar gelmeye başladılar. Her gelen bir şey söylüyordu. Kimi "Ben silah sesi duydum" diyor, kimi "Hızlı hızlı giden bir adam gördüm" diyor vs. Sonradan anlaşıldı ki Celal Bayar akşam Karpiç Lokantası'ndan çıkmış, kapıda onu gören birkaç kişi "Yaşa!" diye bağırıp alkışlamışlar, olay bundan ibaret. Bunu, biri Garnizon Komutanı'na söylemiş, o da bu olayı halk isyan edebilir diye yorumlayarak bizi kaldırmış. Herhalde Ankara'nın etrafındaki bütün birlikleri de ayağa kaldırmış. On bire-on ikiye kadar bekledik, sonra alarm kaldırıldı ve yattık. Olayı da ertesi gün öğrendik. O zaman erlere, "Eğer böyle bir şey olsaydı da sizi halkın üzerine sürseydik ne yapardınız?" diye sordum. "Vururduk" dediler. Böyle bir şey olursa

ben ne yaparım diye düşünmüş ve benim kumanda ettiğim askerleri yanlış bir yere götürürüm diye kararlaştırmıştım. Ama tabii böyle bir olay olsaydı, öyle mi yapardım, yoksa ne emir verirlerse onu mu yapardım, bilmiyorum.

DOKTOR OLMADAN DOÇENT OLUYORUM

Seha ile aynı zamanda askerlik yaptık. O piyade olduğu için askerlik sırasında beraber olamadık, ama askerliği birlikte bitirerek fakülteye döndük. 1946 yılında üniversite kanunu çıktı ve mensuplarına birçok olanak sağladı. Biz de kendimizi hoca olarak üniversite paralelinde yetiştirmemiz gerektiğini düşündük. Çünkü Mülkiye'nin de kendi içinde asistanlık, doçentlik, profesörlük unvanları ve bunların tayin prosedürleri vardı. Ama biz üniversiteye paralel kariyer yapmak istedik ve öncelikle de doktora yapmaya karar verdik. Fakat o zamanlar Ankara'da bir İktisat Fakültesi yoktu. O zamanlar Yüksek Tedrisat Umum Müdürü Faik Reşit Unat'tı. Yedinci sınıfı Gazi Terbiye Enstitüsü'nde yatılı okurken benim tarih hocalığımı yapmıştı. Beni tanır diye düşündüm. Seha ile beraber randevu alıp gittik. Çok iyi karşıladı. Seha'ya iltifat etti, etütlerinden dolayı tanıyormuş, tebrik etti, ama

1950

beni tanımadı. Sonuçta her ikimizin de işini gördü. Seha'nın İstanbul'a gitmesine lüzum yoktu, Hukuk Fakültesi'nde yapabilirsin dedi. Beni de İstanbul İktisat Fakültesi'ne gönderdi. Orada yatabileyim ve yemek yiyebileyim diye İstanbul Muallim Mektebi'ne yardımcı memur gibi gönderdi. Yani hem izin verdi hem de bu olanakları sağladı. İstanbul'a gittim. O zaman Neumark'ı tanıdım. Çok değerli bir insandı. 1950 yılındaki Gelir Vergisi Yasası'nı o hazırlamıştır. Onunla yakın bir ilişkimiz oldu. Asistan olarak geldiğimi bildiği için bana özel ilgi gösterdi. Doktora için gerekli mecburi derslere devam ettikten sonra tez verme aşamasına geldik. Toplumcu bir tarafı olduğu için tez olarak veraset vergileri konusunu seçtim. Seha da "Ceza Hukukunda Af" diye bir konu seçmiş. Ankara'da yeniden buluştuk ve tezlerimizi yazmaya başladık.

Tezimi bitirdim, İstanbul'a göndermek üzereydim, şöyle bir konu gündeme geldi: Fakültenin genç öğretim üyeleri, Bahri Savcı, Fehmi Yavuz, Aziz Köklü, Bedri Gürsoy, Turhan Feyzioğlu, Aydın Yalçın ve tabii yeni asistanlar olarak Seha ile ben de okulun fakülte statüsüne girmesini istiyorduk. Bir yasa tasarısı hazırlandı. Meclisteki mülkiyelilere heyetler gönderilerek ikna edilmeye çalışıldı. Çünkü onlar Mülkiye'ye çok bağlıydılar ve üniversite statüsüne girerse Mülkiye özelliğini yitirecek diyorlardı. Üniversite nedir, fakülte nedir anlatıldı ve ikna edildiler. Yasaya göre okul üniversiteye kabul edildiği anda daha önce kazanılan unvanlar aynen devam edecekti. Ancak bir başka hükme göre üniversite içinde bağımsız bir fakülte olabilmesi için galiba en az on iki doçent ve profesörünün olması lazımdı. Halbuki okula bağlı bu sayıda doçent ve profesör yoktu. Ancak

Seha ile ben doçent olursak bu sayıyı doldurabiliyorduk. Onun için bize, "Siz doktora tezlerinizi doçentlik tezleri olarak fakülteye verin, belli prosedürü tamamlayıp imtihana girersiniz, böylece hem siz doçent olursunuz hem de biz bağımsız fakülte oluruz" dediler. Öyle yaptık ve doçent olduk. Bu bakımdan biraz önce saydığım Aziz Köklü, Bahri Savcı, Fehmi Yavuz, Bedri Gürsoy, Aydın Yalçın, Seha ve ben doktor olmadan doçent olduk. Tabii bu olay aynı zamanda meslekte erken ilerlemeyi de sağlamıştır. 1957'de otuz beş yaşımda profesör oldum. Daha da erken olabilirdim, fakat 1951 tevkifatıyla ilgili bir tutuklanmam olduğu için bir sene sonra oldum.

BİR YASTIKTA ELLİ YEDİ YIL

O sıralar kız kardeşim Nilüfer DTCF'de okuyordu. Munise de aynı fakültede klasik filoloji eğitimi görüyordu. Nilüfer önceden bana ondan biraz bahsetmişti. Bir gün dakiilo yazmak bahanesiyle bizim Seha ile beraber oturduğumuz odaya geldiler. Bizi tanıştırdı. Güzel buldum, hoşuma gitti. Sonra bir-iki defa daha buluştuk. Nilüfer, Ankara'da yurtta kalıyordu; eve dönme zamanı geldi. O, Afyon'a dönünce Munise ile nasıl bir araya geleceğiz diye düşünmeye başladım. O zamanlar kadın erkek ilişkileri bu kadar serbest değildi, biraz zordu. Yani hem dışa karşı zordu hem de insanların kendi içlerinde zordu.

Nilüfer'i trene uğurlamaya gittik, Munise ile nasıl buluşacağımız açıkta kaldı. Munise'nin Rahşan diye bir arkadaşı vardı. (Şimdi maalesef onu da kaybetmiş bulunuyoruz.) Bana iki-üç gün sonraki bir tarihte belli bir saatte Munise'nin fakültede imtihana gireceğini söyledi ve "Gelirseniz görüşürsünüz" dedi. Ben de gittim ve buluştuk.

Düğün fotoğrafı

Bir süre sonra da nişanlanmaya karar verdik. Babasının Ulus'ta Dışkapı'ya giderken sağda küçük bir lokantası vardı. Oraya gittim ve babasından istedim. Munise'nin annesi küçükken vefat etmiş, ikinci bir annesi vardı. Muşlu olan babası bir ilkokul öğretmeni. 1926'da Muş'tan çıkmış, çeşitli yerlerde öğretmenlik yapmış, emekli olmuş, Ankara'ya yerleşmişler. "Kızınızı istiyorum" dedim. "Hangisini?" diye sordu. Çünkü bir de ablası vardı. Yerleşik âdetlere göre önce büyük kız evlenir, fakat babası aydın bir insandı, "Peki" dedi.

Nişanı kendi aramızda yaptık. Ulus'ta Yeni Sinema vardı, onun girişinde yüzükleri taktık. O zaman aldığım yüzük bugün hâlâ parmağımdadır. 19 liraya almıştım. Munise'nin yüzüğü ise çok güzel, her tarafı taşlı bir yüzüktü, 155 liraya almıştık. Nişanımız 25 Haziran'da oldu. 25 Ekim 1948'de de evlendik.

Sonra babam geldi. Onun babası ile tanıştı. Benim babam biraz daha yaşlıydı. Benim annem de ikinci annemdi. Gerçi anlaşmazlık içinde olduğum bir insan değildi, ama insanın öz annesi kadar sıcak, böyle şeylere meraklı da değildi, onun için gelmedi. Askerlik arkadaşım Cemal'in kızkardeşi İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde dikiş öğretmeniydi. Gelinliği o dikti. Bir de çok güzel şapkalı bir tayyör dikti. Benim koyu renk elbisem yoktu. Cemal'in elbisesiyle nikâha gittim. O gece Muniselerin evinde küçük bir toplantı yapılmış. Ben bulunmadım. Daha sonra Munise'yi aldım, Maltepe'de tuttuğumuz eve gittik. Benim şahidim hocam Fadıl Hakkı Sur'du. Munise o sıralar Milli Kütüphane'de çalışıyordu. Onun şahidi oranın Umum Müdürü Adnan Ötüken'di. İşte böyle evlendik. O evliliğimiz bozuşmadan, ihtilafsız elli yedi yıldır devam ediyor. İki çocuğumuz oldu. Yeşne 1951, Haldun ise 1958 doğumludur. Bir tane de Haldun'dan Laura isimli torunum var.

İLK DERSİM SOSYOLOJİ

Mülkiye'de ilk verdiğim ders sosyolojiydi. Mehmet Karasan isimli bir sosyoloji hocamız vardı. Asıl hocalığı DTCF'deydi, Fransızca da okuturdu. Mehmet Karasan 1950 Mayısında milletvekili oldu. Milletvekili olanlar yasa gereği hocalık yapamıyorlardı. Fakülte Mehmet

Munise ve Sadun Aren

Karasan'ın milletvekilliği üzerinde fazla durmamış, ama okul açılınca bir de baktılar sosyoloji hocası yok. Dışarıdan bir hoca getirmek mümkün, fakat Mülkiye'ye dışarıdan hoca getirmeyi istemiyorlar. Bu işi aramızda halledelim, dediler. Ben iktisadın dışında başka konularla da ilgili bir insan olduğum için bu dersi benim vermemi istediler. Bu olay bir kere fakültenin kendini koruma isteği bakımından, bir de ihtisasa saygısızlık bakımından önemli. İktisat ve Akçalı Bilgiler Asistanı sosyoloji okutacak. Neden? Çünkü roman okuyor, başka konularla da ilgileniyor. Ben de bir tereddüt geçirdim, fakat hayır demek olmazdı, bir çeşit mecburiyet vardı, kabul ettim.

Kabul ettikten sonra, ne yapayım, diye düşündüm. Çünkü uydurma bir ders vermeyeyim, çocuklar sosyoloji okumuş olsunlar istiyorum. Nedense Mehmet Karasan'ı devam ettirmeyi düşünmedim. Onun notlarını bir tarafa

bıraktım. İngiliz Kültür Merkezi'nin kütüphanesinden Amerika'da okutulan bir sosyoloji kitabı buldum. Bu gibi kütüphaneler çok fazla kitap alınamadığı için seçme kitaplar alıyorlar, oradan okutayım dedim. Yalnız benim de sosyoloji öğrenmek için biraz vakte ihtiyacım vardı. *Kendi kendime* şehirleşme üzerinde biraz çalışmıştım, çocuklara bunları anlattım. DTCF'de Muzaffer Şerif Başoğlu diye çok değerli bir hoca vardı. Onu sonradan komünist diye uzaklaştırdılar. Gitti ve bir daha da Türkiye'ye gelmedi. Dünyada ve Amerika'da birinci sınıf bir sosyal psikolog oldu. İngiliz Kültür Derneği Kütüphanesi'nde onun doktora tezi de vardı. *Sosyal Normların Psikolojisi* diye bir kitap. Ben onu alıp okumuştum. Müthiş ufuk açıcı bir kitaptı. Bazı deneylerden söz ediyordu. Örneğin deneyin biri şöyleydi: Bir deneği alıp karanlık bir odaya koyuyorlar. Odada ışıklı bir nokta var. Işık kaç santim hareket ediyor diye soruyorlar. Aslında hareket etmiyor. Fakat karşılaştırma imkânı olmadığı için, hareket ediyor diye sorulunca insan etki altında kalıyor. Bu arada iki kişi deneğin duyabileceği gibi aralarında ışığın iki metre hareket ettiğini konuşuyorlar. Görüyorlar ki denek de aynı ya da ona yakın bir şeyi söylüyor. Buradan şu neticeyi çıkarıyor: Bir insan bilmediği bir durum karşısında kalırsa müktesebatıyla hareket eder. O sırada telkine çok müsaittir. Bunu çok düşünmüşümdür. Örneğin ben bahşiş vermeyi bilmem. Onun için yanımdaki masadaki adamın verdiği bahşiş benim için ölçüdür. Bilmediğim bir yer, bilmediğim bir memlekette bahşiş vereceksin, yanındaki masadaki adamın verdiği bahşiş seni etkileyebilir. Bunu çok daha geniş konulara uyarlamak mümkün. Fakat bunun da sınırları var. Örneğin ışık deneyinde kırk metre oynadı diyemiyorsun, çünkü o oda kırk metreden

küçük, bunu biliyorsun. Yaşamın getirdiği bir sınır da var. Buna "referans çerçevesi" deniliyor. Bunu geliştirebiliriz. Örneğin tarih okumak insanda bir referans oluşturuyor. Osman Paşa Plevne'de şöyle direndi, Sakarya'da şöyle savaşıldı diye bir tarihiniz varsa, siz de bir harbe giderseniz buna benzer şeyler yaparsınız. Yani sizin referansınız, savaşta dövüşülür, kaçılmaz şeklinde oluşur. Yahut insanın ailesinde büyük âlimler vs. varsa, zavallı çocuk da âlim olacağım diye çırpınıp durur. İşte Başoğlu bu insan davranışını bulmuş, keşfetmişti. Ben sosyoloji dersinde çocuklara bunları anlattım. Sonra da şehir sosyolojisini, aile ne demektir vs. gibi kitaptaki konuları da anlattım. Yani öğrencilerimi iyi bir sosyoloji eğitiminden mahrum bırakmamaya çalıştım.

O yıl beni Avrupa'ya gönderdiler. Fadıl Hakkı Sur'un Cenevre'de Birleşmiş Milletler'e bağlı Avrupa Ekonomik Komisyonu ile ilgisi vardı. Beni oraya burslu olarak çalışmaya gönderdiler. Yani burs verdiler, ama aynı zamanda da orada çalışacaktım. Kızımız Yeşne kırk günlüktü. Munise, o ve ben beraber gittik.

TKP VE 1951 TEVKİFATI

Şimdi bu Avrupa yolunda durup biraz geriye gitmek, Marksist, sosyalist görüşü açıkça nasıl benimsediğimi anlatmak istiyorum.

Fakülteyi bitirdikten sonra daha yoğun bir şekilde okumaya ve düşünmeye başladım. O zaman kendi kendime uzun yürüyüşler yapardım. Fakülteden veya evlendikten sonra oturduğumuz tavan arasından çıkar, Dikmen veya Çankaya sırtlarına kadar gelirdim. Buralarda o zamanlar ev falan yoktu. Bir ağacın altına oturur

kitap okurdum, ama gidip gelirken de düşünürdüm. Bu yürürken düşünmek âdetim hâlâ vardır. Otururken düşünemem de yürürken düşünürüm. Sovyetler'in zaferi, Alman faşizminin çöküşü o dönemde sosyalist fikirlere biraz açılım vermişti. Gerçi hükümetin bu konuda herhangi bir müsamahası söz konusu değildi, ama memleketimizde böyle bir hareket canlanmıştı. DTCF'de İlerici Gençlik Örgütü'ne mensup bir arkadaşım vardı. Onunla zaman zaman buluşup konuşurduk. İlerici Gençlik Örgütü legal, ama Marksist bir örgüttü. Böylece komünizmi, Sovyetler'deki rejimi, Türkiye'deki rejimi vs. daha açık ve net konuşmaya ve düşünmeye başladım. Bir gün bu arkadaşımın önerisiyle DTCF'ye Behice Hanımın (Behice Boran) bir konferansını dinlemeye gittim. Konuşmanın özellikle bilimsel yapısı çok sağlamdı. Benim üzerimde çok iyi bir izlenim bıraktı. Daha sonra DTCF'nin basılması da bende büyük tepki yarattı. Düzenden yana olan düşünceler, davranışlar ve hükümet çok sıradandı. Sağ olur da insanı doyurucu bir sağ olur, öyle bir şey de yoktu. *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* gibi dergiler çok daha doyurucuydu.

Daha sonra Postane'de memur olarak çalışan Kemal Ergin diye bir arkadaşla tanıştım. O, TKP üyesiydi. Onunla birlikte, onun evinde, tahtaların altından çıkararak "Marksizmin Sorunları" isimli elyazması bir çeviri okurduk. Orada Marksizm daha yalın olarak anlatılıyordu. Sovyetler Birliği'nin uyguladığı dönemde Marksizmin almış olduğu şekil çok şematik, anlaşılması ve öğrenilmesi çok kolaydır. Çünkü bu kitapları mujiğe göre hazırlamış, kendi halkı için çok kolay anlaşılır şekilde yapmışlardır. Gayet etkindir. Böyle şeyleri okumak insanda hem sahiden hem de yapmacık olarak

önemli bir şey yaptığı hissini uyandırır. Sosyalizmin meseleleri öğreniliyor, bu münasebetle dünyanın meseleleri anlatılıyor ve felsefi tahliller yapılıyordu. Kemal Ergin'i tanıdıktan sonra artık kendimi Marksist sayıyordum. Sonradan partiye girmek dilekçe vererek olmuş, ama o zaman öyle bir şey yoktu. Siz kendinizi partili sayarsanız sayıyorsunuz, saymazsanız saymıyorsunuz. O zamanlar ben kendimi partili sayıyordum.

1947'nin sonlarında doktora yapmak üzere İstanbul'a gittim. Kemal Ergin (sonra bu arkadaş hapiste öldü; çok iyi bir insandı, ölümüne çok üzüldüm), bana İstanbul'da baldızıyla kocasının adresini verdi. "Onlarla arada sırada buluşabilirsin" dedi. Evleri Ortaköy'deydi. Onlara ara sıra giderdim. Baldızı ev kadınıydı, kocası da postanede çalışıyordu. Fakat benimle asıl baldızı ilgilendi. Akşamları buluşur, şarap içer, konuşurduk. Orada tanıdığım insanlardan bir tanesi Neriman Hikmet'tir. Maalesef o da vefat etti. Sonradan herkesin tanıdığı asıl adı Erdinç olan Şoför İdris'le tanıştım. O da vefat etti. O sıralar Neriman Hikmet "Gazetelerin yazmadığı, herkesin bilmediği gerçekler" gibi adı olan bir broşür yazmıştı. Ben de bu broşür üzerinde bazı rötuşlar yaptım ve önerilerde bulundum. O broşür basılmış, dağıtılmış ve bu yüzden bazı kişiler de tutuklanmıştı. Şoför İdris'in de bu münasebetle poliste dişlerini kırmışlar. Daha sonra bir gece buluşmuştuk, bana dişlerini gösterdi. "Bu dişlerimi burjuvazi kırdı" dedi. Orada bana İdris'in tanıştırdığı bir başka kişi de Kerpiç Mustafa'ydı. Bir de adı Mustafa olan bir ayakkabıcıyla tanışmıştım, gayet bezgin bir biçimde "Böyle şey olmaz; Ali, Ahmet, biz hep üç kişi kalıyoruz" demişti. Eski bir partiliydi ve çok karamsar bir durumu vardı. O sırada Mehmet Ali Aybar'la da kısa bir görüşmemiz olmuştu.

Kemal Ergin'in baldızının evine bir başka gidişimde bana, "Neriman Hikmet ile evlensenize" dediler. Ben çeşitli vesilelerle söyledim, sosyalizme bağlı bir insanım, ama partizan mizaçlı bir insan değilim. Yani hayatımın hepsini bir parti hareketi etrafında örgütlemek benim mizacıma uygun bir şey değil. Tabii o zaman böyle TKP gibi örgütlenmeler kişisel birlikteliğe de dayanıyordu. Herkes birbirini tanıyor, birbiriyle arkadaş, evli, nişanlı vs. Ama bu benim yapıma uygun bir düşünce değildi, aklımda evlenmek de yoktu. Bunun bir daha sözü edilmedi. Ankara'ya döndükten sonra Mülkiye'de kalıyordum. Suat Derviş Hanım beni Meclis bahçesinde çaya çağırdı. Gittim. Daha önce kendisini tanımıyordum, güzel, yaşlıca, topluca bir hanımdı. Birkaç hoşbeşten sonra "Neriman Hikmet ile evlenmeyi düşünür müsün?" dedi. Demek ki ona da söylemişler. Ben evlenmeyi düşünmediğimi söyledim. O da ısrar etmedi, ayrıldık. Aradan epey zaman geçti, biz Munise ile evlendik. Bir gün Mülkiye'ye Neriman Hikmet geldi. Oturduk, konuştuk. "Evlenmişsin, karını görebilir miyim?" dedi. Beraber eve geldik. Munise'yi gördü, o gece de bizde kaldı. Ayrılırken Munise'yi beğendiğini söyledi. Sonra bir daha görmedim. Ama gazetelerden evlendiğini, daha sonra da öldüğünü okudum.

Ankara'ya geldiğim zaman Ankara'daki teşkilata bakan Ömer Lütfü Tuncer'le tanıştım. Kalıplı kıyafetli bir insandı. Galiba Maliye'nin kütüphanesinde çalışıyordu. Onunla bir-iki defa konuşmam olmuştur. Benden dünya ve Türkiye hakkında bir rapor yazmamı istemişti. O sıralar bir başka arkadaşla daha tanışmamı istediler, fakat o arkadaş istemedi. Usul olarak da bana bir kâğıt yırtıp verdiler, bir parçasını da ona vermişler. Aslında böyle

Arenler Ayten'le, 1949

şeylere hiç gerek yoktu. Karşı karşıya gelip kâğıtları birleştirdikten sonra, eğer o adam değilse yakalanırsınız. Söyledikleri arkadaşın evine gittim, kapısını çaldım, kimse açmadı.

Ben komünist partisine komünist partisidir diye girdim. Dünya ve insanlığın kurtuluşu hakkında ne düşünülüyor öğrenmek istiyordum. Fakat TKP parti olarak benim gözümü doyurmadı. İdeolojisi bakımından değil de eylemi bakımından. Biz küçükken ağabeyimle evde, herhalde babam bankacı olduğu için, bankacılık oynardık. Bana onun gibi bir şey olarak göründü: Particilik gibi. Parti deyince bir şeyler yapar, beyanname dağıtır, afiş asar vs. diye düşünüyordum. Hele Ömer Lütfü Tuncer benden dünya ve Türkiye hakkında rapor isteyince, ben böyle bir partiye girmediğim izlenimine kapıldım. Benim yazacağım bir raporla parti yönetilecek, dünya hakkında bir fikir sahibi olunacaksa, böyle bir parti yok demektir. Zaten parti ile ilgili sonradan duyulan bütün hikâyeler, hapishanedeki hikâyelerdir. Orada

herkes nasıl davrandı? Kim kimle beraber oldu? Dışarıda eylem diye bir şey olmamıştır. Onun için ben yurtdışına çıktığım zaman kendimi yalnız düşünce olarak bir Marksist değil, aynı zamanda Komünist Partisi'nin de bir üyesi kabul ediyordum, ama partinin bu gevşek durumu yüzünden fazla bir bağlılık da duymuyordum. Bir şey yapmıyordum ki bağlı olayım. Yalnız şunu da söyleyeyim ki 1951 davasında hapislerde çok ağır muameleler görenler var. Her ne kadar içi boş olsa da bu tevkifatın ceremesini çekmiş, sıkıntılarını görmüş, sorgularda gayet ağır muamelelere maruz kalmışlardır. Yani şunu söylemek istiyorum: Parti pek bir şey yapmamıştır, ama yapılan muamele sanki çok önemli bir parti varmış gibi olmuştur. O tevkifatta çok çile çekmiş arkadaşlarımızı saygıyla anmak isterim.

Yurtdışına çıktıktan bir ay kadar sonra gazeteden 1951 komünist tevkifatının yapıldığını duydum. Tabii bunu duyunca çok canım sıkıldı. Sıkıntımın birinci nedeni, hapse girmenin ne ben ne de tanıdığım insanlar için hoş bir şey olmamasıydı. Ayrıca Avrupa'ya gelince dünyam değişmişti, Türkiye'den gelen insan değildim. Hapse girmenin, hapis yatmanın dışında başka neticeleri de vardı. Üniversitedeki konumumu devam ettirememek gibi. Bu nedenle Avrupa'da sürem bittiği zaman Türkiye'ye dönmek istemedim. Zaten biraz daha kalıp eğitimimi de geliştireyim diye düşünüyordum. O sırada İngiltere'de Cambridge'de bir koleje kayıtlı bulunuyordum.

Dönüş yaklaştıkça düşünmeye başladık. Sonunda şuna karar verdik: Munise benden önce gitsin, arkadaşlarla görüşsün, duruma baksın, ben gidersem ne olur? Ona göre ben de gideyim. Onun için Munise, Yeşne'yi

aldı ve gitti. Ben Cambridge'de kaldım. Sürem bittiği için Türkiye'den gönderilen maaş kesilecekti. Bir iş bulmam gerekiyordu. İş için sağa sola bakarken *New Statesman and Nation* diye komünist partisinin organı değil, ama epey solcu bir dergi vardı. Onda BBC'nin programcılık-spikerlik ilanını gördüm. Türk seksiyonunun bir ilanıydı. Ona müracaat ettim. İmtihan açtılar, ben kazandım. Seksiyonun başında Türkiye'de bulunmuş bir İngiliz olan, benim yaşlarımda, Andrew Mango isimli bir kişi vardı. İş Londra'daydı. Cambridge'den Londra'ya gittim. Orada bir ev tuttum. O zamanlar beni her yerde izliyorlar, benim adıma gelen mektupları açarlar diye düşünüyordum. Onun için Munise ile bir şifre kararlaştırdık. Yazacağı mektubun her cümlesinin birinci kelimesi ile bana gel ya da gelme diye mesaj verecekti. Öyle de yapmış, ama ben böyle kararlaştırdığımızı tamamen unutmuştum. Ama zaten mektubun genel havasından gitmemin pek iyi olmayacağı izlenimini de alıyordum. Ev tutup iş de bulunca Munise'ye "Gel" diye yazdım.

Gemi ile Marsilya'ya geldi, ben de Marsilya'ya gidip onu karşıladım. Fakat gemilerin o ülkenin toprağı sayıldığını biliyorum, onun için gemiye çıkmadım. Böylece Devletler Hukuku bilgimden de yararlanmış oldum. Munise, Yeşne ile gemiden indi ve beraberce Londra'ya gittik.

Türkiye'ye dönüp dönmeme konusunda tereddütler geçirirken BBC'nin Rus seksiyonunda çalışan biriyle tanıştım. Genç bir adamdı. Subaymış, ama edebiyata ve sanata düşkünmüş, Sovyetler'deki baskılar nedeniyle İngiltere'ye kaçmış. Bir İngiliz kızıyla Katolik Kilisesi'nde evlenmiş. Bu, ona çok ters gelmiş. Kendini içkiye

vurmuş, ben tanıdığım zaman alkolikti. Bu, bende çok uyarıcı bir etki yaptı. Kalırsam herhalde ben de böyle olurum dedim. Vatandan uzak kalmanın insanı yozlaştırıcı bir etkisi olacağını düşündüm. Kendimi dönmeye hazırlamaya başladım. O zamanlar komünistliğin cezası da azdı. 1952'den sonra artırdılar. Tevkifat bu artırımdan önce olduğu için en çok iki yıl ceza alacak durumdaydım. Arkadaşım ve kız kardeşimin kocası Saim Altınes yatıp çıkmıştı bile. O sırada fakültenin profesörlerinden Bedri Gürsoy Amerika'dan dönüşünde Londra'ya da uğradı. Benimle de görüştü. Tabii durumum orada duyulmuş. Bana dönmemi söyledi. "Biz senin kötü bir duruma düşmemen için elimizden gelen katkıyı yapmaya çalışırız" dedi. O zaman Mülkiye devlet içinde ağırlığı olan bir kurumdu. Bahri Savcı, Bedri Gürsoy, Fehmi Yavuz, Aziz Köklü vs.nin arkadaşları devlet içinde önemli yerlerdeydiler, etkin bir müdahale yapabilirlerdi. Kararımda bu da önemli bir etken oldu ve dönmeye karar verdik.

TUTUKLANIYORUM

Marsilya'dan vapurla İstanbul'a döndük. Gemi Sarayburnu açıklarından geçiyordu. Ben Yeşne'yi kucağıma almış, demir bir gemi babasının üzerine oturmuş, ona camileri gösteriyordum. Vapura doğru bir motorun yaklaştığını gördüm. Motordan üç kişi inip gemiye bindi. Biraz sonra içlerinden yaşlıca bir adam bana geldi ve "İsmi âliniz?" diye sordu. "Sadun Aren" dedim. O zaman, "Sizinle biraz kamaranıza inelim, eşiniz de gelsin" dedi. Kamaraya indik. "Sizi tutuklayacağız, ama sizi karşılamaya gelenler var mı?" diye sordu. O zamanlar

çok iyi haberleşemediğimiz için, "Bilmiyorum, ama arkadaşlarım, kardeşlerim, halazadelerim var, belki karşılamaya gelirler" dedim. Bana bir adam gösterdi ve "Gelenlere tutuklandığınızı söylemeyin, adamımızı gözünüzle takip edin" dedi. Polisler bizim eşyalarımızı indirmemize yardım ettiler, vapurdan indik. Baktım hakikaten Osman Nuri Torun, Selahattin Özmen, Mekin diye bir arkadaşım vardı o, kardeşim Cengiz, iki halazademle birlikte bizi karşıladılar. Onlara tutuklu olduğumu söyledim. Onlar da zaten biliyorlarmış. Biraz oturduk. Çay, kahve vs. içtik ve çok uzatmadan ayrıldık.

Munise, Yeşne, ben ve bir polis dört kişilik bir kompartımana binip trenle Ankara'ya döndük. Ben polisle ilişkimin ne olacağına bir açıklık getirmek istiyordum. Örneğin tuvalete gideceğim, izin mi alacağım? Yahut tren bir istasyonda durunca inip bir şey alabilir miyim? Onun için ilişkimiz ne olacak diye polise sordum. Adam "Beni Necdet Uğur görevlendirdi, ben sizin emrinizdeyim" dedi. Sınıf arkadaşım Necdet Uğur o zaman II. Şube Müdürüymüş. Siyasi işlerle ilgisi yok, ama benim geleceğimi öğrenmiş, diğer arkadaşlarla da konuşmuş, Ankara'ya getirilmesi işini ben üzerime alıyorum demiş. Tabii Necdet Uğur değerli, aklı başında bir adamdı. Kendi isteğimle yurtdışından geldiğime göre kaçmak diye bir olayın söz konusu olmadığını düşünüyor. Memura da o yönde talimat vermiş, serbestçe hareket etsin demiş.

Ankara'ya geldik. Polis kapıda bekledi, Munise'yi kayınpederin evine bıraktım. İçeride biraz oturduk, konuştuk, onlara tutuklandığımı söylemedim, işim var dedim ve ayrıldım. Beni önce valiye çıkardılar. O zaman vali önemli bir adamdı. Fakülte arkadaşlarım valiyle gö-

rüşmüşler, gittiğim zaman Bedri Gürsoy da oradaydı. 1951 davası askeri davadır. Nedeni de Vedat Türkali'nin askeri öğretmen olmasıdır. Vali, "Şimdi sizi askeriyeye devrediyoruz, davranışları biraz hırçın ve sert olabilir, ama sizin de bu işe fazla bulaşmadığınız anlaşılıyor, merak etmeyin" kabilinden bir şeyler söyledi. Rüzgârlı Sokak'tan aşağıya doğru giderken Soğukkuyu diye bir sokakta askeri bir hapishane vardı, beni oraya götürdüler.

Girdiğim yer bir ucu kapalı büyük bir salondu. Kapalı ucunda tuvalet vs. vardı. Salonun iki yan tarafında altı-yedi tane kapı görülüyordu. Her biri bir odaya açılıyordu. Ama bu odaların kapıları açıktı, yalnız beni koydukları odanın kapısını kapadılar. Yani tecrit etmek istediklerini tecrit edebiliyorlardı. Burası hapishane olarak yapılmıştı. Çünkü pencereleri tavana yakındı. İçeride okumak için yanıma *Mobydick*'i almıştım. O zaman Türkçesi var mıydı bilmiyorum, ama benimkisi İngilizceydi. Onu hemen elimden aldılar. O zaman anladım ki içeri girince en önemli şey kafayı işletmek. Oda gerçi hücreden biraz büyüktü, ama tabii yine de çok sıkıcıydı. O bakımdan küçücük hücrelerde kalanları düşündükçe çok canım sıkılıyor. Odada bir masa ve onun üzerine yayılmış bir gazete vardı. Onu okudum, tabii hemen bitti. Akşamüzerine doğru nöbetçi kapıyı vurdu. Yemek ısmarladım, hem de "O dışarıdakilerden bir gazete iste de şu masanın üzerine örteyim, bu çok kirlenmiş" dedim. Bunun okuma ihtiyacı vardır, vermemem gerekir diye düşünebilecek bir insan değildi, gazeteyi getirip verdi. Bu sefer getirdiği daha da yeniydi, hepsini okudum. Ertesi gün kalem kâğıt ısmarladım, onu da getirdi. Çünkü genç ve cahil bir çocuk, bunların benim için ne kadar önemli olduğunun farkında değil. Burada tabii

yoldaki kadar rahat değildim. Örneğin tuvalete gitmek için kapıyı vuruyordum, iki tane muhafız geliyordu, onların refakatinde tuvalete gidiyordum. Onlar kapıda bekliyorlar, çıkınca yine onların refakatinde odama dönüyordum. Aslında kaçmama imkân yoktu, çünkü iki tarafı da kapalıydı, kaçsam kaçsam kendi odama kaçabilirdim, ama yine de böyle yapıyorlardı. Dediğim gibi bana bakan erden kâğıt kalem istedim, onu da getirdi. Aklımda kalan geometri problemlerini kendime soruyor ve çözüyordum. Bu gayet vakit geçirici bir uğraş oluyordu. Bu arada bir bayram oldu. Munise beni ziyarete geldi. Beni bahçeye çıkardılar, serbestçe oturup konuştuk. Ancak daha sonra niye çıkardınız diye kızmışlar. Öteki suçlulara çıkma yasağı yoktu, nöbetçi de benim durumumun pek farkında değildi. Çünkü o zamana kadar öyle siyasi suçlu falan gelmemiş.

Bir gün tuvaletten çıkıp ellerimi yıkarken mahkûmlardan biri yanıma geldi ve "Efendim tecridiniz var, size gereken hürmeti gösteremiyoruz, kalksın, o zaman telafi ederiz" dedi. Yani onlar da siyasi mahkûmdan pek bir şey anlamıyorlardı, yahut da ben onların imajına uymuyordum. Böylece günler geçiyor, gazete de gelmeye devam ediyordu. Bir gün galiba iki kere gazete istedim, dışarıdakiler de hemen anladılar ve günlük gazeteyi vermeye başladılar. Tabii çok iyi oldu, artık gazeteleri takip edebiliyordum.

Orada iki hafta kadar kaldım. Sonunda beni hâkimin huzuruna çıkardılar. Olayı hâkim de tam bilmiyordu. Çünkü tevkifat 1952'de yapılmış, ben oraya 1955'in Mayısında gelmiştim. Hüküm giyenlerin çoğu cezasını çekip çıkmış, hâkim değişmiş vs. Onun için hâkim ne soracağını, nereden gireceğini de pek bilmiyor. Bana

"Siz herhalde TKP mensubusunuz" dedi. "Hayır" dedim. O zaman "Peki sizi niye tutukladılar?" dedi. Ben de "Ben toplumsal konulara ilgi duyan bir adamım, etrafım beni öyle tanır, bundan dolayı beni de bu tevkifatın içine katmış olabilirler" dedim. Bunun üzerine beni tahliye etti ve tutuksuz yargılanmama karar verdi.

Tahliye olduktan sonra hakkımdaki suçlamaları görmek için dosyalara bakmak istedim. Ama insanın nereye bakacağını da bilmesi gerekiyor. Çünkü dosyalar büyük zarflara konulup kaldırılmış. Üzerlerinde sadece kimlerin ifadeleri olduğu yazılı. Beni tanıyan insanlar zaten azdı. Şimdi hatırladıklarım Zeki Baştımar, Kemal Ergin, Nejat Özon, Ömer Lütfü Tuncer ve İdris Erdinç'ten (Şoför İdris) ibaretti.

Arkadaşım Saim Altıneş, kız kardeşimle evliydi. Ona galiba bir işçiyi nereden tanıyorsun diye sormuşlar, o da Sadun tanıştırdı demiş. Zaten bütün istedikleri böyle bir teşkilat var mı yok mu onu saptamak. Yoksa daha önce de söylediğim gibi partinin herhangi bir eylemi yok. Onun için hep birbirlerini nereden tanıdıklarını soruyorlar. Saim'e o işçiyi başka birisi tanıştırmış, ama ben yurtdışında olduğum için öyle söylemiş. Bu, benim için ciddi bir suçlama olabilirdi. Ama o da bunu öyle bir olay için söylemiş ki doğru olması pek mümkün görünmüyor, birini kollamak için söylediği çok açık. Bir de İstanbul'da Kerpiç Mustafa diye birini tanımıştım, o "Sadun Aren partilidir ve Neriman Hikmet'in yazdığı söylenen broşürü o yazmıştır" demiş. Ona "Sen Sadun Aren'i nereden tanıyorsun?" diye sormuşlar. "Bizi Şoför İdris tanıştırdı" demiş. Bir de bu ifade var. Bunlardan başka vahim bir şey yok. Zaten İdris'e de "Sen, Sadun Aren'i tanır mısın?" diye sormuşlar. "Tanımam"

demiş. Bunları yüzleştirmişler, İdris orada da kabul etmemiş. "Neden böyle söylüyor, bilmiyorum" demiş. Bu, suçlamayı kesiyor. Bunları okudum. Belki o hâkim bunları bile okumamıştı.

İlk duruşma Dışkapı'da, sanıyorum Veteriner Fakültesi'yle ilgili bir yerde oldu. Davaları Yargıtay'da bozulmuş arkadaşlar da oradaydı. Bir kısmını zaten tanımıyordum, hiçbir yakınlık göstermedim. Duruşma başladı. Aclan Sayılgan diye tiyatrocu bir arkadaş vardı, o herkesi ele vermiş. Diğer arkadaşlar stratejik olarak "Kimseyi tanımıyoruz" diyorlar. Örneğin Zeki Baştımar, "Esas olarak bu arkadaşları uzaktan tanırım, sol görüşlüdürler, ama hiçbirinin TKP ile alakası yoktur vs." diyor. "Biz TKP'yi arıyorduk, ben de üye değilim" diyor. Zaten ortada bir delil de yok, onun için ortada bir partinin olup olmaması önemli. Duruşmada yoklamadan sonra, bu Aclan Sayılgan söz aldı. "Ben Sadun Aren'i gıyaben tanırım. Bir bayramda ziyaretine gittim. Kapıyı baldızı açtı, 'Evde yok' dedi. Ertesi gün Ankara sorumlusu Ömer Lütfü Tuncer'le buluştum. Bana 'Bir daha Sadun Aren'in evine gitmeyeceksin' dedi." Hâkim bana dönüp, "Ne diyorsun?" diye sordu. "Böyle bir şey hatırlamıyorum" dedim. Bunun üzerine hâkim Aclan'a döndü, "Yahu insan sadece gıyaben tanıdığı bir insanın evine bayram tebriğine gider mi?" dedi. Yani hâkim Aclan'ın söylediğine hakikaten inanmadı. Mahkeme böyle bir sene kadar devam etti. Sonunda delil yetersizliğinden beraat ettim, benimle beraber oradaki beş-altı kişi daha beraat etti. Bu macera da öyle bitti. Bir sene sonra da profesör oldum.

TKP macerası budur. Bir değerlendirme yaparsam şunu söyleyebilirim: O günü gayet iyi hatırlıyorum.

Kemal Ergin ile olan buluşmaya bir gün sonra gideceğim. Gidersem aşağı yukarı TKP'ye girmiş, bu konuda kesin bir tavır almış olacağım. Gitmezsem mesele kalmayacak. Mülkiye'deki odamda bir aşağı bir yukarı yürüyerek ve kendimle tartışarak şöyle bir karar verdim: Ben gerçekten komünist hareketin insanlığın yararına olduğuna inanıyorsam, bunun eylemine de karışmalıyım. O sıralar kimin yazdığını hatırlayamadığım bir kitapta (Lenin olabilir), "Fikirler eyleme dönüşmezlerse çürürler" diye bir şey okumuştum. Onu da düşünerek, bu işe eylemli olarak gireyim, doğrusu da budur diye karar verdim. Fakat sonra, daha önce de söylediğim gibi, parti beni pek doyurmadı. 1973'ten sonraki dönemde TKP'nin durumu başkadır. Bizim zamanımızda böyle bir hareket yoktu, belki imkân da yoktu.

Yurtdışına çıktığımda TKP'ye olan eylemsel bağım buydu. Yurtdışına çıkmadan evvel Zeki Baştımar'ı görmüştüm. Bana yurtdışında muhtemelen bir bayanın beni arayacağını söylemişti. Ama kimse aramadı. Sanırım bu bayan Sevim Tarı (Belli) idi. Bilindiği gibi yurtdışına çıkarken yakalanmıştı.

Yurtdışında komünist partilerle ilişkim olmadı. Hareketleri basından izledim ve birkaç defa da mitinglere, yürüyüşlere katıldım.

İngiltere'deyken Komünist Partisi'nin resmi yayın organı olan *Daily Worker*'ı muntazam olarak alırdım. En pahalı gazeteydi; çünkü ilan vermiyorlardı. Bağış toplarlar, toplanan bağışı da her gün ilan ederlerdi. *New Statesman and Nation* adlı haftalık bir dergiyi muntazam okurdum. Komünist Partisi'nin organı değildi, aydınlara hitap eden sol bir dergiydi. BBC'nin ilanını da orada görmüştüm. Sınava girmeden evvel herkese bu sınavı ne-

reden öğrendiğini soruyorlardı, ben de bu dergide okuduğumu söylemiştim. Bu cevabım kazanmama yararlı olmuş olabilir. Çünkü BBC sadece Türkçe bilen değil, biraz da aydın bir kişi istiyordu. Örneğin o göreve daha sonra Can Yücel, Tektaş Ağaoğlu gibi aydınlarımız girmiştir.

HOCALIK DÖNEMİM NE ANLATACAĞIM? NİÇİN ANLATACAĞIM?

1950-1951 yıllarında sosyoloji dersi vermiş olsam da ben hocalığımın esas itibariyle yurtdışından döndükten sonra başladığını düşünüyorum. Çünkü bu tarihten sonra 1965 yılına kadar kesintisiz olarak hocalık yaptım. Hem de artık çok somut bir şekilde bir dersin sahibi oldum ve sınıflarda öğrencilerle karşı karşıya geldim. Bu süre içinde yalnızca Mülkiye'de ders vermedim. 1956'ya kadar yalnızca Mülkiye'de ders verdim; 1956'dan 1960'a kadar aynı zamanda ODTÜ'de de iktisat hocalığı yaptım. Sonra akşam öğretim yapan Ankara İktisat ve Ticaret Yüksek Okulu'nda da hocalık yaptım.

Ben hocalığı çok ciddiye aldım. Ders verirken, niçin ders verdiğimi, çocukların niçin benim söylediklerimi öğrenmeleri gerektiğini düşündüm. Çünkü bu öğrettiklerimizin arasında sonradan işlerine yaramayacak şeyler de olabilirdi. İmtihana girmenin, sınıf geçmenin ne anlamı vardı? Bu soruya evvela benim cevap vermem gerekirdi ki ders anlatayım. Bu konuyu zaten gençliğimden beri az çok düşünür, "Aydın adam olmanın, bazı şeyleri bilmenin ne anlamı var?" diye sorardım. Tam da yanıtını bulmuş değilim, ama şu sonuca varmıştım: Bu derslerin amacı insanların kültür düzeyini yükseltmektir. Her şeyi bilmek gerekmeyebilir, fakat bir şeyi çok iyi

bilen insan, başka şeyleri de daha çabuk kavrar, öğrenebilir. Buradaki eğitim insanı bir şekilde başka şeyleri öğrenmeye de hazırlar. Böylece cahil bir adamdan daha farklı olursunuz. Kendi kendime düşünürdüm; cahil bir adamla aydınlanmış bir adamın yürüyüşü, duruşu, davranışı arasında bile fark vardır. Buna inanmam lazım ki doğru dürüst ders vereyim. Sonra bir de şöyle bir faydası vardır, aydın adam isabetli seçimler yapabilir. Cahil insan, kim akıllıdır, kim iş yapar, kim dürüsttür, bunu ayıramaz. Ama aydın bir insan ayırır. Örneğin politikada daha iyi partileri ve adamları seçer. Tabii yalnız politikada değil, hayatın her alanında daha iyi seçim yapar. Daha iyi doktoru, daha iyi gazeteciyi takdir eder, daha iyi arkadaş, daha iyi eş seçebilir. Aydın olmanın böyle iyiyi kötüden ayırt edebilme gibi bir yanı da vardır. Böyle bir yararı olduğuna inandıktan sonra insan hakikaten öğrenmek için daha büyük bir gayret içinde oluyor. Tabii yalnız iktisat öğrenmek yetmez, başka şeyler de öğrenmesi gerekir. Ama ben yalnız iktisat öğretebilirim, bunun da demin söylediğim gibi faydaları vardır. Bu konuda kafası iyi eğitilmiş insanlar, başka konularda da aynı başarıyı gösterebilirler.

Ben aslında baştan ihtisaslaşmaya karşıyımdır. Bizim zamanımızda Mülkiye'de üçüncü sınıfa kadar ihtisaslaşılmazdı. O, bence daha iyi bir sistemdi. Örneğin ben, o zamanlar birinci sınıflara matematik dersi konulması için çaba gösterdim. Bazı arkadaşlar gerekli görmediler, ama sonunda konuldu. Matematik ne işe yarar diye sorulabilir, ama matematik insanın kafasını geliştirir.

Yani sonuç olarak, bu düşünceler benim hocalığımda ön planda yer aldı. İktisadı da böyle bir kafa geliştirmeye yönelik olarak düşündüm. Onun için imtihanlarda soru-

lara da çok dikkat ederdim. Maksadım öğretmek olduğu için herkesi geçirmek de hoş bir şey değildir, anlamsız olur, asıl önem verdiğim şey farkları ortaya çıkarmaktı. Yani daha iyi çalışmış, daha iyi bilen insanı, daha kötü bilenden ayırmak. Sınıf en az yüz kişi olduğundan, hepsini tanıma olanağı yoktu, onun için sınav sorularından bir tanesi ancak öğrenci meseleyi çok iyi kavramışsa cevap verilebilecek bir soru olurdu. O soru on ya da dokuz almayı sağlayacak soruydu, öbürleri okumuş mu, ilgilenmiş mi, bunu ortaya çıkaracak sorulardı. Bunlara da çok önem verirdim. Çift imtihan yapardım. Birisi gayri resmi olurdu. Çünkü çocuğa tek bir imtihanla not vermek istemezdim. İki de azdır, ama hiç olmazsa iki olsun derdim. Çünkü imtihan bir insanın bilgisinden alınmış bir örnektir. Bunun sonucu beş olabilir. Ama bilgisinin başka bir tarafından bir örnek daha alırsanız bunun sonucu on olabilir. Bir yığından ne kadar çok örnek alabilirseniz, yığının karakterini o kadar iyi ortaya koyarsınız. Okurken de çok özenli olurdum. Çünkü yüzlerce kâğıt okuyorsunuz. Örneğin diyelim başlangıçta bir kâğıda sekiz verdiniz, sonra ne düzeyde bir kâğıda sekiz verdiğinizi unutuyorsunuz. Halbuki bir referans çerçevesi oluşturmak ve aynı düzeydeki kâğıtlara aynı notu vermek gerekir. Onun için evvela on beş kâğıt okurdum. Kafamda bir referans çerçevesi oluşurdu: Bu konuyu şu kadar biliyorlar, okumuşlar, ama benim istediğim düzeyde değil vb. gibi. Bu referans çerçevesi oluştuktan sonra kâğıtların hepsini yeni baştan okurdum. Yani olayı böyle ciddiye alırdım, bunları onun için söylüyorum.

Şimdi derslerimde neyi dikkate alarak hazırlık yaptım ve neleri verdim konusuna değinmek istiyorum. Bazı arkadaşlar gıyabımda bunu bana eleştiri olarak da

yöneltmişlerdir: Niçin derslerimde Marksizmi anlatmadım? Ben daha çok Keynesçi bir iktisat anlattım. Sola meyilli bir iktisattır, ama tabii Marksizm değildir. Marksizm anlatmamamın birinci nedeni çok basit: Anlattırmazlardı. Türkiye'de Marksizmin ve sosyalizmin hâkim olmadığı bir dönemde, Mülkiye gibi devlete memur yetiştiren bir okulda Marksizmi anlattırmazlardı, mani olurlardı, beni hocalıktan atarlardı, ben de bunu istemezdim. Bu, birinci temel sebeptir. Ama başka sebepleri de vardır. Daha önce de söylediğim gibi her şeyden önce bir hocanın anlatacağı derslerin faydalı olması gerektiğini düşünürüm. Benim anlatacağım derslerin de faydalı olması gerekir. Bu fayda iki yönlüdür. Birincisi, mesleki faydadır. Öğrencilerim mezun olduktan sonra bankalarda, Maliye Bakanlığı'nda, müfettişliklerde bulunacaklardır; bunların imtihanlarını kazanmaları lazım gelir. Burada o imtihanlarda başarılı olabilecekleri bilgileri öğrenmelidirler. Kaldı ki insan yetiştirmede önemli olan belli bir bilgi birikimini aktarmak değil, kafa yetiştirmektir. Belli bir kültürü götürebilecek insan yetiştirmektir. Böyle olunca ekonomi tarihinin yalnız bir kanalını anlatmak bu amaca yetmez. Türkiye'de sosyalist bir düzen hâkim olsaydı bile, eğer mükemmel bir insan yetiştirmek istiyorlarsa, ders verenlerin Marksizmin yanı sıra insanlığın zenginliğini oluşturan diğer düşünceleri de öğretmeleri gerekirdi, diye düşünüyorum. Önemli olan düşünebilen insan yetiştirmektir. Bu bakımdan klasik iktisat öğretmek yanlış bir şey olmaz. İnsanlar niçin bilgi edinirler? Maksat ancak yapacakları mesleği iyi yapmaksa, yalnız o meslekle ilgili bilgileri alırlar. Ama amaç kafa yapısını geliştirmekse, o zaman insan öğrenebildiği her şeyi öğrenmelidir. Nitekim ben öğrencile-

rime iktisadın yanı sıra edebiyat, sanat, tarih gibi konuları da merak etmelerini ve öğrenmelerini önerirdim. Çünkü bir aydının temel fonksiyonu ülkenin yönetimine katkıda bulunmaktır. Bu katkının çok önemli bir kısmı da insan seçmektir. Onun için okullarımız ve üniversitelerimiz çağını anlayabilecek ve onu daha ileriye taşıyabilecek kafa yapısında insanlar yetiştirmelidir. Esas olan budur. Böyle düşününce bir ihtisasa (ben Marksizmi ihtisas olarak düşünürüm) fazla ağırlık vermenin, bunu önerenlerin maksadına göründüğü kadar uygun olacağını da düşünmüyorum.

Ama şunu da eklemem lazım. Marksizm de böyle gerekçelerle ihmal edilmiş ve geri kalmış oluyor. O da doğru. Ama ben Marksizmi derste işlemiyordum. Çünkü orada yasaklıyorlardı. Bana bunu orada yapma imkânı vermez, hocalığımı da yasaklarlardı. Ama hocalığımın dışında bilindiği gibi Marksizmi anlattım. Çok gizli olduğu zaman gizli yaptım, biraz daha açığa vurma imkânı olduğu zaman, okulda değil, ama dışarıda anlattım, kitap da yazdım, siyasi eylem de yaptım. Marksizmle klasik iktisadın terimlerini bağdaştıran bir kitap da yazdım. O kitabım bir kere basıldı. Çünkü o kitaptan ötürü suçlandım ve tutuklandım (*İktisat Dersleri,* Gerçek Yayınevi, 1963).

AVRUPA DÖNÜŞÜ TÜRKİYE

Avrupa'ya 1951'de gittim, dört sene sonra döndüm. Döndüğüm zaman Türkiye çok değişmişti. Bazı iç ve dış değişiklikler vardı. Dış değişiklik olarak, örneğin fakültedeki at arabası değişmiş, onun yerine bir otomobil alınmıştı. Gerçi yeni değil, elden düşme bir otomobildi,

ama yine de otomobildi. Burada yine fakültenin bir özelliğini görüyoruz. Fakültenin mensuplarına sahip çıkma özelliği, at arabacısı için de geçerli olmuştu. Sanıyorum Fehmi Yavuz'un dekanlığı sırasında arabacıyı şoför kursuna göndermişlerdi, arabayı o kullanıyordu. Yani senin işin artık bitti, güle güle demiyorlar, onun yeni duruma uyum göstermesini sağlıyorlardı.

Burada önemli bir değişikliğe daha değinmek istiyorum. Bizim mezuniyetimizi izleyen 1944 yılında bize Para-Banka okutan hocamız Nâmık Zeki Aral'dı. Rahşan Ecevit'in babasıdır. Çok dürüst, altın para sistemine bağlı, kâğıt parayı hiç sevmeyen ve bize bu doğrultuda ders vermiş bir hocamızdı. Nâmık Zeki Bey fakültenin dergisinde 1943 yılı bütçesi ile ilgili bir yazı yazmış ve 1943 yılı bütçesinin açık verdiğini söylemişti. Nâmık Zeki Bey aynı zamanda Merkez Bankası'nda da danışmandı. Onu çekemeyen bazı kişiler bu yazıyı o zaman devletin başında olan İsmet İnönü'ye söylemişler. İnönü "Bu adam ne iş yapar?" diye sormuş. Onlar da "Mülkiye'de hocalık yapıyor" demişler. Bunun üzerine İnönü, "Vay, gençlerimizi böyle adamlar mı yetiştiriyor?" demiş. Bu arada şunu da ekleyeyim, o zamanlar milli bayramlarda zafer takları yapılır, onların üzerine de sloganlar yazılırdı. Bu sloganlardan bir tanesi de, "Denk Bütçe, Düzgün Ödeme" idi. Çünkü denk bütçeye çok önem veriliyordu. Zaten bizim Cumhuriyet İdaresi parayı çok iyi idare etmiştir. Örneğin Merkez Bankası kuruluncaya kadar Türkiye Cumhuriyeti para miktarını değiştirmemiştir. Hazine para basabilirdi, basmamıştır. Hatta ihtiyaçtan dolayı bozuk para bastıkları zaman bile aynı miktar kâğıt parayı piyasadan çekmişlerdir. Fakat savaş gelmiş, seferberlik ve dolayısıyla savaşta para basmışlar-

dır. Dolayısıyla savaş yıllarında enflasyon artmıştır, ama Almanya'daki gibi de olmamıştır. İşte Nâmık Zeki Bey biraz buna dokunup "Bütçe açık verdi" dediği için bu kadar tepki görmüştü. İnönü'nün bu sözleri Nâmık Zeki Beyin kulağına gittiği zaman hemen istifa etti. Çok sevilen, çok dürüst, eski çağların efendisi bir insandı. İstifası fakültedeki arkadaşların hoşuna gitmedi. Seha ile bana, "Gidin, bu kararından vazgeçirin, istifasını geri alsın" dediler. Biz Seha ile birlikte Merkez Bankası'na gidip kendisiyle görüştük, en ufak bir gevşeklik göstermedi. "Yok efendiler, böyle bir şey söz konusu değil" dedi. Nâmık Zeki Bey gibi bir insan devrin cumhurbaşkanını veya başbakanını memleketin sahibi sayıyor. Dolayısıyla onun senden memnun değilim anlamına gelecek sözlerini çok önemseyerek görevini bırakıyor. Bu, demokrasimizin hangi düzeyde olduğunu gösteriyor. Yani "Siz öyle söylüyorsunuz, ama ben gayet iyi talebe yetiştirdiğime inanıyorum, ayrıca 1943 bütçesi de hakikaten açıktır" demiyor. "Mülkün, devletin sahibi mademki istemiyor, ben vazifemden çekilmeliyim" diyor ve çekiliyor.

Aradan on iki sene geçti, benzer bir durum oldu. Turhan Feyzioğlu devrin başbakanına, "Bugünkü hükümet nabza göre şerbet verenleri tutuyor" gibi bir şey söyledi. Hükümetten hemen büyük tepki geldi. Turhan Feyzioğlu'nun istifa etmek aklından bile geçmedi. Sonuçta o zamanki yasa müsaitti, bir kararnameyle işine son verdiler. O zaman Turhan Feyzioğlu dekandı, görevden alacaklar mı, almayacaklar mı diye birkaç gün tartışması oldu. Bu arada hoş olmayan şöyle bir olay da oldu: Profesörler Kurulu olarak toplantıdayız, görevden alacaklar mı, almayacaklar mı, alırlarsa ne yapacağız konularını tartışıyoruz, bir ara Feyzioğlu'nu dışarıya ça-

gırdılar, gitti. Geri döndü, tartışmaya devam ettik, herkes fikrini söyledi, bir saat kadar daha tartıştık. Sonra Feyzioğlu, "Dışarıya çağırdıkları zaman söylediler, beni görevden almışlar" dedi. Bu davranışı hiç hoşuma gitmedi. Çünkü herkesin ne düşündüğünü öğrenmek için tebligatı gizledi. Yani sonuçta zorla görevinden alındı, halbuki ötekisi kendi istifa etmişti. Sonra bugünden bakınca bir diğer önemli ayrım, Nâmık Zeki Bey istifa edince arkasından kimse ayrılmadı, halbuki Turhan Feyzioğlu'nun arkasından Muammer Aksoy, Coşkun Kırca, Şerif Mardin gibi birkaç arkadaş istifa ettiler. Yani bir tepki oldu. Bu, tabii çok önemli bir fark. Demokrasi konusunda önemli bir adım, bir zihniyet farklılığı. Bu on yıl içinde insanların demokrasi anlayışlarında büyük bir değişim oluştuğunu gösteriyor.

Benim Mülkiye'deki öğrenciliğim savaş yıllarında geçti. Yazları babamın yanına Trabzon'a giderken trene binerdim. Savaş yılları, her gün tren yok, onun için trenler çok kalabalık olurdu, koridorlarda ayakta durulurdu. Bu kadar sıkışık bir durumda üzerinde "Mebuslara Mahsustur" yazılı bir kompartman bomboş dururdu. Kimsenin aklına da açalım kapısını, girelim demek gelmezdi. Bu, kendini eşit görmemektir. Böyle bir adama siz eşitlik verseniz ne olur, vermeseniz ne olur? Fakat bugün böyle bir şey yapmak olanaksızdır.

Ben yurtdışından döndükten sonra fakültenin ABD çerçevesinde bir anlaşması olmuş, Amerika'dan bazı hocalar gelmişti. Ben de bunlardan istatistik hocasına tercümanlık yapmıştım. İyi bir hocaydı. Yani geldiler emperyalizm yaptılar, sömürü yaptılar demek hiç mümkün değil. İçlerinden bazıları son derece iyi hocalardı. Benim tercümanlık yaptığım Wasserman isimli istatikçinin

Amerika'da okutulan bir istatistik kitabı vardı. Arkadaşlar iyi bir istatistik dersi okumuş oldular. Başka dallarda da birkaç tane birinci sınıf hoca gelmişti. Onlarla birlikte çalışan insanların yetişmesine de olanak verdiler, öğrencilere de daha iyi bir ders okuttular. Onun için Amerikan emperyalizmini bu tip şeylerde aramamak lazım. Onun çok daha geniş bir çerçevede araştırılması gerek. O size geniş bir dünya görüşü telkin ediyor. Bu hocalar öyle Amerikan sistemini falan methetmezlerdi, ama kendi yaşamlarıyla ve düşünceleriyle belki Amerikan hükümetinin istediği şeyi yapıyorlardı.

BİRKAÇ HOCALIK ANIM

Hocalığım sırasında pek çok anım var, ama bunlardan bir ikisi şimdi hemen aklıma geliyor. Bir sınavdan sonra cevap kâğıtlarını okuyordum, baktım biri benden daha iyi yazmış. Ama hakikaten iyi yazmış, benim düşünmediğim şeyleri de düşünerek yazmış. O zaman son sınıfa ders veriyordum, bu çocuk kim diye merak ettim. Baktım, Tuncer Bulutay. Sonra kendisiyle konuştum, asistan olmasını önerdim, o da kabul etti ve asistan oldu. Bütün Mülkiyelilerin bildiği gibi ben üniversiteden ayrıldıktan sonra kürsünün başına o geçti ve çok iyi bir kadro oluşturdu, ta ki 1982'de 1402'lik oluncaya kadar. Buna çok üzüldü, daha doğrusu kırıldı ve 1402 sayılı yasayla uzaklaştırılanlar mahkemeleri kazanıp geri döndüklerinde o geri dönmeye talip olmadı. Ama iktisat alanında başka çalışmalar yaptı. Bilim alanında da çalışmalar yaptı, bunların bir kısmı *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*'nde ve başka yerlerde basılmışlardır.

Turan Güneş, Fethiye Köklü, Sadun Aren, Seha Meray, Bayan Güneş, 1964 civarı

Bu asistan almayla ilgili beni biraz rahatsız eden bir anım daha var. İktisat Kürsüsü'ne bir asistan alacaktık. İki namzet vardı, biri Erden Öney, diğeri Ertuğrul Kumcu. Erden Öney kolejde okuduğu için dil bilgisi daha iyiydi. İmtihanda aşağı yukarı eşittiler. Böyle olunca Erden Öney'i asistan olarak aldım. Fakat birkaç hafta sonra çok canım sıkılmaya başladı. Çünkü Ertuğrul Kumcu sene içinde çok iyi imtihanlar vermişti, çok da efendi bir gençti. Tekrar bir imtihan açabilirdim, hocalıkta ısrarlı olup olmadığını anlayabilirdim. Tabii hoca-

lıkta ısrarlı olmak da çok önemli. Örneğin bana geli[illegible] hiç hoca olmak istediğini söylememişti, halbuki Erde[illegible] önceden konuşmuş ve hoca olmak isteğini anlatmıştı. Ayrıca hasbelkader Erden'in özel yaşamına da bir ucun[illegible]dan karışmıştım. Olay şöyle olmuştu. Son sınıfta, sen[illegible] sonu sınavları yapılırken Erden odama gelmiş ve sınıf arkadaşı Tülay'ı sevdiğini, fakat dört senedir mesafeli bir arkadaşlık yaptıkları için Tülay'a gerçek duygularını söyleyemediğini anlatarak benden yardım istemişti. Çok küçükken, henüz çocukken ağabeyimin çok hoşlandığ bir komşu kızından sırf kendisine "Haldun Ağabey" dediği için vazgeçtiğini hatırladım ve Erden'i anladım. Sonra Tülay'la konuştum. Bana otuz beş yaşında bir doktorla sözlü olduğunu ve olgun erkekleri tercih ettiğini söyledi. Erden bir kızın öyle "hadi canım sende" diyebileceği bir delikanlı değildi. Nitekim Erden'le beraber büyüyüp olgunlaşacaklarını söylediğimde itiraz etmedi. Sonra evlendiler. Belki Erden'i seçmemde İngilizce bilgisi dışında bunun da etkisi olmuştur.

Benzer bir olay daha oldu. Fakültede istatistik dalında yetişmiş hoca olmadığından bu dersi belli bir süre ben verdim. İyi bir öğrenci olan Uğur Korum istatistik asistanı oldu. Yetişmesi için yurtdışına gönderilmesi dahil neler yapabileceğimi düşünüyorum ki bir gün gelip yakında sınıf arkadaşı Sevil'le evleneceklerini söyledi. Tabii düş kırıklığına uğradım, canım sıkıldı. Evlenmek için vaktin erken olduğunu, çok çalışıp alanında kendisini yetiştirmesi gerektiğini söyledim. Bir şey söylemeden yanımdan ayrıldı, ama yarım saat sonra Sevil geldi. Kaldığı süre boyunca, babasının kendisini tam anlamıyla erkek gibi yetiştirdiğini, evlenirlerse Uğur'un az değil, tersine daha çok çalışacağını, Uğur'a yardımcı olacağını vs. kelimenin

[illegible] anlamıyla çatır çatır söyledi. Gerçi ters bir şey yapmam söz konusu değildi, ama Sevil de beni gerçekten iknâ etmişti. Bir süre sonra evlendiler. İlk çocuklarının adını Aren koyarak da beni onurlandırdılar.

Pek benzer olmayan bir anım da şöyledir:

Ben *İstihdam, Para ve İktisadi Politika* adlı kitabımı ödev olarak okuturdum. Ve kitap "Sevgili öğrencilerime" diye başlar. Bir gün imtihan oluyor, ben de imtihanda gözetmenim. Bir kızın yanına oturdum. Önünde kitap varmış, aldım kitaba baktım. Benim yazdığım ithaf'ın altında "Pis herif, öğrencilerini sevseydin hiç böyle anlaşılması zor bir kitap yazar mıydın?" yazıyor. Tabii bir şey söylemedim. Böyle şeyler benim üzerimde kötü etki yapmaz. Fakat sonra kızın erkek arkadaşı geldi bana, "Hocam kusura bakmayın, öyle demek istememiş" vs. gibi şeyler söyledi. "Hiç önemli değil" dedim. Zaten kızın ismini bilmediğim için, kâğıdını okurken -isteseydim bile- bir ayırım yapmam söz konusu olmazdı.

Bir başka anım da şu: Avrupa'ya gitmeden önce, sanıyorum bir öğretmen okula kaydetmek üzere oğlunu getirdi. O tarihte ben müdür yardımcılığı yapıyordum. Kütahya civarından geliyorlardı sanırım. Kaydını yaptıktan sonra babasına, "Neden siz getirdiniz? Hayata alışması bakımından kendisinin gelmesi iyi olurdu" dedim. Ama çocuğun yüzü şimdi de aklımda, içine kapanıkça bir çocuktu. Biraz açılsın, alışsın diye babası gittikten sonra rastladıkça "Nasılsın, iyi misin, arkadaşların kim, biraz yaramaz çocuklarla arkadaşlık yap" falan derdim. Ertesi yıl bu çocuk sıfır numara belki külhanbeyi diyemeyeceğim, ama onun gibi bir şey oldu. Başında fötr bir şapka, pardesüsünü iliklemeden, kabadayıvari düğümleyerek giyiyor vs.

Bir de Halide adında bir öğrencim vardı. Zaman zaman konuşurduk. Çok zeki, sarışın, güzel bir kızdı. Fakat hiç kendine bakmazdı. Bir gün, biraz kendine bak, saçını başını düzelt diyecektim ki demin anlattığım olay aklıma geldi ve söylemekten vazgeçtim. İyi ki de söylememişim, çünkü bir süre sonra ciddiyetini bozmadı, ama süslü, boyanan bir kız oldu. Aslında öğrenciler konusunda dikkatliyimdir. Bıyık bırakmışsa ya da bıyığını kesmişse, kızsa saç tuvaletini değiştirmişse dikkatimi çekerdi. Sınıfta yerini değiştirmişse de fark ederdim. Demek ki hafızam biraz görsel. Örneğin isimleri unuturum da yüzleri unutmam.

Halide ile bir başka anım daha var. DP zamanında yine bir kıtlık dönemi yaşanıyordu. Birçok şey karaborsaydı. Ben derslerimde karaborsa fiyatının da bir fonksiyonu olduğunu, çünkü çok ihtiyacı olan insanın o malı hiç olmazsa karaborsadan bulabileceğini söyledim. Ben derste bunu söyleyince Halide ayağa fırladı. "Bu ne biçim konuşma? Karaborsanın sanki faydası varmış gibi konuşuyorsunuz" diye bağırmaya başladı. Daha önce sınavlara girecek öğrencilere, bazen insanların sınavlarda başarılı olamayacaklarını, bunun olağan olduğunu, benim de mezun olduktan sonra yurtdışına gitmek için bir sınava girdiğimi, kazandığımı zannettiğimi, halbuki kazanamadığımı anlatmıştım. Buna da gönderme yaparak, "Zaten siz sınavı da kazandım zannetmişsiniz, kazanamamışsınız" diye onu bile kullandı. Biraz sonra sükûnet buldu, oturdu. Sonra niye öyle yaptığını söylediler. Bir yakını varmış, hastaymış, ilacı da karaborsadaymış, ona da paraları yetmiyormuş, onun için karaborsaya kızıyormuş. Karaborsa olmazsa ilaç ucuz olacak diye düşünüyor, halbuki ben aksi halde hiç bulamayacağını

söylemek istiyordum. Tabii derste kalkıp böyle düşündüklerini çekinmeden söylemesi iyi bir şey. Sanıyorum 1958 mezunlarından Gülçin diye bir kız öğrencim, bana şöyle demişti: "Hocam ben öyle zannederdim ki hocalar yemezler, içmezler; onları insan gibi görmez, onlarla ahbaplık yapmayı düşünmezdim. Halbuki sizinle konuşuyoruz. Size çok teşekkür ederim, benden bu çekingenliği kaldırdınız." Bunun üzerine biraz düşündüm. Ben de yalnız hocaları değil, paşaları, valileri vs. başka türlü varlıklarmış gibi düşünürdüm. Onlar bana günlük yaşamın dışındaymış gibi gelirlerdi.

DP DÖNEMİ

Hocalığım sırasında DP iktidardaydı. 1955'ten sonra muhalefet giderek artıyordu. Bizim fakültede zaten başından beri bir muhalefet vardı. Gerçi ben o dönem Türkiye'de değildim, ama fakültedekiler bürokratik yaşama, düşünceye yatkın oldukları için umumiyetle DP'ye muhaliftiler. DP 14 Mayıs'ta iktidarı kazandığında aynı zamanda Maliye'de Genel Müdür olan bir hocam, "Biz demokrasi dedik, ama bu kadar da demedik" demişti. Demokrasiden yana olmak, iktidarın değişmemesi koşuluylaydı. 14 Mayıs'ta iktidar değişince, birçok insanın konumları değişti. Bazı insanlardan bazı şeylerin hesabı sorulmaya çalışıldı. Örneğin İnönü'nün büyük oğlunun hapse atılmaya çalışılması vardı. Bir kadının ölümüyle irtibatlandırmaya kalkıştılar. Birçok gazeteciyi hapse attırdılar. Hüseyin Cahit Yalçın'ı bile, ki o zaman yetmiş küsur yaşında olması lazımdı, hapse attılar. DP ilçe başkanları, memurları, kaymakamları ve valileri istedikleri zaman başka yerlere sürdürebildiler. Bunların

bizim fakülteye yansıması da oldu. Son sınıfta fakülte üç şubeye ayrılırdı. Harici Şube öğrencileri zaten belliydi. Dil bilmeleri gerektiğinden bunlar Kolej'den, Galatasaray'dan, Saint Joseph'ten gelirlerdi. Normal bir liseden gelip, çalışıp çabalayarak Harici Şube'yi kazanan pek azdı. Bunun dışında Mali ve İdari Şube vardı. İdari Şube'ye çok talep olurdu, dereceyle alınırlardı. Mali Şube'ye her isteyen girebilirdi. 1950'den sonra bu durum yavaş yavaş değişmeye, hatta İdari Şube'ye öğrenci bulmak sorun olmaya bile başladı.

1955-1956'dan sonra DP ile CHP arasında şiddetli bir siyasi mücadele başladı. Bizim fakülte bu mücadelede açıkça CHP'den yana tavır koydu. O sırada Fakülte Profesörler Kurulu, siyasi yanı ağır basan bir kurul haline geldi. Önemli konularda Profesörler Kurulu karar alır ve bunu basına açıklardı.

DP iktidarı gerçekten memleketi sarsmış, topluma bir sıçrama yaptırmıştır. Ben öğrenciyken iktisat hocamız Şevket Raşit Bey, "Ekonomik kalkınmanın en önemli sorunu köylüyü tüketim yapmaya alıştırmaktır" derdi. Köylümüz ki, nüfusumuzun çok büyük bir kısmı köylerde yaşıyordu, pazardan sadece gaz, tuz ve bez alırdı. Şeker lüks bir maldı. Köylünün cebine para girip malı para edince, daha çok şey satın almaya, daha iyi yaşamaya başlamıştır. Köylere traktör girmiştir. 1950-1951 arasında Türkiye'de iki bin dolaylarında traktör varken, 1953-1954 arasında bu sayı elli bin olmuştur. 50'lerin sonlarına doğru iki yüz bine çıkmıştır. Bu gelişme, büyük toprak sahipleri yanında ya ortakçı ya ırgat olarak çalışan köylüleri şehre itmiştir. Yani traktör içeri girmiş, işgücü dışarı çıkmıştır. Yarım işsizleri tam işsiz yapmıştır. 1955'ten sonra bu gelişmenin hızı ke-

almıştır. Fakat iktisadi gelişme öyle bir şeydir ki bir toplum belli bir iktisadi yapıyı gerçekleştirince kolay kolay onun gerisine düşmez. Sıkıntı çekmeye başlar, ama eski haline dönmez. Alıştığı yaşamı muhafaza etmeye çok uğraşır. 1955'e kadar geçen süre, halkın yaşamındaki iyileşme dönemidir.

Türkiye dünyaya açılmıştır. Örneğin AID yardımı ile Amerikalılar gelmiştir. Yüzlerce, binlerce kişi Amerika'ya eğitime gitmiştir. Bizim fakülteden hemen hemen herkes çeşitli sürelerde Amerika'ya gitmiştir. Ben de Aziz Köklü ile beraber bir buçuk ay gittim. Bu Truman Doktrini diye Türkiye ve Yunanistan'ı Sovyetler'e karşı tahkim etme planıydı. Sonra Avrupa'yı kalkındırmak için Marshall yardımı uygulandı. Bu yardımdan Türkiye de yararlandı. Ama işin ekonomik yanından daha önemli olan yanı dışa açılmadır. Ben ilk kez yabancıyı 1937'de Afyon'da görmüştüm. Daha önce sözünü ettiğim çiftlik gibi yerimizden yürüyerek Afyon'a gitmiştim. Yol 26 km kadardı ve ancak dört-beş saatte varılabiliyordu. Yolun kıyısında motosikletli genç bir adam gördüm. İngilizmiş. İlk gördüğüm yabancı odur. Yabancıyı ben bile bu kadar gördüm, köylü nereden görsün? Halbuki Marshall Planı ile yüzlerce, özellikle Amerikalı bize gelmeye, binlercesi de bizden oraya gitmeye başladı. Bu çok önemli bir şeydir ve büyük etki yapmıştır. Birçok uluslararası ekonomik birliğe girilmiştir. Yabancı sermaye yasası çıkarılmıştır. Bu yasa peyderpey çıkarılmıştır. 1947'de yani CHP zamanında bir kararnameyle başlamıştır. Bu kararnamede, Türkiye'ye yabancılar tarafından bir yatırım yapılırsa bunun neması dışarıya çıkarılabilir deniliyordu. O zamana kadar böyle bir şey mümkün değildi. Ama bu, pek yabancı sermayeyi

cezbedecek bir şey de değildi. Sonra 1951, 1952'de Yabancı Sermaye Yasaları çıkarıldı. Bunlar da yabancı sermayeyi pek cezbetmedi. 1954'te bir yasa daha çıkarıldı, sanıyorum ufak tefek değişikliklerle hâlâ yürürlüktedir. Bunlar, bugünden bakınca Türkiye'yi sarsan şeyler. O gün bunları olumsuz değerlendirebilirsiniz.

Yani Türkiye Cumhuriyeti tarihinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki değişmenin özünde bu dışa açılma vardır, Amerikalılarla işbirliği vardır, teknoloji meselesi vardır. Türkiye artık "Gavur şöyle yapıyormuş, böyle yapıyormuş"u bıraktı, kendi gözleriyle gördü. Örneğin traktör girdi. Ama gayet enteresandır, bize yüz binlerce traktör satmışlar, ama traktör fabrikası kurmamışlardır. Montaj sanayii biçiminde bile kurmamışlar ve birden fazla marka satmışlardır. Onun için Türkiye'ye parçaları birbirine uymayan traktörler gelmiştir.

Marshall yardımı borç değildir. Dış borç çok azdır. Zaten borç verenler de borç vermeye alışkın değillerdi. Ama örneğin Türkiye'nin dış ticareti 1930'lara kadar açık vermiş, 1930'dan 1947 senesine kadar hep fazla vermiştir. İşte orada biriken döviz 1950'lerde kullanılmış ve bir daha hiç ihracatımızın ithalatımızı geçtiği olmamıştır. Bizde büyük borçlanma 1980'den sonra başlamıştır. O zamana kadar borç olurdu, ama az olurdu. Örneğin 1960'tan önce Menderes 300 milyon dolar borç almak istedi, bulamadı. Belki bulsaydı o darbe de olmayacaktı. Yani borç bulmak da kolay değildi, vermiyorlardı. Onun için asıl büyük dış borçlanma, dışa açılmanın büyük hamlesi de 1980'den sonradır. Bugün o zamanlar aklın alamayacağı bir açık var. Tabii birçok kavram değişmiştir. Eskiden bütçe denkliği, dış ticaret

denkliği vs. meziyet sayılırdı. Şimdi, bu meziyet değildir denmeye başlandı. Örneğin Romanya'da bu son değişiklikler olurken Çavuşesku dış borçları ödemek için halka baskı yaptı ve Romanya hiç dış borcu olmayan bir ülke oldu. Ama halk, bizi dış borcu olmayan bir ülke haline getirdin demedi, adamı öldürdü. Tabii bu sonucu getiren başka öğeler de vardı.

Bu konu çok önemli bir konudur. Dünyanın sosyalist dünya, kapitalist dünya diye ikiye bölünmesinin ötesinde bir konudur. Bir şey alabilmek, bir şey satabilmek için dünya kadar mevzuat vardı. Dünyayı, değişiklikleri anlamak bakımından bunu dikkate almak lazım. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Türkiye'nin gelişmesini, ondan evvelki gelişmeyle karşılaştırırken bunlar dikkate alınmazsa yanlış şeyler yapılır. Geçmişten, tarihten ders almak, oradan bir anlayış çıkartmak olayları mekanik olarak bilmekle olmaz. O zaman eskiden şöyleydi, şimdi böyle diye kitap yazarsınız. Tarihi anlamanın asıl yolu değişmeyi anlamaktır. Değişikliği görmüyorsanız tarihten ders falan alamazsınız. Bazı insanlar değişmeyi sahiden görmezler. Biz bunlara muhafazakâr diyoruz. Bazıları da görürler, fakat beğenmezler. Onlara da muhafazakâr, inatçı, dinozor vs. deniliyor.

Bunlar, dünya epey değişmiş, ama yanlış yere gidiyor diye eskiye dönük olurlar. Kimi de fark etmez. Değişiklik olsa bile yine geriye dönülecektir, diye düşünür. Yani "Savaş bitsin, yine savaştan önceki duruma döneceğiz" veya "Amerikalılar gitsin, yine eski durumumuza döneceğiz" diye düşünürler. Halbuki böyle şey olmaz. Nasıl insan ne vücut ne düşünce olarak geriye dönemiyorsa, dünya da geriye dönmez.

Ülkede hem zorbalık vardı hem de halk demokratikleşmeye başlamıştı. Kaymakamı attırmak demek demokratikleşmedir; ona kafa tutabiliyor. Antidemokratikleşme değil de despotlaşma vardı. Bu konuda benim değil, ama Şevket Süreyya Aydemir'in bir anısı var. O, bana anlatmıştı. Şevket Süreyya bilindiği gibi saygın bir insandır. *Kadro* dergisini çıkaranlardandır. Türkiye Komünist Partisi ile ilişkileri olmuştur. *Kadro* dergisi kapatıldıktan sonra devlette, bürokraside, bilhassa teknik konularda kendisinden yararlanılmıştır. Özellikle savaş yıllarında ve DP zamanında tahsis işleriyle, fiyat kontrolüyle vs. uğraşmıştır. Bir gün DP'nin fazla gözü kara olmayan aklıselim sahibi kişileri Menderes'i etkilemesi, siyasi alandaki bazı olumsuzlukları önlemesi için, sizi Menderes'le görüştürelim demişler. Diyor ki "Gittim, oturdum, melek gibi bir adam. Yolları anlatıyor, barajları anlatıyor, neler yapacağını anlatıyor, melek gibi de bir yüzü var. Fakat tam konuşmanın ortasında odaya birisi girdi, kulağına bir şeyler söyledi, yüzü birden şeytan gibi bir ifade aldı." Tabir tamamen ona aittir. Demek ki filanca sizin hakkınızda şunları söyledi vs. diye bir şeyler anlatıyorlar, birden dengesini kaybediyor. Yapacağı işleri anlatırken melek gibi, fakat siyasi çatışmalar söz konusu olduğu zaman yüzü de, düşünceleri de şeytanlaşıyor.

Yani böyle talihsiz bir dönem oldu. Bu döneme Celal Bayar değil, Menderes hâkimdi. Celal Bayar nisbeten daha sakin bir kişiydi. O uzakta duruyor, cumhurbaşkanı olarak günlük işlere pek müdahale etmiyordu. Menderes de böyle bir adamdı. Olmadık işler yaptırdı.

Uşak'ta İnönü'yü taşlattırdı. İnönü, Uşak'tan sonra İstanbul'a geldi, orada da yine böyle taşlı sopalı bir saldırı yaptırdı. Sivas civarında neredeyse öldüreceklerdi. Böyle çılgın gibi işler yapıyordu. Bunlar, bırakın demokratı, aklı başında bir adamın bile rakibine yapmayacağı şeylerdi. Başbakan Menderes bir kere de tarihe 555 K diye geçen, beşinci ayın beşinde, saat beşte Kızılay'da toplanan kalabalığın arasına daldı. Beni linç ederler, rezil olurum gibi şeyler düşünmedi, nitekim orada tekme filan da yedi. Demek ki Menderes artık dengesini kaybetmişti.

Kızılay'daki toplantılara bizim fakülteden çocuklar da büyük bir çoğunlukla katılıyorlardı. Bu yüzden 28 Nisan 1960'ta başlarında Sıkıyönetim Komutanı Nâmık Argüç olduğu halde askerler fakülteyi sardılar. O sırada ben de fakültedeydim. Fakültenin etrafını çevirmişler, dışarısı ile irtibatını kesmişler, öyle duruyorlardı. Daha önce çocuklar fakültenin bahçesinde toplanmışlar, gösteri yapıyorlar. "Kahrolsun vs." diye bağırıp çağırıyorlardı. Askerler yürüye yürüye bunları fakülteye doğru geriletmişler. Çocuklar fakülteye girdiler, kapıları kapadılar, fakat askerler içeriye de girdiler. Ben merdivenin üst başındaydım. Asker bütün alt kata girdi. Katı işgal ettiler. Fakültenin tüm cephesini kaplayan ince bir balkon vardır, çocuklar sığabildikleri kadar oraya doluştular; memurların oturduğu, muhasebenin yapıldığı bir bölüm vardı, oraya da doluştular. Dışarıdan ateş edildi. Kurşunlar geldi, üçüncü kattaki tavanları deldi. Ateş, hep birlikte yaylım ateşi biçiminde oldu. Nereye ateş edildiği belli olmadığı için hepimiz yere yattık. Dört ayak üzerinde yerdeyiz. Çocuğun birinin parmağı galiba bir yere çarpmış kanıyordu. Ona tütün basmak istedim.

"Hocam mikrop kapar" dedi. Onu unutmuyorum. Bir de öğrencilerimizden Tülay'ın parmağı çıkmış, arıza bu kadardı.

Sonra yerden kalktım, dekan odasına gittim. Baktım dekan odası yarı yarıya dolu, öğretim elemanları, memurlar var, öğrenciler de var. Sonra içeriye elinde silahla bir asker girdi. Dekan odasının biri koridora, biri de yandaki odaya açılan iki kapısı vardı, yandaki oda kapıdan görünüyordu, orada bir asker daha vardı. Karşılıklı bakışıyoruz. Bir şey söylemiyor çocuk, korkuyor, elleri falan titriyor. Ben o zaman görmedim, ama sonradan söylediler. Tahsin Bekir Balta duvardan yavaş yavaş adamın arkasına dolanmaya çalışıyormuş. Sonra kendisine sordum. Trabzon'da kahvede falan kavga çıkarsa, böyle arkadan dolanılır dedi. Halbuki o zaman altmış beş yaşında falan, yani pek olacak iş değildi. Sonra asker korkusundan kendiliğinden odadan çıktı. Tabii son derece tehlikeli bir durumdu.

O sıralar dekan Fehmi Yavuz'du. Çok büyük cesaret ve sorumluluk gösterdi. Oradan çıktı, askerlerin komutanıyla konuştu, harekâta mani oldu. O sırada benden birkaç sınıf küçük, fakültemiz mezunlarından birini gördüm. Mezuniyetinden sonra polis olmuş. Öğrencilere, aman yapmayın, etmeyin diye adeta yalvarıyor. Çünkü biliyor ki ateş etmeye karar vermişler. Daha sonra polis müdürü olduğu için Yassıada'ya düşünce, herkes bu davranışları yüzünden lehinde şahitlik yaptı, kısa bir süre sonra da bırakıldı.

Fakültede zaten umumiyetle DP'ye karşı bir tutum vardı. Bu, başından beri böyleydi. Tahminim herkesin CHP'ye oy verdiği biçimindedir. Bu muhalefet hem DP'nin despotik hareketlerinden dolayı hem de iktisadi

sıkıntılardan dolayı giderek arttı. Sıkıntılar hakkında fikir vermesi için bir örnek vereyim: Kızım Yeşne o zamanlar sekiz-dokuz yaşlarındaydı. Romatizmaya yakalandı. Ağabeyim genç yaşında kalp romatizmasından öldüğü için çok telaşlanmıştık. Aspirin bulunmuyordu. Hiç unutmuyorum, bin türlü güçlükle Kızılay'dan 175 tane aspirin alabilmiştim. Onlar da başka yerlerden temin etmişler. Peynir bulunmazdı, kahve, röntgen filmi yoktu vs. Hem bu yokluklardan hem de demin bahsettiğim despotik baskılardan ötürü muhalefet büyüdü. DP'nin ekonomi politikasına olan tavır ideolojik falan değildi. O dönemde dine de bazı tavizler verilmekle beraber, laiklik meselesi öne çıkmamıştı. Çünkü meselenin bu dereceye gelebileceği hesap edilmiyordu. O zamanki tavizler şimdi türbana verilebilecek bir tavizden farklıydı. O zaman halka yaranmak, halkın oyunu almak için verilen bir taviz söz konusuydu. Şimdi ise gerici halkın zoruyla verilen tavizler söz konusu. O zaman dine verilen tavizin içeriği başkaydı, şimdi çok daha başka. Bu sonucu vereceğini bilerek yaptıklarını sanmıyorum. Menderes camiye falan giden bir adam değildi. Ama öte taraftan dine verilen tavizler de o zamandan başladı.

27 MAYIS DARBESİ

27 Mayıs 1960'ta sabaha karşı bir askeri darbe oldu. Biz o zaman Tandoğan meydanında oturuyorduk. Hemen Munise ile beraber giyinip sokağa çıktık. Askerlere baktık. Genç Harp Okulu öğrencileri çoğunluktaydı. Bu darbe bilhassa Ankara çevrelerinde bekleniyor, daha doğru bir deyişle isteniyordu. Çünkü DP 27 Mayıs'a öngelen dönemde o çok meşhur "Tahkikat Komisyo-

nu"nu kurmuştu. Bu komisyon DP'nin CHP'yi tahkik etmesi için kurulmuştu. İktidar partisinin, ana muhalefet partisini tahkik etmesi, hakkında cezai kararlar verebilmesi hiç görülmemiş bir şeydi. Komisyon çağırdığı zaman mutlaka gitmek ve cevap vermek mecburiyeti vardı. Komisyon, basına sansür uygulayabiliyordu, daha başka da pek çok yetkileri vardı. Bu, yalnız antidemokratik değildi, siyasi organın böyle olağanüstü yetkilerle donatıldığı herhangi bir düzen olamazdı. Askeri darbeye asıl sebep olan budur. Çünkü bundan başka türlü bir çıkış söz konusu değildi.

Bunu şunun için söylüyorum, bazı insanlar 27 Mayıs darbesini Türkiye'nin demokratik gelişmesini engelleyici bir darbe olarak değerlendiriyorlar. Bu darbe, DP'nin demin söylediğim antidemokratik uygulamaları sonucu adeta zorunlu hale gelmiştir. Ama tabii meselenin o yanının önemini de kafamızda tutmamız gerekir. Çünkü denilebilir ki ne de olsa DP iktidarı halkın bürokrasiye karşı bir zaferiydi. Şimdi ise adeta bir reaksiyon olmuş ve bürokrasi halka karşı bir zafer kazanmıştı. Örneğin devlet dairelerinde hizmetli kadrolarında çalışan insanlar, odacılar, çaycılar, vs. kendilerini mağlup olmuş gibi hissettiler ve darbeye karşı olumsuz tavır aldılar. Yani bürokrasinin üst tabakası ne kadar memnun olduysa, o zamana kadar söz sahibi olduğunu ve dolaylı da olsa iktidarda olduğunu zanneden kesim de o kadar kendini darbe yemiş hissetti. Tabii bu anlamda antidemokratik bir tarafı da vardı.

Yani özetleyecek olursak 27 Mayıs darbesi teknik olarak demokratik bir harekettir, fakat toplumsal olarak uzun dönem bakılırsa antidemokratik bir harekettir; bir darbedir. Darbelerle ilgili düşüncelerimi daha sonra

söylemek isterim, ama şimdiden şunu söyleyeyim. 27 Mayıs darbesi, onu izleyen 12 Mart ve 12 Eylül darbelerinden tamamıyla farklı bir darbedir. Teknik olarak gerçekten bir darbedir. Bir grup askerin hiyerarşi dışında bağımsız bir hareketidir. Sonradan ordunun yüksek kademelerini de işin içine almaya uğraşmışlardır. Galiba bir tek Madanoğlu tuğgeneraldi. Orgeneral Cemal Gürsel'i darbeden sonra getirmişlerdir. Fakat önemli olan rütbe ve kademe dışında bağımsız bir hareket olmasıydı. İkinci bir özelliği iktidara karşı yapılmış bir hareketti. Halbuki öteki darbeler şeklen iktidara karşı gibi olmuştur, ama aslında iktidar lehine hareketlerdir. İktidarın yeterince uyanık olmadığı gibi görüşlere dayanarak, aslında iktidarın yapması gereken şeyleri yapmışlardır. Demin söylediğim şeyin biraz tersi gibi oluyor ama, birincisi iktidara karşı bir halk hareketi mahiyetindedir, diğerleri ise halka karşı ve iktidardan yana hareketler olmuşlardır. Bunu gerçekleştirdikleri yasal önlemlerden de görmek mümkündür. 27 Mayıs Anayasası son derece demokratik bir anayasadır. Türkiye öyle bir anayasaya hâlâ kavuşamadı. Halbuki 12 Mart'tan sonra anayasada gerici bir takım değişiklikler yapılmıştır. 12 Eylül darbesinden sonra ise 1961 Anayasası tamamıyla terk edilmiş ve gerici bir anayasa getirilmiştir.

27 Mayıs'ta benim içinde yer aldığım bir-iki olay vardır. Bir gün fakülteden çıkarken motosikletli bir subay geldi; elinde bir zarf vardı. "Bir mektup getirdim" dedi. Bakalım mektup bana. O zat benim dedim, imzaladım, zarfı aldım, motosikletine binip gitti. Açtım. Bir-iki satır bir şey. "Siz Milli Birlik Komitesi İktisat Komisyonu'na seçildiniz" diyor. Milli Birlik Komitesi dört gruba ayrıl-

mıştı. Bu gruplar birer komisyon kurmuşlardı. Bu komisyonlardan biri de Maliye İktisat Komisyonu'ydu. Bu komisyona danışman olarak tayin edilmiştim. Yeri eski Büyük Millet Meclisi'ydi. Oraya gittim. Sınıf arkadaşım Osman Nuri Torun bu komisyonun başkanıydı. Komisyonda Adnan Başer Kafaoğlu, Hukuk'ta ders veren benden biraz daha yaşlı Maliye Profesörü Akif Erginay vardı. Bu gruba tabii özellikle iş çevreleri nüfuz etmek istemiş. Bir süre sonra Aydın Yalçın gruba dahil oldu; sağ kesimden bir arkadaştı. İstanbul iş çevreleriyle teması olan Prof. Zeyyat Hatipoğlu da bize katıldı.

Komisyonun fonksiyonu, iş çevrelerinden, halktan ekonomiyle ilgili konularda yapılacak başvurulara yanıt vermekti. Bu başvurular daha çok işadamlarından gelirdi ve çoğunlukla da kredi isterlerdi. O zaman bir kimsenin bankadaki kredi limitlerini aşması büyük suiistimal sayılırdı. Bankaların işadamlarına belli kredi limitleri vardı; işadamlarına kredi bu limitler içinde verilirdi. Fakat DP zamanında hükümetin müsaadesiyle bu limitler bazen aşılırdı. Ben bu müracaatlardan birisini çok canlı olarak hatırlıyorum. Mersin'den bir adam geldi. "Ben narenciye ihracatçısıyım, ihracat yapacağım, ama kredi limitlerim zaten dolu, bu limitleri aşacak kredi almam gerekli" dedi. Biz gayet katıyız, yasalara uygun hareket ediyoruz, darbe zaten o amaçla yapıldı; "olmaz" dedik. DP'ye yöneltilen suçlamaların en önemlilerinden biri plansız, programsız, yasalara uymayan, keyfi davranışlardı. Biz olmaz deyince adam, "Vallahi bana bir şey olmaz, memleket zarar görür, narenciye ağaçlarda kalır" dedi. Tabii o zaman insan hayatın gerçekleriyle karşılaşmış oluyor. Böyle bir yasaya uymanın fazla bir memleketseverlik olmadığını gördük. Şimdi kesin ola-

rak ne yaptığımızı hatırlamıyorum, ama o adamın işini yapmaya çalıştık. Tabii bizim doğrudan doğruya yetkimiz yoktu, ama komisyon üyelerine kredi verilmesi doğru olur diye görüş bildirmiş olabiliriz.

Diğer bir çalışma alanımız da hükümetin hazırladığı bütçe tasarısını ekonomik olarak gözden geçirmekti. Bu konuda raporlar yazdık. Sonradan anladığım kadarıyla hükümet tasarısına yaptığımız eleştiriler fazla kitabiydi. Bu böyle ifade edilmez, şöyle ifade edilmeli gibi üslup ve edebiyat üzerinde durmuşuz. Dolayısıyla pek değeri olmayan eleştiriler yapmışız. Zaten içerikle ilgili bir şey yapmamız da olanaklı değildi. Çünkü böyle bir eleştiri yapabilmeniz için memleketin bütün olanaklarını bilmeniz gerekir. Bunları da daha ziyade iş başındaki hükümet bilir. Onun için biz işin esasına değil, şekline yönelik, yani bir işe yaramaz bazı eleştiriler yapmıştık.

Yine hatırladığım bir olay şuydu: O sıralarda IMF'den bir heyet gelecekti. Maliye Bakanı Ekrem Alican'dı. Ekrem Alican darbeden önce milletvekiliydi, ama hükümete muhalefet yaptığı için darbeden sonra Maliye Bakanı yapılmıştı. Hazine Genel Müdürü de Ziya Müezzinoğlu'ydu ki maliyenin en önemli adamıydı. Ziya Müezzinoğlu'nu Mülkiye'den de tanıdım, benden iki sınıf büyük bir arkadaştı. Maliye Bakanlığı'nın çeşitli kademelerinde çalışmış, yükselmiş, yetenekli bir bürokrattı. Fakat Milli Birlik Komitesi her nedense Ziya Müezzinoğlu'nu istemiyor, ama usulsüzlük yapmamak için onu Maliye Bakanı değiştirsin istiyorlardı. Aslında kendilerinin bir disiplini vardı, böyle şeylere riayet ederlerdi. Onun için bu işi Maliye Bakanı yapsın istiyorlardı, hatta bunu kendileri de söyleyemiyorlar, bize "Siz söyleyin" diyorlardı. Gerekçe olarak da IMF Heyeti'nin gelmesi

gösteriliyordu. Çünkü IMF Heyeti gelince Maliye bürokrasisinin başı olarak Ziya Müezzinoğlu'yla görüşecek. Halbuki bunlar Müezzinoğlu'nu gözden çıkarmışlar, heyetin onunla görüşmesini istemiyorlar. Bunu Maliye Bakanı'na söylemek görevini bana verdiler. Gittim, meseleyi anlattım. "Ziya Müezzinoğlu'nun IMF Heyeti gelmeden önce değiştirilmesini istiyorlar, görüşmelerden sonra değiştirilirse IMF üzerinde iyi tesir bırakmaz diye düşünüyorlar" dedim. Alican, bana, "Sadun Bey, Ziya Bey benim elim ayağım, bu işi bilen o, ben Maliye'yi ne bileyim? Onu nasıl değiştiririm?" dedi. Ben de zaten elçiye zeval olmaz kabilinden gitmiştim, ısrar etmek, yok mutlaka değiştirin demek aklıma bile gelmedi. "Peki, bunu naklederim" dedim, gittim ve naklettim. Yanılmıyorsam Ziya Müezzinoğlu kaldı.

Sonra 14'ler olayı oldu. 14 kişi Milli Birlik Komitesi'nden alındılar, gözaltında tutuldular ve kısa bir süre içinde yurtdışındaki elçiliklere danışman gibi bir unvanla gönderildiler. Bu hareketin nedeni şuydu: Darbe yapılmıştı, ama devlet mekanizmasında ciddi bir değişiklik yapılmamıştı. Her şey eskisi gibi devam ediyordu, bir müddet sonra da iktidar devredilecekti. Milli Birlik Komitesi'nin birtakım üyeleri, biz mademki darbe yaptık, buraya geldik, birtakım reformları yapalım, memleketi tam düze çıkaralım gibi gerekçelerle iktidarı bırakmayı istemediler. Bırakmak kolay bir iş değildir, ama tabii iktidarda kalmak da kolay bir şey değildir. Hele demin söylediğim gibi halkın büyük bir kısmının memnun olmadığı bir darbeyle gelip uzun süre iktidarda kalmak hiç kolay değildi. İsmet Paşa sağdı ve partisinin başındaydı. Bunun üzerine bir iç darbeyle 14'ler operasyonu yapıldı. Milli Birlik Komitesi'nin yeniden düzen-

lenmesi gerekti. O zaman bizim komisyonlar da kalmadı, görevimiz orada sona erdi. Bizim gruptan yalnız Adnan Başer Kafaoğlu'nu danışman olarak muhafaza ettiler. Ona özel bir güvenleri vardı, daha sonra Maliye Bakanı da olmuştur.

Bir de 147'ler olayı vardır. Bir doçentlik jürisi için İstanbul'a gidecektim. Ondan birkaç gün önce de Adnan Başer Kafaoğlu arkadaşımız masada bir şeyler yazıyordu. Benden bir-iki sınıf daha küçüktür, ahbaplığım da vardır. "Ne yazıyorsun?" diye sordum. Baktım, "İlişik listedeki insanların işine son verilmiştir" gibi bir şeyler okudum. "Ne bu?" diye sordum. "Üniversiteden bazı kişileri tasfiye edecekler, bana böyle bir yasa hazırla dediler" dedi. "Kimleri tasfiye edecekler?" diye sordum. "Vallahi ben de bilmiyorum, ilişik liste diyorum, ama o listeyi bana göstermediler" dedi. Hemen benim ismimin de listede olabileceğini düşündüm. Daha önce söylediğim gibi, yargılanmıştım. Gerçi beraat etmiştim, ama böyle bir tasfiye hareketinde solun tasfiyesi de düşünülebilirdi. Biz Munise ile beraber İstanbul'a gittik. Sultanahmet civarında bir otelde kalıyorduk. Sabah Munise gazete almaya çıktı. Gelirken "Aziz Ağabey, Aziz Ağabey!" diye yoldan bağırıyor. "Ne olmuş Aziz Ağabeye?" diye sordum. Gazetede o tasfiyeyi görmüş. Listede Aziz Köklü, benim hocam olan Fadıl Hakkı Sur, Yavuz Abadan, birkaç tane daha bizim fakülteden öğretim üyesi vardı. Ben Ankara'ya dönünce Milli Birlik Komitesi'nden tanıdıklarımla bilhassa Aziz Bey ve Fadıl Bey için konuştum. Şimdi bu iki insan arasında şöyle bir bağ kuruyorum: Fadıl Bey, Merkez Bankası İdare Meclisi üyesiydi; Aziz Bey de iki-üç ay evvel aynı yere seçilmişti. Buna bakarak mı yaptılar? Onu bilmiyorum. Çünkü bir

sürü rivayet çıktı. Listenin solculuk, DP'ye yakınlık, yeteneksizlik, ahlaki durum gibi kıstaslara bakılarak hazırlandığı söylendi. Hatta "Bu tasfiyelerden kimler yararlanıyorsa ihbarları da onlar yapmıştır" bile dendi. Aziz Ağabey ve Fadıl Hoca için benim uğraşım fayda etmedi. Bana "Senin söylediklerine inanıyoruz, ama bu listeden bir kişiyi geri alırsak liste çözülür gider" dediler. Tabii çok canım sıkıldı. İkisi de, hele Fadıl Bey, kendisini hocalığa adamış bir insandı. Aziz Bey de oturaklı, tonton, fakülteye çok bağlı bir kişiydi. Sonradan duyduğumuza göre listeyi büyük ölçüde Muzaffer Özdağ hazırlamış. İsimler tek tek okunup oylanıyormuş. Listede benim de ismim varmış, ama bizim komiteye bakan üyeler, "Biz bu adamı istihdam ediyoruz, ayıp olur" demişler. Bunun üzerine beni listeden çıkarmışlar. Böyle bir şey duydum, ama ne kadar doğru olduğunu bilmiyorum.

147'ler listesi karmakarışık bir listeydi. Zaten sonu da gelmedi, iki sene sonra hepsi geri döndüler. Bu işin ne kadar sağlıksız olduğunu anlatmak için şunu söyleyeyim. Aziz Köklü görevden alındıktan çok kısa bir süre sonra OECD'ye Türk delegasyonunun başı olarak tayin edildi. Fakat o yasa kaldırılıp geri dönme olanağı ortaya çıkınca Fadıl Bey geri dönmedi. Çok kırılmıştı. O da Avrupa'da önemli bir kuruluşta daire başkanı oldu. Tıpkı daha sonra Tuncer Bulutay'ın bir daha fakülteye dönmemesi gibi. Tuncer 1402 sayılı Yasa ile işine son verildikten sonra, geri dönme olanağı ortaya çıkınca bir daha geri dönmedi.

O dönemdeki önemli bir olay Planlama Müsteşarlığı'nın kurulmasıdır. Eski dönem plansız ve programsız olduğu için çok eleştirildiğinden Milli Birlik Komitesi bir Planlama Teşkilatı'nın kurulmasına karar vermiş.

Albay Orel de bunu kurmaya memur edilmiş. Şinasi Orel çok değerli bir kişiydi. Osman Nuri Torun, Atilla Karaosmanoğlu, Necat Erder vs. ile temas kurarak bir Planlama Müsteşarlığı kurmaya çalışmışlar. Bu işle komite üyelerinden Sami Küçük ilgileniyordu. Beni de çağırdılar. Kısa bir taslak hazırlandı ve kısa sürede yasalaştı. Sıra teşkilatın kurulmasına gelmişti. Aramızda şöyle kararlaştırdık: Albay Şinasi Orel müsteşar, ben İktisat Dairesi Başkanı, Osman Nuri Torun Koordinasyon Dairesi Başkanı, Nejat Erder Sosyal Planlama Dairesi Başkanı olacaktı. O sırada Turhan Feyzioğlu MİT'e bakıyordu, sonuçta MİT bana itiraz etti ve ben kuruluştan çekildim. Benim yerime bizim fakülteden, daha sonra intihar eden Nejat Bengül'ü düşündüm, ama o kabul etmedi. O zaman Atilla Karaosmanoğlu'nu düşündük ve o oldu. İşler biraz yürüyünce bizim arkadaşlar ısrar ettiler ve beni sözleşmeli danışman olarak aldılar. Bir süre danışmanlık yaptım. Sonra Şinasi Orel ayrıldı. O zamanlar askerler arasında EMİNSU (Emekli Subaylar) diye anılan bir tasfiye hareketi yapılmıştı. Tasfiyeyi Şinasi Orel'in yaptığı söyleniyordu. 1961 seçimleriyle Milli Birlik Komitesi iktidardan uzaklaştırılınca tabii durumu sarsılacaktı, onu yurtdışına gönderdiler. Onun yerine Osman Nuri Torun müsteşarlığa atanmıştı. Planlamada 1962'ye kadar danışmanlık yaptım. 1962'de İnönü Başbakan, Ekrem Alican da Maliye Bakanı'ydı. Alican planın yazılışına bazı itirazlarda bulunmuş ve ayrıca planlamadaki arkadaşların bu kuruluşun başında bulunmamaları gerektiği konusunda da bazı imalarda bulunmuş. Bunun üzerine Osman, Atilla ve Nejat istifa ettiler. Ben de bir süre sonra danışmanlık görevini bıraktım.

Planlamada danışmanlık yaparken üniversitedeki görevime de devam ediyordum. Bu arada 1956-1960 arasında ODTÜ'de de hocalık yaptığımı söylemiştim. ODTÜ 1956'da kurulmuştu ve İngilizce tedrisat yapacaktı. Bir gün ODTÜ kurucularından Fuat Çobanoğlu bana, "Acaba ODTÜ'de ders vermek ister misiniz?" dedi. Çobanoğlu İdari Bilimler Fakültesi'nin başındaydı. Kendisinin bir akademik kariyeri yoktu, kimya mühendisiydi. Almanya'da okumuş, Amerika'da bulunmuştu; İngilizce biliyordu. Benimle biraz İngilizce konuştu. Teklifi kabul ettim. Fakat Mülkiye'yi bırakmayı hiç düşünmediğim için, yarı zamanlı çalışabileceğimi söyledim. Onlar da kabul ettiler.

Fuat Çobanoğlu son derece enteresan ve çok değerli bir insandı. Ansiklopedik bilgileri son derece genişti. Ama bütün bunlardan daha önemli yanı özgürlükçü, ilerici, dünyaya açılma yanlısı, hümanist biri olmasıydı. Fakat maalesef şekeri vardı, yanında enjektör taşırdı. Sanırım o yüzden vefat etti. ODTÜ'nün Mühendislik vs. gibi bölümlerini bilmiyorum, ama İdari Bilimler bölümüne özgürlükçü ruhu o aşıladı. Sınıflar küçüktü. Çocuklar tartışmacı ve özgürlükçüydüler. Onlara başlangıçtan itibaren bu hava verilmişti. Halbuki Mülkiye'nin havası öyle değildi. O zamanlar ders veren bir o, bir ben, bir de bir hanım vardı. Başka pek kimse yoktu. Daha sonra hoca sayısı gittikçe arttı. 1960'ta bana ya temelli olarak ODTÜ'ye gel ya da bırak dediler. Ben de ODTÜ'yü bıraktım. Ama orada gerçekten zevk aldığım bir hocalık dönemim oldu.

1960'ta ODTÜ'deki yarı zamanlı görevim bittikten sonra, akşamları öğretim yapan Ankara İktisat ve Ticaret Yüksek Okulu'nda 1965'e, yani milletvekili oluncaya kadar ders verdim. Oradaki sınıflar çok kalabalıktı. O da başka bir deneyimdi.

KİTAPLARIM

İlk kitabım *Veraset Vergileri Üzerine Bir Deneme*'dir. Bu, benim doktora tezi olarak hazırladığım, daha sonra doçentlik tezim olan kitaptır. Ben yurtdışındayken fakülte tarafından basılmıştır.

İkinci kitabım *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*'dır. Bu, modern iktisattır ve Keynes ağırlıklıdır. Keynes, Cambridgelidir. Ama ben Cambridge'e gitmeden kısa bir süre önce ölmüştü. Keynes tartışmalı bir adamdı ve ben Cambridge'e gittiğim zaman tabii anısı çok tazeydi. Bir balerinle evli, para üzerine, matematik üzerine kitapları var. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Breton Woods anlaşmalarına İngiltere'yi temsilen gitmiş. Bir Keynes planı, bir de White planı var. White Amerikalı olduğu için Amerikalıların planı kabul ediliyor, Keynes'inki kabul edilmiyor. Onun önerdiği para sistemi biraz daha farklı. Politikaya girmemiş, ama politikayla böyle bir teması var. Onu çok meşhur eden kitabı kısaca *General Theory* denilen kitabıdır. 1929 dünya buhranından sonra 1936'da yazılmıştır.

Ben Türkiye'deyken kimse Keynes diye bir adam bilmezdi. Adam Smith'i, Ricardo'yu bilirdik de Keynes'i bilmezdik. Ben yurtdışına çıkınca baktım herkes Keynes'ten başka bir kimseden bahsetmiyor. Taraftarları da var, aleyhtarları da var. Keynes'in özelliği kalkınmacı bir iktisatçı oluşuydu. Yani buhrandan çıkmak açısından kalkınmacı. İşsizliği çok olan bir ekonomi nasıl buhrandan kurtulur meselesi üzerinde durmuştur. Asıl görüşü çok özet olarak şudur: Klasik iktisatçılar (o Marx'ı da klasik iktisatçılar arasında görür) ekonominin zaman zaman tam istihdamın altına düşebileceğini, fa-

kat bir süre sonra kendiliğinden gene eski durumuna yükselebileceğini düşünürler. Keynes ise şunu söylemiştir: Çağdaş bir ekonomi tam istihdamın altında devamlı olarak durabilir. Tekrar tam istihdama çıkmasını sağlayan otomatik bir mekanizma yoktur. Onun için bir ekonomiyi tam istihdam seviyesinde tutmak istiyorsak mutlaka müdahale etmemiz gerekir. Yani müdahaleci bir iktisadın tam teorisini yapmış oluyor. Müdahaleyi de devlet yapar. Bütçe açık verir, bunun hiç önemi yoktur, önemli olan tam istihdamı sağlamaktır vs. demiştir. Tabii etkilendim. İnsana makul geliyor. Ben Marx'ın da geçerli olduğunu düşünen bir insanım, ama Marx işin istihdam tarafıyla ilgili değil, o açıdan Marx'la çelişen bir tarafı yok. Marx ekonomide dalgalanmalar olabileceğini söylemekle birlikte, daha çok ekonomide nasıl sömürü yapılır meselesi üzerinde durmuştur.

Yani neticede Keynes'i iyi öğrendim. Ama Keynes'in bütün kitaplarını da okumadım. Tabii orada başka iktisat kitapları da okudum. Maurice Dobb diye bir iktisatçı vardı, yaşayan en büyük Marksist iktisatçı. Onunla tanıştım. Sraffa diye bir İtalyan vardı. O da Mussolini faşizminden kaçmış, yeni iktisada katkıları olan bir iktisatçıydı. Hatta benim London School of Economics'e girmem için Sraffa referans vermişti. Cambridge'de de seminerlere girerdim. Orada profesörler ile talebeler, asistanlar tartışabilirlerdi. Doğrusu bu, bende şaşkınlık uyandırırdı. Çünkü tepeden inme antidemokratik bir havaya alışmıştım. Bu yüzden benim demokratik anlayışım siyasi baskılardan çok, insanların yaşamlarında özgür olmayışlarıyla ilgilidir. Ve demokratikleşme demek insanların özgür düşünebilmeleri, bunu ifade edebilmeleridir. Böyle düşünürsek bugün Türkiye'deki demokrasi geçmişten

daha ileridedir. Halbuki şimdi oldukça baskılı bir dönemde yaşıyoruz, insanlar yazdıklarından ötürü içeri giriyorlar, memurlar sokaklarda cop yiyorlar. Memurlar eskiden hiçbir zaman sokaklarda cop yemezlerdi. Ama memurlar otuz sene evvel sokağa çıkmazlardı, onun için de cop yemezlerdi. Şimdi cop yiyorlarsa sebebi daha özgür olmalarıdır. Şimdi protesto yapma özgürlükleri var. Sopa yemek ayrı bir konudur. O demokrasinin başka bir tarafı. Copu kaldırırsanız hakikaten hür bir topluma gidersiniz. Fakat sokağa çıkmayan memuru, sokağa çıkacak hale getirmek bir süreç alır.

Cambridge'de iki sene kaldım. Sekiz ay kadar da London School of Economics'te bulundum. Sonuçta orada özellikle Keynesçi görüşü öğrendim. Sonra iktisadın diğer konularını, dış ticareti, mikro iktisadı da öğrendim. Ayrıca kalkınma, gelişme konularını da dikkate aldım. Çünkü o sıralar azgelişmiş ülkelerin kalkınmaları büyük bir sorundu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Afrika'daki, Asya'daki sömürgeler yavaş yavaş bağımsızlıklarını kazanıyorlardı. Dünyanın karşısına bunların kalkınması gibi acil bir sorun çıkıyordu. Türkiye'nin sorunu da esas itibariyle aynıydı. Onun için bu konuya da yöneldim.

Şimdi yeniden kitabıma dönersek, o kitap bir kompozisyondur. Orada benim orijinal bir görüşüm falan yoktur. Öğrendiklerim, okuduklarım vardır. Yalnız o kitabın anlatılışı, kompozisyon bakımından orijinaldir diyebilirim. Kitabı Amasra'da çok düşünerek yazdım. İlk geldiğimde elimde çok kısa bir not vardı. Çocuklara okumak için bu elli-altmış sayfa notu veriyordum. Öğrencilerimden biri, sonradan iş hayatında çok yükseldi, bana, "Hocam bu elli sayfalık bir not, ama çok işe yarı-

yor" demişti. Böyle dikkatli, özenli talebeler de var; çok düşünülerek yazıldığını anlıyorlar. Bu kitabın en son baskısı sanıyorum 2003'te yapıldı. İlk baskısı 1961'deydi. Yani kırk seneyi aşkındır okunuyor. Tabii her baskısında Türkçesini değiştirmek gerekiyor, bir de bazı düzeltmeler yapıyorum. Tabii artık öğrencilerin Marshall Planı vs. gibi şeyleri öğrenmelerine gerek yok; onları ayıklıyorum. Hâlâ okunması böyle bir anlatım özelliğinden dolayıdır. Geçenlerde Gazi Üniversitesi'nden bana bir ödül verdiler, orada bir öğrencim, "Hocam, sizin kitabınız hâlâ başucumda duruyor" dedi. Ben politikacılık da yaptım, ama beni oradan değil de hâlâ bu kitaptan tanıyorlar.

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ (TİP)

TİP 1961 Şubatında on iki sendikacı tarafından kurulmuş bir partidir. Bunların hepsi TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalardı. Zaten o zaman bir tane Konfederasyon vardı. 1961 seçimlerine gidilirken Milli Birlik Komitesi kim parti kurmak istiyorsa 1961 Şubatından önce kursun *dedi*. Birçok parti o tarihlerde kurulmuştur. Bunlar bir tür DP'nin bıraktığı boşluğu doldurmak, onun oylarını paylaşmak için kurulmuş partilerdir. TİP'i kuranlar ise o zamanki başlıca sendikaların başkanları ve onların yakın arkadaşlarıdır. Kemal Türkler, Rıza Kuas, İbrahim Güzelce vs. Bunların içinde sanıyorum Kemal Türkler'in şoförü de vardır. Yani hepsi de sendikacı değildir. Düşünüyorlar, "Mademki biz işçiyiz, böyle de bir olanak ortaya çıkmıştır, biz de örgütlenelim; TÜRK-İŞ'in desteğiyle oy alırız, Millet Meclisi'ne gireriz, hem orada hem de sendikal yaşamda işçi sınıfının çıkarlarını savunuruz"

Aybar ve Selahattin Hilav ile, Marmara Adası, Ağustos 1964

diyorlar. Ama TÜRK-İŞ böyle sahici işçilerin parti kurmasını istemiyor. O zaman TÜRK-İŞ'in Genel Başkanı Seyfi Demirsoy, Genel Sekreteri ise Halil Tunç'tu. Seyfi Demirsoy parti kurulmasına az çok taraftardı, ama Halil Tunç karşıydı. Dolayısıyla Seyfi Demirsoy önce müspet bir cevap verdiği halde, daha sonra Halil Tunç, "TÜRK-İŞ'in kurulan bu partiyle bir alakası yoktur" diye bir beyanatta bulundu. Halbuki TİP kurucuları TÜRK-İŞ'ten bir destek alacaklarını düşünüyorlardı. Öyle olmayınca, TÜRK-İŞ içindeki konumları da tehlikeye düşeceği için partiye fazla önem vermediler. Diğer taraftan bu iş onlar için bir itibar sorunuydu. Kurdular, ama yürütemediler denilmesini de istemiyorlardı. Sendikalarının kuvvetli olduğu yerlerde örgütleniyorlardı.

Kurdukları parti tabii Marksist bir parti değildi. Zaten programında da sosyalizmden falan söz edilmemiştir. Ama iyi niyetle hazırlanmış bir programdır. Buna karşı olan sermaye çevreleri ve yöneticiler, işçilerin böyle bir hareket içine topluca girmelerini, eninde sonunda yolla-

rını bulacaklarını ve işçi sınıfının vücuduyla bulunduğu bir partinin mutlaka Marksist, sosyalist olacağını görmüş olmalarından ötürü olacak, istemediler. Öte taraftan kurucular da bu durumda bu işi yürütecek bir sol aydın aramaya başlamışlardı. Bugün baktığımız zaman pek de sol sayılmayacak bazı aydınları bile başkanlık için düşündüklerini ve onlara müracaat ettiklerini görüyoruz. Ama o aydınlar kabul etmiyorlar. Prof. Dr. Cahit Talas'a, İstanbul'dan Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya'ya başvuruyorlar, zannederim Nadir Nadi'yi bile düşünüyorlar. Bu arada Mehmet Ali Aybar akla geliyor. Aybar tanınmış sol bir aydın, sendikalarla temas halinde, kendisi de bir parti kurmayı düşünüyor. Sendikacılar da Aybar'ı tanıyorlar. Zaten Aybar da TİP'in kurulması üzerine ayrıca bir parti kurmaya gerek görmüyor. Bu ilişkilerin sonucunda bir gece sendikacılar Aybar'ın evine gidiyorlar ve Genel Başkan olması için teklifte bulunuyorlar. Aybar kabul ediyor, yalnız durumu bir bildiriyle kamuoyuna duyurun diyor ve bildiriyi de kaleme alıyor. O bildiri TİP'in aşağı yukarı nasıl bir parti olacağını ortaya koyan bir bildiridir. Marksist bir parti olduğu zaten o bildiriden belli oluyor. Böylece nasıl bir adamı parti başkanı seçtiklerini onlara da söylemiş ve kabul ettirmiş oluyor. Bizim sendikacılarımız son derece uyanık, zeki insanlardır. Ben sonradan hepsini ayrı ayrı tanıdım. Okuduklarını anlayabilen, meseleleri birçok aydından daha iyi bilebilen arkadaşlardır. Böylece Aybar, onları bir taahhüt altına sokmuş oluyor. Nitekim TİP daha sonraki programıyla tamamıyla Marksist bir partidir. Programı Marksizmin programa dönüştürülmüş şeklidir. Sınıf tahlilleri ile başlar. Hatta Türkiye'den kopuk, afaki olan, teorik olan kısımları da vardır. TİP

bugün sol çevrelerde aşağı yukarı bir efsane olmuştur. Zaten bir şeyin üzerinden otuz-kırk yıl geçince efsaneleşiyor. TİP'in kuruluşundan beri kırk beş sene geçti. Tarihsel süreç içindeki yeri bakımından TİP nasıl bir partiydi?

TİP'in birinci özelliği Türkiye Komünist Partisi'nden bağımsız olarak kurulmuş olmasıdır. Ve öyle de yaşamını sürdürmüştür. Bunu söylememin sebebi şudur: O zaman ilerici, sol ne varsa TKP'nin denetimindeydi veya öyle zannedilirdi. Başka bir sosyalist hareket söz konusu değildi. Bütün dünyada Sovyetler'in yönetiminde tek bir sol hareket vardı ve başka oluşumlar da onun yan ürünü gibi düşünülürdü. TİP öyle değildir.

TİP'in kurucuları sol geçmişleri olmayan sendikacılardır. Kuruluşunda TKP'nin hiçbir rolü olmamıştır. Bir teması da olmamıştır. Bu anlamda TİP'in önemli bir özelliği vardır. TKP'den bağımsız olmak demek Sovyetler Birliği'nden de bağımsız olmak demektir. TKP tamamen Sovyetler Birliği'ne bağlı bir örgüttür. Sovyetler Birliği'nden bağımsız olmak demek de yönetimine Sovyetler Birliği'nin karışmaması demektir. Halbuki dünyanın başka ülkelerinde komünist partilerin yönetimine Sovyetler Birliği karışır. Kim Genel Sekreter olacak, kim Merkez Yürütme Kurulu'na girecek, bunlarda Sovyetler Birliği'nin sözü geçerlidir. TİP'te Sovyetler Birliği'nin ne böyle örgütsel bir müdahalesi ne de parasal müdahalesi söz konusuydu. O zamanlar her ne kadar Sovyetler Birliği'nden emir alıyor, para alıyor denildiyse de bunlar doğru değildi. Ne on para alınmıştır ne de bir satır emir alınmıştır. Öncelikle böyle bağımsız bir partiydi.

Diğer bir özelliği de TBMM'ye girmiş olmasıdır. Geçmişte de TKP'nin yasal bir parti olarak 1946'daki gi-

bi tezahürleri olmuştur, ama onlar çok kısa sürmüştür. Oysa TİP on yıl kadar varlığını devam ettirmiş bir partidir. Yalnız yasal olarak kalmamış Meclis'e de girmiştir. 12 Mart askeri döneminde kapatılmıştır. Eğer 12 Mart darbesi olmasaydı kapatılır mıydı? Bilmiyorum. Belki bir süre daha yasal bir parti olarak devam ederdi. Yani normal düzende kapatılmamıştır.

Yalnız, Sovyetler Birliği ile ideolojik bağımlılık söz konusuydu. Sovyetler Birliği çökene kadar Marksist, sosyalist partilerin ortak bir stratejileri vardı. Bu stratejiye Sovyet tipi bir sosyalizm anlayışı hâkimdi. Bunlar Sovyet tipi partilerdi. Bundan ayrı olan partiler sosyalist parti sayılmazdı; sapmış parti sayılırdı ve onlar yaşatılmazdı. Dünyadaki tüm komünist partilerin çizgisini Sovyetler Birliği Komünist Partisi belirledi. Çok özet olarak ifade edilecek olursa o çizgi şudur: Önce bir işçi sınıfı partisi iktidara gelecektir. Silahla gelebilir, seçimle gelebilir vs. Burada değişik yollar olabilir, ama mutlaka iktidara gelecektir. Sonra üretim araçlarını kamulaştıracak ve böylece burjuvaziyi tasfiye edecektir. Tüm üretim araçlarını kamulaştırır, bir kısmını kamulaştırır, belli bir miktarın üstünü kamulaştırır vs. bunlar partiler arasında farklı olabilir, ama üretim araçlarını mutlaka kamulaştırması gerekir. Çünkü sosyalizmin temel ilkesi budur, sosyalizm ancak böyle kurulabilir. Sömürünün kaynağı üretim araçlarının özel mülkiyeti olduğu ve sömürüyü ortadan kaldırmadan sosyalizm diye bir şeyden bahsetmek mümkün olmadığı için, üretim araçlarının kamulaştırılması adeta sosyalizmle eşit tutulmuştur (bazen sosyalizmin tanımı ile karışır da). Sonra da merkezi plan yapılacaktır. Çünkü üretim araçlarını kamulaştırdığınız zaman, o üretim araçlarının sahibi kalmaz.

Ama bu araçların işlemesi de gerektiğinden mutlaka merkezi plana ihtiyaç vardır. Şema budur. Çeşitli partiler arasında bazı farklar vardır, ama bu farklar şemayı değiştirmemiştir. Onun için TİP'in stratejisi de aynı stratejiydi. Ne kimsenin aklına Sovyet modelini değiştirmek gelirdi ne de bu, kimsenin haddiydi. Bu, tüm dünyaya egemen olan bir görüştü, başka türlü konuşanlar reformist, revizyonist gibi damgalar yerlerdi. TİP de bu anlamda, yani ideolojik çizgi olarak Sovyetler Birliği'ne bağlıydı.

ÇALIŞANLAR PARTİSİ

Ben daha TİP'e girmeden, ama Aybar'la da temaslarımın olduğu ya da olmak üzere olduğu bir gün Muammer Aksoy, bana "Senin mutlaka gelmen gereken bir parti kuruyoruz" dedi. "Ne partisi?" diye sordum. "Çalışanlar Partisi" dedi. "TÜRK-İŞ önderliğinde kuruyoruz, bugün de bir toplantısı var, muhakkak gel" diye ekledi. Gittim, baktım bayağı bir parti kuruluyor. Programı Mümtaz Soysal hazırlamış. Doğan Avcıoğlu vs. var, program üzerinde tartışmalar oluyor. O sıralarda TİP'in varlığını da duyuyordum. Onlara böyle bir partinin daha olduğunu söyledim. Sonradan anladığıma göre bu partiyi TİP'e karşı TÜRK-İŞ örgütlemiş. Sonuçta Çalışanlar Partisi kurulamadı.

Ama gittiğim o toplantıda şöyle komik bir olay oldu. Mümtaz Soysal programı hazırlamış, maddeleri okuyor. Bu maddelerden bir tanesi "madenler, yeraltı zenginlikleri devletleştirilecektir" şeklindeydi. Bir katılımcı sözü aldı ve, "Benim maden sahibi çok iyi bir arkadaşım var. Ona yazık olur, devletleştirmeyelim" dedi. Bu hatırımda kalmış.

Muammer Aksoy çok renkli, çok enteresan bir arkadaşımızdı. Vurulması çok büyük bir kayıp olmuştur. Çok parlak bir zekâsı ve çok iyi bir kalbi vardı. Fakülte tarafından Avrupa'ya gönderilmişken bir CHP kongresine başkanlık yapsın diye Avrupa'dan çağrılmıştır. Sonuçta parti dedikodularının içine girdi, hiç değilse şahit oldu. Halbuki İsviçre'de doktorasını yapmış, çocuk hakları üzerine bin sayfa kadar bir tez yazmıştı. Sonra onu da kimse basmadı. Bir keresinde bana, "Ben buraya neler yapmak için geldim, neler yapıyorum" demişti. Kimsesiz çocuklar için bir örgütlenme yapmayı düşünüyormuş. Kitap yazma konusunda son derece verimliydi. Bir işe sarıldı mı onu sonuna kadar götürürdü. DP zamanında yabancı sermaye gelsin diye petrol yasası çıkarılmıştı. Fethi Çelikbaş bakandı. Sol kesim bu yasaya karşıydı. Muammer, Fethi Çelikbaş'ın bu petrol yasasındaki rolü üzerine zannediyorum bir kitap yazmıştır. Sonra örneğin birisinin Ceza Hukuku hakkındaki kitabının intihal olduğu hakkında bir kitap yazmıştı. Yani delillerin bir tanesi yeterken onunla yetinmez, koca bir kitap yazardı. Evinde bir kupür koleksiyonu vardı. Bu iş için parayla çocuk tutar, gazetelerden kestirirdi. Örneğin yeri burası olmayabilir, ama mademki ondan bahsediyoruz anlatayım. 12 Mart darbesinde o da tutuklanıp Mamak'a getirilmişti. Tutukluların haftada bir kere tutukluluklarına itiraz etme hakları vardı ve bunun için dilekçe verilirdi. Muammer'in dilekçeleri 80-90 sayfa olurdu. Dilekçelerinden birine evlerinin bir fotoğrafını koymuş, altına "1961 Anayasası'nın hazırlıklarının yapıldığı evin doğudan görünüşü" gibi bir başlık koymuştu. Eski ve yeni eşleri ziyaretine gelirlerdi. Özellikle boşandığı ilk eşinden diyelim *Ulus* gazetesinin on sene ev-

velki filanca tarihli baskısını isterdi. Nasıl bulunur diye düşünmezdi. Vejetaryendi. Onun için hep dışarıdan yemek getirtirdi. Üç kere evlendi. İlk eşi bir balerin, ikincisi bir avukattı. Üçüncü kere de ODTÜ'den benim öğrencim olan Ülke isimli bir kızla evlendi. Ülke'nin babası çok tanınmış bir doktordu ve mide ameliyatını yapmıştı. Kızın babasıyla yaşıt, belki de daha büyüktü. Zaten bu yüzden aile muhalefet etmiş, Bursa'ya kaçıp evlenmişler. Böyle çok renkli bir arkadaştı.

YÖN

O arada çok önemli bir olay da YÖN'ün çıkarılmasıdır. YÖN'ü üç arkadaş çıkarıyordu. Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal ve Cemal Reşit Eyüboğlu. YÖN 20 Aralık 1961'de çıkarılmaya başlanmış ve çıkarılması da altmış dört aydının imzaladığı bir bildiriyle olmuştur. Sonradan bu bildiri daha çok insan tarafından imzalanmıştır. İlk imzalayan altmış dört kişi arasında ben de vardım. O zaman Doğan Avcıoğlu Amme İdaresi Enstitüsü'nde çalışıyordu. Onu oradan tanıyordum. Fransa'da öğrenim görmüştü. Bir ara fakültede doktora yapmak istedi. Profesörler Kurulu bir denklik sağlanması için imtihan yapılmasını istemiş ve imtihan yapma görevini de bana vermişlerdi. Gayet bilgili, yetenekli bir insandı, imtihan yapmam şekilcilik olurdu. Odada yalnız kalınca bunu kendisine söyledim ve öyle yaptım. Yani böyle bir ilişkimiz de olmuştur. Sonradan bu doktora meselesi ne oldu, bilmiyorum. Çünkü YÖN'ü çıkararak öyle işlere girişti ki artık doktora yapmak falan konu olmaktan çıktı.

YÖN'ün görüşü asker, sivil zinde kuvvetlere dayanan Nasır tipi bir sosyalizmdi. Bunlar 27 Mayıs Devri-

mi'nin kafalarda uyandırdığı imajlardı. Halkın yararına, ama ancak asker ve aydın kadroların bir darbesiyle yönetime gelinebileceğine inanıyorlardı. Bu ekip seçimlere pek inanmadığı için TİP'le pek ilgilenmemiş, hatta karşı çıkmıştır. Çünkü TİP'i bir engel olarak görmüşlerdir. TİP o günkü durumda iktidara gelmesi söz konusu olmayan bir partiydi, ama bir yol açıyordu. Böyle de olabilir diye bazı aydınları kendine çekebilirdi. Onun için TİP'le polemiğe girmişlerdir.

Ben YÖN'e epey yazı yazdım. Asıl düşüncem tabii partiden yanaydı. Fakat YÖN'ün toplumda sosyalizm konusunda açılım yaratmak gibi bir fonksiyonu oluyordu. Bu iş ancak askerlerle olur söylemini bir yana bırakırsak, söylediğimiz şey aynıydı. Onun için o günkü koşullarda sosyalizmden bahsedilmesi iyi bir şeydi. Ben öyle düşünüyordum ve bunu teyit eden durumlarla da karşılaştım. Çok sonraları bir köyde ya da bir parti toplantısında, merak ettiğim için, gençlere nelerden etkilenerek partili olduklarını sorardım. Aşağı yukarı üç kaynak söylerlerdi. Kimisi YÖN okuyarak derdi. Demek ki o tahlilimde yanılmamışım. YÖN, TİP için de çalışmış oluyordu. Kimisinin ailesinde bir sosyalist vardı. Üçüncü kaynak da Çetin Altan'ın *Akşam*'daki yazılarıydı. Onun için YÖN'ün halkın gözünün açılmasında ve sosyalizme meyillenmesinde büyük rolü olmuştur.

Doğan Avcıoğlu kişi olarak iyi bir insandı, YÖN'e o hâkimdi. Bir aralar dergide kimin sözünün geçeceği meselesinde Cemal Reşit Eyüboğlu'yla aralarında bir anlaşmazlık çıkmıştı. Hatta beni de hakem yapmışlardı. Derginin finansmanı daha çok Eyüboğlu'ndan geliyordu ve Eyüboğlu yönetimde de daha fazla söz sahibi olmak istiyordu.

Mümtaz Sosyal da her sayısında yazı yazardı. Yönetim konusunda daha çok Doğan Avcıoğlu ile beraberdi. Uluç Gürkan ve Hasan Cemal de o dergide yetişmişlerdir. Bu da onlar için iyi bir başlangıç olmuş ve her ikisi de toplumun kalburüstü yazarları haline gelmişlerdir.

TİP'E GİRİYORUM

Aybar'ın Kurucular Kurulu tarafından başkanlığa getirilmesi 13 Şubat 1962 tarihindedir. Bence TİP'in kuruluşu oradan da başlatılabilir. Aybar başa geçtikten sonra parti dikkat çekmeye başladı. Bu sırada Aybar, Ankara'ya da gidip geliyordu. Şimdi nasıl olduğunu tam hatırlamıyorum, ama benimle de temas kurdu. Şimdiki Merkez Bankası'nın arkasında Belvü Palas diye bir otel vardı. Ankara'ya geldiği zaman orada kalırdı. Benim haberim olurdu, yahut kendisi haber verirdi, buluşup konuşurduk. Beni partinin program çalışmalarına da davet etmişti. Bir-iki toplantıya katıldım, bir-iki madde yazdım ve o vesileyle diğer arkadaşları da gördüm. Parti İstanbul'da Cağaloğlu yokuşunu çıkarken sol tarafta bir apartmanın üst katındaydı. Program Komitesi'nden Adnan Cemgil, Cemal Hakkı Selek, Behice Boran, Fethi Naci, Nihat Sargın, İbrahim Güzelce'yi hatırlıyorum. Ben Ankara'da olduğum için devamlı olarak program tartışmalarında bulunmadım. O zaman gidip gelmek şimdiki kadar kolay değildi. Galiba iki toplantıya katıldım. Yani TİP ile böyle bir ilişkim vardı. Behice Hanım daha o kadar ortalarda yoktu. Zaten sonradan öğrendiğime göre Behice Hanım partiye benden evvel, ama Aybar'dan epey sonra girmiş. Aybar başkan seçilince ona bir dilekçe vermiş ve "Ne zaman istersen o zaman

20 Nisan 1963, İnek Bayramı

partiye gireyim" demiş. Fakat Aybar beş-altı ay bunu yapmamış. Behice Hanım bunu, bana "Aslında Aybar beni istemedi" diye anlatmıştı. Fakat başka bir yerden de şöyle duydum; Aybar bunu kuruculara söylemiş, onlar "Komünisttir, olmaz" demişler. Artık hangisi doğru bilmiyorum, yani Boran'ın partiye girişi biraz gecikmeliydi.

1963 senesinin sonlarına doğru Aybar bir gün Ankara'ya geldiğinde bana, "Sadun Bey, partiye girmeyi düşünüyorsanız şimdi girin" dedi. "Çünkü 1964 yılında kongre yapacağız, size görev verebilelim" diye ekledi. Ben de düşündüm, 1961 Anayasası üniversite hocalarının partilerin üst kurullarında görev almalarına olanak veriyordu, ben de partiye girdim.

Aybar partiyi tanıtmak için Genel Yürütme Kurulu toplantılarını çeşitli illerde yaptırırdı. Ankara'da yaparsak kimsenin dikkatini çekmez, ama Antep'te yaparsak en azından Anteplilerin dikkatini çeker düşüncesindeydi. İsabetli bir düşünceydi. Partinin bir-iki toplantısına katıldım.

Cemal Kral ve Güney Dinç ile İzmir'de miting, 1967 civarı

Partinin büyük kongresi 1964 yılında İzmir'de toplanacaktı. O zaman parti kongrelerini istediğiniz yerde yapabilirdiniz. Bu kongrede temel olarak bir program kabul edilecek, sonra da Genel Yönetim Kurulu seçilecekti. Parti asıl o zaman kurulmuş olacaktı. Çünkü o zamana kadar bir Genel Yönetim Kurulu yoktu, partide kurucuların sözü geçiyordu. Genel Yönetim Kurulu yirmi yedi kişi olacak ve yarısından bir fazlası da işçi olacaktı. Aybar bu konunun üzerinde çok duruyordu.

Ben İzmir'e gitmeden birkaç gün önce, Behice Hanım yaşlarında, Muvaffak Şeref isimli partili bir avukat arkadaş Ankara'ya gelmiş, beni aradı. Eski Ulus Sineması'nın karşısında Yüksel Palas isimli bir otelde kalıyordu. Hava güzeldi, o otelin balkonunda oturduk, bana çok şaştığım bir şey söyledi. "Aybar faşisttir" dedi. Onun için İzmir'deki kongrede bunu bildiren bir bildiri dağıtacağını söyledi. Ben Aybar'ı tanıdım, hem parlak bir zekâsı var hem de faşist bir tarafı yok. Hatta TİP'e gir-

meme neden olan şöyle bir sözü de var: "Marksizm medeniyetin kilometre taşıdır." Böyle bir Marksist parti kurulmuş, doğrusu ben heyecanlıyım, bunu canı yürekten istiyorum. Fakat Muvaffak Şeref de iyi bir adam, onu da biliyorum; çok titiz, çok güzel tercümeleri var. Ona "Bunu yapma, memlekette ilk defa böyle yasal bir Marksist parti kuruluyor, eğer sonuç gerçekten dediğiniz gibi çıkarsa hep birlikte karşı koyarız" dedim. Uzun boylu konuşunca ikna oldu ve o işten vazgeçti.

İzmir'e gittik. Kongreyi Fuar'da bir salonda yaptık. Bana programı rötuş etme görevi verildi. Program çeşitli kısımlardan oluşuyordu. Onları okuyup rötuş yaptığım için kongrenin nasıl geçtiğine tam şahit olamadım. Çünkü başka bir odada çalıştım. Sonradan Aybar, bunu, beni uzak tutmak için mi yaptı diye de düşündüm. O zaman aklıma gelmedi de sonradan geldi. Çünkü program zaten okunmadan bir çırpıda geçti. Rötuş daha sonra da yapılabilirdi. Ama tabii kongrenin bir kısmına da şahit oldum.

Gelen arkadaşlar partiyi çok ciddiye aldılar ve seçimlere geçildiğinde seçilenler kıl payı seçildiler. Seçilmek için üçte iki çoğunluk gerekiyordu. İlk turda Aybar, ben ve Behice Hanım seçildik. İkinci turda Niyazi Ağırnaslı ve birkaç kişi seçildi ve seçim böyle devam etti. Hatta o zaman Behice Hanım, "Bakın bu arkadaşlar ne kadar bilinçli" dedi. O küçücük yerde gerçekten mücadeleli bir seçim oldu. Muvaffak Şeref'i zaten biliyordum, görüşü başkaydı. Behice Hanım, Aybar'la arkadaştı, ama aramızda anlaşmazlık çıktıktan sonra Aybar'ın Behice Hanıma karşı bir tavrı olduğunu öğrendim. Yani seçimde eski TKP'lilerin rollerinin olduğu anlaşılıyor. Gayet çekişmeli, ölçülü, dikkatli bir seçim yapıldı.

Sonra bu Genel Yönetim Kurulu'ndan Merkez Yürütme Kurulu seçildi. Partinin merkezi İstanbul'da olduğu için ben Merkez Yürütme Kurulu'nu istemedim. İstanbullu arkadaşlar seçildiler. Mehmet Ali Aybar Genel Başkan oldu. Genel Sekreterliğe Cemal Hakkı Selek seçildi. Ondan evvel Genel Sekreter olan arkadaş, çok iyi bir hatipti, başka bir partiden gelmişti, o hiçbir göreve seçilmedi, tasfiye edildi. Başlangıçta yeni bir parti kuruluyor diye, sol, işçiden yana veya muhalif birçok kişi partiye girmişti, bunlar hep tasfiye edildi. Bilhassa aydın kesimden muntazam Marksist olanlar kaldı.

Kongrede tüzük tartışılırken her seçimde seçilenlerin yarıdan bir fazlasının işçi olması hükmüne aydınlar karşı çıktılar, ama bunlar Genel Yönetim Kurulu'na giremediler. Bir tartışma da gençlik örgütü üzerine oldu. Gençlik örgütünün Genel Yönetim Kurulu'nda bir temsilcisinin olması kabul edildi. Fakat sonra sanıyorum Behice Hanım'ın itirazıyla konu yeniden müzakere edildi. Partili arkadaşlar isterlerse gençlik örgütü kursunlar, ama partinin yönetimine katılmasınlar, bu kadar genç insanlar partinin kaderi hakkında söz sahibi olmamalı denildi ve bu öneri kabul edildi. Bu, biraz çalkantılara sebep oldu, aydınların bir kısmı karşı çıktılar.

Daha sonra yirmi kadar aydın arkadaşımız, aydınlar, işçiler diye ayrı ayrı seçim yapılması antidemokratiktir, faşist bir görüştür diye itiraz ettiler. Tabii itirazları reddedildi. Ben İngiliz İşçi Partisi'ni de biliyorum. İngiliz İşçi Partisi'nde işçilerin kontenjanı vardır. İşçiler sendikaya girerken partiye de üye olurlar ve daima çoğunluktadırlar. Onun için bunu faşizmle bir ilgisi yoktur. Faşizm mesleklere göre meclis oluşturur. Ben şahsen pek haklı olduklarını sanmıyorum. Ama başka bir sezişleri

vardı da bunu sadece bahane yaptılarsa o başka. Çünkü o sezişleri sonradan haklı çıktı.

İtirazları reddedilince kongreyi iptal ettirmek için mahkemeye müracaat ettiler. Bunun üzerine parti kimisini attı, kimisi de istifa etti. Bu dilekçede imzası bulunanlar, İsmet Sungurbey, Edip Cansever, Doğan Özgüden, Fethi Naci, Ali Yaşar, Ömür Candaş, Muzaffer Buyrukçu, Demir Özlü, Nurettin Akat'tı. Bu olay, o zamana kadar partiye çok yakınlık göstermiş bazı insanların böyle partiden uzaklaştırılmaları bütün aydın çevrede partiye karşı bir soğukluk yarattı. Çünkü isimler aslında bu saydıklarımdan daha fazladır. Burada karakteristik olan şey parti yönetiminin tekelci bir tavır almasıydı. Parti yönetiminden kasıt da Aybar ve çok yakın çevresiydi.

1965 SEÇİMLERİ

Şimdi partinin 1965 seçimlerine girişine geliyorum. O sırada ben Munise ile birlikte İstanbul'un Karadeniz sahillerinde bir otelde İşadamları Derneği'nin bir seminerindeydim. Oradaki katılımcılar "Tebrik ederiz, aday olmuşsunuz" dediler. Benim haberim yoktu. Gazeteye baktım, İstanbul'dan Mehmet Ali Aybar ve Çetin Altan'ın ardından üçüncü sırada adaydım. Doğal olarak kazanacağım aklıma gelmedi.

O seçim sırasında ben Ankara'da kaldım ve radyo konuşmalarını idare ettim. Çünkü o zaman TV yoktu ve konuşmalar radyodan yapılıyordu. Kampanya sırasında bütün partilere her gün onar dakika radyodan konuşma olanağı veriyorlardı. Ben orada bulundum. Kimi arkadaşlarımız konuşmalarını kendileri yazıyorlardı, kimile-

rini benim yazmam gerekiyordu. Bu konuşmalarla ilgili bir-iki olay aklımdadır.

Aybar konuşmuştu, ben konuşmuştum, çeşitli arkadaşlar konuşmuşlardı. Bir de köylü konuşsun istedik. Fakat köylü gibi konuşursa fazla da enteresan olmayabilir. Sonra ne söyleyecek? Biraz o konuşmayı düzenlemek ve konuşmacıyı eğitmek gerekiyordu. Gaziantep'ten Hamdoş isimli genç bir arkadaş bulunmuştu. Fakir Baykurt arkadaşımız hem metni hazırladı hem de bu metni nasıl okuyacağını ona talim ettirdi. Hatta bu işi bizim evde yapmışlardı, üç-dört gün sürdü. Hamdoş'un konuşması çok iyi bir tesir bıraktı. Konuşmanın özeti şuydu: Hamdoş bir ağanın korucusunun oğlu. On sekiz yaşında. Babası ölüyor. Ağa onlara yardım olsun diye babasının yerine onu korucu yapıyor. Annesi de var, o da ağaya çalışıyor. Karşısındaki adam soruyor, "Ağa sana git bir adamı vur derse hakikaten vurur musun? Sonra içeri girip yatacaksın..." Hamdoş, "Vururum" diyor. "Neden?" diye soruyor. "Ağa anamdan da ileridir, çünkü anam beni karnında dokuz ay beslemiş, ama ağa beni on sekiz yıl beslemiş" diyor. Ama daha sonra "Gaziantep'te TİP'li bazı arkadaşlarla karşılaştım; bana öğrettiler, meğerse on sekiz yıl ağa beni değil, ben ağayı beslemişim" diyor. Konuşmanın özeti buydu. Tabii bu, köylü ve işçiler için gayet güzel mesajlar içeriyordu. Bu konuşma çok iyi bir etki yaptı.

Bir de Can Yücel'in konuşması vardı. Tabii Can Yücel adı belli, tanınan bir aydınımız. Ben doğrusu ne yazacak, ne söyleyecek diye ilgilenmedim. Fakat kendisinin orijinalliği oraya yansıdı. Bir köprü altı çocuğunun yaşamını, onun ağzından ve onu taklit ederek verdi. Benim de, başkalarının da çok garibine gitti. Bence pek iyi

bir etki de yapmadı. Çünkü kimse onun esprisini anlayamadı. Herkes parti ile ilgili bir şeyler söyleyecek diye bekliyordu. Halbuki o bir sokak çocuğunun özlemlerini dile getirdi, hem de onun ağzından argo ile.

O sıralarda uğraştığımız konulardan biri de partinin amblemini tanıtmaktı. Partinin çok güzel bir amblemi vardı: İşçi sınıfını gösteren bir çark, bir de başak. Bu, işçi köylü ittifakını gösteriyordu. Amblemin üzerinde de köylüye toprak, herkese iş yazıyordu. Onu rozet olarak göğsümüze de takardık. Amblemi tanıtırken akılda kalsın diye "Bir tekerlek üzerinde bir başak" diye tanıtıyoruz. Bir gün Çetin Altan telefon etti ve "Tekerlek demeyin, burada yanlış anlıyorlar, çark deyin" dedi.

Önce de söylemiştim parti merkezi İstanbul'daydı. Ama tabii politika daha çok Ankara'da yapılan bir şey. Seçimler yaklaştı. Merkez Yürütme Kurulu bazı kimselere adaylık teklif etmek istiyor, ama bazılarına ulaşamıyor, onlarla temas kurmamı benden istediler. Bunlardan biri Dursun Akçam, bir diğeri de Doktor Ceyhun Atuf Kansu'ydu. Dursun Akçam önce böyle bir şey düşünmedim, kabul edemeyeceğim, ama elimden gelen yardımı yaparım dedi. Ama bir gün sonra kabul etti ve adayların yatırması gereken 100 lirayı da yatırdı. Fakat maalesef bu arkadaşlara hem teklif götürdük hem de öyle parlak bir yere koyamadık. Ceyhun Atuf Kansu da "Ben TİP'i beğeniyorum, tutuyorum, ama fiilen politikaya atılmak benim mizacıma uygun değil, onun için teşekkür ederim, beni affedin" dedi.

Seçimler sırasında değinmek istediğim bir olay da şudur: Amasya ilinde Şerafettin Atalay isminde bir il başkanımız vardı. Genç, heyecanlı bir arkadaşımızdı. Merkezdekiler Amasya ile temas kuramadıkları için

Amasya listesinin başına merkezde bürokratik işlerle uğraşan Talat isimli bir arkadaşı koymuşlardı. Halbuki Amasya Taşova'da Naci Eren isimli çok ilerici bir imam varmış. Oradaki il başkanımız Şerafettin, o liste başında olursa bir şeyler olabilir diye düşünüyor. Ankara'ya geldi, bunu bana anlattı. "Talat'ı orada kimse bilmez, halbuki bizim hem şehirlinin hem köylünün tanıdığı böyle bir imamımız var" dedi. Yalnız bunu bana söylediği zaman iş işten geçmişti. Listeler kesinleşmiş ya da kesinleşmek üzereydi. Ben İstanbul'a gidip Cemal Hakkı Bey'le görüştüm, "Mümkünse o arkadaşı istifa ettirip yerine Naci Eren'i koyalım" dedim. Fakat Talat arkadaş istifa etmedi. Bu, yalnızca ona mahsus bir davranış da değil. İnsanlar çeşitli nedenlerle prestijli bir yere gelmişlerse, oradan ayrılmayı istemiyorlar. Seçilmeyeceklerini bildikleri halde bunu bir iftihar vesilesi olarak düşünüyorlar. Ayrıca önce konulup sonra alınmalarını itilip kakılmak sayıyorlar. Bunun başka arkadaşlarda da belirtilerini gördüm. Örneğin gayet saygın, sosyalist bir aydınımız olan Adnan Cemgil, önce İstanbul Belediye Başkanlığı'na aday gösterildi. Sonra Aybar oraya çok daha popüler bir aday konulmasının daha faydalı olacağını düşündü. Bu da saz şairi İhsani'ydi. Fakat konulması için Adnan Cemgil'in ayrılması lazım, Adnan Bey bunu reddetti. Tabii Adnan Bey belediye reisi seçilemeyeceğini biliyor, ama mademki bir kere seçildim, bununla oynanmamalı diye düşünüyor ve bunu kişiliğine bir saldırı olarak yorumluyor. Aslında bu, Aybar'ın düşüncesindeki değişikliklerin bir yansımasıdır. İhsani İstanbul Belediye Başkanı olamaz, olmamalıdır da. Çünkü bu, fazla bir popülizm oluyor. Adnan Bey'in davranışında tabii bunun da etkisi vardı. Bu açıdan iki olay birbirine tam

benzemiyor, ama her ikisinin içinde de aynı düşünceler yer alıyordu.

Seçim sırasında daha önce de söylediğim gibi genel olarak merkezde kaldım, ama bir-iki yere de gittim. Benim dikkatimi çeken şeylerden biri büyük bir iyimserliğin egemen oluşuydu. Örneğin Adana'ya gittim. "Efendim birinci garanti, ikinciye çalışıyoruz" dediler. Bazı yerlerde üçüncüye çalışıyoruz diyenler de oldu. Yani insanlarda o zamanlar böyle bir coşku ve yanılgı oluyor. Halk herkese yakınlık gösteriyor, toplanıyor, konuşuyor, alkışlıyor, herkes de bunlar bize oy verecek zannediyor. Halbuki alaka göstermek başka, oy vermek başka. Halk partilere bakarken aday kalitelerine bakmıyor. Çünkü bizim sosyalist partilerin aday kaliteleri daima üstün olmuştur. Fakat bizim partilere baskı yapılıyor; içimizde ağa filan da yok, bu parti beni koruyamaz diye düşünüyor. O, kendisine iş sağlayacak, polise düşerse onu koruyacak, bankadan kredi almasını sağlayacak bir iktidar arıyor. Bu, çok önemli bir öğe. Tabii bu arada devlet de bazı yerlerde polis baskısı yaparak bu düşünceyi pekiştiriyor. Başka partilerin toplantılarında fazla polis görünmüyor, siz üç-beş kişilik bir toplantı yapıyorsunuz, bir o kadar da polis geliyor.

TİP, TBMM'YE GİRİYOR

Seçimler sonucunda TİP on beş üyeyle Meclis'e girdi. Ama bu, seçim yasasının bir özelliğinden ötürüydü. Milli Bakiye diye bir sistem vardı, buna göre her parti aldığı oy oranında milletvekili çıkarıyordu. Artık oylar toplanınca çıkacak kişiyi Yüksek Seçim Kurulu tespit ederdi. İstanbul'dan Mehmet Ali Aybar birinci, Çetin

TBMM'de yemin günü (22.10.1965)

Altan ikinci, ben üçüncü sıradaydık. Üçümüz aldığımız oylarla seçildik, bakiyeye girmedik. Behice Hanım Urfa'dan, Şaban Erik Edirne'den, Cemal Hakkı Selek İzmir'den, Rıza Kuas Ankara'dan seçildiler. Milletvekillerinden birisi de Milli Birlik Komitesi'nden Muzaffer Karan'dı.

O sırada partiler ordu ile iyi ilişkiler içinde bulunmak amacıyla milletvekili olmak isteyen Milli Birlik Komitesi üyelerini paylaşmışlardı. Çünkü 1960 darbesi ağırlığını ve hatırasını hâlâ canlı tutuyordu. Muzaffer Karan'ı da Mehmet Ali Bey istemiş. Fakat seçildikten altı ay sonra Muzaffer Karan partiyi kötüleyerek istifa etti. Sanıyo-

rum Milli Birlik Komitesi çevresi ona öyle empoze ettiler. Çünkü öyle bir adam değildi. Birkaç seyahate beraber gittik, asker olduğu için emniyeti o sağlar ve işini ciddiye alırdı. İstifası partide üzüntü yarattı. Öncelikle neden adaylığını koydurdu diye Mehmet Ali Bey'e kızdılar. Çünkü sanıyorum Cemal Hakkı Bey itiraz etmiş. Benim haberim yoktu, kendi milletvekili adaylığımı bile gazeteden öğrendim. Hatta şöyle bir olay da oldu, önce benim Edirne'den seçildiğimi söylediler. Hatta Edirne Valisi de bana bir tebrik mektubu gönderdi. Fakat Adana'dan aday olan Ali Karcı kendi hesabına göre seçilmesi gerektiğini, ama Yüksek Seçim Kurulu'nun seçilmemiş gösterdiğini söyledi. Bunu Nihat Sargın'a söylemiş. Nihat doktordu, ama böyle şeylere çok aklı ererdi. Bakmışlar söylediği doğru, Yüksek Seçim Kurulu'nun dağıtımı yanlış. İtiraz ettik. Hatta o itirazı Yüksek Seçim Kurulu'na ben yaptım. Bunun için bazıları bunu benim ortaya çıkardığımı zanneder. Halbuki aklıma bile gelmemiştir, asıl teşebbüs Ali Karcı'ya aittir. Yüksek Seçim Kurulu itirazımızı kabul etti. Bazı değişiklikler oldu. Ali Karcı girdi, ben Edirne yerine İstanbul'dan çıktım. Bu olaylar "Ne kadar dikkatliler!" diye partiye prestij kazandırmıştı.

İstanbul'dan gelenleri Ankara'daki arkadaşlar, partililerle birlikte törenle karşıladık. Meclis'in açıldığı gün de Meclis'e gittik. O zaman on kişi bir grup oluşturuyordu. Onun için bize Meclis'te bir grup odası verecekler, bir de Genel Kurul Salonu'nda yer göstereceklerdi. Grup odası küçük, ama bize yeterliydi. Odanın içinde kocaman bir masa vardı. Biz masanın yarısını doldurduk. Bir de başkan için oda verdiler. Genel Kurul'da ise bize geride bir yer vermek istiyorlardı. Halbuki öbür partilerin hepsinin önde bir yeri vardı ve bu sıra arkaya

doğru uzanıyordu. Biz de öyle olsun istedik. Ali Karcı "Meclis'i terk edelim" dedi. Bunun üzerine o zamanki Genel Sekreter Cemal Hakkı Selek, "Yahu biz buraya gelmek için nelere katlandık, nasıl öyle bırakıp gideriz?" diye cevap verdi. Sonunda alfabetik sırayla Yeni Türkiye Partisi'nden önce solda yer aldık. Bizden daha küçük partiler de vardı. Sanıyorum Yeni Türkiye Partisi, Bölükbaşı'nın Millet Partisi bizden küçüktü.

Meclis ile ilgili olarak ilk söyleyeceğim şey şudur: Daha önce de söylediğim gibi, dünya ve Türkiye sosyalist ve kapitalist cephe diye ikiye ayrılmıştı. Ben de, sanıyorum öteki arkadaşlar da, sosyalizmin niteliğinden ötürü Meclis'i benimsemedik. Bundan ötürü de Meclis'i dolaşmadık. Bizim grup odamızdan Genel Kurul'a nasıl gidilir, bir de lokantaya nasıl çıkılır, ben yalnızca bunu bilirdim. Başka tarafına koysanız yolumu zor bulurum. İşte bu, benimsememekten ötürü. Çünkü eğer elimizde olanak olursa biz daha başka bir şey yapacağız. Öyle düşünürdük.

O zaman maaşlarımız çok fazla değildi. Örneğin parti bağışı kesildikten sonra benim elime geçen para sanıyorum profesörlük maaşıma denkti. Çünkü Anayasa'da "Milletvekilleri kendi maaşlarını tayin edemezler, eğer maaşlarına zam yaparlarsa bu, daha sonraki Meclis için geçerli olur" gibi bir hüküm vardı. Yani 1961 Anayasası bu gibi detaylarda bile iyi bir anayasadır.

Bizim partide bir tek Çetin'in otomobili vardı. Sonra 1966 kısmi Senato seçimlerinde Hikmet Hanım, Kocaeli senatörü olarak geldi, onun da arabası vardı. Oransal olarak en çok arabası olan partiydik. On beşte iki kişi. Demek ötekilerde o kadar yoktu.

Biz hem az sayıda olduğumuz için hem de partinin niteliğinden dolayı üç-beş tane sözcümüz var, hep onlar konuşur havasında değildik. Öbür partilerde ömrü billah kürsüye çıkmamış milletvekilleri vardı, hâlâ da vardır. Çünkü konuşmak bir imtiyaz sayılırdı. O zaman bütün Meclis konuşmaları radyodan özet olarak verilirdi ve bu işi kim yapıyorsa çok iyi özetlenerek verilirdi.

Biz bakanlıkları ve konuları aramızda paylaşarak çalışmalarımıza başladık. Dış politikayı Behice Hanım yapardı. Tarımla ilgili konuşmaları Yahya Kanbolat yapardı. Kendisi Ziraat Fakültesi'nde asistandı. Çalışma hayatı ile ilgili konuları Rıza Kuas, Şaban Erik üstlenmişti vs. Bazı konularda herkes birbirine yardım ederdi. Yahya Kanbolat çok çalışkandı, kendi konusu dışında başka arkadaşlara da yardım ederdi. Çok memnuniyet duyduğum bir arkadaştı. Yalnız, parti kapatılıp, cezaevlerinde yatılıp çıkıldıktan sonra anılarını yazdı, partideki, özellikle de Meclis'teki herkesin aleyhindeydi. Hoş olmayan para ile ilgili şeyler de yazmış. Bir toplantıda, yahut bir evde partiye bağış olarak ortaya bir para konulmuş, bu parayı Genel Merkez mi yoksa Ankara ili mi alsın diye Aybar'la Ankara İl Başkanı Niyazi Ağırnaslı kapışmışlar vs. gibi olmayacak şeyler. Sonra bizim partiyle ilgili değil, ama 1951 tevkifatında içeriye girip çıkmış Ulvi Uraz'ı Boğaz'da yemeğe götürmüş de o hayatında hiç böyle yemek yememişmiş falan gibi hoş olmayan şeyler yazmıştı. Başka şeyler yazsa o kadar aldırmayacağım, ama böyle şeyler yazmış. Kendisinden iyice soğumuştum, artık selamlaşmıyordum. Sonunda vefat etti.

Meclis'e ilk girdiğimiz günlerde bir toplantı olacak, galiba hükümet programı tartışılacaktı. Partiler önceden konuşmacının adını bildirerek söz istiyorlardı. Biz, benim adıma söz istedik. Fakat o gün Munise bademcik ameliyatı oluyordu. Ameliyata gittim. Çünkü yaşı çok genç değildi, o günkü koşulları da dikkate alırsak, yaş ilerledikçe ameliyat daha zor oluyordu. Hastanedeyken baktım benim konuşma zamanım yaklaşıyor, Meclis'e gittim. Bana "Aman iyi ki geldin, bize çok hücum ettiler" dediler. Çünkü daha önce bu partiden bir kişi bile Meclis'e girse Meclis işlemez diyorlardı. "Peki tam olarak ne dediler?" diye soruyorum, bir yığın şey söylüyorlar. Ben bunları duymadan, konuşmaları dinlemeden nasıl cevap vereyim? Bu, olacak şey değildi. Onun için "Başka birisi konuşsun" dedim. Böyle ani bir konuşmayı Çetin Altan yapabilir diye düşündük. Parti konuşmacısı olarak benim adım okunduğu zaman, ben kalktım, "*Benim yerime Çetin Altan konuşacak*" dedim. Başkan Ferruh Bozbeyli'ydi. "O konuşamaz, parti üyesi değil" dedi. Çetin Altan o zaman bizim listeden bağımsız olarak seçilmişti. Aybar ile Çetin Altan bakıştılar ve Aybar kalkıp, "Çetin Altan partimize girmiştir" dedi. Bunun üzerine Bozbeyli de uzatmadı. "Henüz bana gelmedi, ama partinin başkanı da girdi diyor, ben kabul ediyorum" dedi. Çetin Altan da böylece partili oldu.

Çetin Altan bazı kimselerin düşüncelerinin aksine gayet edepli bir insandır. Terbiyelidir, saygılıdır ve bir iş ahlakı vardır. Örneğin idare ettiği parti kongrelerinde hiç sigara içmemiştir. O zaman böyle sigara kampanyaları yoktu, herkes sigara içerdi. Ama o divandayım diye

sigara içmezdi. Yazılarını akşamları yazar, muntazaman Meclis'e gelirdi. Yani Çetin'in partiye girmesi bir kazanç olmuştur. Yalnız içki içtiği zaman ipin ucunu biraz kaçırırdı. O hallerine de pek az rastladım. Partinin anlaşmazlığa düştüğü zamanlarda taraf tutmadı, hatta bağdaştırmak için gayret sarf etti. Sonradan "Partinin halkın nazarındaki itibarı benim şahsi itibarımdan azdır" gibi yanlış bir şey söyledi, ama onları da anlaşılan böyle içkili bir zamanında yazmış olacak.

AP'liler Çetin Altan'a çok kızıyorlardı. Çünkü hem yazıyordu hem de bilindiği gibi çok pervasızdı. Aklına geleni söylüyor, alay ediyor vs. Bir gün şöyle bir olay oldu: Bilindiği gibi Meclis'e silahla girmek yasaktır. Çetin'in silahı vardı. Çetin Altan konuşmak üzere kürsüye çıktı. Kürsüde Başkan ve Divan biraz yukarıda, konuşmacı biraz daha aşağıdadır. Tabii Divan'da da her partiden adam var. AP'li üye Çetin'in tabancasını görmüş ve yazıyla kendi grubuna duyurmuş. Çetin konuşurken birisi kalktı "Tabancası var" dedi. Çetin "Yok" dedi. O noktada Kemal Nebioğlu'nun pire gibi uyanıklığını doğrusu takdir ederim. Hemen Çetin'den tabancayı kapıp kaçtı. Biraz arkasından kovalamışlar, yakalayamamışlar. Anlaşıldı ki silahı var, fakat orada bulunsaydı, üzerinde silah yakalandı olacaktı, böyle olunca bir iddia olarak kaldı.

İkincisi daha büyük bir olay. Bir keresinde Çetin, Nâzım'dan bahsederek, "Türkiye'nin en büyük şairi" demişti. Büyük kıyametler koptu, bağırdılar, çağırdılar vs. Başka bir zaman, gece geç vakit İçişleri bütçesi konuşulurken, İçişleri Bakanı Faruk Sükan, Çetin'e doğru dönerek "Bunlar Nâzım'ı methederler" dedi. Çetin de oturduğu yerden "Evet, Nâzım Hikmet bu memleketin

en büyük şairidir" dedi. Gece geç vakit, biz dört-beş kişiyiz. Sanki bir işaret verilmiş gibi AP'liler bizim tarafa doğru hücuma geçtiler. Hepimiz ayağa kalktık. Bir ara Çetin'in yerde tekmelendiğini gördüm. Birisi Nebioğlu'nu arka üstü yatırmış, gırtlağına yapışmıştı. Birisi de benim gözüme bir yumruk attı. Ama yumruktan çok orta parmağını mahmuz gibi ileri çıkartarak gözüme vurdu. O kadar çok acıdı ki öylece kaldım. Yunus Koçak'ın başına tabancayla vurmuşlar, kafası kanıyordu. CHP'lilerin araya girmesiyle olay bitti. Mehmet Ali Bey odasında nöbetçiydi, oraya çıktık, bir toplantı yaptık. O gece Kanbolat'ı evinden çağırdık, gelmedi.

Ben eve döndüm. O olayda en çok Çetin zarar gördü zannedilir, ama asıl ben zarar gördüm. Ama zarar verdiklerini anlamasınlar diye söylemedim. Gözüm müthiş ağrıyor, burnumdan kan gibi, cerahat gibi bir şey geliyordu. Ertesi gün doktora gittim. Numune Hastanesi'nde bütün solcu arkadaşlara yardım eden Yavuz Erkoçak isimli bir doktor vardı, o baktı, röntgenini aldı. Meğerse bende sinüzit varmış, gözüme yediğim o darbe sinüsün yolunu açmış. Ben de bu sayede sinüzitten kurtuldum. Yani böyle de bir faydası oldu. Ertesi gün Meclis'e gitmedim. Çünkü gözüm ağrıyor ve sargılı. Kimse bilsin istemiyorum. Ama sonra gittiğimde baktım diğer arkadaşlar benim gibi düşünmüyorlar. Yunus Koçak başı sargılı dolaşıyor. Çetin de tekme filan yedi, ama galiba benim gibi düşünmüş, hiçbir şey olmamış gibi geziyor.

Yalnız bu arada şöyle bir olay oldu: Olayın olduğu gece eve gelince tabii olanları anlattım. Oğlum Haldun o zamanlar sekiz-dokuz yaşlarındaydı. Babası dayak yedi diye kızıyor. "Sen ne yaptın?" dedi. Ben de "Orası kalabalıktı, ama onu yakalarsam döveceğim" dedim. Fakat her

akşam eve geldiğimde, bana "Dövdün mü?" diye soruyor. Baktım olacak gibi değil, "Dün yakaladım, evire çevire dövdüm" dedim de çocuk rahatladı. O münasebetle de araştırdım, ismini hatırlamıyorum, ama AP Samsun milletvekiliymiş. Anlaşılan özel olarak beni hedeflemiş.

Meclis Başkan Vekillerinden birisi Millet Partisi'ndendi ve eczacıydı: Orta yaşlı, biraz egzantrik, öyle usullere falan pek riayet etmeyen bir insandı. Bir gün Çetin Altan konuşurken müdahale etti. Çetin Altan buna döndü, "Sizin öyle yukarıda olmanız bir marangoz hatasıdır" dedi. Bunu Fransız İhtilali'nde Marat söylemiş. Fransa'da o zamana kadar sanık ve savcı aynı düzeyde dururlarmış. Marat'ın muhakeme edileceği mahkeme salonunda savcının duracağı yeri marangoz biraz yüksek yapmış. Marat da savcıya kızıp, "Senin yukarıda olman bir marangoz hatasıdır" demiş. Çetin Altan bunu duruma uygun bulduğu için orada kullandı. Tabii kimse bir şey anlamadı, ama bunda bir iş var, bir hakaret var diye bağırıp çağırmaya, sözünü geri alsın demeye başladılar. Adam pek önemsemediği için, "Geri alınacak bir söz değil" gibisinden bir şeyler söyledi. Yok, muhakkak sözünü geri alsın diye bastırdılar. Çetin de "Peki, sizin orada bulunmanız bir marangoz hatası değildir" dedi. Tabii aynı sözün teyidi gibi bir şey oldu, salondan yine itirazlar yükseldi. Fakat başkan, "Daha ne desin, işte sözünü geri aldı ya" dedi ve olayı kapattı.

Bütçe komisyonu bana verilmişti. Bütçe komisyonu en çok çalışan komisyondur. Çünkü bütçe ile ilgili bütün kanunlar oradan geçer. Ben komisyonda ön sıralarda oturuyorum, konuşmalar oluyor, askeri darbeden sonra iktidara geldikleri için AP'liler coşkuluydular. Bir münasebetle Ayasofya'yı ibadete açalım dediler. AP'nin

Grup Başkan Vekillerinden birisi de Aydın Yalçın'dı. Turhan Feyzioğlu da vardı. Aynı fakülteden üç kişi, birimiz AP'de, birimiz CHP'de, birimiz de TİP'teyiz. Aydın da komisyondaydı. "Arkadaşlar, Avrupa ve Hıristiyan âlemi ne der? Olmaz" dedi. Onu buradan mimlediler ve bir dahaki seçimlerinde Grup Başkan Vekili falan seçmediler. Bu olaydan kısa bir süre sonra ben Genel Kurul'da bütçe eleştirisi yapıyordum, Aydın Yalçın bir şey söylemek üzere Turhan Feyzioğlu'nun yanına gitti. O da tam kürsünün karşısında oturuyordu. O zamanki Meclis'in masaları da biraz alçaktı, dirseklerini masaya dayadı, arkası bize dönük, eğilmiş Turhan Feyzioğlu'yla bir şeyler konuşuyor. Ceketi yırtmaçlı, ikiye ayrılmış, poposu gergin bir şekilde ortaya çıkmış. Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli, bana "Sayın Aren bir dakika" dedikten sonra, "Sayın Yalçın, sayın Yalçın, divana karşı böyle durulmaz" dedi. Aydın geriye bile bakmadan kaçtı gitti. Zannediyorum bunu o Ayasofya meselesinden dolayı yaptı, çünkü başka türlü de ikaz edilebilirdi.

Demirel başbakan seçildi. Hevesli bir başbakan. Kürsüye çok çıkmak istiyor, hep kendi konuşuyor vs. Ben Bütçe Komisyonu'nda özel sektör aleyhinde bir konuşma yaptım. Maliye Bakanı'nın yapması gereken savunmayı Demirel yapıyor. Özel sektör şu kadar başarılı olmuştur, para kazanmıştır, ama kamu sektörü ziyan etmiştir diyor ve bunu hep bize bakarak söylüyor. Konuşmasını bitirince ben söz aldım. "Özel sektörün başarısı sizi ilgilendirmez, o özel sektördür. Ama siz mademki hükümetsiniz, kamu sektörünün başarısı sizin eserinizdir. Söylediğinize göre de o berbat durumda, demek ki iyi idare edememişsiniz" dedim. Demirel çok sinirlendi. Zannediyorum ki kamu sektörü bizim sektö-

rümüz, özel sektör onun sektörü gibi düşünüyordu. Ama sonra tabii hemen fark etti ve geçiştirdi.

Bunlar tabii o zamanki düzeyi göstermesi bakımından önemli. Ben hem komisyonda hem de Genel Kurul'da bütçe konusunda, yabancı sermaye meselesi, plan meselesi, dış ticaret meselesi üzerinde eleştiri yapıyordum. Komisyon'un başkanı İsmet Sezgin'di. Yumuşak mizaçlı bir arkadaştır. Bir gün bana, "Hocam ne iyi ettiniz de buraya geldiniz, burada böyle şeyler konuşulmazdı. Herkes tahsisatı paylaşırdı" demiştir. Çok sonra ben SBP'nin (Sosyalist Birlik Partisi) başkanıyken Cumhurbaşkanı'yla görüşmeye gitmiştim. O zaman Demirel Cumhurbaşkanı'ydı ve üç ayda bir parti liderleriyle görüşüyordu. Bu görüşmelerin ilkinde bana, "Ben arkadaşlarıma TİP'i örnek gösterirdim. Onlar gibi çalışın, dikkatli olun, ufkunuz geniş olsun vs. derdim" demişti.

TİP'in Meclis'e girmesinin çok önemli bir etkisi olmuştur. O da şudur: Öbür partileri kendi konumlarını düşünmeye sevk etti. Çünkü biz açıkça, "toplumcuyuz" diyorduk (o zaman sosyalist tabiri kullanılmıyordu). O zaman öbür partiler "Peki biz neyiz?" demek zorunda kaldılar. Örneğin CHP'nin ortanın solu demesinde bunun etkisi vardır. Bu arada Bölükbaşı'nın da "Biz de ılımlı soluz" gibi bir beyanatını hatırlıyorum. Partiler kendi konumlarına daha bir açıklık getirdiler, en önemli işlevi bu olmuştur. Yoksa bu deneyimlerden sonra şimdi anlıyorum ki Meclis'e girip bir şeyler yapmak mümkün değil. Meclis'te ses vermenin pratik bir yararı yok. Hiçbir yasaya etki yapamıyorsunuz. Sosyalist eğilimi bir yasaya sokmak mümkün olamıyor. Kamuoyu oluşturması bakımından bir etkisi olabilir. Nitekim da-

ha önce de söylediğim gibi, radyonun Meclis saatinden bütün konuşmalar çok doğru bir şekilde yansıtılıyordu. Burjuva egemen sınıflar her şeye egemen oluyorlar, ama birçok detaya hemen egemen olamıyorlar. Egemenler her şeyi istedikleri gibi yapamıyorlar. Onu da bir vakıa olarak düşünmemiz lazım. Zaten aksini düşünürsek o zaman hiçbir mücadele yapılamaz. Çünkü demokratik mücadele yalnız en uçtaki adam tarafından yapılmaz. Örneğin kapitalizmle daha ılımlılar, sosyal demokratlar vs. de mücadele ediyorlar. Ekstremleri dışlarlar, ama öbürlerini dışlayamazlar. Bugün de görüyoruz işçi sınıfı, diğer çalışanlar gösteriler vs. yapıyorlar. TV'lerde veriyorlar. Bunları önleyemiyorlar, çok sert de davranamıyorlar. Tabii bu, demokratik mücadelenin etkin olmasına yol açıyor. Silahlı mücadelenin en büyük dayanağı, demokratik mücadelenin hiçbir işe yaramadığıdır. Demokratik mücadelenin bir işe yaradığını gösterirseniz onların dayanağı kalmaz. Yani TİP'in böyle bir etkisi olmuş ve bu, daha sonra Süleyman Demirel tarafından da teslim edilmiştir. Hem daha önce söylediğim gibi, partilerin kendilerine çekidüzen vermelerine sebep olmuş hem de seviyeyi yükseltmiştir. İçi boş şiirsel nutuklar atmanın bir anlamı kalmamaya başlamıştır. Ciddi bazı şeyler söylenmesi gerektiği ortaya çıkmış, o da Türkiye için bir kazanç olmuştur. TİP gelmiş, geçmiştir, ama arkasında bir iz bırakmıştır. O iz tabii söylendiği kadar müthiş dehşetli bir iz değildir. Çok büyük bir performans da gösterilememiştir, ama yine de bir iz bırakmıştır, aradan bunca zaman geçtikten sonra da bazı şeyler gibi o da efsaneleşmiştir.

TİP Senatörü Hikmet Hanım, Fatma Hikmet İşmen diye bilinir. Ama Hikmet Hanımın adında Fatma diye bir şey yoktur. Hikmet adı hem kadına hem erkeğe verildiğinden, kadın olduğu anlaşılsın diye adının başına Fatma koymuştur. Titiz bir ziraat mühendisidir. Kanada'da çalışmalar yapmış. Çalıştığı enstitü bulduğu bir domates parazitine "İşmen" adını vermiştir. Titiz, metodik, Batı kafalı bir arkadaştır. Ziraat mühendisi olduğu için sosyal konulara çok fazla alışık değildi. Yalnız bunu telafi etmenin yolunu bulurdu. O, Senato'daydı. Her yasa önce Meclis'te, sonra Senato'da görüşülürdü. Meclis'e gelir muntazaman dinlerdi. O yasa üzerine bizim Meclis'te neler söylediğimizi dinler, not alır, Senato'da onlardan yararlanarak konuşur, pek de falso yapmazdı.

Bir gün bize İzmir'den bir mektup geldi. Arkadaşlar açıp baktılar ki MİT'in bir mektubu. Mektup bize İzmir İl Teşkilatımızdan geliyor, içinde bizimle ilgili evrak var, fakat bir de MİT imzalı mektup var. Mektubun içeriği kabaca şu: İzmir'e giden bir hesap uzmanının takip edilmesini, çünkü bu uzmanın YÖN'ü çıkaran Doğan Avcıoğlu ile irtibatlı olduğunu vs. söylüyor. Demek ki bize yollanan yazıyı MİT alıyor, açıyor, içinde ne var diye bakıyor ve tekrar zarfa koyarken masanın üzerinde duran İzmir'e gidecek yazıyı da yanlışlıkla bunun içine koyuyor, sonra da evrakı bize gönderiyor. Buradan bizim haberleşmemizin MİT tarafından kontrol edildiği anlaşılıyor.

Biz bu MİT mektubunu çoğalttık. O zamanki Genel Sekreterimiz Sait Çiltaş bir basın toplantısı yapıp basına duyurdu. Gazeteler yazdı. Aybar ile artık yollarımız ay-

rılmış, onun bir şey yapması söz konusu değil, bizden Senato'da bir Hikmet Hanım var. Hikmet Hanım'a, "Bunu Senato'da bir de sözlü soru olarak sor" dedik. Bir müddet sonra geldi, "Yazının aslını istiyorlar" dedi. Verelim mi vermeyelim mi diye tartıştık, sonra yazının aslına bir bakalım dedik. Yazı çelik bir dolapta duruyordu. Aradık, aradık bulamadık, yazı oradan alınmış. Zaten onun için aslını istiyorlar.

Sonra biz tutuklandık. Biz içerideyken bir gün Hikmet Hanım geldi ve şöyle bir şey anlattı: Sözlü değil de Süleyman Demirel imzasıyla yazılı bir cevap vermişler ve "Bu TİP öyle bir partidir ki MİT'e sızmışlar ve oradaki vesikanın fotokopisini almışlardır" demişler. Böylece biz suçlu duruma düştük. Hikmet Hanımın *Parlamentoda Dokuz Yıl* diye bir kitabı vardır, bu olayın bütün belgeleri, bütün gelişimi o kitapta yer alır.

Tabii bunlar beklenecek şeyler. Bilhassa sosyalist hareket söz konusu olduğu zaman son derece ince planlar, düzenler yapabiliyorlar. Bu gerçekten ince bir plan, fakat öte yandan yanlışlıkla MİT mektubunu parti evrakı içine koymak da tabii büyük bir falso. Ama o yanlışlıktan sonra bundan sıyrılmaları şahane.

MEHMET ALİ AYBAR'LA MÜCADELE

TKP'nin o zamanlar yurtiçinde bir faaliyeti yoktu. TKP daha ziyade yurtdışındaydı. Türkiye'de örgütlenmemişti. TKP'nin Türkiye'de örgütlenmesi 1973'ten sonra başlar. Türkiye'de darbe olup her türlü ilerici hareket bastırıldıktan sonra TKP bir yeraltı örgütü olarak yerleşti. *Atılım* diye bir de dergi çıkarmaya başladılar. Bu, İsmail Bilen zamanında olan bir gelişmedir.

Kendisini komünist diye adlandırmış, 1951 tevkifatında içeriye girmiş, pek çok eziyet çekmiş arkadaşlar TİP diye kendi düşüncelerinin paralelinde bir parti kurulduğunu, ama kendilerinin bunun dışında kaldıklarını görüp TİP'i ele geçirmek istediler. Böyle bir muhalefet doğdu. Bu muhalefet başka türlü muhalefetlerden farklı oldu. YÖN çevresi de TİP'e muhalefet etti. YÖN'ün stratejisi asker sivil zinde kuvvetlerin iktidara gelmesi, ondan sonra üretim araçlarının kamulaştırılması ve sosyalizmin kurulmasıydı. Bu, bir darbe ile olacaktı, halkın gücünden yararlanmak diye bir şey yoktu. Bu, tepeden yapılacak ve halka empoze edilecekti. Şimdi bu düşünceyle mücadele edebilirsiniz, çünkü stratejiniz farklı. Fakat TKP ile edemezsiniz, çünkü stratejiniz aynı.

Böylece yurtiçinde bir TKP muhalefeti başladı. Fakat bu, TKP adına bir muhalefet değildi. Çünkü TKP'yi temsil etmiyorlardı. Örneğin tam emin olmamakla birlikte, Mihri Belli'nin TKP'den dışlandığı söylenirdi. O açıdan TKP muhalefeti diyemeyiz, ama TKP'msi bir muhalefet. Çünkü bunu yapanlar eski TKP'liler. TKP davasından yargılanmış, mahkûm olmuş insanlar, kendilerini TKP'li saydıkları için, kendi adlarına bir muhalefet yürüttüler. Başka türlü muhalefetlere karşı çıkmak kolay, ama bu muhalefete karşı çıkmak zor. Sonra bu muhalefet teorik bir biçim de almaya başladı. Marksist, sosyalist bir parti ideolojik olarak bağımsız olamaz. Teoriye ve dünyadaki tatbikata bağlı kalmak zorundasınız. Diğer taraftan partiye Mehmet Ali Aybar tam egemendi. Gerçi ondan evvel kurulmuştu, ama aslında partiyi ondan başlatmak lazım. Partiye her şeyini, emeğini, gönlünü koymuş ve gerçekten de bir hareket yaratabilmişti. Bu bakımdan TİP adeta Aybar'la aynileştirilmişti. Bu

nedenden ötürü TKP'den gelen ya da öyle sanılan eleştirileri Aybar kendisine yapılmış sayıyor ve ona göre cevaplıyordu. Zamanla tartışma teorik alana da sıçradı.

Şimdi bundan sonrası biraz benim yorumum oluyor. Aybar başkalarıyla kendi arasına bir fark koyabilmek için teoride bazı değişiklikler yapılabileceğini düşünmeye başladı. Bu da kendini en çok "Türkiye Sosyalizmi" deyiminde gösterdi. Sosyalizm hareketi bir dünya hareketidir. "Türkiye Sosyalizmi" dediğiniz zaman, "dünya sosyalizminden farklıyım" demek istiyorsunuz. Ama nasıl farklı olacaksınız? "Türkiye Sosyalizmi" ne türlü bir değişiklik yapacak? O yok. Söylemek de mümkün değil. Çünkü sosyalizm o zaman yalnız böyle biliniyor, sosyalizmin başka bir yolunun olabileceği akla da gelmiyordu, cesaret de edilemiyordu. "Türkiye Sosyalizmi", yahut "güleryüzlü sosyalizm" manalı bir şey değildi. Diğer sosyalistler asık suratlı bir sosyalizm düşünmüyorlar ki.

Behice Boran, Nihat Sargın ve eşleriyle, Temmuz 1969

Aybar bunları parça parça söylemeye başladı. Ne dediği pek de anlaşılamıyordu. Sonra acaba strateji olarak mı, taktik olarak mı söylüyor meselesi de vardı. Çünkü o sıralar biz Meclis'teyiz. Artık seneler geçtikçe partiye karşı büyük kışkırtmalar olmaya başladı, o yüzden ateş altında olduğumuzu da biliyoruz. Önce taktik olarak yumuşak şeyler söylemek lazım diye bunları söylüyor diye düşündüm. Fakat bir şeyi sürekli söylüyorsanız, bunu taktik olarak mı söylüyorsunuz, öyle mi düşünüyorsunuz, bu, biraz karışır. Bizim değil, kendisinin de o zamana kadar söylemediği tarzda "Türkiye çok özel bir ülkedir. Gerçi burjuva-işçi sınıfı çelişkisi bizde de vardır, ama bizim işçi sınıfımızla dünya işçi sınıfı farklı olduğu için bu çelişki de farklı bir çözüme gidecektir ve bizim sosyalizmimiz de farklı olacaktır" gibi çeşitli şeyler söylemeye ve bunları fazlaca söylemeye başladı. Sonuçta parti ideolojik birlikten yoksun olup bir dağınıklık içine girdi. Buna karşılık Mihri Belli tarafı da "Efendim zaten TİP yanlıştır. TİP'te yapılması gereken mücadele sosyalizm mücadelesi değil demokratik mücadele olmalıdır. Önce Milli Demokratik Devrim mücadelesi yapılmalı, sonra sosyalizm mücadelesi yapılmalıdır" demeye başladı. Fakat Atatürk zamanında milli demokratik devrimlerin büyük bir kısmı yapılmıştı. Sonra Sovyetler Birliği'ne, Leninizme bakıyorum, sosyalist mücadele yapılmış. Onlar 1917'de bizim 1960'taki durumumuzdan daha geriydiler, ona rağmen biz önce demokratik devrim yapalım falan dememişler. Anlaşılıyor ki bu, daha çok muhalefet olsun diye kullanılıyor. Laf düzeyinde ikisi de geçerli, öyleyse neden itişilip kakışılıyor? Çünkü muhalefet yapılmak isteniyor da ondan.

Nevzat Hatko, Munise, Yıldız Sargın, Nihat Sargın ile, 1967

Aybar'ın giderek Marksizmden uzaklaşan şeyler söylemesi benim anlayışıma çok ters geliyordu. Dünyada bir tek sosyalizm vardır.

Kapitalizm de öyledir. Fransız kapitalizmi ile Alman kapitalizmi arasında ayrıntılarda fark vardır, ama özünde yoktur. Onun gibi sosyalizm de memleketten memlekete değişebilir, ama bu "Türkiye Sosyalizmi" denilmesini gerektirmez. Elbette başka bir ülkenin sosyalizminden farklı olacaktır. Zaten o sırada görülüyordu da. Örneğin Polonya'da tarım kamulaştırılmamıştır; kendine has bir iç pazarı vardır vs. Fakat Aybar'ın "Türkiye Sosyalizmi" demesinin bir gerekçesi yoktu. Aybar'ın tasfiyesi Çekoslovakya olayına bağlı gibi gösterilse de bu, doğru değildir. Asıl neden Aybar'ın Marksist teoriyi terk etmesidir. Bunun birkaç örneği vardır. Örneğin "Türkiye işçi sınıfının yapısı, başka memleketlerin işçi sınıflarının yapısından farklı olduğu için, bu çelişkilerden doğan sosyalizm diğerlerinden farklı olacaktır" gibi mantıksal şeyler söylü-

yordu. Biz parti olarak her zaman toprak reformundan yanaydık. Bir toplantıda "Toprakları köylüye dağıtacağız, toprak sahibine de ona yetecek kadar toprak bırakacağız" dedi. Yani burjuvazinin elinden üretim araçlarını almak haksızlıktır diye düşünmeye başlamıştı. Sonra "Kitaplar yazıldıkları zaman donarlar" diyordu. "Onun için kitaplara, yani Marksizme fazla itibar edilmemesi gerekir, sosyalizmin kitabını baştan sona biz yazacağız" diyordu. Tabii "biz" derken de daha çok kendisini kastediyordu. Kendisini parti ile aynılaştırdığı için, partiyi dünya Marksizminin bağlantılarından koparmak istiyordu. Çünkü bu kitaplara göre ne yapılacağı belli. Marksizmi kabul etmişsen ondan farklı bir şey söyleyemezsin. Bir çeşit Marksizmden silkinmek, bağlardan kurtulmak, özgürce görüşler beyan etmek istiyordu.

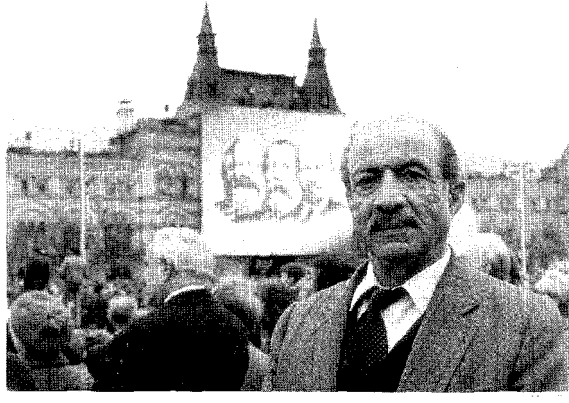
Aybar daima sihirli bir formül bulup iktidara gelmeyi düşünmüştür. Seçimlerden birinde (kısmi Senato seçimleri veya 1968 seçimleri olabilir) Aybar ve eşi bizim evde seçim sonuçlarını dinliyorduk. Baktım eskisinden iyi durumdayız. Eskiden oyumuz yüzde 3 civarındaydı, şimdiki gidişe göre yüzde 4'ün üstüne çıkıyoruz. Ben memnunum. Fakat o hışımla karısına döndü. "Kalk Siret gidiyoruz" dedi. Ve gitti. Yani bu oy onu memnun etmemişti, daha büyük bir patlama bekliyordu. Onun için halka cazip gelecek yollar, söylemler arıyordu. Popülist şeyler de düşünüyordu. Bir ara işçilere köylüleri katmak gibi şeyler de düşündü. Yalnız onu daha evvel, parti programı yapılırken de düşünmüş, arkadaşlar karşı çıkınca ısrar etmemiş. Yani benim inancıma göre Marksizme inancı yüzde yüz değilmiş. Nihat Sargın'la ilişkileri çok eskiydi. Bu söylediklerine o da, ben de karşı çıktık. Biz de güvendiği insanlardık, ama ona

rağmen ısrar etti. Neden ısrar ettiğini hâlâ tam olarak çözebilmiş değilim. Çünkü doğru şeyler söylemiyordu. O kadar literatürü bilen adam yanlış şeyler söylüyordu. Söyledikleri doğru olsaydı ısrar etmesini anlardım. Aklıma bir de şu gelir: O dönemde acaba ruhsal bir bunalım mı geçirdi? Bir bunalım içinde başka arayışlara mı yöneldi? Kendisine çok güvendi. Ben bunu da ruhsal bir şey sayıyorum. Kendimi Marksizmin zincirlerinden kurtarayım, teorik ve pratik bir şeyler yapayım mı dedi?

Aybar'daki teorik sapmayı benim gibi başka arkadaşlar da görmeye başladılar. Bir gün Aybarların evindeyim, parti meselelerini konuşuyoruz. Aybar'a da saygım var, nasıl söyleyeyim diye düşünüyorum. Dedim ki "Siz şimdiye kadar meselelerimizin birisini öne çıkarıp bir süre onu vurguladınız. Örneğin Amerika'yı öne çıkardınız, toprak reformunu öne çıkardınız, Marksizmin niteliklerini öne çıkardınız, kitaplar yazılınca donar dediniz, Türkiye sosyalizmi dediniz, bence bunları kafi derecede işlediniz, başka konuları öne çıkarın" dedim. Siret Hanım da oradaydı, kocasına döndü, "Mehmet Ali, Mehmet Ali, Sadun Bey'in dediğine dikkat et" dedi. Aynen böyle söyledi. Çünkü zannediyorum ona da bir sürü insan gelip bazı şeyler söylemiş. Fakat Mehmet Ali Bey sert mizaçlı bir insandı, anlaşılan kendisine söyleyememişler. Ben oradan anladım ki hiç olmazsa Siret Hanımın kulakları biraz dolu.

Bir gün Nihat Sargın'la görüştük. O da Marksizme çok bağlı bir arkadaşımızdır. Siyasi mücadele içinde olmak bakımından benden de eskidir. O, 1946'da İstanbul'da İlerici Gençlik Derneği'nde bulunmuş. Bu dernek de aşağı yukarı TKP'nin bir dalıydı. Aybar'ı da çok eskiden tanıyordu ve birbirlerine çok yakındılar. Bir gün

bana, "Ne yapacağız?" diye sordu. Bizim fakültedeki asistanlar da zaten bana soruyorlardı. Bunun üzerine ben de, "Gidip Aybar'la konuşalım, düşündüklerimizi söyleyelim; ben yalnız da söyleyebilirim, ama iki kişi olursak daha iyi olur" dedim. Çünkü bana bir güveni var, ama ona da özel bir güveni var, o bakımdan beraber olalım istedim. Aybar o sıralar pek partiye gelmiyordu. "Partiye geldiği zaman hemen bana telefon et, geleyim, yanına beraber gidelim" dedim. Öyle yaptık. Konuyu önce ben anlattım. Böyle şeyler söylüyorsunuz, bunlar gençler, parti üyeleri arasında iyi karşılanmıyor, parti büyük sallantı içine girmek üzere, onun için bu söylemden vazgeçin" dedim. Nihat Sargın da benzer şeyler söyledi. O zaman daha Çekoslovakya diye bir olay yoktu. Aybar cevap olarak bize, "Beni ikna edin, ben sizin söylediklerinizden ikna olmadım" dedi. Nasıl ikna edebilirdik? O zaman ben kendimi tam özgür hissedebilmek için, "O halde sizinle mücadele edeceğiz" dedim. Yanından ayrıldık.

1 Mayıs 1990, Moskova

Bir süre sonra Parti Merkez Yönetim Kurulu toplanacaktı. Kurula girmeden evvel Behice Hanım, Nihat Sargın, ben, Nimetullah Haydaroğlu ve Şaban Erik oturuyorduk. Nihat olayı kendi üslubuyla anlatan bir kâğıt çıkardı. Aybar'ın parti disiplininin dışına çıkmasını, programa aykırı konuşmalar yapmasını vurgulayan; partide yön değişikliğine varan bir şeyi söylemeden evvel olayın Merkez Yürütme Kurulu'nda görüşülmesi gerektiğini vs. belirten bir metin. Bize, "İmza eder misiniz?" diye sordu. İmza ettik. Toplantıya girdik. Bir girizgâhtan sonra, Nihat "Böyle bir beşli takririmiz var" dedi ve okudu. Aybar şaşırdı. Ama ben, ona "Sizinle mücadele edeceğim" demiştim, onun için doğrusu hiçbir rahatsızlık hissetmedim. Ama içeride bu işten haberi olmayanlar var. Aybar isteyene söz verdi. Birkaçı bize ters şeyler söyledi vs. Sonunda Aybar, "Bunu burada keselim" dedi ve öbür maddeye geçmek istedi. Ben, "Bu mesele müzakere edilmezse ben çıkarım" dedim ve çıktım, diğer dört arkadaş da toplantıyı terk ettiler. Bunun üzerine gelen talepler doğrultusunda çok kısa bir süre sonra Genel Yönetim Kurulu toplandı. Dört ya da beş gün arka arkaya sürekli tartışmalar oldu. Aybar artık İkinci Dünya Savaşı'nda nasıl beyaz ekmek yiyememişler de çavdar ekmeği yemişler ona kadar anlattı. Ben konuştum, Behice Hanım konuştu, Nihat Sargın konuştu, herkes konuştu. Aybar Genel Yönetim Kurulu'nu toplarken gerekçesinde, "Bu beş kişi partiyi yönetmem konusunda beni engelliyorlar, bunları atın" demişti. Fakat üyeler de atmıyordu. Hatta "Aybar babamız, Behice Hanım anamız, Sadun Aren hocamızdır; biz bunların beraber çalışmalarını istiyoruz" diyenler oldu. Bu, tabii Aybar'ın hoşuna gitmiyordu. Bu tartışma beş gün sürdü ve atılmadık.

Sonra 3. Kongre zamanı geldi. Zaten tarihler birbirine çok yakındı. Kongre'den evvelki uzun Genel Yönetim Kurulu'nda Aybar toplantıyı duygusal bir konuşmayla bitirdi ve odasına gitti. Behice Hanım da onun arkasından odasına gitti. Ne konuştular bilmiyorum. Bu, tabii Behice Hanım için büyük bir zaaf oldu. Çünkü mücadele bitmiş değil, devam ediyor ve Aybar bizim partiden ayrılmamızı istiyordu. Onun arkasından odaya gitmemesi lazım gelirdi. En zor durum Nihat'ındı. Aralarında bir tür baba evlat ilişkisi varken, en önem verdiği konuda karşısına çıkmıştı.

Tabii Kongre'de de bir mücadeleye girdik. Aybar bizi yeni listesinde Genel Yönetim Kurulu'ndan çıkardı. Biz de kendi listemizi yaptık. Sert konuşmalar, tartışmalar oldu, sonuçta Genel Yönetim Kurulu'na bizim listeden bir ben seçildim. Fakat bu olay bana şunu gösterdi: Şekli şeyler o kadar önemli değil. Aybar şeklen kazanmıştı, ama sahiden kazanmamıştı. Demin söylediğim gibi, partide ayrılık olmasın düşüncesiyle arkadaşlar oy vermişlerdi.

Ben Genel Yönetim Kurulu'nda tek kişi kalınca olağanüstü bir kongre toplamaya karar verdik. Olağanüstü kongre için belli miktarda imza lazımdı, o imzaları topladık. Aybar da bu kongreyi istedi, çünkü demin söylediğim gibi şekil bazen çok önemli olmuyor. Örneğin o kongreden çıkan Yönetim Kurulu beni atmıyordu. O zaman o da benim kazanmamın bir anlamı yok, belki yeni bir kongre toplanırsa bu defa Sadun Aren giremez, olay kendiliğinden çözümlenir, diye düşünüyordu.

Olağanüstü kongre için illeri dolaşmaya çıktık. Ben Rize'nin ilçelerine kadar gittim. Meseleyi anlattım. Orada bir kişi bana, "Aybar bu işten para almış mıdır?" diye

sordu. Çünkü böyle bir şeyi niye yapsın, Amerika'dan para almıştır diye düşünüyorlar. Ben tabii "Aybar böyle bir şey yapmaz, kendi düşüncesi bu" dedim. Behice Hanım, Güney'e doğru gitti. Ben ayrıca Antep'e de gittim. Orada da şöyle bir olay oldu: Antep'te Kürt Reşit diye bir arkadaşımız vardı. Aybar'a çok bağlı, yiğit bir adamdı. Bana da saygısı vardı. Bana geldi, "Hocam istediğiniz gibi konuşun, ama Aybar'ın aleyhinde bulunmayın" dedi. Ben de "Peki" dedim ve Aybar'ın aleyhine bir şey söylemedim. Reşit orada herkesin çekindiği, korktuğu, belki de saydığı bir adamdı. Kaçakçılık vs. de yapmış. Biz daha önce oraya Aybar'la da gitmiştik, bizi yüz yirmi araba karşıladı. Halbuki biz orada sekiz-on kişiyiz. Fakat bu organizasyonu yapabiliyordu. Bununla beraber Antep'te daima iyi bir örgütümüz olmuştur, hâlâ da öyledir.

Sonuçta 3. Kongre toplandı. Tartışmalar, konuşmalar oldu. Sivas İl Sekreteri benim için Aybar'a bir mektup yazmış; "Bu adam Marksisttir, Engelscidir vs." demiş. Aybar kongrede bunları okudu ve okudukça kaybetti. Birçok insan o güne kadar Aybar'ı tutarken bunu okuması üzerine tepki gösterdi. O seçimde Behice Hanım ve Nimetullah Beyin de içinde bulunduğu on bir kişi Genel Yönetim Kurulu'na girdik. Yine Aybar kazanmış gibi görünüyordu, ama gerçek öyle değildi. Çünkü bize karşı oy kullananlar aslında bize karşı değildi, halbuki bize oy verenler Aybar'a karşıydı. O Genel Yönetim Kurulu'nun bir özelliği de şuydu: Yedeklerin hepsi bizim listemizdendi. Bu durum karşısında bazıları Genel Yönetim Kurulu'ndan istifa etmeye başladılar. İstifa ettikçe yedekten bizim arkadaşlarımız geldi ve sayımız arttı. Sonuçta Mehmet Ali Aybar Genel Başkanlıktan istifa etti. Evvela Doğulu bir arkadaşımız olan

Mehmet Ali Aslan'ı Genel Başkan seçtik. Fakat o da Genel Yönetim Kurulu'nu toplayamıyordu. Çağırıyor, gelmiyorlar vs. Otuz beş gün Genel Başkanlıkta kaldı ve istifa etti. Onun yerine Şaban Yıldız'ı Genel Başkan seçtik. Şaban Yıldız Türkiye'nin en eski sendikacılarından biriydi. Çok dürüst, dik başlı bir insandı. O yüzden de bir sendikanın yöneticisi olamamış, sendikalarda muhasebecilik yaparak yaşamını sürdürüyordu. Bu gelişmeler üzerine Aybar, başka bir toplantıda Genel Yönetim Kurulu üyeliğinden de istifa etti. Yaşar Kemal ve Samim Kocagöz de onunla beraber hareket ettiler. Mehmet Ali Bey bir süre sonra istifasını geri almak istedi, çünkü Yönetim Kurulu'nda biz çoğunluk oluşturuyorduk. Fakat Şaban Yıldız, "Ben yedekleri çağırdım, olmaz" dedi. Orada bir tartışma oldu ve çoğunluk istifanın geri alınmasını kabul etmedi. Aybar toplantıyı terk etti ve Genel Yönetim Kurulu'ndan da ayrılmış oldu. 1969 seçimlerinde TİP'ten Meclis'e iki kişi girmişti; biri Rıza Kuas, öteki Mehmet Ali Aybar'dı. Milletvekili maaşlarından parti için önemli bir aidat kesilirdi. Aybar bu aidatı vermeyi kabul etmedi ve partiden de istifa etti. Tabii bunu paraya önem verdiğinden yapmadı. Çünkü paraya değer veren bir insan değildi. Ama tutmadığı bir partiye aidat vermeyi istemedi. Aybar'la mücadele ve Aybar'ın partiden ayrılması bu şekilde oldu.

TİP'in benimsediği sosyalizm stratejisine göre, parti gelecek, burjuvaziyi devirecek, üretim araçlarını kamulaştıracak, merkezi bir plan yapacak ve sosyalizmi gerçekleştirecekti. Aybar da bunun dışında bir şey söylemiyordu. Yalnız bunu güleryüzle yapacağız, Türkiye'ye özgü biçimde yapacağız diyordu. Bütün dünyanın kabul ettiği sosyalizmden farklı, belirsiz şeyler söylüyordu. Tür-

kiye'ye özgü sosyalizmin hiçbir anlamı yoktu. Örneğin Çinliler de Sovyetler'den ayrıydı, ama modeli değiştirmiş değillerdi. İktidarı işçiler değil, köylüler almıştı. Üretim araçlarının bir kısmı kamulaştırılır, hepsi kamulaştırılır, buralarda varyasyonlar yapılabilir. Polonya tarımı kamulaştırmadı, din çok kuvvetli olduğu için Kilise'nin topraklarına dokunmadı vs. Polonyalılar Kilise ile anlaştıkları için farklı bir sosyalizm yaptılar. Aybar'ın bugünleri önceden gördüğü de söylenemez. Orijinal bir şey söylemediği gibi o günkü sosyalizme de aykırı şeyler söylemiştir. "Sosyalizmin kitabını başından sonuna Türkiye emekçileri yazacaktır" demiştir. Yani biz başka bir şey yapacağız diyor. Tabii o başka şey de o günkü koşullarda sosyalizm olmayacaktı. Eğer Sovyetler'in çökeceğini önceden görmüşse, tabii alnından öpmek gerekir. Çünkü Sovyetler'in çökeceğini kimse göremedi.

Sovyetler'in çöküşünden sonra Aybar'a yeniden bir iadeyi itibar olduğunu seziyorum. Nedeni Aybar'la ilgili değil, Türkiye ile ilgili bir şey. Dünyada sosyalist hareket çökmedi, hâlâ var. Nasıl ondokuzuncu yüzyılda daha Sovyetler Birliği deneyimi ortada yokken sosyalist, komünist partiler kurulduysa, dünyada yine aynı şeyler olabilir. Onun için burjuvazi tarafından dünya sosyalist hareketinin baltalanması lazımdır. Bunun bir yolu eski anlaşmazlıkları sürdürmektir: O Aybarcı, bu değil. O şöyle söyledi, bu böyle gibi. Halbuki bunların hiç gereği yok. Ben vaktiyle Aybar'ın yanında yer alan arkadaşlarla aramda bir fark görmüyorum. O zaman öyle düşünmüş, öyle yapmış. Aybar'ı şahsen beğenmiş, sevmiş vs. Ama bunu sosyalist olarak yapmışsa anlarım, bunu sosyalist cepheyi dağıtmak için yapmışsa, öyleleriyle ilişkim olmaz. Onların bazılarını tanıyorum, onlar Aybar'ı kullanmak is-

tediler. Onlar Sovyet çizgisinin bir blok olmasını istemeyenlerdir. Bunu vatanperverlik olarak istemeyenler de olabilir, burjuvazinin bir adamı olarak istemeyenler de olabilir. Çünkü tekrar ediyorum, o zaman tek çıkış yolu oydu, bunu tıkamak, sosyalizmi önlemek demekti. Nitekim sağduyu galip gelmiş ve Aybar her şeye rağmen partiden istifa etmek zorunda kalmıştır. Bunlar unutulmamalı. Bu, göz ardı edilecek bir şey değildir. Halkın bir sağduyusu vardır; güleryüz falan yutmamıştır. Şimdi bakıyorum Aybar'ın ölüm yıldönümünde falan kutlamalar yapılıyor, sosyalist hareketin önderi falan diye. Gerçi önderlik yapmıştır, onu kabul ediyorum; ama ondan sonra bırakmıştır. Onu da söylerseniz bir anlamı olur. Onu söylemeden önder derseniz, örneğin ben itiraz ederim. Bunlar bana biraz maksatlı geliyor. Dünya sosyalist sisteminin çökmesinden sonra, hâlâ sosyalizmin aleyhinde bir sürü laflar söylenmesi, sosyalizm öldü, çöktü denmesi maksatlıdır. Eğer sosyalizm çöktüyse, neden habire çöktü çöktü diyorsunuz? Bir şeyin ölüsüne kurşun sıkılır mı? Sen bunu Sovyetler'den ibaret bir sistem olarak düşünüyorsan, Sovyetler'in çöktüğü çok açık bir şey. Dünyada sosyalist çizgi, özlem diye bir şey yoksa kimse üzerinde durmaz. Ama demin söylediğim gibi, Marx, komünizm, sosyalizm falan havadan gelmediler ki. Bu toplumdan çıktılar, yine çıkarlar. Bu, Sovyetler'le var olan bir şey değil, insanlığın bir özleminin ifadesi. Onun için bu özlemi yok etmek burjuvaziye çok önemli geliyor.

POLİTİKACILIK VE PARTİZANLIK ÜZERİNE

Ben aslında birçok bakımdan politikaya hazır insan değildim. Politika yapacak adamın ülkeyi, ülkenin sorun-

larını iyi tanıması ve bazı çözümleri yeğlemesi gerekir. Babamın mesleği dolayısıyla Türkiye'yi dolaşmış, köylere vs. gitmiştim, ama bunlar gayet yüzeysel gözlemlerdi. Memleket meselelerini düşünmekle beraber, hep teorik düzeyde düşünmüştüm. Pratik düzeyde düşünmedim. İrtica meselesi üzerine düşünmedim, Kıbrıs meselesi üzerine düşünmedim, iyi politikacı nasıl olur konusunda düşünmedim vs. Hatta şöyle bir olayı gayet iyi hatırlıyorum. Sanıyorum milletvekili olduğum sıradaydı, galiba Kıbrıs meselesinde Aybar bana, "Sadun Bey siz ne düşünüyorsunuz?" diye sordu. Ben de "Bu mesele üzerinde hiç düşünmedim" diye cevap verdim. Ve Aybar'ın bu sorusu üzerine memleket meseleleri üzerinde düşünmem gerektiğini anladım. Yoksa ben sosyalizmi, işçileri, sınıf mücadelesini, merkezi planı, plan nasıl yapılır vs. biliyordum. Örneğin Kürt meselesi diye bir şey sosyalizmde yok, o ulusal mesele, üzerinde hiç düşünmemişim. Benim için Marksizmin gösterdiği yol doğru olan yoldu.

İyi politikacı olmak için partizan mizaçlı olmak lazım. Partizanlık iki türlü düşünülmesi gerekli bir şey. Birincisi, partiden yana olacaksınız. Yani aklınız, fikriniz parti olacak. Tabii bunu söylerken ciddi bir partili olmayı kastediyorum. Çünkü benim konumum oydu. Partinin ön saflarındaki üç-beş adamdan biri olmak için partizan olmak lazım. Gece gündüz partiyi, memleket olaylarını düşünmek, her şeyden önce parti ve partinin olaylarını dikkate almak lazım. Halbuki partiye girdikten sonra da, milletvekili olduktan sonra da parti benim hayatımın çeşitli yönlerinden sadece birisiydi. Benim birçok alakalarım vardı. Sanat vardı, edebiyat vardı, ekonomi ve çeşitli bilim dalları vardı. Yalnız partiyi dü-

şünmek beni doyuracak bir şey değildi. Onun için bu anlamda partizan olamadım. Ama sorumluluğum arttıkça biraz o istikamette gelişme gösterdim. Çünkü biraz da hayat bunu dayatıyor size. Aybar ile mücadeleye başlayıncaya ve o mücadelenin birinci yürütücüsü oluncaya kadar parti benim yaşamımda herhangi bir olay gibiydi. Fakat ne zaman ki partinin yönetimi ortada kaldı, o zaman biraz bu anlamda partizan olmaya başladım. Ne yapılabilir? Ülkenin ne gibi sorunları vardı? Partimiz nasıl bir tavır almalıdır? diye düşünmeye, çalışmaya başladım. Çünkü Aybar'a karşı çıkışımız tamamıyla teorik planda olmuştur. Ama tabii partinin günlük işleri de var, onları da düşünmek lazım. İşte o zamandan sonra bu konuda düşünmeye başlamışımdır. O tarihten sonra daha politikacı olduğumu söyleyebilirim.

Fakat partizanlığın daha başka bir yanı vardır ki onu olamadım. O da ekipçi olmaktır. Ekip adamı olmak demiyorum, çünkü ekip adamı olabilirim, birkaç insanla bir arada çalışmayı becerebilirim. O başka bir konu. Ama bugün de dahil hiçbir zaman parti yönetimi ile ilgili özel bir ekip adamı olamadım. Benden yana olanlar, bana karşı olanlar gibi bir düşüncem olmadı. Halbuki belki bunun fazlası kötü, ama politikada biraz böyle olmak lazım geliyor. Yani sizin, size bağlı taraftarlarınız olacak. Hele böyle biraz üst düzey görevler size düşüyorsa, böyle bir ekibinizin olması gerekli. Ekip olması tabii ekibin dışında olanların dışlanması gibi bir olay. Ben hiç böyle olamadım. Ben etrafımdaki bütün arkadaşlarımı eşit olarak görürüm, birini diğerine yeğlemem. Bunlar benim yapıma aykırı şeyler. Örneğin SBF'ye başkan seçildim, yaşım, geçmişim, sahip olduğum bilgiler itibariyle uygun düştüm de ondan. Yoksa bir ekibim ol-

duğu için değil. Ama bu tür işleri sürdürdüğün müddetçe bir ekibin olmalı. Örneğin diyelim Demirel'in yakınları var. Biz kimisini biliyoruz, ama kimisini de bilmiyoruz. Fakat onun devamlı bir grubu oluyor ve onları kayırıyor. Kayırmak mecburiyeti var. Ama benim her halükârda yanımda olacak, benim de her halükârda kayıracağım adamlarım olmadı. Bu, bir kusur, daha doğrusu politikaya hazır olmama, öyle yetişmeme meselesi.

Bir de hırs olması lazım. Şimdi ben hırsım yoktur diyemem, vardır, ama bu yöneticilik hırsı değildir. Sosyalist hareketin içinde olmak, bu harekete hizmet edebilmek anlamında bir hırsım vardır. Hiçbir zaman yok canım boş vereyim, bu işi bırakayım da biraz hocalık yapayım diyemedim. Olayın içinde olabileceğim sürece oldum. Ama yönetici olayım istemedim. Çünkü o yöneticiliğin istediği özel partizanlık bende yok. Bir yöneticinin kendi özel kadrosu dışındaki insanlara çok nesnel davranması, gerekirse onları hiçe sayması, özel kadrosunun istediği şeyleri yapması, örneğin birini görevden alması lazım vs. Bunlar özel mizaç ister. İnsanları kırmaktan çekinmemek lazım. Oysa ben insanları kırmaktan çok çekinirim. Bu, yönetici tarafımın olmadığını gösterir. Üniversitedeyken de müdür yardımcılığı yaptım, kürsü yönettim, orada da yöneticilikten hoşlanmadım. Hatta parti başkanı olduğum zamanlarda da yönetimde çok etkili olmadım. Çok genel kısmında etkili oldum, günbegün partinin yönetilmesiyle ilgilenmedim, onu başka arkadaşlar yaparlardı.

Politikacı olmanın bir özelliği daha vardır. Etrafındaki insanların düşündüklerini, özlemlerini, hırslarını bilmeyi gerektirir. Ben etrafımdaki arkadaşlarıma öyle bakmam. Onların acaba ne özlemleri ne hırsları var an-

lamında etrafımı anlamaya uğraşmadım. Onun için insanları tanımadım. İnsanlara puslu bir camın arkasından baktım. O insan âşık olabilir, hırslı olabilir, kindar olabilir, o insanın mevki hırsı olabilir, vs. Bunları hiç bilmem. Bütün insanlar aynı şekilde hareket ederler gibi bir düşünce vardı bende. O anlamda bütün hayatım boyunca insanları ihmal ettim. Ama bunu daha çok kendime dönük olduğum anlamında yorumlamamak lazım. Çünkü öyle de değil. Bu, her insan aynı şekilde düşünür gibi bir düşüncenin mahsulü. Örneğin hayatımın çok büyük bir kısmını öbür insanların içinde yaşadım. Buna ben başkasında yaşamak diyorum. Bu, başkası ne der endişesi değil; bu, toplumsallaşma. İnsan yaşamı boyunca başka insanlarla temas ediyor. O insanların seni nasıl algıladıklarını düşünüyorsun, o insanın senin hakkında ne düşündüğü insanı etkiliyor. Örneğin onun "Hay Allah belasını versin!" dediği şeyi yapmamak istiyorsunuz. Yahut öveceği, aman ne iyi etmiş diyeceği şeyi yapmak istiyorsunuz. İşte bu toplumsallaşma demek. Toplumun insan üzerindeki etkisi böyle oluyor. Örneğin birçok insan yakalanmayacaklarından yüzde yüz emin oldukları halde hırsızlık yapmıyorlar. Çünkü bunu babam yahut filanca arkadaşım bilse ne fena olur diye düşünüyorlar. Yahut örneğin evde çırılçıplak dolaşmıyorum, çünkü arkadaşımın kafasının içindeki ben bu değilim. Benim öyle olduğumu düşünse, "Bu ne biçim adam!" der, bundan hoşlanmaz. Bu anlamda etrafımın çok baskısı altında olmuşumdur. Benim üzerimde en çok baskı yapan arkadaşlarım kendilerini bilmezler. Bu, onlara numara yaptığım için değil, değer verdiğim, yahut sadece bir istikamette değer verdiğim içindir. Tabii bu, beni ne isem o yapmıştır. İnsanlar etraflarını kaybettikleri, yaşlandıkları

zaman dünyaları galiba bunun için küçülüyor. Çünkü daha önce birçok arkadaşınızda yaşarken o öldüğü zaman siz küçülüyorsunuz. Böyle böyle doksan beş yaşınıza geldiğiniz zaman çok yalnız kalıyorsunuz. Belki de yaşamak istemiyorsunuz. Siz ne kadar başkasında yaşıyorsanız o kadar sosyal bir insan oluyorsunuz, ne kadar az etkileniyorsanız o kadar az sosyal oluyorsunuz. Bu söylediğim tabii "herkes ne der"den biraz farklı. Başkası ne der, biraz da o şeyin başkaları tarafından bilinmesine bağlıdır. Benim söylediğimin duyulmasıyla falan ilgili bir şey değil. Ben sanki yaşam olarak başka insanlara dağılmışım. Onun için burada ince bir fark var. O insanları da bazı özelliklerinden ötürü ben seçmişim. Bazen babam, bazen eşim, bazen bir arkadaşım, bazen çocuklarım aklıma gelirler. Böyle bir tarafım olduğu için de o anlamda etrafıma çok önem veririm. Bunları, demin "insanları tanımam" dediğim için söylüyorum. Onlardaki beni tanıyorum, ama o kendi ne düşünür ona pek önem vermiyorum. Onların hırslarını bilmek, o şöyle düşünür, şöyle olmak ister demek daha dışa açık bir insan olmayı gerektiriyor. Bunları hiç gözlemlememişim. Bunun, "Amma egoist adammış, etrafındaki insanlarla ilgilenmemiş" diye anlaşılmaması lazım. Yani ben, o arkadaşlarımın kendi öz benlikleriyle ilgili konularla fazla ilgilenmedim, ama ben onlarda yaşadım ve onların varlıkları beni çok etkiledi, beni belirledi, hareketlerimi sınırladı. Bu anlamda hiç özgür olamadım. Yani ben bir sürü insanın içinde yaşadığım için, öyle hiç umulmadık şeyler yapamam, stilimi değiştiremem, bu ilişkilerim beni sınırlar. Fakat öyle insanlar vardır ki hiç böyle bir sınır tanımazlar. Bugün böyle şeyler yaparlar, öbür gün bambaşka şeyler yaparlar.

Tekrar politikacılığa dönersek, örneğin Behice Hanım politikacıydı. Bizden olanlar, bize karşı olanlar diye bir ayrım yapardı. Kendinden yana olanları kollama olanağı varsa kollardı. Tabii partili olmak demek zaten bazı insanlardan yana olmak, bazı insanlara karşı olmak demektir. Herkesle berabersen niye partili oldun? Aybar da politikacıydı. Zaten politikaya girmiş insanların çoğu böyledir.

TİP'İN 4. KONGRESİ

4., yani son kongreye Şaban Yıldız'ın başkanlığında gidildi. Aybar ile mücadele sırasında *Emek* diye bir dergi çıkarıyorduk. Aybar'a karşı olan muhalefet *Emek* dergisi etrafında oluştuğu için buna "Emek Grubu" deniliyordu. Dergide ben vardım, Kenan Somer, Şaban Erik, Hüseyin Ergün vardı. Behice Hanım İstanbul'daydı, geldiği zaman o da bulunurdu. *Emek* oldukça iyi bir dergiydi, iyi yazılar çıkardı, partinin ideolojik dergisi gibiydi. İşte o grubun çabasıyla 4. Kongre örgütlendi. Dışkapı'da YIBA diye bir yer vardı, kongre orada yapıldı. 1970'in Ekim ayıydı. O kongrede Doğulu arkadaşlar kesin bir grup oluşturdular. Daha önce de Doğulular diye bir grup vardı, ama bu kadar kesin bir grup değildi. O grubun sözcüsü Kemal Burkay oldu. Orada bir karar alındı. Bu, altı numaralı karardır. Kararın birinci cümlesi, "Türkiye'nin Doğu'sunda Kürtler yaşar" gibi bir cümledir. Aslında biraz sert bir üslupla, Kürtlerin dışlandığı, eziyet çektiği vs. yer alır, ama ayrımcılıktan hiç bahsedilmez ve bütün sorunlar Türkler ve Kürtler omuz omuza vererek çözülecektir diye biter. O zaman bu kararı bana getirdiklerinde, baktım üslup biraz sert, ama suç olan, kö-

tü olan, ayrılıktan bahseden bir şey olmadığı için peki dedim. Eğer üzerinde rötuş filan yapmaya kalksaydık Doğulu arkadaşların desteğini yitirecektik. Sonra söyledikleri şeyler yanlış şeyler de değildi, kabul edildi. Sonra 20 Temmuz 1971'de bu madde yüzünden parti kapatıldı. Fakat mahkûmiyetimiz, 141. maddeden oldu. Parti kapatıldığı zaman ben Mamak'taydım. Duygusal bir yapım olmadığı halde kapatılmasına bayağı üzülmüştüm. Böylece kurulduğundan aşağı yukarı on sene sonra parti kapatılmış oldu.

4. Kongre'de seçilen Genel Yönetim Kurulu Behice Hanımı Genel Başkanlığa getirdi. Zaten tek aday Behice Hanımdı. Daha önce biz Behice Hanımla konuşmuştuk. Bana "Parti başkanı siz olun" demişti. Fakat doğrusu

TİP Karamürsel sohbet toplantısı, 16 Nisan 1967

benim çok fazla hevesim yoktu. Daha önce mizacımla ilgili söylediğim şeyler de hatırlanırsa, Behice Hanım bu iş için daha ehildi. Sonra yaş olarak da benden büyüktü, benim için daha zaman vardı. Bu gibi şeyler söyleyerek Behice Hanımı ikna ettim ve onun ismi üzerinde anlaştık. Behice Hanım ile Nihat Sargın çok yakındılar. Nihat Sargın daha önce Genel Sekreterlik de yapmıştı. Emek grubundan bazı arkadaşlar Behice Hanımın Genel Başkanlığını kabul etmekle birlikte, Nihat Sargın'ın Genel Sekreter olmasını istemediler. Sanıyorum partinin Genel Başkan'ı ile Genel Sekreter'i birbirine çok yakın olursa biz dışlanırız diye düşündüler. Tabii Behice Hanım, Nihat Sargın'ı istiyordu, çünkü ona güveniyordu. Ama ben, arkadaşların bu isteğini kendisine iletince, peki dedi ve razı oldu. Bizde birisi işçi kesiminden, birisi işçi olmayan kesimden iki Genel Sekreter bulunurdu. İşçi olmayan kesimden Sait Çiltaş, işçi kesiminden de Şaban Erik seçildi.

Daha önce de söylediğim gibi, ben Behice Hanımı ilk defa fakülteyi bitirdiğim sıralarda gördüm. Benim TKP'ye girmemi sağlayan arkadaşlarımın haber vermesiyle onun bir konferansına gittim. Konferansın konusunu şimdi tam hatırlayamıyorum. Ama şunu hatırlıyorum: Fevkalade doyurucu, insana ufuk açıcı bir konuşmaydı. O zaman bende kendisine karşı büyük bir sempati uyandı. Ama o zaman tanışmadık, ben sadece bir dinleyiciydim. Bir müddet sonra yine aynı arkadaşla evine gittik. O zaman Cebeci'de Doğumevi civarında bir evde oturuyordu. Evinde yarım saat kadar oturup konuştuk. Ondan sonraki görüşmem TİP'te oldu.

Bu süreç içinde Behice Hanımı daha yakından tanıma olanağım oldu. Çok zeki bir insandı. Hafife ala-

mazdınız. İşini çok dikkatli yapardı ve gerçekten inançlıydı, ama politikacıydı da. Daha evvel anlattığım gibi Aybar'la mücadelemiz sırasında yapılmaması gereken bir hareket yapmış ve Aybar'ın arkasından gitmişti. Ondan sonra da İstanbul'a gidip pek ortalarda görünmemiştir. Ama sanıyorum Aybar'dan da fazla iltifat görmemiş ve yeniden mücadeleye dönmüştür. Ben de bu mücadelede Behice Hanım bizim içimizde olsun istedim. Çünkü Aybar'la mücadelede şöyle bir sorumluluk da vardı: Aybar partiyle aynılaşmış bir arkadaştı. Bütün zamanını partiye veriyordu. Tam bir politikacı yapısı vardı ve partiyi ayakta tutan da oydu. Aybar tasfiye edilince parti ne olacaktı? Parti dağılırsa iyi bir şey yapmış olmayacaktık. Hani doktorlara atfedilen bir söylem var: Ameliyat çok başarılı olmuştur, ama hasta kaybedilmiştir diye, onun gibi. Başarılı bir mücadele yapılıp sonunda da parti elden giderse bunu bir vebal olarak düşünürdüm. O bakımdan kamuoyu tarafından sosyalist olarak bilinen, mücadele vermiş arkadaşlarla beraber olmak lazımdı. Çok değerli arkadaşlar vardı, ama o sırada tanınmıyorlardı. Örneğin Kenan Somer, Hüseyin Ergün, Şaban Erik gibi arkadaşlar vardı, ama kaç kişi onları tanırdı? Behice Hanım tanınıyordu. Onun için onun ayrılmasını istemiyordum. Bir ara ayrılır gibi olunca çok canım sıkılmıştı. Gençler bu tavrına çok kızıp tepki gösterdiler, ama ben canım sıkılmakla beraber içimden tekrar bizimle olmasını istedim ve öyle de oldu. Başkanlık meselesi çıkınca da *onun olmasını* önerdim. Yaşını, tecrübesini ileri sürdüm. Fakat bir de şu neden vardı: Ben başkan olsaydım, Behice Hanım İstanbul'a dönecekti. Belki gelip gidecekti, ama ben yalnız kalacaktım. Ben TİP'i bir arada tutamazdım, belki de TİP dağılmaya baş-

layacaktı. O başkan olursa, ben zaten buradayım, bir arada oluruz, Aren-Boran oluruz diye düşündüm. Çünkü Behice Hanım hakikaten politikacıdır, ekipçidir, sonuna kadar da öyle gitmiştir.

Behice Hanımla arkadaşlığım iş arkadaşlığı çerçevesindeydi. Fakat bir gün, galiba uyanık olmadığı bir sırada bana, "Amerika'dan gelirken bir dans elbisesi getirdim, ama bir kere giyebildim" demişti. Herhalde boş bulundu, yoksa özel hayatından bana hiç bahsetmezdi. Ruhi Su'nun eşi Sıdıka Su ile iyi arkadaştı. Sıdıka insan ilişkilerinde saf bir tarafının olduğunu söylerdi.

Çok disiplinliydi, her şeyin usulüne uygun yapılmasını isterdi. Kekre bir yanı da vardı. Şöyle bir anım var: Bir parti gecesi yapılıyordu. İçki falan içilmiş, gençler omuz omuza pistte halka olmuşlar, aralarında ben de, Behice Hanım da varız, Ruhi Su'nun türkülerini söylüyoruz. Bazı çocuklar coşkudan ağlıyorlar. Birden Behice Hanım, "Türkünün orasını uzatacaksınız, öyle söylenmez" dedi. Tabii büyü bozuldu, türkü coşkusu da bitti. Şimdi bunu iki türlü yorumlarsınız. Birincisi, fazla duygusal değil, o çocukların farkına varamıyor. İkincisi de her şey iyi yapılsın istiyor. Bir de bu yanı var. Bu, böyle, Behice Hanımı anlatan tipik bir olaydır.

Niğde Cezaevi'nden çıktıktan sonra, yeni bir parti kurulabilir mi diye düşünmeye başladım. Çünkü TSİP kurulmuştu. Aybar da parti kurmuştu. Biz de kurmalı mıyız diye düşündüm ve Munise ile beraber İstanbul'a gittik, Behice Hanımı ziyaret ettik. Ben kendisiyle parti meselesini konuşmak istiyorum, ama o sürekli olarak araya laf karıştırıyor, başka konulara geçiyordu. Konuşmak istemediğini anladım ve Ankara'ya döndüm. İki-üç ay sonra Şaban Yıldız bana geldi. "İstanbul'daki arkadaş-

lar toplandık, bir parti kurulmasına karar verdik; bir program yapacağız. Arkadaşlar program çalışmalarına sizin de katılmanızı istiyorlar" dedi. O anda kan beynime sıçradı. Çünkü ben gidip Behice Hanımla görüştüm, bana bir şey söylemedi. Şaban Yıldız'a, "Ben o partiyi kurmaya karar verdiğiniz toplantıda bulunmak isterdim" dedim. Katılsaydım şunu söyleyecektim: Ben yeni bir parti kurulmasından yana değildim. Çünkü artık TKP vardı ve ben partinin açık değil, gizli olmasından yanaydım. Ama arkadaşlar, "Hayır, biz partimizi yeniden canlandırmak istiyoruz" derlerse, doğrusu onlardan ayrılmak da istemez ve peki derdim. Anladım ki benim partide olmam Behice Hanım tarafından pek arzu edilmiyor. Bunun nedeninin Aybar'la mücadelemiz sırasında Behice Hanımın gösterdiği zaaf olduğunu düşünüyorum. Benim şahsımda kendi zaafını gördü. Yoksa benim kendisine rakip olacağımı falan düşünmemiştir. Çünkü ben daha önce söylediğim gibi, parti başkanlığını reddetmiştim. Reddederken de ona, "Ben uyanık bir insan değilim, başkanlığın gerektirdiği vasıflar bende yok" demiştim. Gerekçem buydu ve doğruydu. Asıl mesele orada gösterdiği zaafı kendisine karşı affedememesi ve bende bunun somutunu görmesiydi diye düşünüyorum.

Sonuçta Behice Hanımla çok yakın olmamakla birlikte birbirimize güvendik. Beraber mücadele yaptık. Artıları eksileri düşünürsek Behice Hanıma olan sevgim daha ağır basar.

ÇEKOSLOVAKYA'NIN İŞGALİ

1968 yılında Çekoslovakya'nın işgali Sovyetler Birliği ve Avrupa'da iktidarda bulunan komünist partilerin müş-

terek eylemiydi. Bu olay diğer komünist partilerde ve TİP'te çalkantılar yarattı. Gerçi Aybar'la mücadelenin kökeni de, içeriği de bu değildir, ama anlaşmazlık bu konuda da oldu. Bağımsız bir devletin işgali sosyalizme uymaz denildi. Tabii bu, o zamanki Soğuk Savaş dönemini anlamaya bağlıdır. Onu anlarsanız, yapılan işi daha iyi değerlendirirsiniz.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan durum şudur: Gayet güçlü bir sosyalist sistem ve bunun merkezinde Sovyetler Birliği var. Yine gayet güçlü bir kapitalist sistem ve bunun merkezinde de Amerika Birleşik Devletleri var. Arada ne kadar tarafsız oldukları belli değil, ama yönlerini tam deklare etmemiş tarafsız denilen ülkeler bulunuyor. Sovyetler Birliği'nin silahlı örgütü Varşova Paktı, karşısında da NATO var. Dünya ikiye bölünmüş, yalnız dünya değil, her ülke de kendi içinde ikiye bölünmüş durumda. Sosyalist partilerin programına göre iktidara geleceksiniz, egemen olacaksınız ve hâkim sınıfları tasfiye edeceksiniz. Bu, olmaz denilecek bir şey değil. Sovyetler Birliği yapmış, Küba yapmış, birtakım Avrupa ülkeleri yapmış. Bu ülkeler allak bullak olmuş. O zamana kadarki düzen, yaşama biçimi, her şey değişmiş, insanların dünyası değişmiş. Bu, karşı sınıf, yani burjuvazi için çok önemli bir tehdit. Canım ne olacak denilecek bir şey değil. Onun için adına Soğuk Savaş deniliyor. Sıcak değil belki, ama bir savaş bu. Eğer böyle bir dünyanın içinde olduğunuzu düşünmezseniz tabii Çekoslovakya'nın işgalini anlayamazsınız. Böyle bir durumda taraflar namuslu olacaklar, birbirlerini incitmeyecekler, karşılıklı sempati içinde işlerini yürütecekler, bazı ahlak kaidelerine riayet edecekler diye beklenemez. Bu, bir ölüm kalım mücadelesi. Ölüm kalım

mücadelesi olduğu için de taraflar için her şey mubah. Daha aşırı şeyler yapılmasını önleyen karşılıklı güç. Ben bunu yaparsam o da mukabele eder düşüncesi. Örneğin Çekoslovakya işgal edildi, niye NATO buna karşı bir şey yapmadı? Çünkü Çekoslovakya zaten sosyalist cephedeydi. Öteki tarafa kayıyordu, sahipleri bırakmadılar. Çekoslovakya'nın işgali karşı cepheyi zayıflatan bir girişim değildi, onun için karşılık vermediler. Halbuki Afganistan'da öyle olmadı. Çünkü Afganistan "no man's land" (tarafsız ülke) idi.

Böyle olunca Çekoslovakya'nın geri alınmasına karşı çıkmak, sosyalistler böyle şey yapmaz demek meseleyi anlamamaktır. Çekoslovakya'nın işgalini ben Soğuk Savaş'ın bir gereği olarak düşünüyorum. Elbetteki sosyalizmin mantığında bağımsız bir ülkeyi işgal yoktur, ama böyle bir dünyada sosyalizmden kopan bir ülkenin bağımsız kalması düşünülemez, karşı kampa kayacaktır. Oysa sosyalizmin mantığında bütün dünyayı sosyalist yapmak, kapitalizmin mantığında da bütün dünyayı kapitalist yapmak vardır. Bunu yaparken de hiçbir şeyi düşünmez. Nitekim Vietnam'da önce Fransızlar çarpıştı, çünkü Fransız sömürgesiydi. Fransa'nın nefesi kesildi, burayı bırakıyorum dedi, ama Amerika bırakmadı. Çünkü savaşanlar sosyalist, karşı tarafa bir şey bırakacaksınız. Böyle bir dünyada ahlaka riayet edeceğim diye kavganızdan taviz verir misiniz? Onun için bence Çekoslovakya'nın işgali bir savaş gereğidir. Sosyalizm ve kapitalizm arasındaki savaşın gereğidir. Bunu sosyalist ahlakla falan değerlendirmemek lazım. Dünya ölçeğinde kapitalizm ve sosyalizm çatışınca ve kuralları da belli olunca tabii detaylar ve özgünlükler siliniyor. Bir cephede savaştığınızı düşünün, ne kadar özgün bir adam olursanız olun, yanı-

nızdaki adam gibi hareket edeceksiniz; icabına göre saldıracaksınız, kurşun atacaksınız, kaçacaksınız. Öyle bir hengâmede başka bir şey yapamazsınız.

Belki sosyalist ahlakı bütün dünya sosyalist olduktan sonra, sosyalizme aykırı bir şey yapılırsa, o zaman düşünmek gerekir. Çünkü artık düşman filan yok. Böyle düşünmezseniz yanılırsınız. Zaten sosyalizm sınıf mücadelesine dayanıyor. Ben hapse düştüğüm zaman da böyle düşünmüştüm. Vay alçaklar ben ne yaptım da beni içeri aldılar diye düşünmemiştim. Bu, bir sınıf mücadelesidir, içeri atacaklar, çıkarırlarsa ne mutlu. Çünkü kapitalizm tarafından bakarsanız sosyalist mücadele öyle masum bir şey değil. Canına kastediyorsunuz, çok açık bir şey. Onun için tabii onlar da buna olanak vermemenin yollarını arayacaklardır.

NİYAZİ AĞIRNASLI OLAYI

Parti yaşamımın önemli bir olayı da Niyazi Ağırnaslı olayıdır. Niyazi Ağırnaslı 1964'te Millet Partisi'nin senatörüydü. Ben kendisini gençliğimde sol bir insan olarak tanımıştım. Maliye'de bir işte çalışıyordu. Yani eskiden beri solcuydu, ama senatör olmak için anlaşılan en uygun parti olarak Millet Partisi'ni bulmuş. O sırada 1961 Anayası gereğince Anayasa Mahkemesi yeni kurulmuştu. Bu mahkemenin Anayasa'ya aykırı yasaları iptal etme hakkı vardı. Bunun için de sanıyorum doksan gün içinde dava açmak gerekiyordu. Ancak dava açacak partinin Meclis'te ya da Senato'da en az bir üyesinin olması şartı vardı. Niyazi Bey sorumluluk duygusu yüksek, sosyalizme bağlı bir insandı. Millet Partisi'nden istifa ederek TİP'e geçti. Böylece partiye bazı yasaların anayasaya aykı-

rılığı konusunda dava açabilme hakkı sağladı. Böyle pek çok yasa vardı, fakat en önemlisi Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddeleriydi. Bunlar hakkında dava açıldı. Epey bir süre sonra bu davayı Anayasa Mahkemesi reddetmişti. Niyazi Bey o sırada Ankara İl Başkanı'ydı.

Niyazi Bey senatörlüğü bitmeden evvel yurtdışına çıkmak istemiş ve çıkmış. Beş-on gün Avrupa'da dolaştıktan sonra Zeki Baştımar'ı görmüş ve konuşmuşlar. Zeki Baştımar partiden yana bir tavır koymuş ve partiye 500 dolar bağışta bulunmuş. Niyazi Bey de bu parayı almış ve yurtdışından döndükten sonra Mehmet Ali Aybar'a hem olayı anlatmış hem de parayı vermiş. Aybar bu konularda son derece hassas bir insandı. Partinin başına mutlaka bir bela açmak isterler, onun için dikkatli olmak lazım derdi. Bir-iki olay hariç elçiliklere bile bizi davet ettikleri halde gitmezdik. Örneğin beraber Yugoslav Elçiliği'ne gitmiştik. Yugoslav elçisi bizi Yugoslavya'ya davet etti, gitmedik. O sırada yurtdışı davetlerden yalnızca birine katıldık. Akdeniz İlerici Partiler Konferansı'na parti olarak katıldık. Oraya Rıza Kuas'la ben gittik. Bir de Vietnam Savaşı ile ilgili Russel Mahkemesi'ne Aybar katılmıştı. Bunların dışında pek yurtdışı hareketimiz olmamıştır. Bu, bilhassa Aybar'ın bu konudaki çekingenliğiyle ilgiliydi. Niyazi Bey, Zeki Baştımar ile ilgili olayı anlatınca, bu muhakkak takip edilmiştir, diye düşünmüş. Zaten gönderdiği 500 doları da almamış. "Bu, partinin başına mutlaka bir iş açar, onun için Niyazi Bey'i partiden uzaklaştıralım" dedi. Aybar bunları bizim evde bana ve Behice Hanıma anlatmış ve bizden destek istemişti. Kısa bir süre sonra bir gece partinin bütün ileri gelen insanlarını partiye çağırdı ve bir tür yargılama yaptı. "Bu, partimize aykırı bir davranıştır, Niyazi Bey istifa etmelidir" dedi. Tabii kimsenin

böyle bir şeyden haberi olmadığı için bir katkıda bulunamadılar. Yalnız Behice Hanım, Niyazi Beyin hareketinin doğru olmadığını söyledi ve neticede Niyazi Ağırnaslı partiden istifa etti.

Sonra tabii bu olayı Niyazi Beye zarar vermeyecek biçimde parti içinde açıklamak zorunluluğu doğdu. Böyle bir şey anlatılırsa polisiye bir olay olabilirdi. Bu hale gelmeyecek biçimde, izinsiz yurtdışına çıktı vs. diye partiye anlatıldı. Çünkü Niyazi Bey partinin çok önemli bir elemanıydı. Tabii bu, herkesi tam tatmin etmedi, çeşitli yorumlar oldu. Bu, benim parti yaşamımda en kötü günlerimden biri olmuştur. Çünkü ben, o kadar işkilli bir insan değilim. Böyle bir olayı kimse görmüş olamaz. Görse bile bundan partiye ne? Niyazi Bey tabii bu olay yüzünden hiçbir zaman solculuğundan vazgeçmemiştir, ama böyle tatsız bir olay da olmuştur.

TİP'E YAPILAN BAZI SALDIRILAR VE GENEL MERKEZİN BASILMASI OLAYI

İlk bahsetmek istediğim, Eskişehir, Adapazarı, Düzce istikametinde yaptığımız bir gezi. Böyle bir gezi için Yaşar Kemal, ben ve Hikmet Hanım görevlendirilmiştik. Eskişehir'e geldik. Akşamüzerine doğru şehrin merkezinde bir yerde ben bir konuşma yaptım. Daha sonra Yaşar Kemal bir konuşma yapacaktı. Eskişehir tren yolunun arka tarafındaki bir kahvede bir konuşma daha yapılacaktı. Ben, akşam olacak geç kalmayayım diye Yaşar Kemal'in konuşmasını beklemeden oraya gittim. Arkadan da Yaşar Kemal gelecekti. Benim gittiğim yerde hoparlör teşkilatı var. Bunu yaşlı başlı üç tane partili arkadaş kurdular. Eskişehir İl Başkanımız Turgut Kazan'dı,

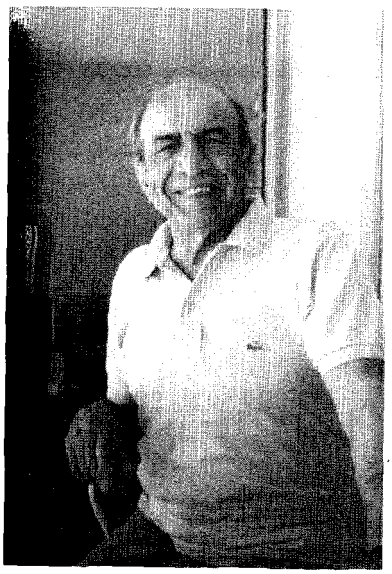
o, benimle gelmedi, Yaşar Kemal'in yanında kaldı. Konuşmaya başladıktan çok kısa bir süre sonra otuz kişi kadar bir grup, pencereleri kırarak içeri girdiler. Kahve orta yerde bir bina, çevresinde başka yapı yok. İçerisi oldukça kalabalık, hoparlörlerle dışarıdan da dinliyorlar. Pencereleri kırıp içeriye giren grup, hoparlörleri, konuşma tesisatını falan koparttı. Yanıma kadar geldiler, karşı karşıya kaldık. Başlarında bir adam var. O adam bana, "Kahrolsun komünizm de" dedi. Ben aslında, "Kahrolsun komünizm" demem, ama tabii benimle parti arasında bir fark var. Ben orada partiyi temsil ediyorum. Bunu dememek partiyi komünist olarak tescil etmek olacak. Ama öte taraftan demem de söz konusu değil. "Ben kimsenin zoruyla hiçbir şey söylemem" dedim. Bağırdılar falan, ama çok da üzerime gelmiyorlar. Tam bu sırada bir adam tabancasını çekti ve bunları geri çıkardı. Bunun sebebini sonradan anladım. Eskişehir Valisi benim iyi tanıdığım sınıf arkadaşım olan Osman Meriç'ti. Geldiğim zaman ziyaretine gitmiştim. Emniyet Müdürü de bir öğrencimmiş. Anlaşılan onları dışarı çıkaran da Emniyet'in bir adamıydı. Sonradan Emniyet Müdürü yanıma geldi. "Hocam bizim haberimiz olmadı, arzu ederseniz konuşmanıza devam edebilirsiniz" dedi. Öyle zannediyorum ki bunu pek devam etmek istemediğimi düşünerek söyledi. Çünkü halk biraz dağılmıştı. Emniyet Müdürü öyle söyleyince, ben de "Peki devam edeyim" dedim. Arkadaşlarımız kopmuş olan ses düzenini yeniden kurdular, ben konuşmama devam ettim, bitirdim. Sonra Yaşar Kemal geldi, konuşuyor, bir de baktım dışarıda Vali, Emniyet Müdürü köşede arabalarıyla bekliyorlar. Ama halk yine de geldi, dinledi. Eskişehir'deki olay da bu şekilde bitti. Sonradan öğrendim ki bu baskını yapanlar belediyenin adamlarıymış.

Eskişehir İl Başkanımız daha önce de söylediğim gibi Turgut Kazan'dı. O zaman genç bir insandı. Eskişehir'e yedek subaylığı dolayısıyla gelmiş, orasını sevmiş, yerleşmişler. Aslen Adanalıdır. O zaman evliydi. Birbirine çok bağlı bir karı kocaydılar, hâlâ da öyledirler. Biz işimiz bitti gidiyoruz, ama onlar bu işi göğüsleyecekler. Kendi var, eşi var, birkaç kişi daha var. Bunu söylemekten maksadım şu: Bu durum başka illerde de böyleydi ve TİP'i onlar ayakta tuttular.

Daha sonra Adapazarı'na gittik. Bir sinemada konuşmalar yapacağız. Adapazarı'nda da yine TİP'i aşağı yukarı tek başına temsil eden Muzaffer Şatır isminde bir arkadaşımız var. Şimdi maalesef onu kaybettik, Adapazarı'nda sayılan, sevilen bir insandı. Rıza Kuas var. O da Çerkez yahut o taraflıdır, bir de pehlivan Orhan Çakar var. Adapazarı'ndaki İmam Hatip Okulu öğrencileri gelip sinemayı doldurmuşlar. Bizi merak eden, dinlemek isteyen halk da var. Ben konuşurken gelen alkışlardan anlaşılıyor ki salonun üçte biri tarafsız vatandaş, üçte ikisi bize karşı. Bir müddet sonra sahneye jilet atmaya başladılar. Bir taraftan da bağırıp çağırıyorlar. Ben konuşmamı bitirdim, Hikmet Hanım konuşacak. Sert söyledi olmadı, tatlı söyledi olmadı, ziraatçı olduğu için köylülerle beraber bulunmuş, onları az çok tanıyan bir insan, fakat ne yaptıysa fayda etmedi, konuşturmuyorlar. Tabii olayı bir şeye bağlamak ve yenilmemiş olmak lazım. Bunun üzerine o demin bahsettiğim pehlivan yapılı adam üç-beş kişiyle beraber bunları salondan atmak üzere harekete geçti. Çocukları kucaklayıp kucaklayıp dışarı attılar. Bunda birbirlerini tanıyor olmaları da rol oynadı sanıyorum, fazla direniş göstermediler. Ondan sonra kalanlar dağılmak istemediler. Biz onları da dışarı

çıkardık, ama konuşacak muhatap da kalmadı. Bunlar dinci bir gruptu. Demek ki o zamandan beri fonksiyon yapıyorlar.

1968-1969 başlarında Zonguldak ve Zonguldak Ereğlisi'ne gittik. Ben, Hikmet Hanım, bir de Zonguldak çevresindeki mahalli partili arkadaşlarımız vardı. Oraları oldukça güçlü olduğumuz yerlerdi. Güçlü derken, on beş yirmi taraftarımızın olduğu yerlerdi. Oradaki bir olaya sonradan hakkında çok şey söylendiği için bir açıklık getirmek istiyorum. Ereğli'de arkadaşlarla konuşurken Mahir Çayan yanında birkaç arkadaşıyla geldi. Nasılsın, iyi misin gibilerinden biraz konuştuk, sonra Mahir gayet heyecanlı bir biçimde "Sizinle tartışalım" dedi. Tartışmak istediği konu, solun stratejisi ne olmalıdır sorusu. Biz, Türkiye'nin önündeki aşama sosyalist devrim aşamasıdır diyorduk, gençler ise silahlı devrimi de içerecek biçimde, önümüzdeki devrim aşaması demokratik devrim aşamasıdır, ondan sonra sosyalist aşamaya gelinir, diyorlardı. Bu tezin temsilcisi esas itibariyle Mihri Belli'ydi. Ama sonra gençler arasında farklılıklar oluştu, onlar da bölündüler. Mahir Çayan bu grubun entelektüel kanatlarından birisiydi. Kesintisiz devrim diye bir görüşü

Çeşme, Haziran 1996

ve bunun yazılı savunması vardı. Bu görüşü taraftarları tarafından okunuyordu. Tartışmak istediği konu buydu. Bana daha önce partideki arkadaşlar Mahir Çayan ve arkadaşlarının orada olduğunu söylemişler ve "Hocam sizinle tartışmak istiyor, kabul etmeyin" demişlerdi. Bunun için gerekçe olarak da hiçbir biçimde ikna edilmesinin söz konusu olmadığını ve böyle bir tartışmanın mahalli teşkilatımız açısından iyi olmayacağını söylemişlerdi. Ertesi gün gerçekten Meclis'te herkesin adının okunacağı bir oylama vardı, bunu ileri sürerek Mahir Çayan'ın önerisini kabul etmedim. Olay böyle bitti, ben de geri döndüm. Sonradan bu olay dergilerinde "Sadun Aren, Mahir Çayan'la tartışmadı, kaçtı" vs. diye yansıtıldı. Onun için bunu açıklamak istiyorum. Orada mahalli teşkilatımızın beni uyarması yönünde hareket ettim ve hareketimi de doğru buldum.

Şimdi Genel Merkezimizin basılması olayına değinmek istiyorum. Olay 1970'te 4. Kongre'ye öngelen Ankara İl Kongresi sırasında oldu. O sırada yapılan bütün kongrelere MDD'ciler saldırmışlar, yaptırmamaya çalışmışlar. Dolayısıyla kongreleri sağa karşı değil, MDD'cilere karşı korumak mecburiyetinde kalmıştık.

Ankara'da Altındağ civarında bir yerde il kongresi yapılıyordu. Ben katılmadığım için tam olarak bilemiyorum, ama orada birtakım olaylar olmuş. Onlar kongreye girmek istiyorlar, partili arkadaşlar sokmuyorlar, şimdi TKP'de bulunan Yalçın Cerit'i konuşmak için dışarı çıktığı sırada arkadaşlarından ayırıyorlar ve fena halde dövüyorlar. Ama içeri de giremiyorlar. Giremeyince bir kısmı o kızgınlıkla Genel Merkez'e gelmişler. Ben de evden Genel Merkez'e geliyordum. O zaman Genel Merkez Mithatpaşa Caddesi üzerinde, Meşrutiyet'e gelmeden bir-

iki apartman önce sol taraftaydı. Ben aşağıdan Mithatpaşa Caddesine girdim. Baktım partinin önünde bir sürü insan var. MDD'cilerin basmak istediklerini anladım. Gideyim mi, gitmeyeyim mi diye biraz tereddüt ettim. O sırada MDD'cilerin gözü dönmüş durumdaydı, ama birçoğu da genç çocuklardı, beni tanıyorlardı. Benim geldiğimi gerçi kimse görmemişti, ama gözümün önünde parti basılırken gitmemek kendime karşı ayıp olurdu, onun için gittim. Beni görünce üzerime doğru koştular. Başlarında Mahir var. Onunla biraz konuştuk, baktım içeri girilemeyecek, döndüm, gidiyorum, partinin penceresi açıldı, içeride kalan arkadaşlarımızdan Savaş Al, bir numara söyledi, o numaraya telefon etmemi, arkadaşlara haber vermemi istedi. Çünkü bunlar partide üç-beş kişi kalmışlar, gerçi içeri sokmuyorlar, ama dışarıya da çıkamıyorlar. Savaş Al bunu söyleyince ben yürümeye başladım, aşağıya doğru gidiyorum, arkamda bir koşuşma oldu. Birisi bir sopa ya da demir bir çubukla sırtıma vurdu. Kim olduğunu görmedim. Elastiki olmayan bir şeydi galiba, biraz da kulağımı kanattı. Başlarında Mahir var. Sonra koluma girdiler ve beni siper ederek partiye girmek istediler. Daha önce bir kere daha girmek istemişler, Şaban Yıldız bunları tabancayla kovalamış. Şaban Erik dışarıdaydı. Ben koluma girilip götürülürken bir hamle yaptı, ama başarılı olamadı. Beni bir çeşit siper yaparak partinin içine girdiler. İçeride Şaban Yıldız'ın elinde tabanca var. Onun boğazını sıkarak elinden tabancayı almak istediler ve sanıyorum aldılar da. Elli-altmış kişi kadar vardılar. Şaban Yıldız ameliyat geçirmiş, boynundan nefes alıyordu, boynunu sıkarken farkında olmadan ölümüne neden olabilirlerdi. Ben boynunu sıkmayın, bırakın diye müdahale ettim, bıraktılar. Partide Savaş Al, Şaban Yıldız ve benden başka kimse yok.

Bizi bir odaya koydular. Odada bizden başka onlardan bazı gençler de var. Saldırgan bir tavır içindeler, bize saldırmak, dövmek, linç etmek ister gibi bir havadalar. Öyle anlaşılıyor ki Mahir bunu istemiyor. "Dışarı çıkın" dedi. Çıkmadılar. Bunun üzerine, "Kim çıkmazsa polistir" dedi O zaman çıktılar. Bundan tabii şu sonucu çıkarıyorum. Mahir aralarında polis olduğunu biliyordu. Ben adını bilmediğim, fakat yüzünü tanıdığım bir çocuğun sonradan polis olduğunu hatırlıyorum. Biz içeride kaldık. Sonra bunlar dışarıda telefon ahizelerini kopardılar, muhasebeci bir arkadaştan ödünç olarak alınmış, elle çalışan bir hesap makinemiz vardı, onu aldılar. TİP'in mallarını kamulaştırıyoruz diye bunları kamulaştırdılar ve çıkıp gittiler. Dışarıda Savaş'ı dövmüşler. Onlar gittikten sonra çıkıp baktık, durumu hiç iyi değildi.

Bu olayın soruşturulması için polise başvurduk. Ertesi gün savcılığa gidip ifade verdik. Savcılık pek ciddiye almadı. Ben sırtıma vurduklarını, partiyi tahrip ettiklerini bazı malları aldıklarını söyleyince, savcının biri "Sadun Bey bunları söylerseniz pek sizin lehinize olmuyor, bir çocuk geliyor sizin sırtınıza vuruyor, pek hoş değil vs." dedi. Yani doğrusu ciddi bir ifade almak istemediler.

Burada bugün de geçerli olan, dışarıdan manipüle edilen tertip olayları hakkında genel bir şey söylemek isterim. Hiçbir tertibin başından sonuna kadar tertip olması söz konusu olamaz. Yani senaryo başından sonuna kadar yazılamaz. Ona elverişli bir ortamın da olması lazım gelir. Örneğin Mahir Çayan ve arkadaşlarının TİP'e karşı samimi olarak düşmanca tutumları olmasaydı, o saldırı yaptırılamazdı. Bu, TİP'e karşı bir tertipse, bu tertibin çok önemli bir kısmı doğaldır. Ondan sonra birkaç kişi düşmanca tutumu Genel Merkez'in ta-

lan edilmesi biçimine dönüştürebilir. Şaban Yıldız o zamanlar TİP'in Genel Başkanıydı. Genel Başkanı, benim gibi partinin ileri gelen adamlarını tartaklamaya dönüşebiliyor olay. Üstelik bir amacı da yok. Yani bunun sonunda ne olacak? Fakat böyle bir tertibin yapılmasına çok uygun bir ortam da vardı. Başka konularda da bu böyledir. Bazen tertip tam bir amaca varamaz, ama bir tahribat yapar, ondan sonraki işlere yol açar. Bugün dahi cereyan eden bazı tertipleri biraz da böyle düşünmek gerekiyor. Yani ortamın mutlaka müsait olması lazım gelir. O bakımdan tertiplerle mücadele etmenin en iyi yolu ortamın düzeltilmesidir. Ne zaman ki bir memlekette demokratik ortam olmaz, açıklık olmaz, gruplar arasında düşmanlıklar olur, o zaman o memleket her türlü tertibe açıktır. Artık orada tertip bir kişinin kibrit çakması gibi bir şeydir. Efendim bu da tertip olamaz, bu, kendiliğinden olmuştur demek, doğru bir düşünce biçimi değildir. Zaten biraz böyle olmazsa tertip yürümez. Tertibin içinde bazı olayların doğal olması, onu tertip olmaktan çıkarmaz demek istiyorum.

6. FİLO OLAYI

1969 yılı başlarında İstanbul'da 6. Filo'ya karşı bir yürüyüş düzenlendi. O zaman bu tür yürüyüş, miting vs.yi bir komite düzenlerdi.

Bu yürüyüşü de bizim partiden Yavuz Ünal, Zonguldak'tan partili bir mimar arkadaş (Ahmet Hamdi Dinler) vs. düzenledi. Biz de bunun için Ankara'dan İstanbul'a gittik. Büyük bir yürüyüş kolu olarak Beyazıt'tan Taksim'e doğru yürüyoruz. Hikmet Hanım, Nihat Sargın ve ben, üçümüz önde yürüyoruz. Bizim önü-

müzde de bayraklı flamalı bir grup var. Biz o grubun arkasında, yürüyüşçülerin önündeyiz. Son derece kalabalık, belki on beş-yirmi bin kişilik bir yürüyüş. Dolmabahçe'den yukarı doğru çıkıyoruz. İTÜ'nün önünde teskerelerle biraz taş dağıttılar. Taksim Meydanı'na yaklaştık, önümüzdeki flamalı grup meydana girdi, biz daha girmedik, girmek üzereyiz, önümüze doğru bombalar atılmaya başlandı. Flamalı grup içeride, biz dışarıda kaldık. Önde olduğum için manzarayı gördüm. Meydanda kalabalık bir güruh vardı. Bunlar şeriatçılardı. Önlerinde kalkanlı polisler, onları muhafaza ediyor veya onları bırakmıyor, artık nasıl düşünürseniz düşünün. Yalnız ses bombası atanlar polislerdi. O hengâmede Nihat'ı kaybettim. Hikmet Hanımın bana sonradan söylediğine göre kenara çekilip duvarın kenarında herhangi bir insan gibi durmuş. Ben ne yapacağımı düşünürken önde polisler, arkada şeriatçı güruh saldırıya geçtiler. Polisin arkasından taş atıyorlar. Yürüyüş kolu bozguna uğradı. Ben tabii biraz yaşımdan dolayı olacak kaçamadım, bakarak geri geri çekiliyorum. Onun için olayı tamamen gördüm. Geri geri diyorum, onlar da yavaş yavaş geliyorlar. Fakat bizim yürüyüş kolu tam bir bozgun halinde kaçıyor. O sırada Yalçın Yusufoğlu'nu gördüm. Sonradan TSİP Genel Sekreterliğini de yapmıştır, halen ÖDP'de, elinde kocaman bir sopayla bozgunu önlemek istiyordu. Onun gibi bozgunu önlemeye çalışan birkaç kişi daha vardı. Bozgun değil, panik demek lazım, çünkü karşıdan hem taş hem bombalar geliyor. Ne olacağı belli olmayan bir durum. Yürüyüşe gelen arkadaşlar buna hiç de hazır değil. Onun için başta taş dağıtılmasını bir uyanma diye niteledim. Uyanmışlar, ama çok geç, gene de içeriğini pek anlamamışlar. Yoksa orada şöyle

bir durum var diye bizi uyarırlardı. O zaman pozisyonunuz değişirdi. Siz oraya kavga etmeye gitmiyorsunuz ki gösteri yapmaya gidiyorsunuz. Ama o gösteriye katılan insanlara, kavga da edeceğiz, diyebilirsiniz. Kaçan kaçar, gelen de gelirdi. Her ne ise geriye doğru çekiliyoruz. Park Otel'in önünde bir arsa vardı, oraya çekildik. Orada oldukça yüksek bir duvardan aşağıya atladık, ben de atladım. Sonra herkes ara sokaklara dağıldı.

Ben Eminönü ilçemize gittim. Birçok partili de oradaydı. Oradaki hava ve espri silahlı eylemin başlangıcı olmuştur. Gençler bunu söylüyor ve başka çare olmadığında fikir birliği ediyorlardı. Çünkü sayıca fazla olduğumuz halde yenildik. Kalabalık bizden yana olduğu halde dövüşe hazır olmadığımız için yenildik. Artık silahlanmak lazım fikri orada doğmuştur. Çünkü daha önce pek silahlı insan yoktu. Tabii neden sadece bu olay değildir. Taylan'ın vurulması da silahlanmayı tahrik etmiştir vs. Hatta şöyle bir şey söyleyebilirim: Bunu bana Umur Coşkun arkadaşımız anlattı. O, parti gençlik örgütünün başkanıydı. Dolayısıyla Mahir'le karşıttılar. Umur ODTÜ'den, Mahir Mülkiye'dendir, onun için özel bir arkadaşlıkları da yoktu. Umur bir gün Mahir'le karşılaşıyor, tartışıyorlar, iş kavgaya dönüşüyor. Mahir cebinden bir makas çıkarıyor ve Umur'a sallıyor. Umur, Mahir'den daha iri yapılı bir arkadaştır, o makası yemiyor. Burada enteresan olan Mahir'in silah olarak kullandığı şeyin makas olması. Halbuki daha sonra hepsi silahlandılar. Bunu tabii gençlik kesimi için söylüyorum, yoksa parti içinde hiçbir zaman silahlı eylem olmadı.

Bu olay tabii Meclis'e de yansıdı. Benim o yürüyüşte fotoğrafımı çekmişler. İçişleri Bakanı Meclis'tekilere o fotoğrafı dağıttı. Halbuki ortada gizli bir şey yoktu. Benim

orada olduğum besbelli, saklanmıyorum, saklanacak bir şey de yok zaten. Olayı dramatize etmek istediler. Provokasyon yapmak isteyenler böyle yapıyorlar. Herkesin bildiği şeyi söylüyor, fotoğraf dağıtıyor ve sanki bir şey olmuş havası yaratıyorlar.

Aynı hatanın yapıldığı bir diğer şiddet hareketi çok daha önce olmuştur. TİP'in başlangıcındaydı. Kurtuluş'ta bir miting yapılacaktı. Bu mitingde İlhan Selçuk ve Çetin Altan konuşacaktı, öyle ilan ettiler. Ben miting alanına geldim, orada durup bakıyorum. Bir kürsü var, ses düzeni kurulmuş vs. Etrafta da seyirci olarak gelmiş bir sürü insan var. Asıl yürüyüş kolu da Ulus'tan geliyor. Ben orada dururken bir adam geldi, kürsüye bir tekme attı, kürsüyü devirdi, hoparlörleri aldı, attı. Hiç kimse müdahale etmiyor. Çünkü arkadaşlarımız ses düzenini kurmuşlar, gidip yürüyüşe katılmışlar, onlarla beraber gelecekler. 6. Filo yürüyüşünde olduğu gibi, polis muhafaza eder diye düşünüyorlar. Adam böyle ortalığı dağıtınca ben ne yapabilirim diye düşündüm. Bu adam şimdi burada bir kişi, ama etrafında mutlaka yandaşları vardır; müdahale edersem yanlış bir şey yapmış olacağım. Onun için müdahale etmedim. Baktım biraz sonra partili arkadaşlar aslanlar gibi geldiler. Fakat o miting yapılamadı. Bir kere adam ses düzenini falan darmadağın etti, ikincisi düzenleyiciler bir tertibin içine düşmüş olmaktan çekinmiş, yani benim gibi düşünmüş olabilirler. Fakat bundan ders alınması gerekirken alınmamış ve Taksim'de tam da aynı hata yapılmıştı. Bin kişi kadar gerici vardı, bizse on beş-yirmi bin kişiydik. Kepaze olmak için bir sebep yoktu, ama tedbirli davranılamadı.

AKDENİZ İLERİCİ PARTİLER KONFERANSI

Akdeniz İlerici Partiler Konferansı 1968 yılı başlarında Roma'da toplandı. Ev sahibi İtalyan Komünist Partisi'ydi. Rıza Kuas'la beraber gittik. Bir de Sina Pamukçu isimli Rıza'nın sendikasına bağlı, kolej mezunu, iyi İngilizce bilen tercüman bir arkadaşımız vardı. Arabayla gittik. İyi bir seyahat oldu, bütün Bulgaristan'ı, Yugoslavya'yı baştan sona geçtik, Venedik'i kısaca gezdik, Roma'ya geldik. O zaman İtalya'da Komünist Partisi'nin dışında, Proleter Birliği Partisi diye bir parti daha vardı. Aybar bu partinin başkanını Londra'da Russel Mahkemesi dolayısıyla yapılan bir toplantıda tanımış. Değerli, tanınmış bir Marksistti. Ev sahibi İtalyan Komünist Partisi'ydi, ama bizi o davet etmişti. Fransız Komünist Partisi vardı. İspanya Komünist Partisi yurtdışında Fransa'daydı. Onlar Fransa'dan geldiler. Bir de İspanya içindeki bir organizasyondan iki genç vardı. Yunanistan'dan iki parti gelmişti. Kıbrıs'tan AKEL, Suriye Komünist Partisi, biz ve Fas ile Yugoslavya'dan birer parti vardı.

Orada asıl konuşulan konu 6. Filo'nun Akdeniz'den ayrılması konusuydu. 6. Filo'ya karşı Sovyetler Birliği Karadeniz'deki donanmasını Akdeniz'e göndermiş bulunuyordu. Konferansın genel tezi 6. Filo'nun Akdeniz'den ayrılmasıydı. Bu, bir tehlikedir, bizim sahillerimizden çekilsin deniliyordu. Hem Akdeniz hem de Karadeniz'de sahili olan tek ülke bizdik.

Şehrin içinde birçok konferans salonu olan bir belediye binası vardı, konferans orada yapılıyordu. Biz konferans salonuna gelirken karşıdan iki tane iriyarı adamın geldiğini gördük. Ben içimden, demek bu yalnız bizde değil İtalyan Komünist Partisi de böyle baskı al-

tında diye düşündüm. Bize, "Kimsiniz?" diye sordular, söyleyince şapkalarını çıkararak selam verdiler. Meğer Komünist Partisi'nin Kongre'yi korumak için görevlendirilen adamlarıymış. O zaman anladık ki bazı yerlerde Komünist Partisi de kendisini böyle açık bir şekilde koruyabiliyor. Zaten etrafta polis falan da yoktu.

Bu konferans iki kere yapıldı. Birincisi hazırlık, öteki de konferansın kendisiydi. Konferans üç gün sürdü. İkinci gün bize bir telgraf geldi. Salona açık olarak getirdiler. Mehmet Ali Bey'in imzası vardı. "Rus filosunun Akdeniz'den uzaklaştırılması hakkındaki müdahalemizin metnini gönderiniz" diyordu. Böyle bir müdahalemiz yoktu, ara yerde telefon konuşmamız da olmamıştı. Buradan da anlaşılıyor ki böyle bir müdahalede bulunun diyor. Fakat biz Rus filosunun Akdeniz'den çekilmesini istediğimiz zaman bu filo Karadeniz'e gidecek. Dolayısıyla biz Rus filosunu tehlikeli görüyorsak, Karadeniz'de de bir tehlike olacak. O bakımdan bu müdahale manasız bir müdahale olacak. Başka ülkeler için böyle bir durum yok. Sovyet filosu Karadeniz'e çekilirse onlar açısından gerçekten çekilmiş oluyor. Bizim açımızdan çekilmiş olmuyor, daha yoğunlaşıyor. Tabii ben yine de buna benzer bir müdahale yaptım. Bu konuda bir müdahale yapmam gerektiğini Kongre Başkanı'na söyledim. Şu saatte, şu yerde söz veririm, siz de müdahalenizi yaparsınız, dedi. Ben de "Türk delegasyonu 6. Filo'nun Akdeniz'den çekilmesini ister, bu olduktan sonra artık Rus donanmasının Akdeniz'de kalmasının bir gerekçesi kalmayacağından onun da çekilmesini talep eder" mealinde bir müdahale yaptım. Pek Aybar'ın istediği olmadı, ama biraz daha mantıklı oldu. Türkiye'de bir şeyler oldu ki

Aybar böyle bir müdahalede bulunmamızı istiyor diye düşündüm. Gerçekten de komünistlerle işbirliği yapıyorlar diye bazı olaylar olmuş. Döndükten sonra basına bazı açıklamalar yapmak zorunda kaldık. Ama o kadar da vahim bir şey yoktu, bunlar biraz da Aybar'ın daha önce bahsettiğim yanını gösteriyor.

O toplantıda benim aklımda kalan ilginç bir olay şuydu: İspanya Komünist Partisi Fransa'da olduğu için İspanyollar hiçbir şeyden çekinmiyorlardı. Fakat İspanya içindeki bir direniş örgütünden de bir genç gelmişti. Konferans zaman zaman basına açık yapılıyordu. Bu çocuk toplantıya girerken ve çıkarken yüzünü örtüyordu, ama toplantı basına açık olduğu zaman gazetecilerin arasına oturuyordu.

ROMANYA VE MACARİSTAN GEZİLERİ

Milletvekili olarak iki tane dış gezi yaptım. Bir tanesi her partiden bir kişinin katıldığı Romanya gezisiydi. Bizim partiden de ben gittim. Romanya ve Türkiye arasında Romen Havayolları'nın ilk uçak seferi açılıyordu. Benim Romanya sefaretinde bir arkadaşım vardı, bana biraz Bükreş'i gezdirdi. Bana ucunda girilmez işareti olan bir sokak gösterdi. "Bu sokağın öbür tarafına gidelim, orada da girilmez yazar, burası parti ileri gelenlerinin evlerinin bulunduğu sokak, buraya kimse giremez" dedi. Çavuşesku'nun lüks içinde yaşadığını söylüyorlardı, bizim kaldığımız otel de lüks bir oteldi. Sonra Broşov diye bir başka şehre götürdüler, orası turistik bir yerdi. Orada da gayet lüks ağırlandık. İçimizde işadamları da vardı. Heyetin Başkanı AP'den Saadettin Bilgiç'ti.

Yurda dönerken uçakta vergisiz içki, parfüm vs. satılıyordu. Herkes pek çok şey aldı. Ben bir şey almak istemedim, ama Saadettin Bey, "Sadun Bey siz de alın" diye o kadar ısrar etti ki sonunda bir kolonya aldım. Bütün bunların parasını bizimle gelen bir tüccara verdirdiler. Bu, benim için tabii çok tuhaf bir şey oldu. Bu, belki işadamlarıyla politikacılar arasındaki ilişkilerin en masumuydu, ama ben doğrusu biraz sıkıldım.

Bir de Macar Elçiliği'nin davetiyle 1969'da Macaristan'a gittim. Aybar gitmemem için havaalanına adamlar yolladı. O arada Aybar ile tartışmalar başlamıştı, partiye bir laf gelir diye huylandığından mı yoksa bunu kullanmak için mi yaptı, bilmiyorum. Zaten tartışmalar çıkmasaydı, başından gitmeyin derdi, ben de peki derdim.

Macaristan'da bir hafta kaldım. 1968 yılı Çekoslovakya meselesinin kapandığı, ama Macaristan'da da planlamada çok önemli değişikliklerin yapıldığı bir yıldı. Bir de sergi açmışlardı. O sergi dolayısıyla otellerde hiç yer kalmamıştı, beni bir pansiyona yerleştirdiler. Bana Anna Gelei adında iktisatçı bir bayan mihmandar verdiler. Bütün düşüncelerini serbestçe dile getiren, biraz tanıdıktan sonra usturubuyla partiyi de eleştirebilen bir insandı. Partiye gideceğim zaman beni bir başkası götürüyor, parti dışındaki yerlerde ise o gezdiriyordu. Sebebini sordum. Ben Yahudi kökenli olduğum için beni partiye almadılar, dedi. Halbuki kız Amerika'ya gitmiş, orada eğitim görmüş ve geri dönmüş. Böyle sadakati çok açık bir insan olduğu halde bunu yapmışlar. Tabii bu, benim hiç hoşuma gitmemişti.

Orada bir kolhoz görmek istedim. Beni Budapeşte'nin çok yakınında bir kolhoza götürdüler. Çiçek ye-

tiştiren bir kolhozdu. Çiçekleri Avrupa'ya, bilhassa İsveç'e ihraç ediyorlarmış. Gitmeden evvel Macaristan hakkında bir şeyler okumuştum. Kolhozlarda her aileye dört dönüm toprak verildiğini biliyordum. "Onu görebilir miyim?" diye sordum. "Burada herkes toprağını kolhoza devretti" dediler. Nedenini de şöyle açıkladılar: "Biz Budapeşte'ye çok yakınız. Akşamları Budapeşte'ye sinemaya, tiyatroya gideriz, eğer kendi toprağımız, hayvanımız olursa ailecek gidemeyiz. Sonra burada herkesin bir ay izin hakkı var. Onu da ailecek kullanamayız, onun için biz bağımsız toprak sahibi olmaktan vazgeçtik" dediler. Tabii bu, bana şunu düşündürdü: Bize daima "Köylünün toprağa hasreti var. Köylü toprak sahibi olmak ister. Onun bütün güvencesi toprağıdır. Kolhoz filan pek yürümez, o hasreti gidermek için toprak vermek lazım, küçük mülkiyet daima olacaktır" derlerdi. Fakat gördüm ki mülkiyet hakikaten ayak bağı da olabiliyor. Marx'ın şematik bir ifadesidir: Teknoloji geliştikçe, üretim gelişir. Mülkiyet ilişkileri geliştikçe toplumu geliştirici bir güç olmaktan çıkıp ayak bağı olmaya başlar. O zaman yeniden devrim gibi bir şey olur, üretim ilişkileri değişir, yeni üretim ilişkileri gelir vs. diyordu. Burada çok açık bir şekilde mülkiyet ayak bağı oluyor. Onun için de o kadar makbul bir şey olmaktan çıkıyor. Demek ki teknoloji gelişirse, hele böyle çiçek yetiştirmek gibi ince bilim isteyen bir faaliyet söz konusu olursa böyle şeyler olabilir. Mülkiyetin insanların her zaman özlediği bir şey olmadığını, şartlara göre mülkiyet hakkının pekâlâ önemini yitirebileceğini görmüştüm.

TOPRAK REFORMU

Partinin en önemli sloganı toprak reformuydu. Rozetinde "Köylüye toprak, herkese iş" yazıyordu. Bizim de öne çıkardığımız programımız toprak reformuydu. Fakat olayları gözden geçirdikten sonra anlaşılıyor ki bu, çok önemli bir mesele değil. Örneğin Sovyet Devrimi'nden köylünün topraklandırılması çok önemli bir rol oynamıştır. Köylüler toprak ağalarından kurtulmak için Sovyet Devrimi'ni desteklemişlerdir. Ama sonradan kolhozlaşma hareketi tepki yaratmıştır. Belki biz de bunun etkisinde kaldığımız için, en büyük ayırıcı özelliğimiz köylüyü toprak sahibi yapmak olmuştur. Bu, Atatürk'ün de öngördüğü bir olaydır. Topraksız köylüyü toprak sahibi yapmak Atatürk devrinde de çok söylenmiş, fakat yapılamamıştır. Mustafa Kemal Paşa 1936 yılında Meclis açılış konuşmasının bir yerinde "Topraksız köylünün toprak sahibi yapılması için gerekli yasanın çıkarılmasını yüce Meclis'in himmetinden beklerim" gibi bir şey söylemiştir. Fakat olmamıştır.

Örneğin devletçiliğe karşı Türkiye'de hiçbir direniş olmamıştır. Çünkü sanayi burjuvazisi yoktu. Onun için devlet istediği fabrikayı kurabilirdi. Bu, sanayiciyle rekabet anlamına gelmezdi. Çünkü yatırım yapan adam, sanayici yoktu. Onun için Türkiye'de devletçilik hiçbir direniş görmeden gelişmiştir. Hatta, artık bir sanayi burjuvazisi yavaş yavaş ortaya çıktığı zaman bile, devleti sanayi alanında bir öncü olarak görmüşler ve devletçiliğe fazla karşı çıkmamışlardı.

Türkiye'deki devletçiliğin bir yanı da sanayi burjuvazisi yetiştirmektir. Onların tek tek yapamayacağı, ama mutlaka yapılması gereken demir çelik sanayii gibi bazı

işleri de devlet yaptığı için bundan memnun da olmuşlardır. DP iktidara geldiği zaman buna bizzat tanık olmuştum. Muhlis Ete Ticaret Bakanı'ydı. Bir sanayi kongresinde, "Artık partimiz iktidarda, devlet kurumlarını halkımıza devretmeye hazırız, istediğiniz zaman istediğiniz gibi talep edin" demiştir. Fakat pek öyle heves eden olmamıştır. Pamuk çekirdeği ayıklayan çok küçük işletmeler dışında başka bir şey özelleştirilmemiştir. Yani bütün DP iktidarı boyunca devletçilik artmıştır, eksilmemiştir. CHP'ye karşı oldukları halde böyle olmuştur. Özelleştirme asıl 1980'den sonra Özal'la başlamış ve AKP ile doruğa çıkmıştır.

Devlet ticaret yapmamış, sanayi yapmıştır. İhracatın, ithalatın devletleştirilmesi, İthalat Ofisi, İhracat Ofisi gibi şeyler düşünülmüş, ama uygulanmamıştır. Çünkü toplumda bunların sahibi tüccar sınıfı vardı. Sanayi sınıfı yoktu, onun için devlet sanayi kurabilmiştir.

Toprak reformunu da yapamamıştır, çünkü Türkiye'de toprak sahibi de vardır. Büyük toprak sahipleri vardır. Atatürk'ün istediği toprak reformu, büyük toprak sahiplerinin elinden topraklarını alıp topraksızlara dağıtmak şeklinde değildi. O zaman Türkiye'nin nüfusu şimdikinin beşte biri kadardı, hatta daha da azdı. Köylüyü topraklandırmak için büyük çiftliklere el koymak ve onları dağıtmak diye bir durum yoktu. Boş toprakları, devlet topraklarını köylüye vermek söz konusuydu. Bu yapılamamıştır. Büyük toprak sahiplerinin topraklarını almayacağınıza göre niye yapılamamıştır? Onu ancak şöyle izah edebiliriz: O zamanlar büyük topraklar topraksız köylüler tarafından işletiliyordu. O köylüye toprak verirseniz, benim toprak sahibi olmamın bir hikmeti

kalmayacak, çünkü topraklarımı işletemeyeceğim. İşte toprak reformu bu sebeple önlenmiştir. Çok sonra tarıma büyük ziraat aletleri girdikten sonra işgücü ihtiyacı azalmıştır. Özellikle traktörden çok orak ve harman makinesi köylü işgücüne ihtiyacı azaltmış, onlar da şehirlere doğru akmaya başlamışlardır.

Memlekette hakikaten bir sürü toprak, bir sürü de topraksız köylü var. Onun için bu toprakları dağıtmak iyi bir fikir diye düşünülmüştür. Ama bu fikir memleketin her yanında aynı şekilde geçerli olmamıştır. Örneğin şöyle bir olay oldu: Ben Adana civarında bir köye gitmiştim, orada toprak reformunu anlatıyorum. "Burada ağa var mı?" diye sordum. Çünkü ağalar pek köylere gelmemizi istemiyorlardı. "Burada ağa filan yok" dediler. Ben toprak reformunu anlatmaya başladım, fakat köylüler bana pek sempatik bakmıyorlar. Bitirdikten sonra bir köylü, "Burada topraksız beş-on aile var, ötekiler küçük toprak sahibi, şimdi siz bu köylülere toprağı nereden vereceksiniz? Yani Söke'nin topraklarını buraya mı getireceksiniz?" dedi. Adam toprak ağası falan değil, toprağı ancak kendisine yetiyor, o köyde topraksız köylü de var, benden alıp onlara verecekler diye düşünüyor. Öyle değil, dedikse de bize pek sıcak bakmadılar. Onun için biz toprak reformunu küçük köylüden yana zannederken ve her zaman ve her yerde köylülerin bundan memnun olacaklarını düşünürken bunun pek de öyle olmadığını öğrendik. Yani yerine göre değişiyor. Herkese toprak dağıtacağız demek, herkes bundan memnuniyet duyacak demek değil.

FİKİR KULÜPLERİ FEDERASYONU (FKF)

Daha evvel söylemiştim, partinin bir gençlik kolu yoktu. 1. Kongre'de gençlik kolu kurulması sakıncalı görülmüştü. Gençlerin özgür olarak örgütlenmeleri gerekir. Onlar da doğal olarak demokrat, solcu olurlar diye düşünülmüştü. Hakikaten de partiye çok bağlı, bir kısmı da parti üyesi olan bir Fikir Kulüpleri Federasyonu kurulmuştu. FKF gerçekten parti ile çok yakındı. Ben de o zaman partide gençlik işlerine bakıyordum. Bir gün FKF yöneticilerinden bir genç, bana "Hocam biz artık bu işi yürütemeyeceğiz. Yönetimi yeni arkadaşlara devretmek lazım. Göreve talip böyle bir arkadaş var. İsmi Doğu Perinçek. O bizimle işbirliği yapacak. FKF'ye yeni bir kan gelecek diye düşünüyoruz" dedi. Ben de "Siz böyle düşünüyorsanız mesele yok, ama bir de bana gelsin, bir görüşelim" dedim. Doğu, bana, eve geldi. Mavi gözlü, temiz yüzlü, gayet efendi bir insan. Doğrusu ilk izlenimim çok olumlu oldu. Anlamak istediğim MDD'cilerle ilişkisinin nasıl olduğuydu. Bana, "Ben bu konuda gençleri birleştireceğim ve bir MDD meselesi çıkarmayacağım" dedi. Ben de "Peki" dedim.

Bir-iki gün sonra da kongreleri oldu. Ben de kongreye gittim, dinliyorum. Çeşitli arkadaşlar konuşmalar yaptılar. Sıra Doğu'ya geldi. Tek başkan adayı oydu. Baktım konuşurken bana ne söylediyse aksini söylüyor. MDD'yi övüyor vs. Doğu'yu öneren arkadaş bana geldi, "Hocam ne yapalım?" dedi. "Eğer adayınız varsa karşısına aday çıkarın" dedim. "Bugüne kadar herkese Doğu'yu desteklemelerini söyledik, artık çok geç" dedi. Sonuçta Doğu seçildi. Fakat iki ay kadar sonra devirdiler. Bir süre sonra da bilindiği gibi FKF, MDD tarafına geçti, adını da değiştirdiler, DEV-GENÇ oldu ve öyle gitti.

EVİMİZİN AMERİKALILARA KİRAYA VERİLMESİ OLAYI

Bu, nahoş anılarımdan birisidir. Biz Tandoğan meydanında yarı bodrum bir apartmanda kirada oturuyorduk. O zamanlar galiba Emlak Kredi Bankası'na 10 bin lira yatırırsanız size ev almanız için 50 bin lira kredi veriyorlardı. Özellikle Munise'nin çabasıyla böyle bir teşebbüse giriştik ve bir kredi hakkımız doğdu. Bunun üzerine bir yer aramaya başladık. Şimdi oturduğumuz evi bir arkadaş bize salık vermişti. Ev inşaat halindeydi. Daha önce Cahit Talas da buraya girmiş. Gelip ev sahibiyle konuştuk ve angaje olduk. Biz aşağı yukarı son alıcıydık. Evin şehre baktığı için ön yüzü sayılan yerdeki daireleri satılmıştı, biz arka yüzü olarak düşünülen yerden bir daire aldık. Fakat sonra önünde yol olduğu için bizim aldığımız taraf daha iyi bir konuma geldi.

Evi aldık, ama 50 bin liralık kredi evin maliyetini karşılamadı. Evi kiraya vermek zorunda kaldık. İlk kiracımız Kıbrıs elçisiydi. O, iki sene kadar oturdu, sonra galiba Türkiye'den ayrıldı, tekrar kiraya vermemiz icap etti. Bir emlak şirketi bana geldi, "Sizin evinizi Amerikalılar için tutabilir miyiz?" dedi. Ben de "Eşime danışıp size ertesi gün cevap vereyim" dedim. Munise'ye söyledim, o doğrusu biraz tereddüt etti. "Amerikalılara vermesek olmaz mı?" dedi. Ben belki bu gibi konularda nesnel davranıyorum, bunun istismar edileceği aklıma gelmedi. Bana daha çok kiraya vermek ters geliyordu, bir rant geliri almak sosyalizme sığmaz diye düşünüyorum, kiracının Türk, Amerikalı, Danimarkalı olmasına pek o kadar önem vermiyordum. Bunları söyleyerek Munise'yi ikna ettim ve emlakçıya "Peki" dedim.

Aradan üç-beş ay geçti, Aybar Amerikalılara karşı "pasif direnme" diye bir kampanya başlattı. Kampanya resmi ilişkiler dışında Amerikalılara temas etmemekti. Onun için Amerika'ya seyahat edenler etmesinler, Amerikalıların işyerlerinde çalışılmasın vs. denildi. Bundan bir süre sonra Hürriyet gazetesinde, "Amerikalılara git diyen Sadun Aren evini Amerikalılara kiraya verdi" anlamında bir haber çıktı. Haberde evde oturan insanların fotoğrafları da vardı. Tabii adeta beynimden vurulmuşa döndüm. Partiye, en azından Merkez Yönetim Kurulu'ndan istifa edeyim dedim. Arkadaşlar "Olmaz" dediler. Düşündüm, kendimde pek bir kusur bulamadım. Kusur, ileride böyle bir şeyin kullanılacağını akıl edememekti. Eğer Amerikalılara karşı pasif direnişin başladığı sırada olsaydı, en azından parti emirlerine karşı çıkmak olacağından tabii kiraya vermezdim.

Hemen protesto çekerek evden ayrılmalarını istedim, onlar da ayrıldılar. Bunu kim yaptı diye düşündüm, ama bulamadım. Çünkü bunu Amerikalılar yapamaz. Niye yapsın Amerikalılar? Bu, daha çok bana yönelik bir şey. Haber de detay da var. Ev aslında karısınındır (bu doğru), ama evi kendi kiraya vermiştir vs. diyor. Bunu Amerikalılar yapamaz. Çünkü bu bir suçsa, ben Amerikan taraftarıyım demektir ki adam kendi taraftarını niye afişe etsin? O zaman bunu bizden biri yaptı. Hâlâ da kim yaptı bilemem. Parti içindeki konumumu zayıflatmak isteyen insanlar olabilir. Bana yönelik kasıtlı, planlanmış bir şeydi.

Benim için partili arkadaşlar önemliydi. Bu konuda partili arkadaşları ikna etmem gerekiyordu. Çünkü ilk bakışta Amerikan taraftarı gibi oluyorsunuz, kötü olan oydu. Bunu anlatmam lazımdı. Bu, benim Amerikan ta-

raftarı olduğumu değil, olmadığımı gösteren bir haberdi aslında ve önemli olan da buydu. Bunu partinin çeşitli kademelerine anlatmak için çaba sarf ettim. Ankara'da, İstanbul'da, İzmir'de çeşitli ilçelerde durumu anlattım. Bir kere bu olay önce olduğu için parti kararlarına aykırı değildir. Ayrıca benim Amerikan taraftarı olduğum şeklinde yorumlanamaz. Bunu etraflıca anlattım. Bu konu bir daha gündeme gelmedi.

Bu, başıma gelen en kötü olaylardan biridir. Bilhassa Munise çok üzüldü. Ben doğrusu kendimde pek bir kabahat bulmadığım için çok üzülmedim, ama istismar edileceğini akıl edemediğim için üzüldüm. Tabii çok ters de yorumlanacak bir olay.

Buna benzer bir olay çok daha sonra, ben DİSK'te çalışırken oldu. Bir anlamda komik bir olay. Munise'nin ODTÜ'de okuyan bir yeğeni vardı. O sırada Demirel'e de yeğeni dolayısıyla pek çok şey yazılıyordu. O sırada ODTÜ'ye giriş sınavlarının soruları çalınmış. Bir de baktım *Tercüman* gazetesinde dörtte bir sayfa, benim fotoğrafım da var. "Sadun Aren'in yeğeni ODTÜ sorularını çaldı" yazıyor. Her ihtimale karşı çocuğa bir telefon edeyim de sorayım dedim. Çocuğun hiçbir şeyden, *Tercüman*'daki haberden falan haberi yok. Turgut Kazan gazeteye tekzip yazdı, onlar da yayımladılar. Fakat komiklik şurada, Demirel'in yeğeni gündemde ya, o zaman benim yeğenim de illa bir şeyler yapacak.

ÜNİVERSİTEYE KABUL EDİLMİYORUM

Milletvekilliğim sona erince Mülkiye'ye dönmek istedim. Zaten yasa da, "Bir kimsenin yasama görevi bitince eski görevine geri döner" diye hüküm vardı. Nitekim Aydın

Yalçın fakülteye döndü. Turhan Feyzioğlu ise dönmek istemedi, milletvekilliğine devam etti. Fakülte Profesörler Kurulu müracaatımı kabul etti. O zaman geri dönmek için üç kademe gerekliydi. Önce Profesörler Kurulu kabul ediyor, sonra bu karar Üniversite Senatosu'na gidiyor, o da onaylarsa, Milli Eğitim Bakanı, Başbakan ve Cumhurbaşkanı'nın üçlü kararnamesiyle profesörlüğe tayin ediliyordunuz. Benim kararımı Üniversite Senatosu kabul etmedi. Bunun üzerine Turan Güneş, Danıştay'a dava açalım dedi. Dava açıldı. Turan Güneş de avukatım oldu ve davayı kazandık. Fakat bu sefer Milli Eğitim Bakanlığı üçlü kararnameyi yazmadı. Üçlü kararname çıkarılmayınca üniversiteye dönmem söz konusu olmadı. Tabii bu kararın altında solcu bir adamı üniversiteye almama düşüncesi vardı.

DİSK'İN KURULUŞU VE SENDİKA-PARTİ İLİŞKİLERİ

DİSK 1967 yılında kurulmuştur. O sıralarda hükümet ve Amerika'nın sendikal işçi hareketlerini kontrol etmek için çok açık çabaları vardı. Amerikalı sendikacılar TÜRK-İŞ'te eğitim yapıyorlar, birçok sendikacıyı Amerika'ya götürüyorlardı. Bu konuyu çok daha iyi bilen arkadaşlara bırakıyorum, onların bu konuda yazıları, anıları vardır. Fakat şu kadarını söyleyeyim, Amerikan etkisi, Türkiye işçi sınıfı hareketinde gayet ağırlığı olan bir etkiydi. TÜRK-İŞ'in Amerikan sendikacılığı karşısındaki bu tutumuna bizim bazı sendikacılarımız itiraz ettiler. Başka bazı nedenler de araya girdi ve TÜRK-İŞ'ten ayrı olarak bir konfederasyon kurulmasına karar verildi. Bizim parti kurucusu sendikacılar TÜRK-İŞ'ten

ayrıldılar ve DİSK'i kurdular. DİSK'in kurulması ve eylemleri Türk sol hareketinde önemli bir yer tutar. DİSK militan bir sendikacılık yapmış ve daha çok özel sektörde örgütlenmiştir. TÜRK-İŞ'te ise ağırlık KİT'lerdedir. Tabii üye sayısı itibariyle TÜRK-İŞ daima DİSK'ten üçdört kat daha büyüktür.

DİSK'in bir 15-16 Haziran hareketi olmuştur. Hareketin sebebi bir yasa çıkarılmak istenmesiydi. Yasaya göre bir sendikanın toplu iş sözleşmesi yapabilme şartları çok ağırlaştırılıyordu. Belli bir işkolunda belli sayıda işçi örgütleyemezseniz toplu iş sözleşmesi yapamayacaktınız. Bu, o günkü koşullarda DİSK'e bağlı birçok sendikanın toplu sözleşme yapamaması demekti. Toplu sözleşme yapamazsa sendika yaşamaz. Yani bu, DİSK'in kapatılması anlamına geliyordu. İşçi sınıfının örgütlenmesine karşı yapılmış çok büyük bir saldırıydı. Buna karşı DİSK büyük bir yürüyüş düzenledi. DİSK'e bağlı sendikalar

Sendikacı arkadaşlarıyla

DİSK 6. Genel Kurulu, Şubat 1978
Üst sıra soldan sağa: S. Aren, M. Dikerdem, O. Apaydın, M. K. Canpolat
Alt sıra soldan sağa: M. Belli, M. A. Aybar, U. Cankoçak, M. Alpdündar

İzmit'ten başlayarak İstanbul'a doğru yürüyüşe çıktılar. Yürüyüş çok büyüdü. TÜRK-İŞ'li işçiler de katıldılar. Bunun ayrıntıları üzerinde durmuyorum. Çünkü ben zaten şahit olmadım, üstelik bu konuda yazılmış çok iyi eserler de var. Ben işin başka bir yönü üzerinde durmak istiyorum. Bu olay olduğunda bizim partimizin başında bir sendikacı, Şaban Yıldız vardı. Bu hareketi yürütenler de bizim partili arkadaşlarımız, kurucularımızdı. Buna rağmen, bu işten TİP'in hiç haberi olmadı. Biz hareketi tabii basından yahut başka kanallardan duyduk. Hatta haberimiz olunca arkadaşımız Yalçın Cerit kalkıp gitti ve ne olup bittiğini bize bildirdi. Bunu anlatırken şunu söylemek istiyorum: Partimiz işçiler, sendikacılar tarafından kurulmuş olmasına rağmen DİSK'i partili arkadaşlar kurdukları halde partinin işçilerle fazla bir ilişkisi yoktu. Partili sendikacılar, partili aydın kesimi işçilerle temas ettirmediler. Ben, tek bir defa Maden-İş'e bağlı bir sendika-

da, Kırıkkale'de bir konuşma yaptığımı hatırlıyorum. Ne ben ne partideki diğer arkadaşlar sendikalarda eğitim yapma olanağı bulabilmişlerdir. Partili sendika liderleri sendikalı işçiyi partiye bulaştırmamışlardır. Bu, tabii üzerinde durulacak bir olaydır. Çünkü işçisini bunun dışında tuttuktan sonra sendikacının partili olması o kadar önemli bir olay değil ki. Çünkü işçi ne kadar bilinçlenirse sosyalizm yolundaki işlevini o kadar kolay yerine getirir. Ama parti hiçbir sendikanın içine girememiştir. Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Bir kere tabii sendikacıların sendikaları üzerindeki egemenliği meselesi vardır. Eğer işçiler tam partinin zihniyetiyle yetişirse onlara pek hükmedilemez. Halbuki bence bizde sendikalar en antidemokratik kuruluşlardır. Çünkü sendikanın başına gelen yönetici kadro kolay kolay oradan gitmez. Tabii yalnız DİSK'i söylemiyorum (DİSK onların içinde en iyisidir), herhangi bir sendikanın yönetim kadrosuna bakın senelerce iş başındadırlar. On sene, yirmi sene, otuz sene sendika başkanı olan adamlar vardır; ölünce o görevden ayrılırlar. Bazılarının tüzükleri doğal delegeleri değiştirmeye olanak vermez. Doğal delegeleri seçilmiş delegelerinden daha fazladır. Bir de tabii böyle bir şeye müsaade edilseydi polisin durumu ne olurdu, onu da bilmiyoruz.

TİP'in bütün gayretine rağmen alınan oylar da işçi sınıfına nüfuz edemediğimizi gösterir. İşçilerin çok yoğun olduğu İstanbul'un bazı bölgelerinden, İzmit gibi yerlerden işçilerin oyu pek alınamamıştır. Buna mukabil entelektüel memurların oyları, bazı yerlerde köylü oyları bile alınmıştır. Ama işçilere sosyalizm nüfuz edememiştir, çünkü temas edilememiştir. Bu, tabii sosyalist hareketin üzerinde dikkatle durması gereken bir konudur. Hükümetin de çok hassas olduğu bir noktadır. Ör-

neğin Zonguldak gibi yoğun işçi olan yerlerden çok az oy alınmıştır. Örneğin Hereke, bir fabrikanın etrafında kurulmuş bir yerdir. Oradan ne üyemiz ne oyumuz olmuştur. Hükümet orada çok hassas davranmış, kitlesel katılım hiç olmamıştır. Çünkü o zaman sosyalist hareket gerçekten kitleselleşir ve başa çıkılması çok zor, hatta imkânsız olurdu. Diğer bir deyişle, bu gibi yerlerde işçiler adeta memurlaşmışlardır.

12 MART DARBESİ VE TUTUKLANIŞIM

12 Mart darbesi olduğu zaman hemen partiyi kapatmadılar. Zaten 12 Mart'ta emirle hiçbir parti kapatılmadı. Meclis de kapatılmadı. Yalnızca hükümet istifa etti, yeni bir hükümet kurdular. O *zamanki Genelkurmay Başkanı* bir çeşit Cumhurbaşkanlığı görevi yürütüyordu, ama Cumhurbaşkanı da yerinde duruyordu. Tabii bu koşullarda partinin faaliyet göstermesi çok zordu. Zaten partiler kapatılmamıştı, ama siyasi faaliyetler yasaklanmıştı. O sırada biz yeni bir seçim yapılması talebinde bulunduk. Çünkü muhtıra, hükümetin anayasada öngörülen devrimleri yapamadığını söylüyor ve onu yapacak bir hükümet kurulmasını talep ediyordu. Muhtıranın içeriği yaklaşık olarak buydu. Sanki ilerici bir muhtıra izlenimi bırakıyordu. Öyle olmadığını biz biliyoruz, ama mademki öyle söylüyor, o zaman biz de o istikamette taleplerde bulunalım dedik. Bir sürü bildiri çıkardık. Onlar demek ki siyasi eylem sayılmıyordu ki bunları yapabildik. Bunlar esas itibariyle demokratik taleplerdi. Toprak reformu yapılsın, vergi reformu yapılsın, işçi sendikaları daha özgür olsunlar vs. gibi taleplerdi. Behice Hanımın imzasıyla Başbakan Nihat Erim'e de bir talepler listesi verilmişti.

Bunlar tabii biraz da bile bile yapılıyordu, çünkü yerine getirmeyecekleri besbelliydi. Mücadelemiz demokratik taleplerimizi yenilemek biçiminde oldu, temel talebimiz de hemen seçim yapılmasıydı.

Bu arada 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasası'nda değişiklik yaparak daha sert bir Sıkıyönetim Yasası çıkardılar. Bu yasanın bazı maddelerinin iptali için Anayasa Mahkemesi'nde dava açmayı düşündük. Bu, o zamanki düşüncelerimizi yansıtması bakımından da aydınlatıcı bir nokta. Bir askeri darbe geliyor, daha fazla baskı yapmak için bir yasa çıkarıyor, biz de buna karşılık Anayasa Mahkemesi'nde dava açmaya karar veriyoruz. Dava açabilmemiz için Genel Yönetim Kurulumuzun toplanması ve bir kararla parti yönetimine direktif vermesi gerekiyordu. Ama bütün sıkıyönetim bölgelerinde siyasi faaliyetler durdurulmuştu. Ankara, İstanbul, İzmir sıkıyönetim bölgesiydi. Toplantıyı Düzce'de yapmaya karar verdik. Düzce'de bizim çok güvendiğimiz Avni Jaji isimli, maalesef şimdi hayatta olmayan bir arkadaşımız vardı. Sanıyorum, Çerkez kökenli avukat bir arkadaşımızdı. Onunla temasa geçildi ve o "Genel Yönetim Kurulu burada toplanabilir" dedi. Yurdun her yerindeki Genel Yönetim Kurulu üyelerine haber verildi, hepsi kalkıp geldiler. Avni Jaji'nin ayarladığı kahve gibi bir yerde toplantıyı yaptık ve dava açılması kararını aldık. Ayrıca Genel Başkan ve Genel Sekreter'in tutuklanması halinde görevi kimlerin üstleneceğini saptadık. Behice Hanımın tutuklanması halinde Şaban Yıldız'ın başkan, Mehmet Selik'in de Genel Sekreter olmasını kararlaştırdık. Toplantı dağılmadan önce bazı arkadaşlar, bana "Bizim *Emek* dergisi niye kapatılmıyor ve biz niye tutuklanmıyoruz?" diye sordular. Ben de "Çünkü biz silahlı eylem-

den yana değiliz, bunu biliyorlar, bunun için dergimizi kapatmayı ve bizi tutuklamayı düşünmüyorlar" dedim. O gece bizi tutukladılar.

Düzce'den Ankara'ya döndük. Gece üç civarında geldiler. Doğrusu hiç beklemiyordum. Kapı çalındı, açtım, baktım iki tane albay. Bütün merdivenlere asker dizilmiş, çıkarken gördüm, dışarıda iki tane askeri araba vardı. İçeri girdiler, bir kısım kitapları aldılar, çoğu da benim ismime yazılmış kitaplardı, doğrusu onlara çok üzüldüm. Çünkü muhafaza edemediler, bir daha geri alamadım. Sonra öbür odaları da aradılar. Bir işçi bana bronz, altı cam bir Atatürk büstü hediye etmişti, onu başka bir şey sandılar, sonra Atatürk heykeli olduğunu keşfettiler. "Silahınız var mı?" diye sordular. Milletvekiliyken üzerinde ismim yazılı bir silah vermişlerdi, onu verdim. Hiç kullanmamıştım. Albay aldı, "Sadun Bey bu silahı hiç kullanmamışsınız" dedi, temizledi ve geri verdi. Çünkü bulundurma ruhsatı vardı, kullanmadığımı da görünce vermekte sakınca görmedi. Munise kalkmıştı, çocuklar uyuyorlardı. Herhalde uyandılar, ama kalkmadılar, onlar da rahatsız etmediler. Yeşne o zaman SBF ikinci sınıf öğrencisiydi. Taner Timur'un *Türk Devrimi ve Sonrası* adlı kitabını okuyordu, bazı yerlerinin altını çizmiş. Bu kitaba baktılar, "Kim bu Yeşne?" diye sordular. Bana onu da bir an alıp götürmeyi düşündüler gibi geldi. Böyle bir şey söylemediler, ama ben öyle hissettim, sonra vazgeçtiler. Aşağıya inip arabaya bindik. Beraberce Behice Hanımın evine gittik. Behice Hanım Düzce'den İstanbul'a gitmişti. Bunu onlara söyledim, ama onlar yine de gittiler ve tabii evde olmadığı anlaşıldı. Oradan Nurettin Pirim diye bir arkadaşımızın evine gittik, o da evde yoktu. Beni

Yıldırım Bölge'ye getirdiler, hangar gibi bir yere soktular ve kapıyı üzerime şırank diye kapadılar.

YILDIRIM BÖLGE

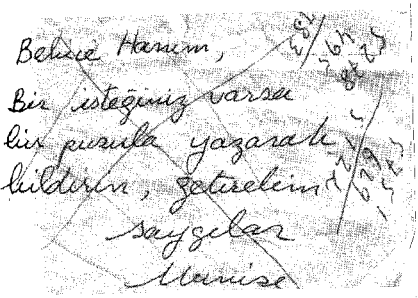
Beni soktukları yer bir koğuş, yahut koğuş haline sokulmuş bir ambardı. Çünkü ben gittiğimde orada başka insanlar da vardı. Örneğin Yalçın Cerit'i gördüm. Zaten sabah oluyordu, biraz yattık. Ertesi gün kalkınca bizi başka bir koğuşa naklettiler. Orada bir sürü tanıdık insan vardı. Şimdi hatırlayabildiklerim: Cahit Talas, Halit Çelenk, Bahri Savcı, Uğur Mumcu, Adil Özkol, Mümtaz Soysal, Fen Fakültesi'nden birkaç arkadaş vs. Fen Fakültesi'nden birkaç profesör ve doçent alınmıştı, onları o fakülteden bir bayan profesör ihbar etmiş.

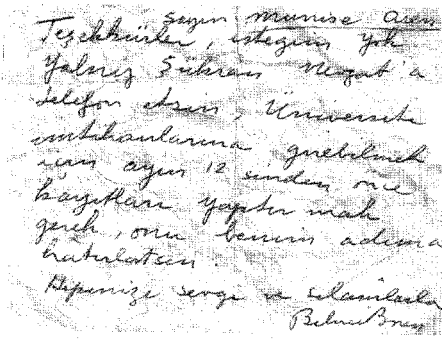
Orada aşağı yukarı bir hafta kadar kaldık. Bir süre sonra Behice Hanımı da almışlar, getirdiler. Ama tabii o kadınlar koğuşundaydı, göremiyorduk. Sabahları Fen Fakültesi dekanı olan arkadaş bize cimnastik yaptırırdı. Uğur Mumcu, Adil Özkol ve Mümtaz Soysal, bazı arkadaşları, özellikle de Cahit Talas'ı işletirlerdi. Kendi aralarında onun kitabından bazı cümleleri yüksek sesle okurlar, "Yahu tabii böyle adamları asmak lazım, baksana neler yazmış" derlerdi. O zaman Cahit Talas yavaşça kalkar, kitabını açıp o cümleyi yazıp yazmadığını kontrol ederdi. Ama tabi o cümle gerçekten kitabından alındığı için de canı sıkılırdı. Fakültede öğrenci eylemleri olurken Cahit Talas dekandı. O zaman "Şikâyet edecek merci bulamıyorum" demiş ve bu da gazetelere yansımıştı. O cümleden bahsedip "Yahu bu resmen devlete hakaret vs." diyorlar ve Cahit'i korkutuyorlardı. Doğrusu böyle endişeli bir insana bu yapılanlar pek hoş

değildi. Cahit'e "Bunlara aldırma, uyduruyorlar" dedim. Zaten onlar da bir süre sonra vazgeçtiler.

Uğur ile Adil çok muzip gençlerdi. Bana daha önceleri yaptıkları bazı olayları da anlatmışlardı. Örneğin yolda giderken bir milletvekili görüyorlar, birisi gidiyor elini öpüyor, ötekisini de "Bizim gençlik kollarımızdan" diye takdim ediyor vs. Bu, onların bir tür eğlencesiymiş. İkisini de sonradan daha yakından tanıdım. İkisi de son derece muzip, fakat son derece de tatlı insanlardır.

Orada tam bir bilinmezlik havası vardı. Bir terör havası yoktu. Munise ziyaretlerde çamaşır vs. getiriyordu. Bana geldiği zaman Behice Hanıma da uğruyordu. Onunla yüz yüze konuşturmadıkları için pusulalaşmışlardı. Onların bir kısmı hâlâ bendedir. Bir tanesinde Behice Hanım "Yüklükteki çarşaflar ıslak gibiydiler, küflenebilirler, onları asarsanız iyi olur" diyor. Yani son derece eve dönük talepler.

Behice Hanım,
Bir isteğiniz varsa
bir pusula yazarak
bildirin, getirelim.
Saygılar
Munise

Teşekkürler, saygın Munise Abla
Yalnız Sükran Nezat'a
telefon etsin, Üniversite
kütüphanelerine gidebilmek
için ayın 12 sinden sonra
başvuran yapılmak
gerek, onu benim adıma
hatırlatsın.
Hepinize sevgi ve selamlarla
Behice Boran

27 Aralık 1973

Kardeşim Sadun Bey,

Sizi ve oradaki tüm arkadaşlarımızı yeni yıl için en iyi, candan dileklerimle selâmlarım. Bu dileklerin somut içeriğine gelince, her birinizin gönlünde ne dileğiniz varsa, o olsun.

Yeni yılın ve onun işleyeceği yıllarımızın dünyaya ve yaratılmışa neler getireceği beni düşündürdüğünüz kadar, özgürlükle olmayışa odaklanmış barınma kavgalarının içinden gelişerek genel geçişsizlik, dışlanmışlık bulup çıkarmaya çalışıyorum. Hep kendi kendimizle diyaloğ halinde. Şöyle böyle kavgalarla atılıp sıyrılabilmeyi öyle özledim ki...

Evlerde zaten Mimiye karşım yalnız görüşmeye... Öyle kuş bir sürpriz oldu ki... Siz böyle bir mutlu oluşumu yaşamışlığımın canın dostusunu bulup mümkün'ün görmemişsiniz. Hem olsanda salonda, hem evde, dilediğin yerinizde. Onun ile Ada pazarı dan Bayır konuşan değil. Sobe değişlandım yüzüne. Bir kart elimize geçtiği zamanlarda da bütün orada, mutlu da olun kendisi. Sevgi ve teşekkürlerimin eksik lütfen.

Çalışma masanızı ve işlerinin başlığını dergi sayfalarındaki resimleri Mimiye karşım söyledim. Gammazlık yapıyorum yani acıkacak. Güldü, "Eh, neyse ki o zamanın zamanı geçti" dedi. Bana Sinay'a pek kızmam, kızgınlık ve F. Abi'ye yüzümüz. Bize artık sevgim göstermişler, ama televizyon geliyor arada bir.

Mektuplarınızı ve kartınızı aldım, teşekkürler. Üç ay boyunca önce Şaban Evliya beş bir mektup yazmıştım. Aldı mı, almadı mı merak ediyorum. Mektuplar genellikle zamanlarımızın geliş gidişiyle, geçen yıllar gibi akıyoruz, ama arada bir akarsuyu dar oluyor.

Burada birkaç ay sonuçta. Ne var ki sık sık elektrik kesiliyor, o zaman kalorifer de soğuyor, sıcak kesiliyor. Yeni de geçen yılın sürekli kirişli sobasıyla ısınmaktan uzak Tatil

Hoşça kalın. Dostlukla,

Behruz Bozkurt

* Ek 1 (s. 338)

Orada gerçekten oldukça eğlenceli, iyi bir hayatımız oldu. Bülent Nuri Esen de geldi. Bülent Nuri Esen, Nihat Erim'in çok yakın arkadaşıydı. Hatta geçen gün biri söyledi, o gece Nihat Erim'deymiş, evine döndükten sonra içeri almışlar. Yani anlaşılan bazı işler biraz karambole gelmiş.

MAMAK

Bir hafta sonra bizi Ali Elverdi'nin başkan olduğu bir mahkeme huzuruna çıkardılar. Askeri mahkemeydi. Beş kişi kadardık. Ben, Behice Hanım, Adil Özkol, Hüseyin Ergün, Yalçın Cerit vardı. TİP'in amaç maddelerinden birkaç şey sordular, sonra adam hepimizi tutukladı.

Behice Hanımı ayrı, bizi ayrı birer arabaya koyarak Mamak'a götürdüler. Bizi, yani biraz yaşlı olanları bir koğuşa koydular. Biz gittiğimiz zaman orada birçok genç arkadaş da vardı. Onlar ayrı bir koğuşta duruyorlardı. Hatta bizimle gelen genç arkadaşlar, örneğin Yalçın Cerit gençlerin arasına konuldu. Bizim koğuşta Adil Özkol, Uluç Gürkan, İlhami Soysal, Mümtaz Soysal, Muammer Aksoy, Hüseyin Ergün, Veli Kasımoğlu, Dursun Akçam, Osman Akyol, Fakir Baykurt, Turgut Kazan vardı. Diğer arkadaşlar bizim koğuşa "Vitrin" derlerdi. Tutuklulardan Osman Akyol emekli maaşını alacaktı. Ama ancak kendisine verebiliriz demişler. Onun için alıp bankaya götürdüler. Kendisini bankaya götürenlerden izin alıp bir lokantaya gitmiş, içki de içmiş, dönüşte yanakları kızarmış, çakırkeyf bir halde gelmişti. Çok kıdemli, değerli, çevresinin saygı duyduğu bir arkadaştı, onu kaybedeli epey oldu.

Biz gençlerin koğuşlarına uzaktan bakardık. İlk başlarda konuşmak mümkündü. Çünkü o sıralarda askerler, hapishane işlevlerini, usullerini henüz bilmiyorlardı. Yavaş yavaş galiba bu konuda uyarıldılar, daha bir hapishane disiplini gelir gibi oldu, ondan sonra fazla konuşamadık.

Biz bir tel örgü içinde serbestçe çıkıp dolaşabiliyorduk. Sabahları İlhami Soysal'ın yönetiminde cimnastik yapardık. Muhtelif hareketler içinde bir de sağa sola hafif hafif sallanma hareketi vardı. İlhami Soysal, ona "Sadun Aren hareketi" derdi. İstediğimiz zaman çıkıp volta atabilirdik, kitap okuyabilirdik. Önceleri bize "TİP'liler tecrittedir, mahkeme bu tecridi kaldırmadan sizi kimseyle görüştüremeyiz" diye bir tavır aldılar. Ama sonraları bunun üzerinde çok durmadılar. Munise geliyordu, görüşebiliyorduk.

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını uzaktan görüyorduk. Onlar ayrı bir koğuştaydılar ve mahkemeye götürülüp getiriliyorlardı. Üzerinde Kızılay amblemi olan küçük minibüsümsü arabalara bindiriyorlardı. Herhalde Kızılay arabaları kamuflaj olarak kullanılıyordu. Götürülüşleri dikkat çekiciydi. Deniz Gezmiş'in bir eline bir asker, diğer eline de bir başka asker kelepçeleniyor ve bu üçlü bir arabaya bindiriliyordu. Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ı birbirlerine kelepçeliyorlar, öteki ellerine de yine birer asker kelepçeleniyordu. Onlar da başka bir arabaya bindiriliyorlardı. Diğer sanıklar ikişer ikişer kelepçeleniyorlar ve hep birlikte otobüse bindiriliyorlardı.

Oradan yine bir deniz subayı olan Sarp Kuray'ı hatırlıyorum. Bu çocuğa son derece ağır işkence yapılmıştı. Yere basamıyordu. Havalandırmaya iki arkadaşının yardımıyla çıkardı.

12 Mart, Mamak Cezaevi

Mamak'tan hatırladığım bir başka olay da Mümtaz Soysal'ın evlenmesidir. Bir gün Mümtaz'la bahçede volta atıyorduk. Konuşurken konuşurken birden, "Ben şimdi evleneceğim" dedi. Daha önce evleneceğinden hiç bahsetmemişti. Ben hemen arkadaşlara haber verdim. Kılığımıza çeki düzen verip hazır bulunalım diye düşündük. Fakat gittiğimizde nikâh bitmişti. Birisinin şahidi Bahri Savcı, diğerinin oradan bir subay olmuş. Böylece evlendiler. Sevgi Soysal önceden onun ziyaretine gelirdi. Fakat bir müddet sonra aralarında akrabalık olmadığı için ziyaret ettirmemeye başlamışlar. Bunun için evlenmeyi öne aldılar sanıyorum.

Sonra bizim de mahkememiz başladı. Partinin kapatıldığını orada öğrendik. Partinin kapatılması bende çok önemli bir şeyimi kaybetmişim etkisi uyandırdı. Parti 4. Kongre'de aldığımız 6 numaralı karar bahane edilerek

bölücülükten kapatıldı. Bize sonradan yanlış yaptınız, Kürt sorununa erken girdiniz dendiyse de, daha önce de söylediğim gibi, bu bir bahaneydi, partiyi 12 Mart darbesi kapattı. Darbe bir sol partiye imkân veremezdi, kapatacaktı. Ama sosyalist olduğu için değil de bölücülük propagandası yaptığı için kapatmayı devlet politikasına daha uygun buldular. Ama biz bölücülükten değil, 141'in 1. maddesinden yargılandık. Sanıyorum kararda Kürt sorununa da ufak bir değinme vardı. Çünkü biz kararımızda Kürtlere Kürt demekten başka bir şey yapmamıştık. Üstelik o zaman Kürde Kürt demek o kadar önemli de değildi. Çünkü herkes Kürde Kürt derdi. PKK olayından sonra durum değişti. Bir basiretsizlik sonucu parti kapattırılmıştır denmemesi için bunu özellikle belirtiyorum.

İşte böylece bizim hakkımızda da takibat başladı. Hepimiz ayrı ayrı ifade verdik. İki ayrı grup vardı. Biri, Parti Merkez Yürütme Kurulu'ydu. Ben bu gruptaydım. Diğeri, Parti Kararlar Komisyonu'ydu. Yani 4. Kongre'de 6. kararı kaleme alan komisyon üyeleri. Yavuz Ünal ve Can Açıkgöz evvela kaçtılar, sonra tutuklandılar. Hiç yakalanamayanlar arasında Kemal Burkay vardır. O hiç tutuklanmadı, kaçtı. Bizi bir ara tahliye ettiler, sonra yeniden tutukladılar. Yalçın Cerit de o arada kaçtı.

MİDE KANAMASI GEÇİRİYORUM

Benim zaten öteden beri ülserim vardı. Çok sıkıntı çektiğim bir rahatsızlıktı, hep elim midemde olurdu. Bir gün koğuşun içinde ayaktaydım. Birdenbire başım döndü, kendimden geçtim, bayılmışım. Çıkardım, müthiş

kan geldi. Bu olay çok geç bir saatte, gece saat 11, 12 sularında oldu. Oradakiler hemen harekete geçmişler. Muammer'in kayınpederi doktordu, ona telefon etmiş. Beni bir jiple Gülhane Hastanesi'ne götürdüler. Orada yatmaya başladım. Ama çok kan kaybetmiştim, neredeyse ayağa kalkamıyor, tuvalete zar zor gidiyordum. Kapının önünde bir nöbetçi bekliyordu. Munise ile Yeşne ziyaretime geliyorlardı. Munise ODTÜ'nün kütüphanesinde çalışıyordu. Onu Yalçın Küçük arabasıyla getiriyordu. Yalçın o zamanlar sanıyorum partili değildi, ama partiye yardımcı olmuştur. Örneğin savunmalarımızın yazılması sırasında kendisine göre savunma metinleri göndermiş ve savunma sırasında o metinlerden yararlanılmıştır. Yani partiye çok sahip çıkmıştır.

O hastanede epey kaldım. Hastanenin başhekimi bir tuğgeneraldi, bu konuda efendilik yaptı. Çünkü anlaşılıyor ki benim durumumda bir hastanın Gülhane'de yatmaması lazım. Bin yataklı Mevki Hastanesi diye bir hastane daha vardı, oraya gitmem gerekiyordu. Beni oraya götürmek istemişler, "İlk tedavileri bitsin, gidecek duruma gelsin, ondan sonra gitsin" demiş. Daha sonra bu başhekim Romanya'dan bir tıp kongresi dönüşünde trafik kazasında hayatını kaybetti.

Bir süre sonra beni Gülhane'den, bin yataklı Mevki Hastanesi'ne naklettiler. Belki on beş-yirmi yatağın bulunduğu büyük bir koğuşa koydular. Ama yataklar boştu. Kapının üzerinde de "İdam mahkûmlarına mahsustur" diye bir yazı vardı. Benden önce burada Cemal Reşit Eyüboğlu kalmış. Kapıda yine bir asker bekliyordu. Asker önce içeride bekliyordu. Tabii içeride olması canımı sıkıyordu. "Dışarıda bekle" dedim. Genç bir çocuktu, önce bana kafa tuttu, "Seni vururum, benim o

yetkim var vs." dedi, fakat sonra ne düşündüyse çıktı, kapıda beklemeye başladı.

Orada da doğrusu doktorlar bana iyi bakıyorlardı. Avukatım Nejla Fersan ve eşim Munise tahliye edilebilmem için bir formül düşünmüşler. Mide kanaması geçirdiği için özel bir diyete ihtiyacı vardır, halbuki bu hastanede özel diyetisyen yok, onun için ya diyetin uygulanabileceği bir hastaneye nakledilsin ya da tahliye edilsin diye müracaatta bulunmuşlar. Doktorlar da buna karşı çıkmamışlar, "Diyetisyen yoktur" vs. diye yazıyı cevaplandırmışlar. Fakat buna ihtiyaç kalmadı, o sırada mahkeme hepimizi tahliye etti. Sanıyorum Ekim başıydı. Ben de hastaneden tahliye oldum ve eve geldim.

YENİDEN TUTUKLANIYORUZ

Artık bir daha bir şey olmaz diye düşünüyordum. Ama yine de her ihtimale karşı bu arada mide ameliyatı olayım dedim. Ameliyatımı o zamanlar meşhur bir doktor olan Muammer'in kayınpederi yaptı. Bu, o zamana kadar çok nadir yapılan bir ameliyattı. Buna, "selektif vagotomi" denilirmiş. Mide özsuyunu çıkaran bazı sinirler iptal ediliyor. Halbuki daha önce midenin salgı yapan kısmı alınırdı. Daha sonra bütün mide ameliyatları bu yöntemle yapılmaya başlandı. Çok başarılı bir ameliyat geçirdim, üç-beş gün sonra da taburcu oldum. Munise bana, "İyileş sana bir ziyafet çekeceğim" demişti, onu yerine getirdi. İzmir Caddesi civarında kiremitte yahut fırında balık yapan bir lokanta vardı, oraya gittik. Yine bana teselli olsun diye bir de kahverengi kumaş aldı, onunla elbise diktirdim ve uzun süre giydim.

Bu sırada mahkemelerimiz tutuksuz devam ediyordu. İlk tutuklamada kaçmış olan iki arkadaşımız Can Açıkgöz ve Yavuz Ünal da artık nasıl olsa tutuksuz yargılama yapılıyor diye mahkemeye katılıyorlardı. Ama mahkeme onları tutukladı. Onlar içerideyken siz dışarıdaydınız; şimdi onlar dışarıda, siz içeri girin gibi garip bir adalet duygusuyla tutuklandılar. Yani yasal bir şey değildi. Mahkeme Dışkapı civarında bir yerde oluyordu. Bir gün avukatlarımızdan biri "Efendim mademki hepimiz serbestiz, bu arkadaşlarımızın tutuklu olmasının hiçbir tutarlı tarafı yoktur" dedi. Bunun üzerine hâkim, "Evet, bu, bir haksızlıktır, onun için hepinizi tutukluyorum" dedi ve hepimizi tutukladı. Tabii bu söz yüzünden değil, zaten karar verilmiş, bir bahane bulması gerekti, bu denk geldi. Tekrar tutuklanmamızın asıl nedeni, Erim hükümetinin gidip yerine Melen hükümetinin gelmesiydi. Hava değişmiş, daha da sertleşmişti.

Biz mahkemede kaldık. Oradan çıkamadık. Bizi tekrar alıp Mamak'a götürdüler. Ben hastalık dolayısıyla Mamak'tan çıkarken orası oldukça demokrat, rahat bir yerdi. Fakat bizim dışarıda kaldığımız beş-altı aylık süre içinde hapishanenin düzeni değişmiş, baskı artmıştı. Biz içeriye girerken yere çömelmiş, gelenlere bakan Erdal Öz ve Emil Galip Sandalcı'yı gördüm. Merhaba demek istedim, kaşla gözle ikaz ederek bizi susturdular. Öyle bir dehşet havası vardı.

Bizi bir koğuşa koydular. O koğuşta TİP'lilerden başka Şafakçılar, yani Perinçek grubu vardı. Onlara o zaman Şafakçı denilirdi, ama Perinçek yoktu. Ömer Madra vardı, Erkan Yücel vardı, Uğur Cilasun, Aslan Sonat vardı. Şafakçılardan başka "mektup örgütü" diye bir öğretmen örgütü sanıkları vardı. O örgütün başı sa-

yılan arkadaş Süleyman adında genç bir öğretmendi. Öğretmen olarak Kırıkkale'ye gitmiş ve arkadaşlarına duygularını, memleket hakkındaki düşüncelerini anlatan mektuplar yazmış. Onlar da ona cevap vermişler. Sonra polis bu mektuplardan giderek hepsini yakalamış ve siz bir örgütsünüz demiş. O çocuklar vardı. Halk Kurtuluş Örgütü'nden bazı arkadaşlar vardı. Timur Ertekin bu gruptandı. Bunlar bir benzinciyi soyarken adam ölmüş. Bu arkadaş geçenlerde bu olayları anlatan bir kitap da yazdı, olay kazayla olmuş.

Orada bulunduğum sırada Erkan Yücel bir oyun yazmış, Şafakçılar onu ortaoyunu gibi oynadılar. O oyunun içinde TİP'lileri revizyonist olarak gösteriyorlardı. Bizden Nejat Yazıcıoğlu diye iriyarı, genç bir doktor arkadaşımız bağırarak müdahale etti. Az kalsın kavga çıkacaktı, önledik.

Kısa bir süre sonra Mülkiye'den birkaç Dev-Gençli arkadaş daha geldi. Örneğin Ali Alfatlı ve onun birkaç arkadaşı vardı. Onlarla beraber Muammer Soysal diye genç bir elektrik mühendisi vardı. Yine bir inşaat mühendisi olan Halit Çelenk'in damadı Kaya Güvenç vardı. O zaman nişanlısı olan Serpil Çelenk'le mektuplaşırlardı, daha sonra evlendiler.

Hapishane disiplinine aykırı hareket edenler daha çok Şafakçılardı. İnadına kurallara uymuyorlar, direnç gösteriyorlardı. Gösterdikleri direnç bakımından kutlamak lazım, ama içeride direnmek mi daha doğrudur, yoksa oradan eziyet görmeden, sağlıklı olarak çıkmak mı daha doğrudur, tabii bu tartışılabilir. Bir gün hapishane müdürü konumunda olan Saldıraner beni ve Aslan Sonat'ı odasına çağırdı. Bize, ama daha çok Aslan Sonat'a arkadaşlarının yapacakları disiplinsiz hareketleri

önceden duyurursa daha rahat ettirebileceğini söyledi. Direnişi yapan Aslan Sonat'ın arkadaşlarıydı. Beni de belki yaşımdan ötürü, belki de onu kamufle etmek için çağırmıştı. Büyük bir memnuniyetle söyleyeyim ki Aslan bu işbirliği teklifini kabul etmedi.

Bir kış günü banyo yapacağız. Hamam koğuşun dışında, on-on beş metre uzakta küçük bir binaydı. Hava da iyice soğuk. Aramızda Uğur Cilasun diye bir doktor arkadaşımız da var. Aynı davada değil, ama aynı koğuştayız. Zaman zaman konuşuyoruz. O zaman bir tıp ansiklopedisi tercüme ediyordu. Gayet aklı başında, efendi bir arkadaştı. Cilasun doktor olduğu için, ona "Banyoya gidip gelirken üşütür müyüm?" diye sordum. Hasta olmak istemiyorum, çünkü içeride hasta olmak iyi bir şey değil. Hoş bir arkadaştı, yarı şaka, yarı alayla, bana "Hocam size okulda hastalıkların mikroptan olduğunu söylemediler mi?" dedi. Tabii ben kem küm ettim. Biliyorsunuz hastalık mikroptan olur, soğuğun hiçbir alakası yoktur, olsa olsa üşürsünüz, üşümemek için de çabuk gidin, çabuk gelin dedi. Ben de öyle gittim, geldim. Ama insanın bazı inançları kişiliğinin bir parçası haline geldiğinden, benim bayağı canım sıkıldı. Hamamdan sonra yine konuştum, benim buna pek aklım yatmıyor dedim, ama söylediklerimin hepsine bir cevabı var. "Siz hiç denize girmiyor musunuz? Orada 25 derece suda duruyorsunuz, hasta oluyor musunuz?" diyor. "Cereyan" diyorum. "Siz hiç rüzgârda yürümez misiniz, vücut, bu dışarının rüzgârıdır, bu cereyandır diye bir ayrım yapabilir mi?" diyor. Söylediği şeyler de akla uygun. Doğrusu fena halde bozum oldum. Çünkü babam da öyle biliyor, anam da öyle biliyor, ben de çocuklarıma öyle söylemişim, bu benim inancımın bir parçası olmuş. Ama doğru söyledi-

ğine de kani oldum ve bunu hazmettim. O zamandan beri cereyana falan hiç aldırmam, bir şey de olmaz.

Mamak'taki şartlar ilk başlardaki kadar iyi değildi. Örneğin koğuşun dışına ancak belli saatlerde çıkabilirdik, ama koğuş büyük bir koğuş olduğu için içinde volta atabilirdik. Hapishanede faşist bir doktor vardı. Naziler gibi, onlara özenerek çizme falan giyerdi. Toplu muayene diye yatarken bizleri kaldırır, külotlarımızı falan indirtirdi. Bu vesileyle şunu söyleyeyim, hapishanelerde yaşımdan, profesör oluşumdan, eskiden milletvekili oluşumdan ötürü herkesten biraz daha farklı, daha iyi muamele görüyordum. Fakat bu yüzden kötü muamele gördüğüm bir olay da olmuştur, onu daha sonra anlatacağım. Ama genel olarak bana saygılı davranırlardı. Bir gün boğazım ağrıdığı için doktora çıkmıştım, başkalarına pek vermediği halde bana antibiyotik verdi. Bu arada Nurhak dağlarında bir olay olmuştu; o olaydaki bir arkadaşı yaralı olarak getirdiler. Doktordan çıkınca onunla karşılaştım. Yarasına bakmıyor, ilaç vermiyorlardı, bana verilen antibiyotikleri ona verdim. Daha sonra bu çocukla birkaç defa daha karşılaştık. Ayrı çizgilerdeydik, ama yollarımız kesişmişti. Birbirimize saygı duyardık. İsmi galiba Mustafa idi, ODTÜ'lüydü.

DÜRÜST BİR ADAM GETİRECEKSİN BU MEMLEKETİ İDARE EDECEK

Şimdi Erim hükümetinin istifası ve yerine Melen hükümetinin gelmesi üzerinde biraz durmak istiyorum. Erim hükümeti kaliteli bir hükümetti. Örneğin Attila Karaosmanoğlu yurtdışından getirildi, öbürleri üniversitelerden geldiler, değerli insanlardı. Demek ki o zaman

Genelkurmay Başkanlığı'nın, aklı başında, değerli insanları getirirsek memleketi daha iyi idare ederler gibi bir düşüncesi vardı. Yani bir ülke idaresinin siyasi bir mesele olduğunu, siyasi meselenin de bir paylaşım meselesi olduğunu düşünmüyorlardı. Bir memleketin nasıl idare edileceğini, en iyi akıllı adamlar, iyi tahsil görmüş adamlar bilirler, onları başa getirirsek bu işi yürütürler diye düşünüyorlardı. Tıpkı Platon gibi, filozoflar devletin başına gelirse, o ülke en iyi şekilde idare edilir gibi bir düşünceye sahiptiler. Toplumun çeşitli sınıflardan, gruplardan teşekkül ettiğini, bunlar arasında çeşitli çıkar ilişkileri olduğunu bilmiyorlardı; daha doğrusu bilincinde değillerdi. Onun için gerçekten çok yetenekli kişilerden oluşan bir hükümet kurmuş olmalarına rağmen, o hükümet işi yürütemedi. Aralarında ihtilaf çıktı ve hükümet gidip yerine Melen hükümeti geldi. Melen hükümeti sert, sermayeden yana, yöneticilerden yana bir yönetim oluşturdu. Sonuna kadar da o şekilde gitti.

Herkes şu söylemi duymuştur: Dürüst bir adam getireceksin, bu memleketi o idare edecek. Ama dürüst adam ne demek? Bunlar gayet kaypak kavramlardır. Çeşitli sınıflar, zümreler, tabakalar arasında farklar oldukça objektif bir idare söz konusu olamaz. Ancak bu farkları azaltıcı bir idare olabilir. Bu farklar çok azalmışsa gerçekten demokratik, adaletli bir yönetim kurulabilir. Yani demokrasi ve adalet için belli bir ortam lazımdır. Her ortamda demokrasi yapılamaz. Benim hayat tecrübemde gözlemlediğim şey bu oldu.

Demokrasi, yani insanların barışçı yollarla haklarını savunabilmeleri, haksızlığa uğradıkları takdirde bu haksızlığı telafi etmenin yollarını yine barışçı bir biçimde arayabilmeleri, ancak kazanacak ya da kaybedecek şey-

lerin çok az olduğu toplumlarda olabilir. Eğer sizin hak aramanız ciddi bir çatışmayı gerektiriyorsa, size haksızlık yapanları kahrettirmeyi gerektiriyorsa, o demokrasiyle olmaz. Orada ahlak falan sökmez, orada çıkarlar savaşır, artık orman kanunu geçerli olur. Demokrasi kuralları, sınıflar, tabakalar arasında büyük farklar yoksa geçerlidir. Birinin talebi ötekinin büyük kayıplara uğramasına neden oluyorsa, o yürümez. Onu baskı altına almak ister, darbe yaptırır, öyle yasalar çıkarır ki başını kaldıramaz. Bu bakımdan demek ki demokrasi ile ülkelerin yapısı arasında ilişki vardır. Demokrat olmanın yolu, bu ilişkiyi göze alıp ülkemizdeki gelir farklılıklarını, imtiyazları çok aza indirmekten geçer. Tamamen kaldırmak pek mümkün değildir, ama çok aza indirmek gerekir. Çok aza indirmezseniz, o zaman bir insanın hakkını araması için ihtilal gerekir, yahut da dağa çıkıp eşkıyalık yapar ki zaten bütün tarihte de böyle olmuştur. Demek ki siyasetle dürüst yönetim meselelerini birbirinden ayırmak gerekir.

Bir ülkenin, özellikle bizim gibi geri kalmış bir ülkenin durumunu düzeltmesi, ilerlemesi, demokratikleşmesi için tabii eğitim verilmeli, fakat asıl insanlar arasındaki farklılıklar azaltılmalıdır. Tabii bu yavaş yavaş yapılacaktır. Kişiler arasındaki farklılık işte burada ortaya çıkıyor. Bir kısım insan, haksızlıkları, eşitsizlikleri, gereksiz imtiyazları hemen ortadan kaldırmak için darbe yapmayı düşünüyor. Fakat sosyalist dünya sistemi tecrübesinde bunun sonuç vermediğini gördük. Sovyetler'de bir darbe benzeriyle iktidara gelindiği halde, adaletli bir düzen sağlanamadı. Çünkü ülkenin düzelmesi insanların düzelmesiyle kabil. İnsanları tek tek yüceltmedikçe toplumun yönetimi de yücelmiyor. Tabii

burada şunu da söyleyeyim, silahlı devrimler de çok boş şeyler değildir. Örneğin Fransız Devrimi koca bir devir açmıştır. Fakat ben bugünkü koşullarda neler yapılabilir diye düşünüyorum ve ancak yavaş yavaş bir gelişme sağlanabilir diyorum. Bu gelişmenin yönü insanlar arasında eşitliğe doğru olmalıdır. Bunun yolu olarak da yönetime katılmayı düşünüyorum. Ama egemen sınıflarla yönetime katılmak için işbirliği yaparken onlara teslim olmamak, kendi maksadını daima muhafaza etmek gerekir. Bu, yavaş ve tabii zor bir iştir. Çünkü ortada çok açık bir misyon yok. Gizli bir örgütün adamının duyduğu hisler onda olmaz. Bir gün gelecek biz bu işi yapacağız, devireceğiz, yıkacağız coşkusu olmaz. Yavaş yavaş ilerleme düşüncesi insana heyecan vermez. Ama insanın bir tarihi var. İnsan gelişebilen bir mahluk. Aslanların bir tarihi yok. On bin sene önce nasıl yaşıyorlarsa, bugün de öyle yaşıyorlar. Belki onlarda da bir ilerleme var, ama çok yavaş. Ama insanların bir tarihi var ve hep gelişme istikametinde olmuş. Şimdi postmodernistler insanlığın gelişmesi hep pozitif mi olmuştur tartışması yapıyorlar. Bana kalırsa hep pozitif olmuştur. Arada bazı savaşlar, geri dönüşler olmuştur, ama trendi hep ileriye doğru olmuştur. Bu teknoloji ile ilgili bir şeydir ve teknoloji de mütemadiyen gelişmektedir.

İnsanlığın tarihi dikkate alınırsa ben çok uzun olmayan, ama çok kısa da olmayan ömrümde memleketimizde çok büyük değişiklikler gördüm. Bu değişiklikler hep olumlu değişiklikler olmuştur. Ara yerde savaşın kötülükleri gelmiştir, bilhassa son iki askeri darbede faşist dönemler olmuştur, ama zoraki kötülüklere rağmen Türkiye bundan otuz-kırk sene evvele nazaran çok daha iyi bir konumdadır. Bir kere maddi şeyleri söylemeye

bile lüzum yok, bunlar çok açık. Eskiden şeker lüks bir maddeydi, bugün herkes şeker yiyebiliyor. Benim annem tifodan öldü. Antibiyotikler olsaydı hastalığı üç günde geçecekti. En fakir insanın yaşamında bile bundan otuz-kırk sene önce hayal edilemeyecek olanaklar var. Fatih Sultan Mehmet herhalde çağının en imkânlı adamıydı. Benimle mukayese ederseniz, ben ondan olanaklıyım. Sevdiği birisine mektup yazsa tatar ağasıyla gönderiyordu, ben faksla gönderiyorum. O hasta olursa ölüyor, ben kurtuluyorum. Bir yere seyahat edecek olsa ya atla, ya at arabasıyla gidecek, gayet zahmetli bir şey. Böyle bir mukayese yaptığınız zaman çok büyük bir gelişme olduğu ortaya çıkıyor. Bu mukayeseyi Fatih'le değil de 1930'lardaki bir adamla yapsak, yine buna benzer farklar olacak. Bugün herkesin sahip olabileceği bir sürü şey o zaman yoktu. Tabii buna bağlı olarak insan ilişkileri de farklıydı. Şimdi çatışmalı bir düzen var. Eskiden polisler gösteri yapıyorsunuz diye memurları dövmezlerdi, ama memurlar da gösteri yapamazlardı.

Değinmek istediğim diğer bir konu altyapı ve üstyapı meselesi. Marksizmin bize öğrettiğine göre, teknolojik gelişmeler üretim ilişkilerini değiştirir ve yeni bir ekonomik altyapı oluşur. Bu altyapı üzerinde, hukuk, din ve ahlak gibi üstyapı kurumları gelişir. Demokrasi de böyle ilerler. Çoğu ortodoks Marksistler altyapı değişmeden üstyapı değişmez demişlerdir. Fakat belki üstyapının da bir etkisi olabilir. Altyapının gelişmesi için bazı ahlaki kavramların ortaya çıkması gerekebilir. Dünyanın herhangi bir yerinde hukuk, ahlak, demokrasi gibi üstyapı kurumlarının gelişmesi için altyapının gelişmesi şarttır. Fakat bu üstyapı kurumları bir kere ortaya çıktıktan sonra bunların altyapısı değişmemiş memleketlerde de uygulanması düşünülebilir. Bu, tıpkı

şuna benziyor: TV'nin icat edilmesi için evvela elektriğin keşfedilmesi, radyonun bulunması vs. lazım. Ama dünyanın bir yerinde, bir köşesinde bu bulunduktan sonra, bu teknolojik kademelerden geçmeyen geri bir memlekette TV üretilebilir. O ne elektriği bulmuş ne radyoyu icat etmiştir, fakat TV üretebilir. Bir adam gelir öğretir. Bu, nasıl maddi alanda olabiliyorsa, fikir alanında da olabilir. Demokrasi bir yerde oluşur, sonra bunu, onun için gerekli altyapı olmadığı halde başka bir yerde uygulayabilirsiniz. Onun için ileri dünyanın değerlerini kabul etmenin maddi temeli değiştirmeye de bir etkisi olabilir. Yani en geri ülkede bile eşitlik, hukuk gibi değerler savunuluyorsa bunun hiç olmazsa mevcut eşitsizlikleri azaltmak istikametinde bir etkisi olabilir. Yani üstyapı edebiyattan ibarettir, hiçbir faydası olmaz demek lazım.

Ama bu, tabii tek başına yeterli değildir. Kendi toprağından alınan bir bitkinin başka bir toprağa ekilmesine benzer. Toprağın belli bir kalitede olması altyapı ise, bu olmadığı zaman yine yaşar, ama pek iyi yaşamayabilir, hatta hiç yaşamayabilir. Altyapıyı değiştirmenin yolu ise kalkınmadır. Bir ülke mutlaka kalkınmalı, teknolojisini, eğitimini geliştirmelidir. Sermaye birikimi sağlamalıdır, mümkünse borç almalıdır. Yabancılardan borç almak, iyi kullanmak koşuluyla, gayet iyi bir şeydir. Memleketi borca sokuyorsunuz falan gibi düşünmemek gerekir. O çok aşırı bir ulusal devletçiliktir. Bunlar küreselleşmeden önce bile pabucu dama atılmış görüşlerdir. Sadece kendi yağınla kavrulamıyorsun, biraz yabancı ülkelerle işbirliği yapmak lazım. Bu işbirliği, maddi sermaye almak suretiyle de olur, teknoloji almak suretiyle de olur, ticaret yapmak suretiyle de olur. Dünyaya açılmak gelişmek için iyi bir ortamdır. Tabii kayıtsız

şartsız bir teslimiyetten bahsetmiyorum, zararlı olduğu noktada elbette karşı konulmalıdır. Bakıyorsun devamlı zarar ediyorsun, hiçbir sanayi kuramıyorsun, rekabet etme olanağı yok, çok gerisin. "Ben bu konuda küreselleşmenin dışında kalacağım" diyebilirsin, dünya da buna hayır demez. Bütün uluslararası anlaşmalarda, o anlaşmanın sonunda, o ülkenin zararına bir durum olursa, o anlaşmadan çıkmak veya o anlaşmanın o maddelerini uygulamamak koşulları vardır. Bu, çok tabii bir şeydir.

MAHKÛM OLUYORUZ

Sanıyorum 1972'nin sonlarıydı, mahkeme nihayet kararını verdi. Hepimiz mahkûm olduk. Bir kısmımız 141. maddenin en son haddinden 15 seneye, bir kısmımız da 59. madde uygulanarak 12,5 seneye mahkûm olduk. Kararlar Komisyonu üyeleri de altışar seneye mahkûm oldular. Bana ve Şaban Erik'e iyi halimizden dolayı 12,5 yıl verdiler, geri kalanlar 15 yıl yediler.

Mahkemede Behice Hanım ve bir kısım arkadaş ortak savunma yaptılar. Ben kendi savunmamı yaptım. Tabii Behice Hanımların yaptıkları savunmaya karşı bir savunma değildi, ama kendi üslubumla bir savunma yapmak istedim. Dört-beş kişi dışında öbür arkadaşlar da benim gibi yaptılar. Savunmaların mahiyetleri arasında pek bir fark yoktu. Kısa bir savunma yaptım. Sosyalizmi savundum, Kürt meselesinde de durum böyledir, Kürtler de vardır dedim. Behice Hanımın savunması biraz daha uzundur ve sanıyorum basıldı da. Tabii karar peşin verildiği için savunmamızın bir etkisi olmadı ve söylediğim gibi mahkûmiyetler verildi. Kararları temyiz ettik. Temyiz süresince Mamak'ta bekledik. Karar temyizde de onandı.

SIKIYÖNETİM KOMUTANLIĞI 3 NUMARALI ASKERİ MAHKEMESİNE
ANKARA

Ögü - Savunmasıdır?

I. Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm

Türkiye İşçi Partisinin bilimsel sosyalizmi benimsemiş olması gerçeği, gerek iddianamede gerekse esas hakkındaki mütalaada bize yöneltilmiş olan suçlamaların temelini ve ağırlık noktasını teşkil etmektedir. Bundan ötürü ben de sözlerime evvela bu konuya açıklık getirerek başlayacağım.

Hemen şu gerçeği belirtmek isterim ki, zamanımızda, ciddiyeti olan bir politik hareket ya da düşünce akımı olarak bilimsel sosyalizmden başka bir sosyalizm yoktur. Böyle bir şey söz konusu edilemez. Çünkü, bilindiği gibi, sosyalizm, tarih içinde, biri ütopik (hayalci) sosyalizm, diğeri de buna karşıt olarak bilimsel sosyalizm olmak üzerere iki ayrı akım olarak belirmiştir. Sayın savcı da bu hususu mütalaasında kabul etmiş bulunmaktadır. Ancak ne var ki, bilimsel sosyalizmin doğuşundan itibaren ütopik sosyalizm sosyalist düşünce ve hareket içindeki pratik önemini kaybetmiş ve artık zamanımızda tarihe mal olmuş bulunmaktadır. Gerçekten, bugün, ütopik sosyalizmi kendisine yol gösterici olarak almış, böyle bir şeyi kabullenmiş hiçbir sosyalist hareket ya da parti yoktur. Diğer bir deyimle, çağımızdaki sosyalist hareketlerin hepsi bilimsel sosyalist teoriden kaynaklanırlar, ona dayanırlar. Bu husus izledikleri eylem programı ne olursa olsun, yani ister ihtilalci metotları, isterse demokratik metotları kabul etmiş olsunlar, bütün sosyalist partiler için doğrudur.

Demek oluyor ki, tarihî araştırmalar değil de, fiili sosyalist hareketler söz konusu oldukta, sosyalizm ile bilimsel sosyalizm arasında bir ayrım yapmak yalnız gereksiz değil, fakat aynı zamanda yanlıştır. Hal böyle olunca, sayın savcılığın bilimsel sosyalizm adı altında belli bir sosyalizm türünü ya da sosyalist mücadele biçimini değil, fakat sosyalizmin kendisini,

./..

daha açık bir ifadeyle, eylem biçimi ne olursa olsun, bütün sosyalist hareketleri suçlamakta ve yasaklamak istemektedir. Bizlere yöneltilmiş olan suçlamalar değerlendirilirken bu husus daima göz önünde tutulmalıdır.

Bu noktayı böylece tesbit ettikten sonra, şimdi suçlamalara geçiyorum. Birinci ve temel suçlama Partimizin T.C. Kanununun 141/1'inci maddesine giren bir örgüt olduğu iddiasıdır. Diğer suçlama da Kürt sorunu ile ilgilidir.

II. 141/1 Suçlaması

Sayın iddia makamı Partimizin 141/1'e giren bir örgüt olduğu yolundaki suçlamasını, on yıllık çalışmalarından açık ve somut örnekler vererek delillendirmek ve desteklemek yerine, böyle örnekler bulamamış olduğundan, pek de geçerli olmayan bir metotla, akıl yürütme metoduyla, ispat yolunu seçmiştir. Bu yolda ileri sürülmüş olan delilleri üç başlık altında toplayabiliriz.

1. Türkiye İşçi Partisi bilimsel sosyalizmi ve sınıf partisi olduğunu kabul etmiştir. Oysa bunlar mücadele de ihtilalci usulleri kullanmaktan ve iktidarda da sınıf tahakkümü kurmaktan ayrılamazlar.

2. Türkiye İşçi Partisi programı, tüzüğü, parti anlayışı, kullandığı terminoloji ve diğer çalışma usulleri itibariyle başka memleketlerdeki ihtilalci partilere benzemektedir.

3. Anayasa Mahkemesi Türkiye İşçi Partisini kapatmıştır. O halde parti illegal faaliyet göstermiş bir partidir.

Bu ithamlara cevap vermeden evvel bir hissimi ifade etmek isterim. Türkiye İşçi Partisi gibi, on yıl faaliyet göstermiş, seçimlere ve o yoldan parlamentoya girmiş, radyolarda, televizyonda konuşmuş, yüzlerce toplantı düzenlemiş ve belki binin üzerinde bildiri yayınlamış bir partinin, böyle bin dereden su getirme kabilinden iddia ve delillerle suçlanması iddia makamının hukuk devleti ve demokrasi anlayışı adına hüzün vericidir.

Şimdi bu iddiaları sıra ile cevaplandırmağa çalışacağım.

./..

1. Bilimsel sosyalizm ilkelerini benimsemiş sosyalist partilerin, yani bütün sosyalist partilerin, teorileri gereği, iktidara gelmek için ihtilalci metotlar uygulayacakları ve iktidarda da sınıf tahakkümü kuracakları iddiası tümden geçersizdir.

Bilimsel sosyalizm sosyalist hareketin biçimi, yani bu hareketin ihtilalci usullerle mi yoksa demokratik usullerle mi yürütülmesi gerektiği hakkında her zaman ve her memleket için geçerli bir öneri, hazır bir reçete sunmaz. Bilimsel sosyalizmin bu konuda söylediği tek şey, sosyalist hareketin biçiminin, yani eylem programının her memleketin kendi somut şartları tarafından belirleneceği hususudur. Bu, bilimsel sosyalizmin en temel ilkesidir.

Şüphesiz ki, bir memleketin somut şartlarının değerlendirilmesinde farklı kimseler farklı yorumlar yapabilirler. Bundan ötürüdür ki, yalnız somut şartların birbirinden farklı olduğu hallerde, yani ayrı ayrı memleketlerde değil; fakat somut şartların aynı olduğu hallerde, yani aynı bir memlekette de sosyalist hareket için farklı eylem programları önerilebilmektedir. İtalya, Fransa, İngiltere ve ila.. gibi memleketlerde gördüğümüz bu sosyalist eylem programı çeşitliliğini memleketimizde de müşahede etmekteyiz. Gerçekten, bilindiği gibi, memleketimizde bilimsel sosyalizmi esas almış çeşitli gruplar vardır. Ve gene bilindiği gibi bunların herbirinin eylem programı diğerlerininkinden farklıdır. Türkiye İşçi Partisinin benimsediği eylem programı Anayasa sınırları içinde demokratik mücadele yoludur.

Partimiz bu sonuca memleketimizin somut şartlarını bilimsel sosyalizmin ışığında değerlendirerek varmıştır. Bu değerlendirmeye göre, Türkiye demokratik devrim aşamasını büyük ölçüde tamamlamış ve kapitalist gelişme yolunda hayli mesafe almış bir memlekettir. Bu demektir ki, memleketimizdeki siyasi yapı da, bu süreçiçinde, çok partili parlamenter demokratik mekanizmanın işlemesine da elverişli bir duruma gelmiştir. Bundan ötürü, Türkiyede sosyalizm için yapılacak mücadeleyi demokratik usuller içinde yürütmek mümkündür. Memleketimiz bu düzeye erişmiştir. Türkiyenin demokratik devrim aşamasını geride bırakıp sosyalist devrim aşamasına

./..

gelmiş bulunduğu şeklindeki Parti görüşünü bu şekilde de anlamak ve değerlendirmek lazımdır. Sayın iddia makamı bu konuda tam bir yanılgı içindedir.

Kaldı ki, Partimiz cebir ve şiddet yolunu benimsemiş veya sınıf tahakkümü amaçlamış olsaydı, sayın iddia makamı Partimizin on yıllık faaliyet döneminde bunların somut ve apaçık delillerini -hiç değilse tek bir tanesini- bulur ve ortaya koyardı. Gerçekten, on yıllık bir faaliyet devresi bir partinin gerçek hüviyetinin belirmesi bakımından yeterli bir süredir. Bu süre içinde Partimiz, gerek kendi içinde gerekse dışa karşı vermiş olduğu mücadeleler dolayısıyla, çeşitli meseleler hakkındaki görüşlerini ve böylece gerçek hüviyetini bütün açıklığıyla ortaya koymak fırsatını bulmuş, bunun yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Sonuç ortadadır. Özellikle şiddet hareketlerinin alıp yürüdüğü 1970 sonrası dönemde Partimizin titizlikle bunların dışında kaldığı ve hatta bunlara karşı çıktığı sayın savcılığın aksi yönde bir iddia öne sürmemiş olmasıyla da sabittir. Demek oluyor ki, iddia makamı suçlamalarını, eğer bunlar varit olmuş olsalardı, somut ve açık delillerle desteklemek imkânını kolayca bulur ve böyle dolaylı suçlama yollarına sapmazdı.

Şimdi Partimizin sınıf tahakkümü amaçladığı iddiası üzerinde biraz daha durmak istiyorum. İddia makamı bu suçlamanın delili olarak Partimizin sınıf partisi olmasını göstermektedir. Zaten bilindiği gibi, sınıf partisi olmak bilimsel sosyalizmin en önemli bir unsurudur. Ancak bu gerekçeye dayalı olarak bir sınıf tahakkümü kurma iddiası zoraki bir yakıştırmadan öteye geçememektedir. Çünkü, sınıf partisi olmakla iktidara gelindikte sınıf tahakkümü kurmak arasında otomatik bir bağlantı yoktur.

Bir kere, diğer partiler de, burjuva partileri de sınıf partileridir. Onlar için sözkonusu edilmeyen bir suçlamanın Türkiye İşçi Partisi için de sözkonusu edilmemesi lazımdır. Zaten gerçek odur ki, sınıf partisi olmak yalnız o sınıfın partisi olmak ve başka sınıf ve tabakaların desteğini reddetmek demek değildir. Parti tüzüğümüzün Partinin karakterini gösteren ikinci maddesinde bu husus açıkça belirtilmiştir. Bu maddenin birinci fıkrası aynen şöyledir.

"Madde 2- Partinin karakteri: Türkiye İşçi Partisi Türkiye İşçi sınıfının ve

./..

sınıfının ve onun tarihî ve bilime dayanan demokratik öncülüğü etrafında toplanmış, onunla kader birliğinin bilinç ve mutluluğuna varmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (ırgatların, topraksız ve az topraklı köylülerin, zanaatkârların, küçük esnafın, aylıklı ve ücretlilerin, dar gelirli meslek sahipleriyle ilerici gençliğin ve aydınların) kanun yolundan iktidara yürüyen, demokratik, bağımsız, sosyalist örgütüdür. "

Görülüyor ki, Partimiz iktidara yalnız işçi sınıfının değil fakat nüfusumuzun büyük çoğunluğunu teşkil eden diğer emekçi sınıf ve tabakaların ve aydınların da desteğiyle geçmeyi öngörmektedir. Bu şartlarda yani bu kadar geniş bir halk desteğiyle ve demokratik yollarla iktidara gelindiği takdirde bir sınıf diktatörlüğü kurulamayacağı, zaten kurulması için bir gereksinme duyulmayacağı da açıktır. Ayrıca tüzüğümüzün üçüncü maddesinin son fıkrası da aynen şöyledir:

" Halkın oyu ile kanun yolundan iktidara gelen TİP, halkın oyunu kaybedince, yine kanun yolundan iktidardan çekilir. "

Gene, programımızın 54. sayfasının sondan ikinci cümlesinde işçi sınıfına bir imtiyaz tanınmadığı açıkça belirtilmiştir. Cümle aynen şöyledir:

" Ancak bu, işçi sınıfının öteki halk sınıf ve tabakaları karşısında herhangi bir üstünlüğü olduğu ve imtiyazlı duruma sahip bulunduğu veya böyle bir duruma getirileceği anlamına asla gelmez. "

Sayın iddia makamı bütün bunları görmezlikten gelmiş, ya da bunların aldatmaca olduklarını söylemiştir. Oysa açıktır ki, bir parti böyle esasa taalluk eden konularda aldatmaca yapmaz ve yapamaz. Bir parti açıkça ne söylüyorsa, programında ve tüzüğünde ne yazılıysa yani, halkın karşısına hangi hüviyetle çıkıyorsa odur. Aksini düşünmek mantığa da, vakıaya da aykırıdır.

./..

Memleketimizdeki hukuk mevzuatı ve tabikatı da sınıf partilerinin otomatik olarak sınıf tahakkümü amaçlayacakları şeklindeki iddiayı doğrulamamakta, reddetmektedir. Gerçekten, memleketimizde sınıf esasına dayalı örgüt kurma yasağı 1947 yılından beri kaldırılmıştır. Anayasamızda da böyle bir yasak yoktur. Hatta son Anayasa tadili sırasında 11. madde yeniden yazılırken böyle bir yasak konulmak istenmiş fakat konulamamıştır. Ayrıca Anayasa Mahkemesinin 141 ve 142. maddelerle ilgili kararında sınıf esasına dayalı parti kurulabileceği belirtilmiştir. Yargıtay kararlarında da aynı husus yeralmıştır.

Bütün bunlar gösteriyor ki, memleketimizdeki hukuk mevzuatı ve tatbikatı, sınıf partisi olmayı sınıf tahakkümü kurmayı amaçlamanın karinesi olarak kabul etmemektedir. Çünkü eğer etseydi, açıktır ki, evvela sınıf partisi kurulmasını yasaklardı.

Demek oluyor ki, bilimsel sosyalizmi ve sınıf esasını kabul ettiğimiz gerekçesile hakkımızda yapılan suçlama her türlü teorik,pratik ve hukukî dayanaktan yoksundur.

2. Suçlamaya temel olan ikinci grup gerekçeye ya da delillere gelince: Gerek iddianame gerekse mütalaada "insanın insanı sömürmesine son vermek", "emeğe göre gelir", "demokratik merkeziyetçilik", "demir gibi bir parti disiplini", "parti üyelerini eğitip bilinçlendirmek", "çalışma ekipleri kurulması" gibi ve daha bir çok hususların Partimiz tarafından benimsenmiş olmasını, aynı hususların ihtilalci partiler tarafından da benimsenmiş oldukları öne sürülerek, Partimiz suçlanmak istenmiştir?

Evvela şunu belirtmek isterim ki, suçlama vesilesi yapılan hususların bir kısmı,ya partiyi hiç ilgilendirmeyen,ya da partiyi bağlayıcı nitelikte olmayan dokümanlardan alınmıştır. Kaldı ki, bu gibi benzetmelerle bir partinin suçlanması mümkün de değildir. Onun için bunlar üzerinde durmayacağım. Yalnız bir hususu belirtmeden de geçemeyeceğim. Bazı fikirler hangi koşullar altında, ne maksatla ve kimler tarafından öne sürülmüş olurlarsa olsunlar, eğer genel bir doğruyu ve objektif bir gerçeği ifade ediyorlarsa, bunlar elbette herkes tarafından benimsenir ve kullanılırlar.

./??

Menşelerine bakarak bunları reddetmek bağnazlık olur. Parti yönetiminde demokratik merkeziyetçilik, teorinin eyleme ışık tutması, partilerin temsil ettikleri sınıfın en bilinçli ve uyanık fertlerinden müteşekkil (öncü müfreze) olması ve ila... gibi hususlar bunun örnekleridir.

3. İddia makamına göre Partimizin 141/1'e giren kanunsuz (illegal) bir parti oluşunun diğer ve sonuncu bir delili Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış olmasıdır.

Bir kere, mevcut kanunlardan birinin bir maddesine aykırı bir hareketle bulunmuş olmak, bir kuruluşu illegal yapmaz. Yapsaydı, örneğin Türkiye Büyük Millet Meclisini de illegal bir kuruluş saymak gerekirdi. Çünkü bilindiği gibi, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olmalarından anlaşıldığı üzere, TBMM zaman zaman Anayasaya aykırı kanunlar çıkarmaktadır. Bu ne kadar abes bir düşünce ise, Partimizin bu gerekçe ile illegal sayılması da o kadar abestir.

İkinci olarak, Anayasa Mahkemesi Türkiye İşçi Partisini 141/1 ile hiç bir ilgisi bulunmayan bir sebeple, Siyasi Partiler Kanununun 89. maddesi gereğince kapatmıştır. Bundan ötürü, iddia makamının Partimiz hakkında bu madde ile alakası olmayan nedenlerle suçlamada bulunmasına hukuken imkân yoktur. Diğer bir deyişle, Anayasa Mahkemesinin Partimizin kapatılması hakkında vermiş olduğu karar, iddia makamının suçlamalarını destekleyen bir delil olmak şöyle dursun, bunun tam tersine, bu suçlamaların haksızlığını ortaya koyan bir delildir.

III. Bölücülük Suçlaması

Şimdi sayın iddia makamının tamamiyle farklı bir suçlamasına, bölücülük yaptığımız ve millî duyguları zayıflattığımız suçlamasına geliyorum. Hemen söyleyeyim ki, bu suçlamayı da tümüyle reddediyorum. Bizim, yurdumuzun millî birliğini zedeleyici ya da millî duyguları zayıflatıcı bir amaç ve kasıt gütmemiz mümkün değildir. Böyle bir suçlamanın ne vakıalarla ne de mantık ve sağduyuyla bağdaşır bir gerekçesi yoktur ve olamaz.

./..

Öyle anlaşılıyor ki, bu suçlamanın temel gerekçesi "Kürt Halkı" deyimini kullanmış olmamızdır. Oysa bilindiği gibi, dilimizde kalabalık insan topluluklarına halk denir. Kürt vatandaşlarımız da, etnik özellikleri olan kalabalık bir kütle teşkil ettiğinden, bunlar için de "Kürt Halkı" deyiminin kullanılması tabiidir. Bu deyimin kullanılmasını bölücülük ve milî duyguları zayıflatıcılık olarak yorumlayanlar, işte asıl bu gibi kimseler, millî birlik ve beraberlik bakımından yanlış bir tutum içindedirler. Bölücülük bu gibilerin şoven, ırkçı-milliyetçi kafalarına yerleşmiş, onların düşüncelerini şartlandırmış bulunmaktadır. Millî birlik ve beraberliğimiz bakımından asıl tehlike bu zihniyette, yani Kürt sorunu sözkonusu edilince akla hemen bölücülüğün gelmesinde, getirilmesindedir.

Memleketimizde kalabalık bir Kürt nüfusunun bulunduğunu ilk defa Türkiye İşçi Partisi söylemiş değildir. Bu gerçek, ötedenberi, herkes tarafından ve bu arada bizzat Kürt asıllı vatandaşlarımız tarafından da bilinmektedir. Yani Partimiz "Kürt halkı" demekle memleketimizde mevcut olmayan, ya da mevcudiyeti bilinmeyen bir mesele ortaya atmış değildir ki, herhangi bir şekilde suçlaması söz konusu olsun.

Kürtler ve Türkler asırlardır birarada yaşamışlardır. ve bundan sonra da bir arada yaşayacaklardır. Bunun şartı 'Kürt yoktur Türk vardır' gibi gerçeklere aykırı ve kimseyi inandırmayacak tekerlemeler söylemek değil, fakat Anayasaya aykırı farklı uygulamalar yapmamaktır. Partimizin görüşü daima bu olmuştur.

IV. Sosyalizm, Demokrasi ve Toplumsal Gelişme

Bu dava sosyalizme -demokratik usullerle yürütülen bir sosyalizmi kastediyorum- karşı açılmış ve onu yasaklamak amacı güden bir davadır. Bu sebepten, son olarak sosyalizm ile demokrasi ve sosyalizm ile toplumsal gelişme arasındaki ilişkiler üzerinde durmak istiyorum.

Bilindiği gibi sosyalist hareket kapitalizmin içinde doğmuş ve onunla birlikte ve ona paralel olarak gelişmiştir. Gerçekten, kapitalizm geliştikçe sosyalist hareketin temel gücünü teşkil eden işçi sınıfının da sayıca artacağı tabiidir. Ayrıca, kapitalizm küçük sermayedarları ve diğer

./..

orta sınıf ve tabakaları da baskı ve sömürüsü altına alır. Dolayısıyle kapitalizmin gelişme süreci içinde bu sınıf ve tabakalar da sosyalist hareketi destekler bir duruma geçemeye başlarlar. İşte bu sebeplerden ötürü kapitalist gelişmenin henüz pek başlangıcında bulunan geri memleketlerde sosyalist hareketi yasaklamak pek zor bir iş değildir. Çünkü bu gibi memleketlerde sosyalizmin halk arasında bir tabanı henüz yoktur. Ve sadece bir fikir akımı niteliğindedir. Böyle olunca da konulan yasaklama fazla sıkıcı olmaz ve toplumda da geniş tepkiler yaratmaz.

Oysa kapitalizmi az çok gelişmiş olan bir memlekette, örneğin bir süreden beri Türkiyede sosyalist hareketi yasaklamak artık böyle basit bir iş olmaktan çıkmıştır. Bunun başarılabilmesi için sayıları hergün hızla artan büyük işçi ve emekçi kitlelerini baskı altına almak lazımdır. Kaldı ki, baskı ve yasaklamanın yalnız sosyalizm konusuyla sınırlandırılması da mümkün değildir. Zamanla, dolaylı olarak sosyalizme hizmet edebilecekleri, sosyalizmin işine yarayabilecekleri endişesiyle, sosyalizmle alakası olmayan her türlü sosyal ve siyasal hareketleri de baskı ve kontrol altına almak gerekir. Böylece giderek bütün partiler, bütün dernekler, bütün toplantılar, bütün basın, bütün sanat ve edebiyat faaliyetleri ve bütün bilimsel faaliyetler ve kurumlar kontrol ve baskı altına alınmak zorunda kalınır. Kısacası sosyalizmi yasaklamak, bizim gibi kapitalist gelişme yönünde bir hayli mesafe almış bir toplumda,ancak tümüyle demokrasiden de vazgeçmek bahasına mümkün olabilir.

Sosyalizmi yasaklamanın, zorunlu olarak ve tümüyle demokrasiyi de yasaklamak demek olduğunun yaşadığımız dünyada canlı örnekleri de vardır: Yunanistan, İspanya, Portekiz gibi. Bu her üç memlekette de sosyalizm yasaktır. Fakat aynı zamanda bu aynı üç memlekette demokrasi de yoktur. Bundan ötürüdür ki, kapitalist gelişme doğrultusunda azçok mesafe almış toplumlarda, yani bir kaç istisna dışında bütün batı avrupa ve güney ve kuzey bütün amerika memleketlerinde, Avustralya ve Yeni Zelanda'da, Japonya, Hindistan ve Seylan'da sosyalizm serbesttir. Aynı zamanda bu memleketlerde çok partili parlamenter demokrasi de vardır.

2/..

Demokratik bir ortam içinde sosyalist bir parti, burjuva partilerinin önem vermedikleri veya önem vermek istemedikleri meselelerin üzerine basarak bunların ön plana çıkmalarına ve böylece çözülmelerinin kolaylaşmasına imkân hazırlar. Aksi halde memleketin bir çok meseleleri yüzüstü kalmaya mahkûmdur. 1960'ların başlarına, özellikle Partimizin kuruluşuna kadar memleketimizdeki durum böyleydi. Türkiye İşçi Partisinin politika sahnesine çıkmasından sonradır ki, memleketimizin bir çok önemli meseleleri su yüzüne çıkmıştır. Gerçekten Türkiye İşçi Partisinin işçi ve emekçi sınıfların sorunlarının yanısıra, tefecilik, aracılık, yabancı sermaye sömürüsü, vergi adaleti, gelir dağılımı ve dış politika gibi sorunların ciddiyetle ele alınıp tartışılmalarını sağlamak bakımından büyük rolü ve hizmetleri olmuştur.

Sosyalizm ile toplumsal gelişme arasındaki ilişkiye gelince: biliyoruz ki, sosyalizm bir toplumda, teknik, ekonomik ve sosyal gelişmeler kapitalizm çerçevesine sığmamağa başladığı zaman bunların devamlarını ve böylece o toplumun gelişmesini sağlayan daha üst bir toplum düzenidir. Demek oluyor ki, bir toplum, teknolojik ve ekonomik değişme ve ilerlemelerin gereklerine uygun olarak gelişmesini ve kolaylaşmasıyla bağımsız varlığını sürdürmek istiyorsa, daha doğrusu, bu hayatiyete sahipse, bunu ancak zamanı geldiğinde sosyalizme geçerek yapmak zorundadır. Bundan ötürüdür ki, bir toplumun sosyalizme dönüşme imkânlarını ortadan kaldıran baskı ve yasaklar -eğer bunlar başarı ile sürdürülebilirse- o toplumun yıkılıp çökmesine sebep olurlar. Tıpkı kapitalizme dönüşmeleri önlenen toplumların bağımsız siyasi varlıklar olarak çökmüş ve bugün sömürge ve yarı sömürge haline gelmiş olmaları gibi.

İşte aynı nedenle bir toplumda sosyalizmin serbest ve bir sosyalist partinin mevcut olması o toplumun devamlı olarak gelişebilecek bir hayatiyete sahip olduğunun belirtisi ve delilidir. Böyle olunca Türkiye İşçi Partisine bu ışık altında bakmak ve onu memleketimizin hayatiyetinin ve yaşama gücünün bir ürünü ve belirtisi olarak görmek lazımdır.

./..

(ek) → Sf. 10

Demokrasi kişilerin, zümrelerin ya da sınıfların hakların serbestçe savunup geliştirdikleri düzendir - Batı sınıf da ekonomik ve politik gücünün doğal bir ürünü olduğu söylenemeyecek bir şekilde kompromislerin -. Bunun için, zorunluğun için yapılan mücadele, aynı zamanda demokrasi için yapılan mücadeleyi de kapsar - Demokrasi zorunluğun değil, yapılan demokrasi için mücadelenin zorunluğu bir ölçüt mücadelenin olmasından dolayıdır. değildir. Sonuçta, zorunluğun için yapılan mücadelenin ayrılmaz bir parçasıdır.

Şer moyeder sınıflar sor-
yolejmi, yalnız kendi şkola-
sına karşı değilmiş de,
sanki herkesin şkolasına
karşı ömür gün göstermeğe
yolluyorlar. Bu, onların
ideolojik bir nöhlandır.
Öyle anlaşılıyor ki, Abdul-
hamit bu ideolojik silahın
etkisi ile kazanamıyor.
Sayın Abdülhak Muhammed
DP'in [illegible] kaybetti-
ği niğet ne şekil [illegible] ne-
denleridir.

sahife onbir

Partinin kapatılmış olması, kapatılış gerekçesi hatırlanacak olursa, onu bu ışık altında görmemize engel değildir. Bundan ötürü Türkiye İşçi Partisinin kapanmasıyle memleketimizin politik hayatında meydana gelmiş olan boşluğun doldurulacağından şüphe etmemek gerekir.

Yukarıdan beri açıklamağa çalıştığım nedenlerle sayın iddia makamının bize yönelmiş olduğu suçlamalar ile varmak istediği hedefi, yalnız hukuka ve demokrasiye değil, fakat tarihi akışa ve sosyal gerçeklere de aykırı buluyorum.

Söyleyeceklerim bundan ibarettir. Saygılarımla.

Sadun AREN

NİĞDE CEZAEVİ

Bir gece sabaha karşı bizi birbirimize zincirleyerek otobüs gibi bir araca bindirdiler. Niğde Cezaevi'ne doğru yola çıktık. Niğde'ye gelene kadar üzerimizde bizi gözetleyen pırpır bir uçak uçtu. Bir kez yemek ve ihtiyaç için mola verdik. Zincirli olduğumuz için hoş bir gidiş olmadı. Ama önden zincirliydik, arkadan zincirli olmak daha kötüdür.

Önce tecride alındık. Tecrit tatsız bir şey. Gündüz gerçi serbest, ama geceleri herkesi ikişer, üçer ayrı ayrı parmaklıklı hücrelere kilitliyorlardı. Beni de birinci gece kilitlediler. Ama ikinci gece beni ve Doktor Nejat Yazıcıoğlu'nu kilitlemediler. Onu doktor olduğu için, bir olay olursa yardım etsin diye, beni de yaşımdan ötürü... Öteki arkadaşlar o yalnızlık duygusunu daha fazla hissetmiş olmalılar, ama hiçbirinde aşırı bir tepki olmadı. Bu

Niğde Cezaevi, Ağustos 1973

noktada şöyle bir düşüncemi söylemek isterim: *Ekonomi Politiğe Giriş*'in önsözünde Marx'ın bazı süzme görüşleri vardır. Bu görüşlerden bir tanesi kabaca şudur: Toplumlar üstesinden gelemeyecekleri sorunları önlerine koymazlar der. Eğer bir ülkede bir sorun çıkmışsa, artık demek ki onun çözümü de söz konusudur. Toplum gelişe gelişe o sorunu çözecek hale gelince o sorun ortaya çıkıyor. Ben bunun bireyler için de geçerli olduğunu düşünüyorum. Tabii o zaman biraz değiştirmek lazım. İnsanlar da çözemeyecekleri sorunlarla fazla uğraşmıyorlar. İmkânlarının dışındaki şeyleri özlemiyorlar. Ben bunu hapishaneye girmeden önce de düşünürdüm. Fert olarak düşünürsek, örneğin bir delikanlı Julia Roberts'a veya bir genç kız Richard Gere'e âşık olmaz. Çünkü tanışması, konuşması olanaklı değildir. Onun için ütopyada kalır, sahiden istemez. Ama mahalledeki ya da sınıfındaki kıza ya da oğlana âşık olabilir. Çünkü o, olanaklarının içindedir. Hapishanede yatabilmeyi de bununla ilişkilendiriyo-

rum. Hapishaneye girdiğiniz zaman, biliyorsunuz ki buradan çıkış yok. Bu odada kalacaksınız. Ben örneğin 25 metrekarede iki sene vakit geçirdim. Bunu geçirebilme olanağını veren şey, işte bu mekanizma. İnsan olanağı dışındaki şeyleri özlememeye, istememeye başlıyor. Bunu bir mantık yürüterek değil, biyolojik olarak yapıyor. Dışarı çıkamayacağını biliyor, dışarıyı özlemiyor. Dışarıyla alakası kesiliyor, gitmek, gezmek vs. aklına bile gelmiyor. O zaman da tabii çok sıkılmıyorsunuz. Bütün dikkatiniz 25 metrekarenin içinde yoğunlaşıyor.

Yirmi gün sonra bizi asıl koğuşumuza verdiler. Cezaevleri tiplerine göre isim alıyor. Bizimki E Tipi bir cezaeviydi. Koğuşumuz iki katlıydı. Üst kısım yatakhaneydi. Yataklar ikişer katlı ranza şeklindeydi. Ama bizim sayımız az geldi, istediğimiz yerde yattık. Merdivenle inilen alt katta yemek yediğimiz yer ve oturma yeri vardı. Oradan iki basamak inince koğuşun avlusuna gelinirdi. Burası müstakil bir koğuştu. Yani bir kapı kapanarak koğuş hapishaneden tecrit ediliyordu. Öbür koğuşlar da bunun gibiydi. Yani koğuşunuza girdiğinizde müsaade edilmezse başka kimseyi göremezdiniz. Biz de uzun süre görmedik. Sonra çıkışımıza yakın, af kanununun çıkacağı sırada bir gevşeme oldu. O sırada Nurhak dağlarına giden arkadaşlardan on-on beş kişi kadar bir grup yakın bir koğuşa gelmişti. O koğuşa gidip gelmemize müsaade ettiler.

Koğuşta hapishane yemeği çıkardı. Dışarıdan yemek getirtilebilirdi, malzeme almak da mümkündü. Çünkü hapishanenin açık bir kısmı vardı, o açık kısımda tarım yapılıyordu. Hapishane yönetimi yetiştirdikleri sebzeleri satarlardı. Onlardan alınarak yemek pişirilirdi. Karavana da yiyorduk, ama arkadaşlar daha çok karava-

nanın suyunu süzüyorlar, kalan taneleri yeni baştan pişiriyorlardı. Yemek nöbetleşe yapılırdı. Yaşımdan dolayı bana nöbet tutturmazlardı. Bilhassa Turgut Kazan ve Şaban Erik iyi yemek pişirirlerdi. Şaban Erik fevkalade bir turşu da kurmuştu. Bir gün bayram dolayısıyla açık görüş yapıldı, ziyaretçileri hapishaneye de soktular, misafirlerimiz koğuşlara girdiler ve beraber yemek yedik. Munise, Şaban Erik'in turşusunun tadını hâlâ unutamıyor. Bir gün hapishanenin yemeklerini pişiren mahkûm beni yemeğe davet etti ve rakı içirtti. Uzun seneler mahkûm olanları böyle işlerde kullanıyorlar ve onlar biraz imtiyazlı oluyor. Ahçı da TİP koğuşunun ağası olarak beni görmüş olacak ki rakı içmeye davet etti. Başka bir gün de Osman Sakalsız'ı davet etti, yanakları kırmızı kırmızı geldiğini hatırlıyorum.

Can Açıkgöz ve Osman Sakalsız'la
Niğde Cezaevi, 1973

Yanımızda bir çimento fabrikası vardı. Fabrikadan ince ince tozlar gelir, avluyu doldururdu. Orayı her gün süpürmek gerekirdi. Erdal Orhon diye komisyondan gelen çok genç bir arkadaşımız vardı. Bu süpürme işine genellikle o talip olurdu. Çünkü süpürme işi kimsenin iyi olmuş, kötü olmuş diyemeyeceği bir işti. Halbuki yemek işi öyle değildi, ondan hoşlanmıyordu. Kolunda bir rahatsızlık vardı, sürekli kolu çıkıyordu. Sonlara

doğru bizden ayrıldı, Ankara'ya ailesine daha yakın bir yere gitti.

Günlerimiz çalışmakla, okumakla geçiyordu. Ben orada bir kitap yazdım. *Ekonomi Dersleri* diye bir kitaptı. Akademik ekonomiyle Marksist ekonomiyi inceleyip benzer yanlarını ortaya koyan bir kitaptı. Çünkü örneğin bir arkadaş Marksist kitapları okuyor, sömürüyü, artı-değeri vs. öğreniyor, fakat enflasyon diye bir konu bilmiyor, yahut milli gelirin belirlenmesi, istihdam konularını bilmiyor. Öbürü de bunları biliyor, artıdeğeri, sömürüyü bilmiyor. Öyle bir kitap yapayım ki neyin neye karşılık geldiğini göstereyim dedim. Çıktıktan sonra Gerçek Yayınevi'nde basıldı. Bence benim en iyi kitaplarımdan biridir. Ama o kitap yüzünden sonra bir kere daha tutuklandım. 1976'da basıldıktan sonra bir daha da basılmadı. Bu kitap iki kısımdan oluşuyordu. Birinci kısımda Marksizm anlatılıyor, ikinci kısımda klasik iktisatla paralellikler kuruluyordu. Ben bu kitabın ikinci kısmını Akademi'de ders olarak okutmuştum. 1980'de bu yüzden tutuklandım. Eğer ilk kısmını okutsaydım kim bilir başıma neler gelecekti.

Tipik arkadaşlarımız vardı. Bekir Yenigün son derece el marifetleri olan bir arkadaştı. Zaten bir karayolları işçisiydi, Karayolları Sendikası'nda bir görevi de vardı. Hapishanede zeytin çekirdeğinden tespih yapılır. Bunun için önce çekirdekler yıkanır, ondan sonra taşa sürülerek uçları inceltilir ve bir iğne yahut çiviyle ortaları delinip ipe dizilirdi. Bir tespihi yapmak günlerce sürerdi. Bekir Yenigün bir tezgâh yaptı. Çekirdeği koyuyor, yukarıdan bir iğne dönerek gelip çekirdeği deliyor. Bu makine ile müthiş bir hızla çekirdekler deliniyor ve tespih çok kolay yapılıyordu. O zaman kemer de yapılma-

ya başlandı. Üç-dört sıra çekirdekten kemer yapılıyor, dostlara veriliyordu. Bunu daha da geliştirdi ve sanıyorum elle çevrilirken ayakla çevrilecek hale getirdi. Kimya-İş Sendikası'ndan Nejat Öktem de bu işi yapardı. Öbürleri daha çok kitap okurlardı. Kitap okumak çok yaygındı. Hemen hemen her türlü kitap gelebiliyordu. Şunu okuyabilirsin, bunu okuyamazsın demiyorlardı. Kaldı ki ziyaretçilerimiz de kitapları uygun bir şekilde getiriyorlar, üzerine Marx'ın resmini filan yapıştırmıyorlardı. Yani ideolojik bir baskı yoktu. Zaten bizimle hapishane müdüründen çok cezaevi savcısı ilgileniyordu. İyi bir insandı. Konumu itibariyle biraz soğuk durmak mecburiyetindeydi, ama tahliyemize doğru koğuşlara gelir, bizimle türkü söyler, saz çalardı. O zaman Niğde Savcısı da Veli Devecioğlu'ydu. Bayramda eşi Jülide Hanım bize börek, çörek yapıp göndermişti. Takriben 1960 yıllarında Jülide Hanımın babası *Cumhuriyet* gazetesindeki bir yarışmaya bir yazıyla katılmış, o yazısında komünizm propagandası yaptı diye yedi yıla mahkûm olmuştu. Ben o davada gönüllü bilirkişilik yapıp olumlu rapor vermiştim. Kendisiyle böyle bir ilişkimiz de vardı. Daha sonraları tabii çok daha yakın olduk. Jülide Hanım aynı zamanda orada hâkimdi. Temyiz azası olarak emekli oldu. Onların mevcudiyeti tabii üzerimizde ferahlatıcı bir etki bırakıyordu.

Bu yeni hapishanelerin bir özelliği de hiç toprak olmamasıdır. Demir ve betondan ibarettir. Havalandırması da, oturduğumuz yer de betondu. Parmaklıklar da demirdi. Havalandırmayı sabahtan akşama kadar açık tutuyorlardı. Havalandırmanın yalnızca bir yönü dışarıya bakıyordu. Orayı da dört-beş metrelik bir duvarla örtmüşlerdi. Akşamları bir merdiven dayayarak dışarı-

dan gelirler, havalandırmanın kapısını dışarıdan kilitlerler, sonra merdivenlerini alıp giderlerdi. Mahkûmiyetimizin sonuna doğru dışarıdan kilitlemekten vazgeçtiler. Bu hapishanenin hiçbir yerinden dışarısı görünmüyor, yalnızca gök görülüyordu. Her gün bir uçak geçerdi, onu hep izlerdim. Ağaç, toprak, ot diye bir şey yoktu. O eski hapishaneler daha insani hapishanelermiş, çünkü havalandırmaya çıktığın zaman toprağa basıyorsun. Bekir Yenigün çay posaları, gelen sebzelerden silkelediği toprakları biriktirerek bir çeşit toprak yaptı. Bu toprakta çiçek, fasulye vs. yetiştirdi. Böylece koğuşta bir yeşillik oldu. Zaten çok yaratıcı bir arkadaştı. Gezerken yolda bir şey, bir demir parçası falan bulsa, bir işe yarar diye hemen alırdı. Bu yeşillik özlemimizi Munise'ye de anlatmış. Af çıkıp da biz dışında kalınca Munise, Ecevit ile görüşmüş ve bu olayı anlatarak bizim başka bir yere naklimizi istemiş. Munise bunları anlatırken Ecevit'in tikleri artmış, gözü açılıp kapanmaya başlamış.

Avlu 50 metrekare kadar bir yerdi. Ama insan gözü uzağı, ufku görmek istiyor. Nejat Yazıcıoğlu beni bir gün oradaki hastaneye götürdü. Kalbimde ekstrasistol oluyordu, ekografimi aldılar. O vesileyle dışarıdan bakınca hapishaneyi, yanımızdaki fabrikayı, Niğde'yi gördüm. Bunlar insanın yaşamına renk katan küçük, ama güzel olaylar.

Şaban Erik arkadaşımız titiz bir insandı. Kapıyı eliyle değil, dirseğiyle ya da ayağıyla açardı. Örneğin kaşığını yanında taşırdı. Milletvekili olmadan evvel yaptığı iş Yol-İş Sendikası'nın Genel Sekreterliği'ydi. Bir kere bana anılarını anlatmıştı. Daha önce astsubaymış, Kore'de savaşta bulunmuş. Orada yaşadıklarından çok etkilenmiş. Daha sonra ordudan ayrılmış. Entelektüel bir

yazdım. Özel radyomuz yoktu, ama hapishanenin bütün koğuşlara müzik yayını yapan bir radyosu vardı ve bu radyo kapatılmazdı. Adil Özkol, Turgut Kazan, Hüseyin Ergün, Nejat Yazıcıoğlu gibi aktif, yönetici niteliği olan arkadaşlarımız uğraşarak onu kapatma olanağı sağladılar. Çünkü dinlenemez plaklar çalıyorlardı.

SİYASİ PLAKLAR

Artık tahliye edileceğimiz anlaşıldığı için hapishane disiplini biraz gevşemişti. Munise'ye bir şey söylemem lazımdı, savcıdan telefon etmek için izin istedim, o da verdi. Bağlantının ne zaman kurulacağı belli olmadığı için müdür odasında beklememi söylediler. Akşamüzeri yemek zamanı falandı, müdür de gitti, ben odada yalnız kaldım. Baktım odada plak çalmak için tesisat var. Daha tahliye olmamış, ayak işlerine bakan mahkûma, "Plakları getir de çalayım, hapishane dinlesin" dedim. Adam bir elinde 45, diğer elinde 33 devirlik plaklarla geldi. Bunlar şarkı plakları, bunlar da siyasi plaklardır dedi. Baktım Ruhi'nin plaklarına siyasi diyor. Halbuki Ruhi'nin plaklarının sözlerinde bir şey yoktur. Aynı sözler öbürlerinde de vardır. Demek ki Ruhi'nin söyleyiş biçimi onlara devrimci geliyor. Bunlar halk türküsü, öbür plaklarda da yeri olan türküler, ama o söyleyiş biçimi onlarda, en azından o çocukta siyasi bir etki uyandırıyor. Yani söylediği şeye değil, söyleyene bakıyorlar.

Şimdi bir yasak yok, ama Ruhi hâlâ yasaklı gibidir. TV'lerde çok az duyulur. Yani Ruhi için hâlâ bir sansür vardır. Demek ki söyleme biçiminde, yaşamında, kişiliğinde bir ilericilik var; o görülüyor. Bu noktada Ruhi Su'nun eşi Sıdıka Su'yu minnetle anmak lazım. Ruhi'nin

sesini, türkülerini, önce plaklar, sonra bantlar şeklinde, daha sonra disk şeklinde duyurmak için büyük çaba göstermiştir. Ruhi ölmeden evvel de zaten bu işleri o yapardı, ama öldükten sonra her şeyini topladı, kasetlerini, plaklarını yaptı. Şimdi bir de "Ruhi Su Kültür ve Sanat Vakfı" diye bir vakıf kurdu. Bunları o vakıf adına çıkarıyor. Evlerde söylenen ve tesadüfen teybe alınmış türküleri bulup onları da çoğaltıyor.

Burada Ruhi'nin kişiliğiyle ilgili bir anımı anlatmak istiyorum. Zannediyorum 1963-1964 yıllarında gençler partiye para sağlamak için bir konser tertip etmeye karar vermişler ve bu konserin afişinde Esin Afşar'ı birinci sıraya, Ruhi Su'yu ikinci sıraya koymuşlar. Ben afişi görmedim, belki yazıların kalınlıkları da farklı olabilir. Tabii Esin Afşar'ın böyle bir talebi yok, çocuklar o daha çok tanınıyor diye kendiliklerinden böyle bir şey yapmışlar. Halbuki Esin Afşar, Ruhi Su'nun talebesi. Bunun üzerine Ruhi, "Ben söylemem" demiş. Çocuklar bana geldiler, "Biz bu konseri duyurduk, ne olur bir de siz konuşun" dediler. Konser yeri olarak da Atatürk Spor Salonu'nu tutmuşlar. Ben de doğrusu Ruhi biraz kapris yapmış, çocukların bunu niye böyle yaptığını söylersem vazgeçer diye düşündüm. Gittim, "Esin Afşar daha popüler olduğu için, parti daha çok para kazansın diye böyle yapmışlar" dedim. "Saduncuğum (herkesle de öyle konuşurdu) ben çeşitli yerlerde türkü söylüyorum; ticari müesseseler bunu yapıyorlar, ama bu benim partim, o da ticari kaygı güderse, ne zaman sanata sanat olarak değer verilecek?" dedi. O zaman ben de ona çok hak verdim. Parti kurmak istediği dünyanın, yaşamın bir yansıması olmalıdır, ona çok yakın değer yargıları olan bir yer olmalıdır. Tüccar gibi hareket edilirse haki-

katen bir anlamı olmaz. Biraz kendimden utandım, çünkü böyle algılamıyor, burada partinin menfaati var diye düşünüyordum. Partinin yanlış bir değer yargısına alet olduğunu aklıma getirmemiştim; olaya öyle bakmamıştım. Ruhi tabii konsere gelmedi. İyi de etti.

O sıralarda kadınlı erkekli pek çok kişi Âşık İhsani gibi sloganlı türküler söylerlerdi. Ve tabii bunlar halkı coşturucu şeylerdi. Fakat bu arkadaşların sanatçı olmak gibi bir endişeleri yoktu. Tabii Ruhi hiç böyle şeyler söylemiyordu. Söylemesi de söz konusu değildi. Ruhi söyleyiş biçimine son derece önem verir ve sanatına karşı son derece saygı duyardı. Bir gün Behice Hanım, ona "Ruhi, sen de artık sloganlı türkü söylesen" demiş. Aslında Behice Hanım da türkü söylerdi, Ruhi'nin türkülerine karşı saygısı da vardı, ama işte onun karakteri böyleydi, önce parti derdi. Tabii Ruhi, Behice Hanıma tam neler söylemiş bilmiyorum, ama o öfkeyle doğru bizim eve geldi. Olayı anlattı, "Bana bunu nasıl der?" diye öfkesini boşalttı.

Bunları düşünürseniz Ruhi'nin o sakin havası içinde ne kadar önemli bir iş yaptığı ortaya çıkar. Örneğin partili olmuştur, partili kalmıştır, bir adım geri atmamıştır. Kendisini hep TKP'li saymış, ona da sadık kalmıştır. Öyle bir kişiliği vardır. Ama tabii bir de müzik dünyası vardı. Yeni bir ekol yaratmıştı.

AF ÇIKIYOR

Biz hapishanedeyken af söylentisi başladı. Bu söylenti başlayınca hapishanede bir yumuşama oldu. Koğuşlar arası ilişkiler başladı. Nurhak dağlarında yakalanan arkadaşlar Niğde Cezaevi'ne getirilmişlerdi. Artık onlarla

görüşmemize müsaade ediyorlardı. O gece sabaha kadar radyo başında bekledik. AP affa oy vermiyordu. CHP ve MSP birlikte oy verirlerse af çıkacaktı. Fakat MSP özellikle 141. maddeye af getirmek istemiyordu. Sonuçta bize af çıkmadı. Tabii çok canımız sıkıldı, çünkü daha önceden ümitlenmiştik.

Cezaevi boşaldı. Biz ne yapacağımızı düşündük, tartıştık. Bari bazı taleplerde bulunalım, bizi buradan açık bir cezaevine göndersinler, Behice Hanımı da getirsinler, cezamızın geri kalanını orada çekelim dedik. Bunun için gerekli görüşmeleri yapsınlar diye dışarıya haber gönderdik. Munise ve Hikmet İşmen birlikte Ecevit'e gidip hapishane koşullarının kötülüğünü anlatmış ve İmralı Cezaevi'ne naklimizi, Behice Hanımın da bizim yanımıza verilmesini talep etmişler. Bunun üzerine Ecevit, "Arkadaşlar neden bu kadar karamsar? Anayasa Mahkemesi var, ona müracaat edebiliriz" demiş. Munise gelip bunu bize söyledi. İçimizde hukukçular da vardı, ama bu, doğrusu hiç aklımıza gelmemişti. Anayasa Mahkemesi hiç bu amaçla kullanılmamıştı. Bu haber gelince tabii yeniden bir ümit doğdu. Anayasa incelendi, hakikaten bu olabilir, çünkü Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırıdır, dendi. Fakat Anayasa Mahkemesi'nin karar vermesi iki ay sürdü.

12 Temmuzda tahliye edildik. Tabii sabahtan çıkmak istiyoruz. O kadar sene içeride duruyorsunuz da o bir gün uzun geliyor. Çünkü olanakların sınırları genişleyiveriyor. İnsan, neden burada kalayım diye düşünmeye başlıyor. Savcı, "Ters bir şey olmasın diye sizi akşam göndereceğiz" dedi. Genellikle böyle tahliyeleri her tür olasılığı hesap ederek gece yapıyorlar. Ama artık kapılar açılmıştı, ailelerimiz içeriye giriyorlardı, eşyaları-

mızı çıkarıyorduk ve hep beraber akşamın gelmesini bekliyorduk. Akşam olunca bir otobüs geldi, bindik, onunla döndük. Niğde macerası da böylece bitti. 1971 Mayısının sonuna doğru tutuklanıp Yıldırım Bölge'ye gittik, 1974 Temmuzunda da tahliye olduk. Yalnız arada bir süre tahliye edilmiştik. O süre de sanıyorum beş buçuk-altı aydı. Yani net olarak 2,5 sene yattık.

CEZAEVİNDE NEFİS MUHASEBESİ

Cezaevine girmenin bir özelliği insanın nefis muhasebesi yapması, yani kendi yaşamını sorgulamasıdır. Tabii ben mafya için değil bizim gibi insanlar için konuşuyorum. Benim gibi bir insan cezaevine girdiği zaman artık toplum içindeki yaşamına bir katkıda bulunamaz. Eşine, dostuna, ailesine ne iyilik, ne kötülük yapmışsa, bunların üzerine yeni bir şey ekleyemez. Bu olanak ortadan kalkmıştır. Bu anlamda bir çeşit toplum içindeki yaşamı bitmiştir, cezaevi yaşamı başlamıştır. Bu durum tabii insanı bir nefis muhasebesi yapmaya da iter. Örneğin dostlarının, özellikle de ailesinin, eşinin, çocuklarının değerini daha iyi anlar. Onları dışarıdakinden daha iyi değerlendirebilir. Bunu hiç değilse ben böyle hissettim. Çünkü hakikaten onlar benim dışarıda yaşayan parçalarımdı.

Başka yaptığınız işler için de bir muhasebe söz konusudur. Eğer bir kusur işlemişseniz artık onu düzeltme olanağınız yoktur. Sadece kusura bakma diye özür dileyebilirsiniz, onu fiilen telafi etme olanağınız kalmamıştır. Vaktiyle Jean Paule Sartre'ın bir oyununu seyretmiştim yahut okumuştum. İnsanlar ölmüşler, yukarıdan aşağıya bakıyorlar ve aşağıdakilerin ne konuştuklarını işitiyorlar, ne yaptıklarını görüyorlar. Bunlar ilerici insanlar, müca-

dele sırasında biraz ani yakalanmışlar. Birisi ben şimdi çekileyim de daha iyi donanarak gelip mücadeleye katılayım diyor ve geri kaçarken ölüyor. Yukarıdan arkadaşlarına bakıyor. Aşağıdakiler, "Alçak herif bizi bırakıp kaçıyordu" diyorlar. "Ben kaçmadım, silah almaya gittim" diyor, ama aşağıdakiler duymuyorlar, yaptığı şeye bakıp yargılıyorlar. Onun için bu hayatta daima dengede olacaksın, yapabileceğin şeyleri yapmış olacaksın. Yapacağın iyiliğe mahsuben bir kötülük yapman söz konusu değil. Bunu şuna benzetiyorum: Bir veznedarın kasasını daima açık vermez bir biçimde tutması gerekir. Ben iki gün sonra yine buraya koyarım diye kasasından bir para alırsa, ola ki ertesi gün müfettişler gelip kasaya el koyarlar ve kasa açık verir. Halbuki veznedar o parayı oradan çalmadı, ertesi gün koyacak, ama sizin niyetinize bakmazlar. Yani kasanız daima dengede olacaktır. İnsanlar da yaşamlarının her anında açıksız yaşamalıdırlar. Kişilikleri ne ise o, tam olarak ortaya konulmalıdır. Böyle takdim tehir yapılmamalıdır. Bugün cinayet işleyeyim, sonra giderim fakirlere yardım ederim olmaz. Öldürdüğün zaman katil olursun. Pek aşırı bir örnek oldu, ama manasız bir iş yapmamak gerekir. Yani insan yaşamının her anında hesabını verecek durumda olmalıdır, eylemine de o yansımalıdır. Bu, hapishane için çok geçerlidir. Artık dışarıdaki insanlar için bir tür ölü gibisindir. Yani yaşamınızda neler yaptıysanız dışarısı için siz artık osunuzdur. Ne kadar az şeyden pişmanlık duyarsanız o kadar iyidir. Fakat bilmiyorum, keşke şunu yapmasaydım demeyecek insan var mıdır dünyada? Benim de tabii kendimle hesaplaşırken hatırlayıp üzüldüğüm olaylar olmuştur.

İlya Ehrenburg, anılarında, "Bir sosyalist için hapse girmek iyidir, insanın nefsini terbiye eder" diyor. Yalnız

iki şart koşuyor. Birincisi işkence görmeyeceksin, ikincisi fazla uzun sürmeyecek. Hakikaten hapishanede çok uzun kalmamak lazım. Ben hapishanede on beş sene falan kalmış bazı insanlar gördüm, adamın rengi bile değişiyor, normal bir renk olmuyor. Bastırsan parmağın içeri girecek tuhaf bir beyazlık. Güneş görmemek, kendi içine kapanmak, ne kadar ziyaretçin, arkadaşın olursa olsun hoş bir şey değil. 1970'li yılların devrimci çocukları dokuz-on yıl yattıktan sonra, yaşamlarına eski düşüncelerinin uzantısında devam edebildiler. Doğrusu bu bakımdan onları çok takdir ediyorum.

Hapiste insanın okuyacak, düşünecek çok zamanı olduğu için sadece kişisel nefis muhasebesi yapmıyorsunuz, siyasal olarak da bir muhasebe yapma olanağı buluyorsunuz. Çünkü o yüzden içeri girmişsiniz, ben ne kadar iyi bir iş yaptım diye düşünüyorsunuz. Önce şunu söyleyeyim, ben "sosyalizm" dediğim zaman komünizmi anlıyorum. Çünkü onun dışındakiler sosyal demokrasidir. Fakat komünizm kelimesini kullanmak istemiyorum. Polisiye endişelerden değil, çünkü o bakımdan artık bir mahzuru yok. Fakat halkın bu kelimeye karşı müthiş bir şartlanması var. Yani alçak, namussuz, hırsız, ırz düşmanı her ne derseniz bu kelimenin içine sokulmaya çalışılmış. Birçok insan için böyle değil, ama halk için böyle. Onun için ben böyle antipati kazanmış bir kelimeyi çok sempatik bulduğum bir hareket için kullanmayı istemiyorum.

Sosyalist bir parti sınıfsız, sömürüsüz, eşitlikçi, özgürlükçü, barışçı, kimsenin kimseyi horlamadığı bir dünya özlemini gerçekleştirmek istiyor. Bizim Mülkiye'de bir hocamız, Mahmut Esat Bozkurt, komünizm için "Öyle bir düzendir ki insanlar onu ancak hayal ede-

bilirler; öyle güzeldir ki, olmaz" derdi. Ama ben onun partisinde de yaşadım, parti öyle değil. Diğer herhangi bir partideki gibi kariyerist insanlar var, çalışkan insanlar var, kaytarıcı insanlar var, sosyalizmi yalnız kafasıyla değil, kalbiyle de benimsemiş melek diyebileceğim insanlar da var. Başka partilerde neler varsa bizim partide de var; yani kapitalizmin birçok kusuruyla malul. Bu toplumda yaşayıp da kapitalizmin insanlar üzerindeki etkilerinden arınmış olmak gayet güç bir şey. Bir de öte yandan burjuva partileri gibi mücadelelerimiz de oldu. Aybar'la, TKP ile, MDD ile, YÖN ile mücadelelerimiz var.

Onun için birinci muhasebem şu oldu: Acaba bizim partimiz böyle ideal bir dünyayı gerçekleştirecek yapıda mı? Bu sorun etrafında düşündüm. Demin de söylediğim gibi, biliyorum ki partimiz insan tutumu bakımından öteki partilerden çok da farklı değil. Zaten parti tüzüğünün bir kısmı da Partiler Yasası tarafından belirlenmiş. Genel Başkanı, Parti Meclisi, Genel Yönetim Kurulu vs. var. Bütün kusurların kökeninde de kariyerizm var. Eğer kariyerizmi yönetici olmak ve yöneticilikte yükselmek diye tarif edersek, çıbanbaşı olan olay bu. Bir parti mücadelesini çok ahlaklı insanlar tarafından yapılacak bir mücadele olarak görmek pek de doğru değil. O zaman evliyalar partisi kurmak lazım gelir. Halbuki bütün partiler gibi bizim partimiz de insanlardan müteşekkil. Öyle olduğundan içinde yaşadığımız toplumun değer yargılarıyla eğitilmiş. O değer yargısı da şu: Yönetimde ne kadar ilerlersen olanakların o kadar artar. Zenginlik olanağın artar, kendini tatmin olanağın artar vs. Yönetimdeki yerin yaşam olanaklarını belirliyor. Toplumda olduğu gibi partide de üst ve ast arasın-

da çeşitli kademeler ve bu kademeler arasında da olanak farkları var. Bunu kaldırmadıkça kariyerizmi kaldıramazsınız. Fakat bunların ortadan kalkması zaten sosyalizm demek. Onun için burada bir paradoks var. Birinci düşüncem buydu. Bunu kafamın içinde iyice oluşturdum. Bu bakımdan bizim partimiz sosyalizmi kurmakta ehil değildir, ama başka çare de yoktur; bu, parti kurmayalım demek değildir düşüncesine vardım.

Böylece artık sosyalist bir toplum kurmanın güçlüğünü görüyordum. Daha önce görmüyordum diyemeyeceğim, ama düşünmüyordum. Bu bir görevdir, sosyalistlerin yapacağı şey budur, ben de bunu yapıyorum diye düşünüyordum. Fakat içeride bunun güçlüğünü daha iyi anlamaya başladım. Parti önce iktidarı ele geçirecek, sonra sosyalizmi kuracaktı. Birinci güçlük iktidara gelmekti. Bizim ayırıcı özelliğimiz yasal yoldan iktidara gelmek ve yasal yoldan iktidardan gitmekti. Ne biz ne de başkaları buna inandılar. İktidarı ele geçirirlerse vermezler diye düşünüyorlardı. Bugüne kadar da gerek burjuvazide gerek sosyalizmde kendiliğinden iktidarı bırakan parti pek olmadı. İktidarı ele geçirmenin en büyük güçlüğü nitelikli bir parti olmayı gerektirmesidir. Böyle bir partinin iyi aydınları olması lazımdır. TİP'in de, şimdiki sosyalist partilerin içinde de aydınlar var, ama sayıları az. Çünkü iyi aydın için fedakârlık söz konusu. Kapitalist toplum iyi aydına çok iyi muamele eder, çok iyi yaşam düzeyi sağlar, iyi ücret verir. Bundan vazgeçmek büyük bir fedakârlıktır. Onun için çok az sayıda insan vazgeçebiliyor. Aydınımız yoktur diyemeyiz, ama çok vardır da diyemeyiz. Hatta gizli bir partiye üye olmak daha kolaydır, çünkü kimsenin bilmemesi ihtimali vardır. Türkiye gibi bir toplumda yasal bir partiye üye olmak daha fazla cesaret ister. O ar-

tık belli ölçülerde burjuva toplumundan dışlanır. Bunun da örneklerini gördük. Nâzım gibi bir şair, Ruhi gibi bir opera sanatçısı dışlandı. Ben dışlandım, Behice Hanım dışlandı, bir süre Çetin Altan dışlandı. Onun için herkes, aman bu partiye gireyim demez.

Sonra Türkiye'de bir sosyalist partinin çok popüler olması mümkün olmadığından, ancak bir koalisyonla, yahut bir kargaşayla iktidarı ele geçirebilir. Yoksa gerçekten seçimle iktidar olmak pek kolay bir şey değil. Onun için çok disiplinli bir parti olmak lazım. Ölümü göze alacak kadar disiplinli, hayatın bütün zevklerini bir tarafa bırakacak kadar partiye bağlı olmak lazım. Bu, ne bugünün ne de o günün şartlarında gerçeklere uygun bir parti. Nitekim öyle bir disiplin de kurulamadı. Çünkü tekrar ediyorum, yüzde elliden fazla oy alması hemen hemen olanaksız olduğu için, gereğinde zor da kullanabilecek askeri bir disipline sahip olması lazım. Aksi takdirde fırsatları değerlendirmek mümkün olmaz. Ama parti böyle bir parti değildi. Gelen aydınlar kaliteli insanlardı, zordan falan pek hoşlanmazlardı.

Sonra bir başka konu da şudur: Parti daha iktidara gelmeden de nimet dağıtmalı. Burjuva düzenindeki partiler nimet dağıtma üzerine kurulmuşlardır. Hem bazı insanların iktidara geçme arzusu tatmin edilir hem de taraftarlarına nimet dağıtırlar. Ama iktidara geçmeden de nimet dağıtabilirler, çünkü iktidarla muhalefet arasında da bir dayanışma vardır. Muhalefet partisi iktidarı fazla sıkıştırmamak için tavizler koparır. Biz tabii böyle nimet filan da dağıtamıyoruz. Bu, tabii çok önemli bir şeydi.

Bu noktada umumiyetle yapılan bir yanlışlığa da değinmek istiyorum. O zaman bazı insanlar, belki şimdi de öyle düşünenler vardır, işçiler, insanlar ezilmelidir ki

devrimci olsunlar, isyan etsinler diye düşünürlerdi. Hatta benim sosyalist olmama katkıda bulunmuş bir eski sosyalist arkadaşım, "Bu sendikalar iyi bir şey değil, ücretleri artırıyorlar, işçiler ezilmiyor, düzenin adamı oluyorlar" derdi. Bu, yeterince çarpık, ama bunun daha da çarpık bir biçimi yalnızca fakir insanlar sosyalist olabilirler düşüncesidir. Onun için örneğin partide mütevazı yaşamak bir meziyet sayılırdı. Giyim, kuşam ona göreydi, gençlerde daha da beterdi. Halbuki ben deneyimlerimle de gördüm, akıl da bunu söylüyor, ezilen adam yassılıyor, zemberek gibi gerisin geriye fırlamıyor. Yokluktan öfkesi kabaranlar belki olabilir, ama çoğu ezik kalıyor. Onlar mücadele edecek cephe aramıyorlar, daha çok hami arıyorlar. Ağalık falan oradan çıkıyor. Parti de bir bakıma ağalığın yerini almıştır. Bir partiye yamanıyor, o partiden himaye görüyor. Bunlar iyi bilinmelidir ki bundan sonraki sosyalist mücadelede dikkate alınsın. Çünkü ülkenin zenginleşmesi, kalkınması, sosyal hakların artması, söylenenin aksine sendikaların güçlenmesi, işçilerin sendikalar tarafından korunabilmesi, işsizlik sigortasının olması, işsizler ordusunun ortadan kalkması, herkese parasız eğitim olanağı sağlanması sosyalist hareketi zayıflatmaz güçlendirir. Çünkü o zaman insanlar korkmazlar. İşten atılırsa işsizlik sigortası var, onu alırım der. Ama şimdi işinden atılan adam aç kalıyor. Aç kalan adam da düzene karşı çıkmıyor, o düzende bir hami arıyor. Onun için zaten fakir ülkelerde bu iş olmuyor. Bu yanlış düşüncenin az yanlışı var, çok yanlışı var. Çok yanlışı, varlıklı insan sosyalist olmaz, onun sosyalizmine inanılmaz, onlar burjuvadır, bu işten vazgeçerler düşüncesidir. Halbuki tatbikat göstermiştir ki asıl onlar vazgeçmiyorlar. Hem daha kişilikli

oldukları için hem de dayanacak yerleri olduğu için. Örneğin ben tutukluluğum sırasında, mahkûm olmadan emekli oldum. Çünkü mahkûm etselerdi, belki emekli etmezlerdi. Ben ondan sonra da başka bir yerden para kazanmadım, emekli maaşımla yaşayabildim. Emekli maaşım olmasaydı buraya kadarki siyasi mücadeleyi yapabilir miydim? Bilmiyorum. Çünkü insanın her şeyden evvel asgari bir yaşam sağlaması lazım. Onun için fukaralıkta sosyalizm aramak çok yanlış bir şey. Sosyalizmi, insanların ezilmekten hoşlanmamalarında, kendi kaderine sahip olma isteğinde aramak lazım. Bunlar da ancak bilgili, varlıklı, hayattan korkusu olmayan insanlar için geçerli olan şeylerdir.

Ama partimiz sosyalizmi fukaralıkta arama hatasını başka bir biçimde benimsemişti. Örneğin hükümetin başarılı olmamasını istemiştir. Halbuki hükümet başarılı olsa daha iyi olacak. Daha çok okul açacak, eğitim daha iyi olacak vs. Fakat tabii sizin aceleniz varsa bunları istemezsiniz. Biz onun için hükümetin hiçbir şeyini, olumlu da olsa, kabul etmezdik. Çünkü stratejimiz Sovyetler'den gelen bir stratejiydi, onun koşulu da buydu. Yani hükümetin başarısını önlemek ve sosyalizmi bu başarısızlıkta aramak. Sosyalizmi, sosyalizmin üstünlüğünde değil de hükümetin başarısızlığında aramak. Örneğin biz bu yüzden Boğaz Köprüsü'ne karşı çıktık. Çünkü burjuvazi iyi bir şey yapmaz ki. Tabii biz bu yanlışları hiç görmüyor değildik. Zaman zaman düşünürdüm, sosyalizm sonuçta fakirlerin, varlıksızların, zenginlerin elinden malını mülkünü alması demektir. Ne kadar demokratik gelirsen gel sonunda itişip kakışacaksın. Böyle şüpheler vardı, ama bu şüpheleri dağıtan Sovyetler Birliği'nin ayakta olmasıydı. Dünya sosyalist sisteminin

varlığı bize umut veriyordu. Bu düşünceden başka türlü düşünmek, bu düşünce yapısını terk etmek, sosyalizmi terk etmek olurdu. Çünkü dünyada Sovyetler Birliği tarafından inşa edilmiş böyle bir sosyalizm stratejisi vardı. Dünya sosyalistlerinin görevi Sovyetler Birliği'ni desteklemekti. Çünkü emperyalizmle ancak o başa çıkabilirdi. Emperyalizm güçlü bir şeydir, herkes tek tek onunla başa çıkamaz. Dünya sosyalist hareketi Sovyetler Birliği'ni desteklemek durumundaydı, onun için kendi burjuvazisine çelme takardı. Halbuki burjuvaziye çelme takmak gelişmeyi önler. Sen iktidarda değilsin ki memleketi geliştiresin; burjuvaziye bu işi yaptırmazsan memleket geri kalır. Herkes kendi memleketinde bu işi yaparsa dünya burjuvazisi çöker diye düşünüyorlardı. Ben bu stratejiyi doğru buluyordum, ama bunun zorlukları ve yanlışlıkları da aklıma geliyordu. Örneğin bu strateji evvela iktidara gelmeyi gerektiriyordu. Yani stratejinin parçalarını eleştirebiliyordum, ama bütünü hakkında kuşkum yoktu. Bunun da nedeni Sovyetler'in varlığıydı.

Tekrar pahasına şunu söyleyeyim: Niğde'de hem kişisel yaşamım hem sosyalizm üzerinde düşünme fırsatı buldum. 12 Mart'taki darbe, bizim içeride olmamız, sosyalizmi daha kritik bir gözle gözden geçirme gereğini gündeme getiriyordu. Düşüncelerimi sosyalizmin güçlükleri üzerine yönelttim. Hiç değilse Türkiye'de mağlup olmuştuk, bütün sosyalistler çeşitli cezaevlerindeydiler. Bu güçlükler açıktı. Bir kere izlenen strateji gereği ilk evvela iktidarı ele almak gerekiyordu. İktidarı ele geçirmedikçe sosyalizm doğrultusunda bir şey yapma olanağı yoktu. Bundan dolayı o zamanlar bütün sorunları sosyalizmden sonraya ertelerdik. Örneğin TİP kadın sorunu üzerinde fazla durmamıştır. Asıl sorun sınıfsal so-

run olduğu için, emekçi sınıflar iktidara gelince kadın sorununu da çözer diye düşünülmüştür. Aynı şekilde çevre sorunu üzerinde de durulmamıştır. Çünkü çevre sorunu da kapitalizmin bir kötülüğüdür, sosyalizm kurulunca çevre sorunu da, gençlik sorunu da ortadan kalkar diye düşünülmüştür. Bunu sadece biz değil, bütün dünya böyle düşünmüştür. Ama insan bu konularda bazı şüphelere de kapılabiliyordu. Bir kere iktidarı ele geçirmek kolay bir şey değildi. Biz cezaevlerindeydik ve iktidarı ellerinden alacağımız insanlar bizleri cezaevlerine koymuşlardı, koyabilmişlerdi. Bu güçlük egemen sınıfların gücünden kaynaklanıyordu. Ülkenin para kaynakları, silahlı güç, propaganda araçları onların elindeydi, buna karşılık TİP'in olanakları son derece sınırlıydı. Halbuki bu mücadelede TİP ve yandaşlarının karşı tarafı alt etmesi gerekiyordu. Kaldı ki yalnızca ulusal burjuvaziyi ve ulusal egemen sınıfları yenmek de yetmezdi. Onu yenebilsek bile uluslararası burjuvazinin müdahalesi söz konusuydu. Çünkü Türkiye'nin böyle kendi başına bırakılacağı düşünülemezdi. Tabii Sovyetler Birliği'nin varlığı bir denge oluşturur düşüncesi daima sosyalistlerin kafasında vardı.

İktidarı aldıktan sonra da iktidarı muhafaza edebilmek ve sosyalizmi kurmak yine kolay bir şey değildi. Sosyalizm çok ileri bilinç isteyen bir düşünce, yönetim biçimiydi. Bunu gerçekleştirmek Türkiye gibi bir ülkede zordu. Zaten bundan ötürüdür ki Marx da sosyalizmin en gelişmiş kapitalist ülkeden başlayacağını söyler. Tabii kapitalizmin gelişmesi hem sayıca hem nitelik olarak işçi sınıfının, çalışan sınıfların da gelişmiş olması anlamına gelir. Oysa Türkiye'de böyle bir şey henüz söz konusu değildi. O bakımdan da güçlükler vardı. Tabii o

zamanlar bütün dünyada, sosyalizm bakımından ön planda olan, çözülmesi gereken mesele, eski Çarlık Rusyasında nasıl oldu da sosyalizm başlayabildi meselesiydi. Bu teorik konuyu çözmek gerekiyordu. Ve "kapitalizm emperyalizmin zayıf halkasından kopar" gibi fazla doyurucu olmayan bazı açıklamalar yapılmıştı. Gerçi Sovyet Devrimi'nin tarihine biraz bakarsak, devrimden sonra bir süre Avrupa'da da ayaklanmalar beklendiğini görürüz. Çünkü onlar da bu devrimin asıl Almanya'da olması lazım geldiğini düşünüyorlardı. Hatta bir müddet bekliyorlar, fakat olmayınca kendi kaderlerine terk edilmiş olduklarını görüyorlar ve tek bir ülkede sosyalizmin teorisini yapmaya başlıyorlar. Yani Sovyet Devrimi ve onun sonucu bir teorinin gereği değil, bir emrivakiyi bir teoriye oturtmaktır. Yani teorinin teyidi değildir, teori Sovyet Devrimi'nin meşru gösterilmesinin aracı olarak kullanılmıştır.

Demek oluyor ki sosyalizmi başka yollarla kurmak gerekecektir. Ama o yolları düşünmek o gün için olanaksızdı ve o gün bu berraklıkta da düşünüyor değildim. Ama bu düşüncelerin öngörünümleri kafamdan geçiyordu. Bununla birlikte başka türlü bir sosyalist stratejiyi de düşünemiyordum.

TİP YENİDEN KURULUYOR

Cezaevinden çıktıktan sonra Munise ile Bodrum'da kısa bir tatil yaptık. Döndükten sonra ne yapılabilir diye düşünmeye başladım. Yeni bir parti kurulabilir miydi? Benim düşüncem yeni bir parti kurmaktan yana değildi. Çünkü o sırada TKP yeni bir harekete başlamıştı. TİP varken TKP bir yer bulamayacağını düşündüğü için

Türkiye'de örgütlenmedi. Fakat 1973'ten sonra Türkiye'de örgütlenmeye başladı. Hatta dergilerinin adı da o yüzden *Atılım* olmuştur. Ben yeni bir parti kurmadan önce TKP ile temas etmek ve ne yapılabilir onu öğrenmek istiyordum. Yani TİP'in örgütlenmesini istemiyordum. Bu, benim öz fikrimdi. Ama tabii arkadaşlar, "Biz TİP'i yeniden canlandıracağız" derlerse ona da fazla itiraz etmezdim. Bununla birlikte TKP ile çatışan bir parti de arzu etmiyordum; onunla uyum içinde olmak gerekiyordu. Onun için Behice Hanım ne düşünüyor öğrenmek için daha önce anlattığım gibi İstanbul'a gittim. Behice Hanımı o zaman oturduğu Bostancı'daki evinde ziyaret ettim. Nevzat Bey felç geçirmişti. Birkaç hoş beşten sonra partileşmek konusunda ne düşünüyorsunuz diye sordum. Çünkü ya bir şey yapmamız ya da bir şey yapmamaya karar vermemiz lazım. Behice Hanım bu soruma bir türlü açık seçik cevap vermiyordu. Diyelim o sırada kapı çalınıyor, yoğurtçu geliyor, hemen konuyu yoğurda getiriyor; başka şeyler anlatıyor, yani bu konuda konuşmak istemiyordu. Neticede oradan ayrıldım, ama konuşmaması da fazlaca dikkatimi çekti.

Oradan Nihat'a gittim. Nihat o sırada bir muayenehane açmıştı. O bizimle yatmamış, başka bir şeyden yargılanmış ve sanırım sonunda beraat etmişti. Ne yapacağımızı ona sordum. O, "Anayasa'nın değiştirilmesine rağmen, yine de bir parti kurulabilir" dedi. O kadar söyledi. Ben de demek ki burada henüz bir fikir oluşmamış, oluşunca herhalde konuşuruz diye düşündüm ve Ankara'ya döndüm.

Aradan çok uzun olmayan bir süre geçti. Yukarıda da anlattığım gibi, bir gün Şaban Yıldız bana geldi ve bir parti kurmaya karar verdiklerini, program çalışmalarına

katılmamı istediklerini söyledi. Buna çok canım sıkıldı. Çünkü ben daha önce Behice Hanıma gittim, konuştum. Nihat'la konuştum, böyle bir toplantıdan önce bana haber vermeleri gerekirdi. Ben kurulmasından yana değildim, ama bu fikrimi kimseye söylememiştim ve arkadaşlar kuralım derlerse, kurardık. Bir şeyler yapılmasını isteyen bir insandım ve bu iş için özel olarak İstanbul'a gitmiştim.

Şaban Yıldız'a ben bu durumda partiye katılmayı düşünmüyorum, dedim ve böylece partinin dışında kaldım ve II. TİP'e girmedim. Yani II. TİP'e girmeyişimin esas nedeni Behice Hanım ve arkadaşlarının beni birinci planda akla getirmeyişleridir. Halbuki birinci planda akla gelmemem mümkün değildi. O halde istemiyorlardı. Biz bir partide çalışacaktık, öyle antipatik olarak bir partinin içinde olmak istemedim. Bunda şunun rolü olduğunu düşünüyorum: Aybar'la olan mücadelede, daha önce de anlattığım gibi, ben çizgimi sonuna kadar devam ettirdim. Ama Aybar teatral bir konuşma yapıp odasına çekilince Behice Hanım arkasından koşmuştu. Aybar orada Behice Hanıma iyi muamele de etmemiştir diye tahmin ediyorum; çünkü Behice Hanım daha sonra Aybar'ın yanında yer almadı, bize katıldı. Ama bu olay Behice Hanım gibi iddialı bir insan için hazmı zor bir olaydı. Aybar'la mücadelede benim ön plana çıkmam ve sonuçta başkanlığı da benim ona önermem, onda bana karşı bir antipati yaratmış olmalıydı. Bunun için bana olayı en sonunda söylüyor. Teklifi reddettim.

Ama yine de Behice Hanım dahil oradaki arkadaşlarıma ilgim de, sempatim de devam etti. Yani karşılıklı olarak onlarda ne kadar sevgi ve saygı olmuşsa bende de o kadar olmuştur. Yani fazla da mesele yapmadım. Za-

ten TKP varken onun gibi bir parti kurulmasını hakikaten de mahsurlu görüyordum. Çünkü zorunlu olarak çatışılır, nitekim çatışılmıştır da. Ama tekrar ediyorum, arkadaşlar ille kuralım deselerdi, ben de girerdim ve TKP ile karşılıklı olarak uyumlu olmamız için de etkilerdim. Olmadı, böyle bitti.

DİSK'E DANIŞMAN OLUYORUM

1976 senesinde DİSK'in düzenlediği 1 Mayıs törenlerine gitmiştim. Hakikaten muhteşem bir tören oldu. O tören üzerinde fazla durulmuyor, ama ben ondan sonraki törenleri de biliyorum, çok etkin, güçlü bir törendi. Orada diğer DİSK yöneticileriyle birlikte Kemal Türkler'le de karşılaştım. Kemal Türkler DİSK'e danışman olarak gelmemi teklif etti, ben de kabul ettim.

Haziran ortalarında İstanbul'a gittim. Evimiz Ankara'daydı. Munise ODTÜ Kütüphanesi'nde Müdür Yardımcısı olarak çalışıyordu, o gelemedi. DİSK'in bir usulü varmış, benim gibi İstanbul dışından gelenleri, bir ev bulup yerleşene kadar bir otelde misafir ediyorlarmış. Bana da o usulü uyguladılar. Taksim'de iyi bir otelde bir ay kadar misafir oldum. Bu arada ev aradım. O sıralar ev bulmak zordu. Ama iyi bir tesadüf Can Yayınları'nın sahibi Erdal Öz arkadaşımız Nişantaşı'nda bir ev tutmuş, sanıyorum evlenecekmiş, sonra bu iş bozulmuş ve o eve gitmekten vazgeçmiş. Benim ev aradığımı duyunca bundan bahsetti ve evi bana devretti.

Nişantaşı'ndan Merter'e gitmek oldukça zordu. Önce Taksim'e geliyor, Taksim'den otobüsle gidiyordum. Bir süre sonra Genel Sekreter Yardımcısı arkadaşımız Aydın Meriç otomobiliyle beni her sabah almaya başladı.

Bu vesileyle hem söyleşiyor hem de politik durumu gözden geçirme olanağı buluyorduk. Eğlenceli bir yolculuk oluyordu.

Munise'nin ODTÜ Kütüphanesi'nde çalıştığını söylemiştim. O sıralarda ODTÜ'ye Hasan Tan isimli bir rektör gelmişti. Çok kısa bir süre kaldı. Galiba yaptığı en büyük icraat Munise'nin işine son vermek oldu. İş Kanunu'nun 13. maddesine göre hiçbir gerekçe göstermeden tazminatını vererek işçinin işine son verilebilir. Bu maddeye dayanarak tazminatını ödeyip işine son verdiler. Böylece Munise de İstanbul'a gelmiş oldu.

Munise'nin işine son verilmesinin olumlu bir sonucu da oldu. O sırada hem partili hem de her zaman çok yakın şahsi dostumuz olan Güner Eliçin İzmir Çeşme'de bir apartman yapmış, dairelerini satıyordu. Bir tanesini de siz alın demişti, ama bizim mali imkânımız yoktu. Biz o sıralarda oğlumuz Haldun'u da Fransa'da okutuyorduk. Zira faşistler burada pek yaşatmayacak gibiydiler, birkaç defa saldırılardan canını zor kurtardı. Baktık ki böyle yürümeyecek, onu yurtdışında okutmaya karar vermiştik. O zamanlar üniversitede okuyacak kadar başarı gösterenlere Milli Eğitim Bakanlığı döviz tahsis ediyordu. İşin güzel tarafı tahsis ettiği dövizin Türk parası karşılığını değiştirmiyordu. Böylece dört yıl yurtdışında çocuk okutmak çekilmez bir durum almıyor, hatta zamanla hafifliyordu. Ama tabii yine de bir para gidiyordu. O bakımdan o zaman o evi alamamıştık. Fakat Munise işten atılıp da tazminat alınca, şimdi de her yaz gittiğimiz daha önce bahsettiğim Çeşme'deki o daireyi aldık. Küçücük 60 metrekare bir yerdir, ama bize yetiyor ve yazları dinlenme olanağı buluyoruz.

Bu esnada bir de kötü olay oldu. Munise çok isabetli bir şekilde kendi kendini kontrol ederken göğsünde bir kitle görüyor. Hemen doktora gidiyor, kanser olabilir diyorlar. Alelacele Ankara'ya döndük. Hacettepe Hastanesi'ne, Onkoloji Hastanesi'ne, benim mide ameliyatımı yapan Hilmi Akın'a gittik, hepsi de alınması lazım dediler. Ameliyatın Hacettepe Hastanesi'nde olmasına karar verdik. Ameliyatı Yılmaz Sanaç yaptı, bakımıyla da Nusret Fişek ilgilendi. Zaten Yılmaz Sanaç'ı da o tavsiye etmişti. Orada hatırladığım şeylerden birisi, o sırada Milli Eğitim Bakanı olan Nejdet Uğur'un Munise'ye çiçek göndermesidir. Daha önce de beni Ankara'ya o getirtmişti, bunu anlatmıştım, demek oluyor ki Nejdet Uğur'la talebelikten beri bir sıcaklığımız varmış. Tabii pek çok dostumuz hem geldiler hem de çiçek yolladılar, ama Nejdet Uğur eskiden de buna benzer bir şey yaptığı için bunu söylemek istedim.

DİSK'İN POLİTİK YAPISI VE ORADAKİ ÇALIŞMALARIM

Benim gördüğüm kadarıyla DİSK'e, çalışanlar, yani personel düzeyinde TKP hâkimdi. DİSK'in Genel Sekreter Yardımcısı Aydın Meriç, bir bilgisayar mühendisiydi ve TKP'liydi. Büroda da TKP'liler hâkimdi. Ben DİSK'e geldiğim zaman Kemal Türkler Sovyetler Birliği'nde bir gezideydi. Geldiği zaman biraz görüştük, bana çok etraflı anlatmamakla beraber, oradaki ağırlanışından son derece memnun kaldığını anladım. Düşüncelerinde değişiklik olacak kadar, hiç değilse TKP'nin DİSK'teki faaliyetlerine göz yumacak veya onlarla beraber olacak kadar memnun kalmış. Ben orada danışmanlık dışında Araştırma Dairesi

Başkanlığı da yapacaktım. Tabii bunun için personel lazımdı. Boğaziçi Üniversitesi'nde tarih profesörü olan Zafer Toprak müracaat etmişti, ben de onu önermiştim. Bence arayıp da bulunamayacak kadar yetenekli bir arkadaştı. Zannediyorum Aydın Meriç, "antikomünisttir, antisovyettir" gerekçesiyle karşı çıkmış. Dolayısıyla bu arkadaşı alamadık. Doğrusu ben de Zafer'e karşı çok mahcup oldum. Ama zannediyorum o, muhalefetin nereden geldiğini anladı. Sonra Barış Pirhasan müracaat etti. Tabii ona da memnun oldum. Pırıl pırıl bir zekâ. Ona ne kulp taktılar bilmiyorum. Aydın Meriç bir şey söylemedi, ama Kemal Türkler "Bizim arkadaşlar, bu edebiyatçı ne işimize yarar? diyorlar" dedi. Ben de, "Önemli olan yetenek, çok yetenekli bir insandır, sizin zannettiğinizden çok daha fazla yararlı olur" dedim. Bunun üzerine biraz düşünelim dediyse de yine aynı görüşte ısrar etti. Zafer'de de, Barış'ta da ısrar etseydim, alabilirdim. Fakat ısrar etmek istemedim. Çünkü bu arkadaşları alırsak, oturacakları büroda onlara tamamen karşı insanlar olacak. Orada tam bir TKP egemenliği var. Oysa bu arkadaşların ikisi de ilerici insanlar, ama TKP'li değiller. Çocukları güç bir duruma sokacağım. Çünkü ne benim ne de gelecek olan çocukların orada egemen olmak gibi bir iddiamız var. Onlar, DİSK'in ilerici imajından ötürü, burada çalışmayı bir görev saymış, gelmişler. Bir ideoloji çatışması olması onlar için de iyi bir şey olmayacak ve belki de ayrılmak zorunda kalacaklar, daha da kötü olacak. Onun için ısrarcı olmadım. Yani TKP oraya kendileri dışında birisinin alınmasına müsaade etmiyordu, bunu belirtmek için bu iki olayı anlatıyorum.

DİSK'teki TKP grubunun başı Aydın Meriç'ti. Bu arkadaş hakikaten kendisini davaya adamış bir arkadaştı.

Çok atılgan ve yaratıcıydı. Komünist kimliğini ve TKP'liliğini gizlemezdi. Toplantılarda, yürüyüşlerde, mitinglerde Enternasyonal'i, TKP'nin marşlarını çaldırırdı. Hatta ben kendisini birkaç defa ikaz etmek zorunda kaldım. Ben TİP'ten gelmiştim; biz "sosyalizm" dememişiz. Programımız teorik Marksist bir programdır, ama sosyalizm sözcüğü geçmez. Ben kendisini ikaz ettiğim zaman, Sovyetler Birliği'nin prestijini ileri sürerek, "Sovyetler Birliği varken hükümet bize bir şey yapamaz" derdi. Halbuki Mısır Komünist Partisi'ne Sovyetler Birliği hem siyasi hem de maddi olarak çok yatırım yapmıştı. Buna rağmen partiyi baştan sona yok ettiler, Sovyetler de ses çıkarmadı. İran Komünist Partisi TUDEH'in başına da aynı şey gelmiştir. Baştan mollaları desteklediği için dokunmamışlar, fakat sonra tamamen yok etmişler, başkanını TV'lere çıkararak itirafta bulundurmuşlar, aşağılamışlardır. Tabii o zamanlar bu olaylar olmadığı için Mısır örneğini verdim, ama o, buna pek itibar etmedi.

Çok memnuniyetle bahsetmek istediğim bir insan Nurtan isimli bir kızdı. Kütüphaneci, araştırmacı arıyordum. Kütüphaneci bir kız müracaat etti, adı Nurtan'dı. Çok zeki, çok çalışkandı, görünce iş yapacak biri olduğunu anlıyordunuz. Hakikaten de öyle oldu. Yönetimden ona itiraz etmediler, çünkü o TKP'liymiş. Zaten onu da sekreterya bulmuştu. Sekreteryanın başında Zülal Kılıç diye bir arkadaş vardı. O da çok yetenekli ve TKP ideolojisine çok bağlıydı. Kocası da Alaattin isimli bir mimardı. İkisini de sonradan yurtdışında, sanıyorum Danimarka'da gördüm. Uzaktan gördüm, sönüktüler, yanıma da gelmediler. Anlaşılan TKP'lilerle iyi ilişkileri yoktu, çünkü beni oraya TKP'li bir grup çağırmıştı. Nurtan tam bir kütüphaneciydi. Kü-

tüphaneyi gayet güzel tanzim etti. Bu arkadaşımız daha sonra TKP'nin Türkiye'deki önemli adamlarından biriyle evlendi. Nikâhlarına gittim. Fakat 1980'den sonra eşine çok büyük eziyetler etmişler, ayağına çivi çakmışlar. Nurtan'ı Ankara'da bir sebze halinde gördüm, o söyledi, bir ayağı aksıyormuş. Şimdi ne yapıyorlar bilmiyorum.

DİSK içinden bir grup DİSK'in kazandığı itibarı değerlendirmek istedi ve bir yapı kooperatifi kurdu. O sıralar yapı kooperatifi de çok modaydı. Bir arsa alındı. Fakat sonra bu kooperatif yürümedi. DİSK yönetimi çok endişe etti. Tabii bir fiyasko olması, paraların iade edilememesi çok kötü olurdu. Detayını bilmiyorum, ama sonunda bunu başardılar. Bu arada DİSK *Politika* gazetesini satın aldı. *Politika* gazetesi orijinal olarak Ankara Belediye Başkanlığı yapmış olan Vedat Dalokay tarafından kurulmuştu. Benim de bir köşem vardı, her hafta bir makale yazardım. Bu yazılara DİSK'ten önce başlamıştım, *Politika* gazetesi kapanana kadar devam ettim. Gazeteyi bir ara İsmail Cem yönetti, daha sonra DİSK satın aldı. DİSK satın alınca dergiyi Aydın Engin, sonuna doğru da Aydın Şenesen yönetti. Zannederim kooperatif için toplanan paraların bir kısmıyla gazete finanse edildi ve paraların iadesi konusundaki güçlük de oradan doğdu.

DİSK'te çalışırken Yunanistan'da Barış Derneği ile ilgili bir toplantı oldu. Türkiye'den başka kuruluşlar da katıldı. DİSK'ten de ben katıldım. Toplantı Atina'daydı. Biz DİSK'ten dört-beş arkadaş gittik. Salon toplantının yapılacağı binanın ikinci katındaydı. Sağdan ve soldan iki merdivenle çıkılıyor, sonra bu iki merdiven birleşiyor, yeniden ikiye ayrılarak salona giriliyordu. İki mer-

divenin birleştiği teras gibi kısmın tam ortasına Türk mezalimini gösteren bir tablo koymuşlardı. Bu toplantı Barış Derneği'nin bir toplantısıydı. Barış Derneği'nin Başkanı Mahmut Dikerdem, Genel Sekreter'i de bir avukat olan Enis Coşkun'du. Onların çabalarıyla tabloyu biraz sola çekip kamufle ettiler. Bizim gençler de aynı yerin karşısına Yunan mezalimi ile ilgili karikatürler, resimler vs. yaptılar. Tabii hoş bir şey olmadı.

Bir kere de Dünya Barış Derneği'nin kuruluşu için Polonya'ya gittim. Bizden oldukça önemli bir heyet gitti, ben biraz gecikerek gittim. Orada hakikaten dünyanın her yerinden insanlar vardı. O vesileyle Polonya'yı da gördüm. Varşova'nın bir mıntıkası fena halde bombalanmış. Onu eskisine sadık kalarak yeniden inşa etmişler. Ama müze gibi değil, şehrin bir parçası olarak inşa etmişler. İçinde insanlar oturuyordu. Otelin etrafında, civarda "döviz bozalım" diyen insanlar vardı. Onlara çok canımız sıkılıyordu. Bir de hayat kadını gördük, ama tabii bizim heyette öyle bir hava olmadığı için bizimle pek ilişkileri olmadı. Bütün dünyadan insanlar geldiği için çok kalabalıktı. Polonya Komünist Partisi başkanı bir konuşma yaptı. Bizden Mahmut Dikerdem de bir konuşma yaptı, çok iyi Fransızcası vardı. Başka arkadaşlar da konuştular. İlerici Kadınlar Derneği'nden Şeyda Talu da gayet iyi bir konuşma yaptı.

Ama şunu da söyleyeyim ki bu tür hareketler biraz köpük üzerinde yapılan hareketler. Barış için Türkiye'de yapılan şeyler, hem incir çekirdeğini doldurmayacak şeyler hem de biraz yapay kalmış şeyler. Sanıyorum başka memleketler için de durum pek farklı değil. O zaman Aziz Nesin'in anlattığı bir olay aklıma geldi. Daha önce böyle bir toplantı için Helsinki'ye çağırmışlar, gitmiş.

Giderken Helsinki'de değil de Leningrad'da inmiş. Leningrad'a indiklerinde onları "barış treni" diye genç kızlar çiçeklerle karşılamışlar. Dönüşte perona biraz erken inmiş, bakmış ki öğrencileri oraya dizmişler, çiçekler dağıtmışlar, tren gelince de ortaya çıkartmışlar. Demek ki barış diye halkın içinden gençler gelmiyorlar, tamamen tertip. Bu olayı hatırladım. Ama TKP'li arkadaşlar böyle bir eğitim almışlar, olaylara böyle suni bir yaklaşımları var. Barış iyi bir şeydir diye düşünüyor, beş kişiye bağırttırıyor, sonra da işte memlekette barış için bağırıyorlar diyor. Bunu yapmayı, bunu söylemeyi bir eylem sayıyor. Bunun DİSK'te çok açık örneklerini gördüm. Örneğin Kemal Türkler, Hüsnü isimli bir arkadaşın kaleme aldığı son derece sol, Marksist nutuklar verirdi. Fakat ben Kemal Türkler'i tanıyorum, hiç söylediklerini düşünen, tasvip eden bir arkadaş değildi. Tabii çok zeki bir insandı, bir şey söylenince hemen anlardı, ama Marksist fikirde bir insan değildi. Ama o sıralar Maden-İş'te de, DİSK'te de TKP'liler hâkimdi, o da onları söylerdi. Aynı şekilde daha pek çok sendika başkanına da böyle Marksist sözler söyletilir, sendika dergilerinde pek çok Marksist yazı yazılırdı. Ama ne sendikanın tabanının, hatta ne de gerçek sendikacıların bunlarla bir alakası vardı. Nitekim mahkemede de hiç öyle bir davranış içinde olmadılar. Yani TKP'lilerin, bir adama kendi inanmadığı bir şeyi söylettirmeyi başarı sayma gibi bir alışkanlıkları vardı. O zaman yapay bir ortam oluyor.

Sanıyorum 1977'den önce Abdullah Baştürk'ün sendikası Genel-İş, DİSK'e katıldı. Ankara'da bir spor salonunda gösterişli bir toplantı yaptılar ve öyle girdiler. 1977'nin sonlarına doğru da DİSK'in kongresi oldu ve seçimi Abdullah Baştürk kazandı. Abdullah Baştürk ka-

zanınca tabii Kemal Türkler şoke oldu. Çünkü Kemal Türkler DİSK kurulduğundan beri başkandı. DİSK'i kendi çocuğu gibi görüyordu. Hatta sonra Abdullah Bey bana söyledi, "Yahu sen ne hakla DİSK'i benden aldın?" demiş. Bunun üzerine tabii sekreterya değişti. Büroya Faruk Pekin adlı, kimya eğitimi görmüş, devrimci gelenekten gelme, çok çalışkan ve çok yetenekli bir arkadaş geldi. DİSK kapanıncaya kadar, kapandıktan sonra da hapishanede DİSK'e çok yardımcı olmuş bir insandı. Cezaevinden çıktıktan sonra DİSK yönetiminden bir-iki insanla birlikte çok başarılı bir seyahat acentası kurdu, bu işi hâlâ sürdürmektedir.

Baştürk'ün DİSK'in Genel Başkanı olmasından sonra yaşanan önemli bir olay, Ecevit'in sermayedarlarla sendikaları bir araya getirme çabasıdır. Başbakanlık binasındaki toplantıya Abdullah Bey ile beraber gittik. Orada hakikaten Koç'tan, Eczacıbaşı'ndan insanlar, örneğin Sabancı, TÜSİAD'ın başlıca adamları vardı. DİSK ve TÜRK-İŞ de vardı. Ortak toplantıdan evvel Bülent Bey, her gruptan çağırmış olduğu insanları tek tek kabul ediyor, onlara programı anlatıyordu. İki şey benim dikkatimi çekti. Birincisi, "Siz ne diyorsunuz?" gibi bir soru sormadı. İkincisi, bu rutin bir brifingdi, bunu Ecevit'in vermesi gerekmezdi veya paylaşabilirdi. Halbuki herkes sırasını bekledi, herkese bu brifingi Ecevit verdi. Sonra dikkat ettim, TV'de de başkalarının, örneğin ilgili bakanın söylemesi gereken rutin şeyleri yine Ecevit açıklıyor. Demek ki Ecevit'in böyle bir özelliği var. Bu, Ecevit'in yanında ikinci bir adam olmamasının izahı da olabilir. Her şeyi kendisi yapınca kimseye bir iş kalmıyor; ikinci adam olunmuyor.

Abdullah Baştürk'le beraber DİSK'in TKP'li kadrosunda bir tasfiye oldu, ama söyleminde olmadı. Çünkü

Baştürk, "TKP tasfiye edildi ve DİSK burjuvaziye satıldı" denilsin istemedi. Çünkü Baştürk CHP'liydi. Ama CHP'nin çok ötesinde aynı söylemi söz olarak devam ettirdi. Bununla beraber artık ekibi değişmişti. Benim konumum her ikisinde de aynı kaldı.

1979'da Kemal Türkler vuruldu. Biz Ankara'daydık. Muhteşem bir cenaze merasimi yapıldı. Birkaç arkadaşla beraber cenaze törenine katıldım. Gerçekten görkemli bir yürüyüş yapıldı; polis, jandarma filan da önleyemedi, çok kalabalıktı. Bu, Türkiye'nin siyasi hayatında çok önemli bir olay oldu. Kemal Türkler'i çok yakından tanıyamadım, o derece yaklaşamadık. Ama çok zeki, işçi sınıfıyla kaynaşmış bir arkadaştı. Sağduyu sahibiydi. Sendikal liderliğini etrafındaki arkadaşlarına kabul ettirmiş bir insandı. Sonradan da devamını izlediğimiz gibi, kendisine çok destek olan bir eşi vardı. Sabahat Türkler bütün toplantılara gelirdi. Şimdi de o çizgisini sürdürüyor. İşçi sınıfının her türlü hareketinin içinde hâlâ vardır.

DİSK'te İstanbul'dayken pek bir işe yaramadım. Yani pek etkin olamadım. Bunun sebeplerinden birincisi TKP'nin egemenliğiydi. Benim etkin olacağım yerler, araştırmalar, çıkacak dergiler vs. idi. Bunun için TKP'ye teslim olmak gerekiyordu. Halbuki ben sırf bu sebepten ötürü TKP'li olmayı düşünmedim. Ben esas itibariyle TKP ile Marksist hareket arasında bir fark görmem. Yani ben TİP'liyim, TKP'li değilim gibi ayrımlar benim kafamda yoktur. Ama DİSK'te etkin olayım diye böyle bir ekipte yer almayı, emir kumanda hiyerarşisine girmeyi de kabul etmedim. TİP'te herhangi birinden emir alabilirim, çünkü o insanı ben seçmişimdir, başından beri biliyorumdur. Sonra yine mizacımla ilgili bir şey, insanın

patronu durumundakilerle eşit ilişki kurması zordur. Hep kollayarak yaşayacaksın. Ben öyle şeyler yapmadığım için yöneticilerle de yakınlığım yoktu. Yakınlığın olmayınca tabii etkinliğin de olmuyor. Çünkü oralar biraz kişisel ilişkilerin ağır bastığı yerler. Onun için o dönemde fazla bir etkinliğim olmadı.

DİSK ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

Abdullah Baştürk Genel Başkan olunca DİSK'ten ayrılmayı düşünmedim. Ankara'ya gidip bir araştırma enstitüsü kurmayı düşünüyordum. Çünkü böyle bir iş üniversitelerle, Planlamayla, Maliye Bakanlığı ile ilişkiyi gerektiriyordu. Halbuki benim İstanbul'da üniversite muhitleriyle bir yakınlığım yoktu. Planlama ve bakanlıklar ise zaten Ankara'daydı. Böyle bir enstitü kurmaya Ankara daha uygundu. Ankara'da böyle bir enstitü kurma meselesini Abdullah Beyle görüştük. Zaten onun sendikasının merkezi de Ankara'daydı. O da DİSK'in bazı faaliyetlerinin Ankara'ya kaymasını istiyordu. Bu öneriyi iyi karşıladı. Cinnah Caddesi'nde Genel-İş'in iki dairesi varmış. O iki daire birleştirilerek bir merkez oluşturuldu. Oraya personel almaya başladık. Evvela TİP'ten tanıdığım, çok iyi daktilo yazan, üniversite mezunu, çok işe yarar bir arkadaş olan Tebessüm Sarp'ı aldık. Sonra Mülkiye'den mezun Orhan Kartal isimli eski bir arkadaşımın kızı geldi. İsmi Barış'tı. ODTÜ'den bir kız (Gülay Yılmaztürk) kendi müracaat etti, geldi. Bunlarla hakikaten iyi çalıştık. Hepsi zeki ve çalışkan insanlardı. Mülkiye'den Hikmet Seçim adlı bir arkadaşımız, bir de çaycımız vardı. Bir kütüphane oluşturduk. Başlıca kitapçılara mektup yazarak kitap bağışlamalarını istedim.

DİSK'e bağlı sendikaların bazılarında çok önemli kitaplar vardı, onları topladık. Oldukça iyi bir kütüphane kurduk. Dokümanlar, istatistikler, planlamanın raporlarıyla bir araştırma merkezi haline getirebildik.

Orada her pazartesi günü toplanıp neleri yapacağımızı konuşurduk. Çünkü bazı dosyalarımızın hazır olması, bazı konuları biliyor olmamız lazımdı. Burasını TÜSİAD'a karşı bir işçi örgütü olarak görüyordum, onun için bazı şeyleri bilmek, onları cevaplandırmak lazımdı. Böyle toplantılarda çaycı kız arkadaşımız bir kenarda duruyordu. Onu dışlamak benim biraz tuhafıma gidiyordu. Onun için onu da çağırıp oturttum. Biz konuşurduk, o öylece dinlerdi, doğal olarak hiç katılmazdı. Ben bunu insana saygının bir gereği diye yapıyordum. Sonradan düşünüyorum, bu, acaba doğru muydu? Yani eşit olmayan insanlara eşit muamele yapmak doğru mu? Bence yanlış. Eşit olsun, gelsin oraya otursun. Dil bilen, üniversite mezunu insanların arasına oturtmak belki görünüş itibariyle ilerici gibi, ama özünde değil. Doğru olmayan hiçbir şey ilerici olamaz. Bunu sonradan anladım. Şunu bilhassa vurgulamak istiyorum, herkes birbirine eşittir demekle insanlar eşit olmaz. İşi böyle alırsanız yanlış bir şey yapmış olursunuz. Eğer o insana gerçekten saygı duyuyorsanız, onu eşit olacak biçimde eğitmek, ona katkıda bulunmak lazım. Ondan sonra o da gelsin, o masaya otursun. Öbürü suni bir şey oluyor. Üstelik sıkılıyor ve belki de kendini aşağılanmış hissediyor.

Burada DİSK yönetiminin lehine (ki burada Abdullah Beyin büyük katkısı vardır) şunu söylemek isterim: DİSK Araştırma Enstitüsü önemli bir gider kalemi oluşturuyordu. Araştırma Enstitüsü DİSK için oldukça uzun vadeli bir yatırımdı. Çünkü sendikacıların bir aydından

istediği şey konuşmalarını hazırlamasıdır. Öyle uzun boylu araştırma istemezler, isteseler bile bunu bir kişiye yaptırırlar, o da toplu sözleşmeyle ilgili basit şeylerdir. Enflasyon ne kadar olacak? Yüzde kaç zam isteyelim? Türkiye'nin genel ekonomik durumuyla ilgili bilgilere gereksinim duymazlardı. Halbuki Enstitü'nün çalışması, Türkiye'nin genel sorunları, bu sorunlar nasıl çözülür gibi konulara yönelikti. Bence bir sendika zaman zaman işçilerini sinemaya, tiyatroya götürürse, onlar için yayın yaparsa, Türkiye'nin iç politikası, dış politikası hakkında bilgi verirse, bu, toplu sözleşme masasında ücret konusunda taksimetreyi daha yüksekten açmasını sağlar. Bu, bir pazarlıktır. Örneğin çok sefil bir adamı işe alacaksınız, ona vereceğiniz ücreti sefaletini muhafaza edeceği bir seviyeden başlatırsınız. Ama sizin gibi, tiyatroya, sinemaya giden, kitap okuyan, yazın tatil yapan, bunları hak olarak bilen birisiyle ücreti konuşmaya kalkarsanız tabii taksimetreyi daha yüksek bir yerden açarsınız. Onun için Enstitü'nün bu bakımdan sendikalara yardımcı olmasını amaçlıyorduk. Halbuki DİSK'ten aşağı yukarı üç defa büyük olan TÜRK-İŞ böyle bir şey yapmamıştır. Şimdi şimdi biraz bu işleri yapıyor. O zamanlar TÜRK-İŞ'in araştırma bölümünde yalnızca Neşe Erel vardı. Bu da DİSK'in farklılığının o kadar tesadüfi olmadığını gösteriyor.

1 MAYIS 1977

1 Mayıs 1977. Yani otuz altı kişinin öldüğü olay. Ben kendi gördüklerimi anlatacağım. Çünkü koca bir olay, nereden görürseniz, orasını anlatırsınız.

Miting Taksim'de yapılacaktı. Meydana yüksekçe bir kürsü hazırlandı. Atatürk Kültür Merkezi'nin üzerinde de o meşhur "zincirlerini koparmış işçi" resmi asılıydı. Kürsünün biraz yan arkasında, yüzü şimdiki The Marmara Oteli'ne dönük tahtadan muvakkat bir tribün vardı. Ben o tribünde oturuyordum. Benim hatırladığım, yanımda Reha İsvan ve Necdet Uğur'un eşi vardı. İnsanlar Taksim Meydanı'na bir flamanın arkasında yürüyerek geliyorlardı. Ben önceden gelip tribüne oturmuştum. Munise ile Yeşne, Can Yücel ve Güler Yücel ile birlikte "Edebiyatçılar" pankartı altında geldiler. Tam karşımda duruyorlardı. Bir süre sonra Güner Eliçin ile birlikte benim yanıma gelip oturdular. Kemal Türkler konuşmasını yaptı, indi, hemen oradan uzaklaştırdılar. Anlaşılan bazı şeyleri sezmeye başlamışlar. Sonra şimdiki Sular İdaresi'nin olduğu yerden birkaç el silah sesi geldi. Bir panik başladı. Otelden de silah atılmış, ben onu fark etmedim. O sırada ses bombaları da atılmaya başlandı. O, insanları öldürmeyen, fakat büyük gürültü çıkarıp panik yaratan bir şeydi. Herkes aksi istikametten Dolmabahçe'ye doğru koşmaya başladı. Silahlar atılınca iki kişi dikkatimi çekti. Birisi Sıtkı Coşkun'du. Mitingi yönetiyor, konuşma sırası gelenleri o anons ediyordu. Tehlikeli, yani yukarıda, görünen bir yerdeydi, fakat oradan hiç inmedi, paniği önlemek için çok çaba gösterdi, fakat başarılı olamadı. Diğer dikkatimi çeken kişi de Necdet Uğur'un karısıydı. Tribünde oturuyor ve inmiyordu. Ben göze batmasın diye indirmeye çalıştım, ama inmedi. İnmemesinin nedeni, ben buraya kutlamaya geldim, beni kaçırmaya ne hakları var gibi bir düşünceydi. Bunu bana ifade etmedi, ama davranışı öyleydi. Fakat tabii sonunda indi. Ben de bir kolumda Yeşne, bir kolumda Munise oradan ayrıldım ve

hızlı hızlı Dolmabahçe'ye doğru yürümeye başladık. Bizim ev karşı tarafta olduğu için, Beşiktaş iskelesine gidebiliriz diye düşündük ve o tarafa doğru yöneldik. Kardeşim Cengiz'in evi Kazancı Yokuşu'ndan inilip gidilen bir yerdeydi. Munise ve Yeşne eğer benim yanıma gelmeselerdi o istikamete gideceklerdi, çünkü sığınabilecekleri bir ev vardı orada. Fakat şans eseri o tarafa gitmediler, benim yanıma geldiler. Bilindiği gibi o otuz altı kişinin çoğu Kazancı Yokuşu'nda öldü. Benim izlenimim orada halka silah atılmadığı yolunda. Ölenler ezilerek öldüler. Ses bombası, siren çalarak gezen arabalar paniği artırdı ve ezilerek öldüler. Yokuştan aşağıya indik. Dolmabahçe'yi Beşiktaş'a bağlayan yola geldik. Yürüyoruz, arkadan birdenbire koşuşmalar başladı. İnsanlar koşarak yanımızdan geçiyorlar, arkadan da askerler geliyorlar. Biz koşmuyoruz. Bir genç ve on bir-on iki yaşlarında bir küçük kız yanımızdan geçerlerken, babası ya da ağabeyi, küçük kıza "Bak burada bir aile var, sen onlarla yürü" dedi. Kız bunu kabul etmedi ve koşa koşa gittiler. Fakat sonra on beş yaşlarında bir oğlan bizimle yürümeye başladı ve biz, bir kız, bir oğlan iki çocuklu bir aile görünümü verdik. Gerçekten de askerler geldiler ve bize dokunmadan geçtiler, biz askerlerin gerisinde kaldık. Önce eve gitmeyi düşündük. Evimiz Salacak'taydı, vapurla oraya gitmek güç olacaktı, onun için o civarda oturan Mustafa Aygölü isimli arkadaşımın evine gittik. Gece orada kaldık. Benim baldızım Ayten bir kazada bacaklarını kaybetmişti; protezi vardı; o da mitinge gelmişti, koşamaz ve kaçamazdı; onu çok merak ettik. Halbuki bir apartmanın içine sığınmış, daha sonra kardeşim Bülent onu arabaya bindirerek Ankara'ya göndermiş. Otuz altı kişinin öldüğünü Mustafalarda öğrendik.

Ertesi gün DİSK'e gittiğimiz zaman bu olayı Maocuların çıkardığı söylendi. Çünkü onlar silah atıldığı sırada Sular İdaresi yönünden giriş yapıyorlardı. Fakat ben, buna ihtimal vermiyorum, çünkü polis gözümüzün önünde ortalığı karıştırdı. Bunu şimdi "derin devlet" dediğimiz bir oluşumun yaptığı belli. Bunda hiçbir şüphe yok. Ama araç olarak kimleri kullandı? Herkesi kullanmış olabilir. Niçin yaptı? Oraya gelenlere bir korku salmak ve böyle toplantılara katılmayın demek istedi. Çünkü bir kere polis siren çalarak orayı darmadağın etti. Gerçi iş silahla başladı, ama paniği yaratan sirenler oldu. Sonra aşağıda Dolmabahçe, Beşiktaş arasında asker halkı kovaladı. Halk tutuklanırız diye korktu. 1 Mayıs'ı önemli bir işçi sınıfı hareketi olarak (ki öyledir) değerlendirdiler ve bunu sabote ettiler. O zamanlar yarım milyon insan geldi denildi, ama bence en çok iki yüz bin kişilik bir kalabalık vardı. Bu büyük bir kalabalıktır, meydanlara falan sığmadı. Nitekim ertesi yılki 1978 1 Mayıs'ına da Ankara'dan gelip katılmıştım, o kadar büyük bir kalabalık yoktu. Konuşmalar The Marmara Oteli'nin taraça gibi bir yerinden yapıldı. Ben meydana üç yerde üstüm aranarak geldim. Etraftaki binaların üzerinde keskin nişancılar vardı ve katılım tabii azdı. 1977'deki gibi değildi, özellikle halk gelmedi. Hiçbir olay olmadı. Tabii bunun nedeni polis ve askerin almış oldukları tedbirlerdi. Polis ve askerin tedbirleri altında 1 Mayıs kutlamasının doğal olarak hiçbir değeri yok. 1 Mayıs işçi sınıfının dayanışma ve gücünü gösterme günü. Halbuki polis ve askerin, yani devletin himayesinde olursa, gücünü gösterememe günü oluyor. Herhangi bir anlamı kalmıyor. Yasaklamak yerine böyle yaptılar, onun için de o 1 Mayıs kimsenin aklında kalmadı. Ama

1976 ve 1977 1 Mayısları herkesin aklındadır. 1976 1 Mayıs'ı da çok önemlidir, zaten ondan ürküp 1977'de böyle yaptılar.

Bu 1 Mayıs'ın değerlendirmesini yaparken şunu söylemek isterim: Devlet, yahut "derin devlet" bu tür eylemleri halkı ürkütmek veya halktan yana eylemlere devamlı olarak katılmasını önlemek için yapar. İşkence de bunun için yapılıyor. İşkence Türkiye yasalarına göre yasal olmayan bir şey. Ama gazeteler işkenceden bahsedebiliyor. Bilhassa ikinci sınıf gazetelerde işkenceler ayrıntılarıyla birlikte yazılabiliyor. Öyle korkunç işkenceler yazılıyor ki işkence göreni korkutmak için bunu gazetelerde yazmaya gerek yok. İşkence gören zaten dersini alıyor. Fakat tabii bu yetmez, o işkenceden halk haberdar olmalı ki bir daha bu tür işlere girmesin. İşkenceyi duyurmak, hatta olduğundan daha abartılı bir biçimde duyurmak işkencenin mantığında var. Eğer duyurmazsanız, halkı korkutamazsınız. Nitekim 12 Mart' taki, fakat özellikle 12 Eylül'deki işkenceler bütün ayrıntılarıyla duyuruldu, hatta gerekli gereksiz işkence yapıldığı söylendi, kimse en ufak bir biçimde bu tür işlere karışmasın diye. Hepsi aynı mantıktır.

Madem mayıslardan bahsediyoruz, Mayıs 1979'u da söyleyeyim. Ankara, İstanbul, İzmir'de yapılmasına müsaade edilmedi. Yalnız Adana, Mersin dolaylarında yapılmasına izin verildi. 30 Nisan'da birkaç subay ve asker bizim Enstitü'ye geldi ve başlarındaki subay, "Buranın sorumlusu kim?" diye sordu. Bizim Tebessüm, kendisini daha sorumlu hissediyor olacak, "Benim" diyecek oldu. Kendisini engelledim ve "Sorumlu benim" dedim. Sonra beni alıp götürdüler, bir cipe koydular. Önde oturan adamın elinde bir telsiz vardı, telsizden "Canlı he-

defi getiriyoruz" dedi. Beni İstanbul yolu üzerinde bir jandarma merkezine götürüp bir odaya koydular. Bir ara birtakım sivil adamlar beni sorgulamak istediler. Bazı insanları sormaya kalktılar. Söylemek istemedim. Aralarında biraz konuştular ve sorgulamaktan vazgeçtiler. Zannediyorum sorgulamaya kendiliklerinden kalkıştılar, fakat "hayır, bilmiyorum vs." diye cevap alınca ısrar etmediler, vazgeçtiler. O gece orada kaldım. Ertesi gün akşamüzeri de bıraktılar.

12 EYLÜL DARBESİ

12 Eylül darbesi aslında bekleniyordu. O gece evdeydik. Munise ile beraber pencereden baktık, ortalıkta fazla bir hareket vardı. Polis ve eli silahlı askerler vardı. Ben önce benim için diye düşündüm, ama bir hareket olmadı. İki apartman altımızda o zaman Cumhurbaşkanlığı Vekilliği yapan İhsan Sabri Çağlayangil oturuyordu, o nedenle gelmişler. Birkaç subay apartmana girdi. Çantamı hazırlamıştım, banadır diye düşündüm ve bekledim. Fakat kapı çalınmadı. Meğerse bu sefer bizim apartmanda oturan Cem Duna'yı dış politika hakkında danışmak üzere götürmeye gelmişler. Ertesi gün Enstitü'ye gittim. Oraya geldiler, bazı dosyaları, belgeleri aldılar, kimseye bir şey yapmadılar ve gittiler. Çantam elimde, hevesim kursağımda kaldı. Enstitü'yü kapattılar, mühürlediler.

Nisan 1981'de beni yine Enstitü'ye çağırdılar, gittim. Bu sefer daha etraflı bir arama yapıp daha etraflı bilgi ve belge aldılar ve beni de götürdüler. Yine çantam yanımdaydı. 6. Şube'ye gittik. Beni evvela bir komiserin yanında misafir ettiler, ne yapacaklarını bilemediler, sağa sola telefon ettiler, sonra 6. katta, 1. Şube'de çok geniş

bir salona koydular. Orada yetmiş-seksen kişi vardı. Bir kısmı da DİSK'liydi. Sonradan öğrendiğime göre hem DİSK'in hem de DİSK'e bağlı bütün sendikaların yöneticilerini tutuklama kararı vermişler. Bu, aşağı yukarı bin kişi kadar tutuyordu. Örneğin unutmuyorum Giresun'dan Fındık-İş'e bağlı sendikacılar gelmişlerdi. Fakat sonra bu uygulamayı durdurmuşlar. Benim hatırladığım, orada Bank-Sen'den bazı sendikacılar, Gıda-İş Sendikası'nın genel başkanı, yönetim kurulu üyeleri, Genel-İş'ten mühendis bir arkadaş, bazı Dev-Yolcular, sağ kesimden birtakım insanlar vardı.

Orada on gün kadar kaldık. Yerde, tahtaların üzerinde, sıraların üzerinde yattık. Bazılarını götürüp işkence yapıyorlardı. Dev-Yolcu bir genç vardı, onunla konuşuyorduk, ona işkence yapıyorlarmış, "Biraz sonra gelip yine alacaklar" diyordu.

Her gece nöbetçi polis değişiyordu. Bir gece uyumuştum, yahut uyumak üzereydim, beni kaldırdılar. Gelin, dediler, gittim. Çok saldırgan tavırlı bir polis vardı, o gece o nöbetçiydi. Gittiğim yerde gözleri bağlı, işkence gördüğü anlaşılan insanlar vardı. Bazı sağcılar da vardı, ama onlar o polisin olduğu nöbetlerde kendilerini daha özgür hissediyorlardı. O sağcı tutuklulardan iki-üç kişiye beni göstererek, "Yatırın bunu" dedi. Yatırdılar. Birisi ayaklarımı tuttu, diğeri de falaka attı. Saydım, on iki tane vurdular. Sonra bıraktılar, ama hiçbir şey söylemediler; halbuki işkence bir şey söyletmek için yapılır. Ben şöyle tahmin ettim, çok sağcı bir adam, bize bir şey yapılmayacağını anladı, hiç olmazsa bunlar gitmeden evvel bir kötülük yapayım dedi. Bunu o adamın kendisi de düşünmüş olabilir, o adama bir talimat da verilmiş olabilir. Sonra beni tuvaletin önünde, ıslak

bir zeminde, ayaklarım şişmesin diye yürüttüler. Yerime dönerken orada bulunan gözü bağlı çocuklardan birisi, "Şikâyet edin" dedi. Onu hiç unutmam, ama tabii kim olduğunu tanıyamadım. Sonra ben salona geldim. O polis de arkamdan geldi. Herkesin yüzünü duvara döndürdü, hepsini sopadan geçirdi, ama bana vurmadı. Herhalde hakkımı aldığımı düşündü. Hatırlıyorum, iriyarı bir banka müdürü vardı, ona kıyasıya vurdu. Yani polisin öyle insanlara düşmanlığı vardı.

Bu falaka olayını maneviyatları bozulmasın diye arkadaşlara anlatmak istemedim. Zaten olay gece yarısı olduğu için, benim çağrıldığımı da görmemişlerdi. Yalnız hiç söylememek de olmaz, bir-iki kişi bilsin diye düşündüm. Genel-İş'teki mühendis arkadaşa anlattım. Çıktıktan sonra bana geçmiş olsuna gelenlere de olayı anlattım. "Bunu şikâyet etmek istiyorum, gerçi bir şey çıkmaz, ama bu, bana görev olarak düşer" dedim. Kenan Evren'e hitaben, hem bana hem de bütün orada olan insanlara yapılanları anlatan bir şikâyet mektubu yazdım ve böyle bir insana polis yetkisi verilmemelidir diye de bitirdim zannediyorum. Arkadaşlardan birisi, sanıyorum Yalçın Doğan, "Bu postayla gitmez, elden verilmesi lazım; ben bir general tanıyorum, onun vasıtasıyla gönderirim" dedi. Sanıyorum mektup yerine ulaşmış. Bir süre sonra beni Söğütözü tarafında bir polis dairesine çağırdılar. Orada polisleri tahkik eden bir heyet varmış, bana olayı sordular. Orada da olayı anlattım. Bir ara dilekçeye baktım, İçişleri Bakanlığı'na havale edilmiş, İçişleri Bakanlığı da polise vermiş. Bana, bu işten vazgeçin, diye telkinde bulunmak istediler. Falaka olayının takipçisi olduğumu söyledim.

Ankara, 3 Haziran 1981

Sayın Orgeneral Kenan Evren
Devlet Başkanı

Ben 1922 doğumlu emekli bir iktisat profösörüyüm. 12 Eylül'den önce, DİSK'in Ankara'daki Araştırma Enstitüsünün müdürlüğünü yapıyordum.

DİSK hakkında açılmış olan kovuşturma ile ilgili olarak ifadem alınmak üzere, 25 Nisan 1981 günü gece saat 02 civarında evimden alındım ve Ankara Emniyet Sarayındaki Birinci Şubeye götürüldüm. Burada 9 gün tutulduktan sonra, İstanbul-Metris'e gönderildim. Buradan da 22 Mayıs 1981 günü sorgumu müteakip serbest bırakıldım.

Ankara'da Birinci Şubede iken, 26 Nisan pazar gününü 27 nisan pazartesi gününe bağlayan gece saat 12-01 arasında uykudan uyandırılarak koğuştan dışarı çıkarıldım ve nöbetçi polis görevlilerinin bulundukları bölüme götürüldüm. Burada, sonradan isminin Sezai olduğunu öğrendiğim nöbetçi polis komserinin emri ile, falakaya çekildim.

Bu olaydan yarım saat kadar sonra, 60-70 kişi civarında olan bütün koğuş sakinleri de uyandırıldılar ve yüzleri duvara döndürülerek, 20-30 dakika süre ile rasgele dövüldüler.

Gözaltı süremin İstanbul-Metris'te geçen bölümünde normal-yasal muamele görüm.

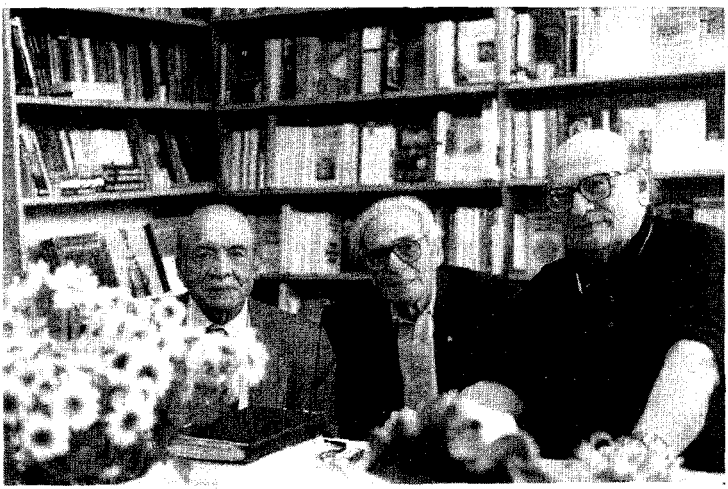
Ankara-Birinci Şubede, gerek şahsıma gerek beraber bulunduğum insanlara yapılmış olan muameleyi, tasvip etmeyeceğinizden emin olarak, bunların devam ve tekrarlarının önlenmesi dileği ile, size duyurmayı bir vatandaşlık görevi saydım.

Saygılarımla arzediyorum.

Prof. Sadun Aren

Sadun Aren
Şehit Ersan Caddesi 30/18
Çankaya - Ankara

Daha sonra duydum ki bu adam hakkında dava açabilmek için Vilayet Umumi Encümeni'nden karar çıkması lazım, onlar da dava açmak istemiyorlar. Ama o zamanki vali davayı açtırıyor. Beni bir gün Adliye'den çağırdılar. Dava oraya gelmiş, Halit Çelenk bana hâkimle bir görüşseniz, dedi. Hâkimle görüştüm. Hâkim bana, "Sadun Bey şahidiniz var mı?" diye sordu. "Şahit yok" dedim. "O zaman bir şey yapamayız" dedi ve olay bu şekilde bitti. Bunu şunun için söylüyorum, her hal ve şartta, ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak bürokrasinin içinden kötülüklerin üzerine giden oluyor. Yoksa adam bunu alıp yırtardı. Sonunda bir netice çıkmıyor, o başka bir şey.

Halit Çelenk ve Server Tanilli ile.

Metris Cezaevi, 1984

Orada kaldığımız sürece Munise ara sıra geldi gitti. Üzmemek için bu olayı o sırada söylemedim. On-on beş gün sonra bizi bir uçağa bindirip önce Konya'ya götürdüler. Bindirildiğimiz uçak bir kargo uçağıydı, yük alınan bölüme bindirilmiştik, hava soğuktu, çok üşüdük. Sonra kısa bir süre Balıkesir'de durduk, oradan İstanbul'a geldik. İstanbul'da bizi Metris'teki 66. Alay'a götürdüler. O zaman Metris Hapishanesi inşa halindeydi, bizi askeri koğuşlara koydular. Orada fazla bir baskı olmadı. Kumandanı oldukça demokrat kafalıydı. Sonra başka insanları da oraya getirdiler. Osman Nuri Koçtürk, Alpaslan Işıklı, Ercan Eyüboğlu vs. geldi. Hatırladığım arkadaşlardan birisi halen Devrimci Maden-İş'in Genel Başkanı olan Tayfun Görgün'dür. O zamanlar çok genç bir çocuktu, ama halinden, tavrından, gözlerinin ışımasından değerli bir insan olduğu ve sendikal yaşamda yükseleceği belliydi.

Osman Nuri Koçtürk Genel-İş'in danışmanlarındandı. Kendisine özgü bir teorisi vardı. Geri kalmış ülkeler iyi beslenemedikleri, özellikle et yiyemedikleri, hayvani protein alamadıkları için geri kalırlar, derdi. Bu,

bana Çetin Altan'ın bir teorisini hatırlatıyor. O da der ki eğer her köyde piyano olsa demokrasi gelişir ve Türkiye kalkınır. Tabii bu, işi tersyüz etmek oluyor. Piyano girsin, et yesin diye kalkınmasını istiyoruz. Ama Osman Nuri gerçekten çok hoş sohbet bir insandı.

Sonra bizi oradan Selimiye Kışlası'na götürdüler. O zaman Selimiye Kışlası'nın bir bölümünde Sıkıyönetim Mahkemeleri vardı. Orada sıramızı beklerken birkaç avukat arkadaşla karşılaştık. Bazıları bir şey olamaz diyor, bazıları daha karamsar görünüyorlardı. Osman Nuri Koçtürk karamsar olanlara çok kızıyor, "Bunlar ne biçim avukat?" diyordu. Sorgulamayı Başsavcı Süleyman Takkeci ve hep DİSK davalarında savcılık yapan sivil bir savcı yaptı. Bana ders verip vermediğimi, bir de Faruk Pekin'i sordular. Bana Faruk hakkında ne sordular pek hatırlamıyorum, ama Faruk'u sorgularken üzerine köpek salmışlar vs. Yani eylemlerin sorumlusunu biraz Faruk gibi düşünmüşler sanıyorum. Bir de şöyle bir olay oldu: Araştırma Enstitüsü'nde bir kütüphane kurmuştuk. Munise kütüphaneci olduğu için bize yardımcı oldu, desimal sistem denilen bir sisteme göre dosyaları düzenledik. Bu sisteme göre her kitaba veya dosyaya bir numara veriyor, yanına da yazarının isminin ilk üç harfini koyuyorduk. Bizde devletle ilgili birçok doküman, kitap vs. vardı. Bunları bir dosyada topluyor ve üzerine devletin ilk üç harfi olan "Dev" yazıyorduk. Mahkemede DİSK ile DEV-YOL arasında bir irtibat kurmak istiyorlardı. O sivil savcı bana, "Sadun Bey sizde DEV yazan kitaplar, dosyalar var, bunlar ne demek oluyor?" diye sordu. Ben de sistemi açıkladım. Ama adam ikna olmuyor, sorularını üsteliyordu. Süleyman Takkeci daha zeki bir adam, baktı ki öteki savcı gaf yapıyor, "Canım

bırak şimdi bunu" dedi, onu da öyle kapattılar. Hani VI. Lenin (Altıncı Lenin!), Larus (La-Rus!) filan gibi hikâyeler anlatırlar ya bu da ona benzer bir hikâye.

Sorgulama sonunda o gün tahliye olduk. Bu iş akşamüzeri oldu. Belki oradan bırakılırız diye eşyalarımızı yanımıza almışız. Ankara'ya nasıl gideceğiz? Ankara'ya giden otobüsler Topkapı'dan kalkıyor. Bizim hapishane de Topkapı'ya yakın. Bir kısmımız düşündük ki bizi getiren hapishane arabasına binelim, Topkapı'da inelim, oradan bir otobüse binelim. Fakat Osman Nuri Koçtürk, "Vallahi hocam ben bu arabaya bir daha binemem" dedi. Artık biz de ondan ayrılmayalım diye binmedik ve akşamı bekleyip istasyondan trene bindik.

Bu macera da böyle bitti. İçimizde en fazla haksızlığa uğrayan Alpaslan Işıklı ve Ercan Eyüboğlu idi. Ercan, DİSK'li falan değildi. DİSK'i destekleyen Asistanlar Derneği'nin başındaydı. Alpaslan Işıklı da DİSK'le ilgili değildi, dışarıdan bazı dersler vermişti. Bilhassa Alpaslan Işıklı CHP'ye yakın, Ecevit'le de yakınlığı olan bir kişiydi. Ecevit'in kendisine sahip çıkmasını bekledi, ama öyle bir şey olmadı. Çünkü sonradan anlaşıldı ki o dönem zaten Ecevit'in kendisi de makbul bir adam sayılmamış. Fakat o zaman Ecevit niye yardım etmiyor, diye biraz kırılmıştı.

YENİDEN TUTUKLANIYORUM

1982 yılında yaz tatili dolayısıyla Çeşme'deydik. Bir gün benimle beraber DİSK Araştırma Enstitüsü'nde çalışmış olan Barış geldi. Biraz heyecanlıydı. "Hocam bir gazetede sizin tutuklandığınız yazılı" dedi. Galiba bir İzmir gazetesiydi. Birinci sayfasında, "Sadun Aren tutuklandı" diye bir başlık vardı. İçeriğinde de "Sadun Aren, hakkında da-

va açılan kitabıyla ilgili duruşmaya gelmediği için tutuklanmıştır" diyordu. Benim hiç böyle bir şeyden haberim yoktu. Tebligat filan da yapmamışlardı. Herhalde bunu bahane edip tutuklamak istemişler. 12 Mart'tan bir yerden bir yere götürülüşümüzün nasıl olduğunu biliyorum: Zincirliyorlar. Çeşme Ilıca küçücük bir yer, herkes beni tanıyor, birisi ihbar ederse ne zaman götüreceklerini ve ne şartlar altında götüreceklerini bilemezsiniz. Karakolda beş-on gün bekletirler, elinize kelepçe vururlar vs. Bunları düşündüm ve gidip kendim teslim olmaya karar verdim. Barış'ın babası Orhan Kartal bizi İzmir'e götürdü. İzmir'de de pek göz önünde olmayalım diye, onun dağda bir bahçesi vardı, oraya gittik. Munise ile beraber bir gece kaldık. Ertesi sabah otobüsle Ankara'ya geldik. Erşen Sansal'ı buldum, vaziyeti anlattım. Beraberce Mamak'a gittik. Mamak'ta gıyabi tutuklama vicahiye çevrildi. Erşen hapishane yöneticileriyle konuştu, bazı yasal itirazlarda bulundu. Hapishane Müdürü Raci Tetik'le de görüşüp yaşımı, konumumu göz önünde tutarak iyi muamele yapılmasını talep etmiş olduğunu sanıyorum. Raci Tetik, beni erlere teslim ederken bir-iki kez "Normal muamele edilecek" dedi. Galiba çeşitli muamele biçimleri vardı. Bana gerçekten de normal bir muamele yaptılar.

Mamak'ta "kafes" diye parmaklıklı bir yer vardı. Beni önce o kafese koydular. Komutan oraya konulurken de "Normal muamele yapılacak" dedi. Bir-iki saat sonra çıkarıp yeniden kumandanın yanına götürdüler. O da erlere bir yer söyledi, oraya götürdüler. Beni revir gibi bazı hastaların ve doktorların da bulunduğu bir koğuşa aldılar. Koğuşun kötü tarafı tuvaletinin olmamasıydı. Tuvalet için başka bir koğuşa gitmek gerekiyordu. Onun için tuvalete gitmek mesele oluyordu. Gitmek

için yüksek sesle, "Komutanım tuvalete gideceğim, müsaade eder misiniz?" diyeceksin. O da sana, "Git lan" diyecek vs. Ama bana pek bunu uygulamadılar.

Her sabah "Türküm, doğruyum, çalışkanım" metni söyletilirdi. Tabii bu, benim için pek hoş bir şey değildi. Benimle aynı koğuşta olan Atilla Aşut, bana "Hocam siz çıkmayın" dedi. Ben çıkmaz, ranzanın üzerinde dururdum. Herkes çıktı mı çıkmadı mı diye gelip de aramazlardı. Burada on beş gün kadar kaldım. Burasının Mamak'ın en rahat koğuşu olduğunu söylediler.

Bir ara Doğu Perinçek grubundan birkaç kişi geldi, konuştuk. Parti yöneticilerini ve belli yaşta olanları Dil Okulu'na gönderiyorlarmış. Onlar da oraya gitmek için müracaatta bulunmuşlar, sizin de gitmeniz lazım diyorlardı. Benim böyle bir talebim olmadı, ama belki Erşen yapmış olabilir, üç hafta kadar sonra beni aldılar ve Dil Okulu'na gönderdiler.

DİL OKULU

Dil Okulu Eskişehir yolundan Bahçelievler'e giderken son durağa gelmeden önce bir vadinin içindeydi. Vaktiyle de orada 43. Süvari Alayı vardı, askerliğimi orada yapmıştım. Orayı askeri dil okulu yapmışlar. Birkaç bina vardı. Bir tanesinde biz kalıyorduk. Bir tanesinde tutuklanmış askeri öğrenciler vardı, ki onlara orada işkence de yapılmış. Ama bu, benim gelmemden önce olmuş, oradakilerin anlattıklarına göre canhıraş feryatlar duyuluyormuş.

Dil Okulu'ndaki şartlar iyice değişikti. Orası otel gibi çok rahat bir yerdi. Daha önce burada Ecevit, Erbakan, onların adamları filan varmış, çok kalabalıkmış. Fakat ben geldiğim zaman, benimle birlikte altı kişiydik. Alpas-

lan Türkeş, MHP'nin Hukuk Bürosu Başkanı Mehmet Irmak, Nâmık Kemal Zeybek, MHP'nin muhasebecisi, Genel Sekreteri emekli bir general, bir de Karadenizli bir köylü olan bir silah kaçakçısı vardı. O da öyle müthiş bir kaçakçı değil, bir köylüydü, yaşından ötürü getirilmişti. Türkeş'e hizmet filan ederdi. Bana bir oda verildi. Çok rahattım. Büyücek bir salon, salonda da bir TV vardı. MHP'lilerle bir arada oturuyor, TV seyrediyor, konuşuyorduk. O sıralar TV'ye hep o darbeci beş general çıkıyordu. Türkeş bunlara hiç tahammül edemiyor, ya çekip gidiyor ya da bakmayıp arkadaşlarıyla konuşuyordu. Bir keresinde bu beş general, "Atatürk milliyetçiliği" gibi bir laf ettiklerinde son derece kızmıştı.

Birbirleriyle fazla konuşmazlardı. Nâmık Kemal Zeybek'in Türkeş'le biraz arası açıktı, zannediyorum generalin de öyleydi. Muhasebecileri pek etliye sütlüye karışan bir adam değildi. Alpaslan Türkeş, Mehmet Irmak'la çok yakındı. Birlikte savunma hazırlıyorlardı. Türkeş söylüyor, Irmak daktilo ile yazıyordu.

Öğleden önce bir, öğleden sonra bir saat bahçeye çıkıp dolaşıyorduk. Alpaslan Beyle bir-iki defa konuştuk. Anayasa oya sunulacakken bana, "Ben arkadaşlarıma haber gönderiyorum, siz de gönderin, hayır desinler" dedi. O, tabii böyle emir verilince hemen yerine getirilir diye düşünüyor. Şimdi anımsayamadığım bir-iki konuşmamız daha oldu.

Daha çok Nâmık Kemal Zeybek'le konuşuyorduk. O her konuda konuşabilen entelektüel bir adamdı. Onu İstanbul'da tutuklamışlar. Müsteşar, yani devlet memuru olduğu için partili muamelesi görmemiş. Gayrettepe'de hücreye koymuşlar. Orada çok eziyet yapılmış. Oradan Mamak'a getirmişler ve gençlerin, silahlı eylemcilerin

konulduğu kötü bir yere koymuşlar. Namaz kılardı. Orada namaz kıldığını görüp kendisine yakınlık gösteren erlere, "Benim apandisit ameliyatım var, talimler, yatıp kalkmalar zor oluyor" demiş. Bunun üzerine er, "Aman bey, sakın söyleme, orana vururlar" diye cevap vermiş. İstanbul Gayrettepe'deyken bir genç tanımış. Direnci ve ahlak düzeyi çok hoşuna gitmiş. O çocuk Nihat Erim'i vuran çocukmuş. Ben Dil Okulu'ndan Metris'e gönderildiğim zaman benim aracılığımla o çocuğa selam yolladı. Herhalde dostlarının da yardımıyla bir süre sonra Dil Okulu'na gönderilmiş. Bir konuşmamızda, bana "Ben eskiden önce devlet, sonra insan, hürriyet, demokrasi derdim; şimdi evvela demokrasi, sonra devlet diyorum" demişti. Ayrıca, aslında faşist değil mutasavvıf olduğunu da söylemişti. Hakikaten son derece efendi bir insandı. Daha sonra da Kültür Bakanı oldu. Ankara Film Şenliği'ne destek sağlamak için Aziz Nesin ve birkaç arkadaş ziyaretine gittik. Öpüştük. Öyle tanımamazlıktan falan gelmedi.

Orada yüz yüze görüşme olanağımız vardı. Haftada bir kere Munise ile Yeşne gelirdi. Haldun o zaman yurtdışındaydı. Geldiklerinde yiyecek, çamaşır vs. getirirlerdi. Bir masada karşılıklı oturup görüşür, çay ikram edebilirdik. Hatta nöbetçiler biraz uzakta dururlardı. Fakat bir keresinde Alpaslan Bey beni ikaz etti, "Sadun Bey dikkatli olun, bir şekilde dinleyebilirler" dedi. Bazen ziyaretçilerimizin gelişi Alpaslan Beyinkilerle aynı zamana rastlardı. Alpaslan Beyin iki türlü ziyaretçisi olurdu. Birisi oğlu ve kızları, diğeri eşi ve çocuğu. Bunlar beraber gelmezler, ayrı ayrı gelirlerdi. Eşi geldiği zaman Türkeş'in elini öper, o da onu alnından öperdi. Munise anlattı, bir keresinde görüş için gelmişler, ama içeri girememişler. Kapıda beklerken yanlarına Yaşar Okuyan gelmiş, nöbetçinin çıkardığı zor-

lukları halletmeye, onlara yardımcı olmaya çalışmış. Bana da birkaç kere Yaşar Okuyan'dan diye meyve getirdiler. Anlaşılan böyle bir terbiyesi var, içerideki arkadaşlarına getiriyor, beni de ayırmıyor. Ben de alırdım.

ZATA MAHSUS

1 Eylül, 1982

Sayın Orgeneral Necdet Üruğ,
Millî Güvenlik Konseyi
Genel Sekreteri,
TBMM,
ANKARA.

Makamınız ve aydın çevrelere değer veren kişiliğiniz, bizleri bu mektubu yazmaya sevkeden başlıca unsur olmaktadır. Mektubumuz Prof. Sadun Aren'in durumu ile ilgilidir.

Bilindiği gibi, Prof. Sadun Aren bir süredenberi "Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi'nde okuttuğu Makro Ekonomi dersinin notlarında 'komünizm propagandası' yaptığı" gerekçesiyle Sıkı Yönetimce tutuklanmış bulunmaktadır. Ve kendisi hakkında ağır bir ceza istenmektedir.

Prof. Sadun Aren bizim ilk kürsü hocamızdır. Öğretim üyeliğinde yetişmemizi herkesten çok ona borçlu olduğumuzu hep hissetmişizdir. Sadun Bey bugün birçoğu önemli görevlerde bulunan binlerce öğrenci yetiştirmiş ve hepsi tarafından çok sevilmiş, sayılmış bir hocadır.

Sadun Beyin durumunun eski öğrencilerini ve çevresini olduğu kader, Üniversite öğretim kadrolarını da üzmekte olduğunu görüyoruz. Çünkü, kendisi Türkiye'de iktisatçılığın gelişmesine çok emek vermiş olan ve meslekte başköşede yer verilen bir insandır.

Şüphe yok ki, adalet bağımsızdır, müdahalesiz işler ve en saygıdeğer kişi bile buna bir istisna sayılamaz. Bunu bilmekle birlikte, Prof. Sadun Aren'in durumu ile ilgili olarak bir yanlış anlama veya yanlış değerlendirmenin söz konusu olabileceğini düşünmekten ve bu yolda düşüncelerimizi, duygularımızı size ifade etmekten kendimizi alamadık.

./.

- 2 -

ZATA MAHSUS

1 Eylül, 1982

Değerli zamanınızı aldığımız için özür diler, saygılarımızı sunarız.

Prof.Dr. Tuncer Bulutay
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Öğretim Üyesi

Doç.Dr. Bilsay Kuruç
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Öğretim Üyesi

Benim bu seferki tutuklanmam, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksek Okulu'nda okuttuğum ders notlarındandı. Bu ders notları da Niğde Cezaevi'nde yazmaya başladığım ve sonra tamamladığım *Ekonomi Dersleri* kitabımın yarısıydı, üstelik de hafif kısmıydı, Marksist kısmı değildi. Tabii ben de "Bu, bir kitaptır, basılmıştır" falan demedim.

Sonra benim davam başladı. Bu kitapta ne diyorsunuz vs. diye sorgumu yaptılar. Fakat hâkim sivil ve çok olumlu bir insan olan Naci Ünver'di. 8. Temyiz Dairesi Başkanlığından emeklidir. Avukatlarım, Halit Çelenk, Uğur Mumcu, Turgut Kazan, Erşen Sansal ve daha birkaç kişiydi. O sırada DİSK davasına da dahil edildim. Onlar Metris'te, ben Dil Okulu'ndayım. Buradan beraat edersem, oraya gideceğim, o bakımdan dava ne kadar uzarsa o kadar iyi olacak. İki-üç ay kadar geçti. Bu sırada savunmalarımızı yaptık. Artık davanın sonuna geli-

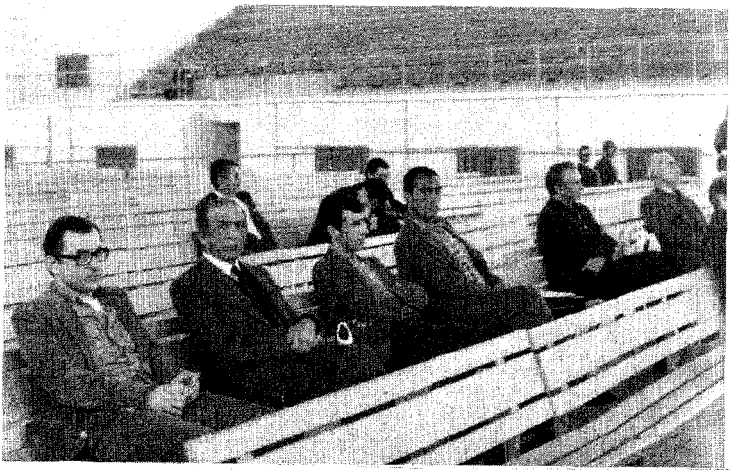
yorduk; Naci Ünver bilirkişi raporu istedi. Bilirkişi Bican Çelebican ve daha birkaç kişi çok iyi bir rapor verdiler. Zaten iddianame biraz şişirme bir iddianameydi. Bu bilirkişi raporu üzerine beni beraat ettireceği kesindi. Hâkim beni bir an evvel çıkarmak istiyor, fakat Halit Bey de davayı uzatmak istiyordu. Naci Bey, savcıya fikrini sordu, asker savcı da beraatımı istedi. Bunun üzerine defterini açtı, "Çok erken bir tarih yok, gelecek hafta Çarşamba günü var" dedi. Bunun üzerine Halit Çelenk, "Efendim ben o gün gelemem" dedi. Hâkim, "Zarar yok, bakın kaç kişisiniz, sizin gelmeniz şart değil, öbür arkadaşlar gelirler" dedi. Uğur, "Efendim, ben de gelemem" dedi, Turgut "Ben de gelemem" dedi. Bunun üzerine Naci Ünver şüphelendi, "Peki" deyip bir hafta daha sonraya bıraktı. Sonra herhalde kendisine niçin böyle yapıldığını söylemişlerdir. O celsede beraat ettim. Ama tabii DİSK davasından da tutukluydum.

Mülkiye'de 80. yıldönümü kutlaması, 19 Mart 2002

Dil Okulu'ndaki Hapishane Müdürü genç ve çok iyi bir binbaşıydı. "Sizi tahliye edeceğim" dedi. Ben "DİSK davasından tutukluyum" dedim. Aradan biraz zaman geçti, "Ben araştırdım bizde böyle bir şey yok, onun için ben sizi bırakacağım" dedi. Akşamdı, eşyalarımı beş-altı tane naylon torbaya doldurdum, kendisi jiple beni eve getirdi. Munise geleceğimi beklemiyordu, şaşırdı. O gece evde kaldım, ertesi gün sabah erkenden polisler geldiler ve beni alıp götürdüler. Ben kendim gelirim dedimse de kabul etmediler, çünkü öyle bir yetkileri yok. Onun için bu adamlardan öyle şeyler talep etmek doğru değil. Beni önce Çankaya civarında bir karakola, oradan da yine Dil Okulu'na götürdüler. Dil Okulu'nda birkaç gün daha kaldım. Oraya beni almak için iki sivil adam geldi, binbaşıyla öpüşüp vedalaştık ve yola koyulduk. Herhalde binbaşının bana karşı olan bu tavrından dolayı, adamlar da bana gayet iyi davrandılar. Kelepçe vurmadıkları gibi, yolda bir yerde durup yemek yiyelim, rakı içelim dedim, durduk, onlar içmediler, ben rakı içtim.

Geldiğimizde gece yarısı olmuştu. Beni Selimiye'ye getirdiler. Selimiye'de nöbetçi subayı yok, beni kim teslim alacak? Onun üzerine beni alıp Gayrettepe'ye götürdüler, çünkü mutlaka teslim edip kendileri de evlerine gitmek istiyorlar. Orada beni tam teslim almadılar, üstümü falan aramadılar, hücrelere de koymadılar, hücrelerin yanında durabilirsiniz dediler. Bulunduğum yer bir salondu. İki tarafında polis kulübesi gibi daracık koğuşlar vardı. İçinde bir kişi de, beş kişi de olabiliyordu. Çok dardı, ancak ayakta durulabiliyordu ve sorguları devam ettiği için orada uzun süre kalanlar vardı. Ben de

DİSK Davası, 1983

bu koğuşların arkasında, pencerenin önünde sabaha kadar durdum. Oraya benim gibi birisini daha getirdiler. O da İzmir'den gelmiş, DİSK'li bir bankacıydı, hatta beni görünce ağlamaya başladı.

Sabah olup vakit biraz ilerledikten sonra o iki sivil polis beni gelip aldılar, Selimiye'ye götürüp teslim ettiler. Sonradan işkence iddiasında bulunmayalım diye çırılçıplak soyup bakıyorlar. Bu, tabii hoş bir şey değil, haysiyet kırıcı bir şey. İnsanları kendilerince aşağılamak için genelde hep böyle haysiyet kırıcı şeyler yapılıyordu. Sosyalist, devrimci insanlar, kendine güvenen, özel fikirleri olan insanlardır. Böyle aşağılayarak, kendi nazarlarında onların kişiliklerini söndürmek, ehlileştirmek istiyorlardı. Bütün muamelelerini yönlendiren temel ilke buydu. Beni orada bir koğuşa soktular. Yüksek tavanlı ferah bir koğuştu, galiba eskiden ahırmış. Pencereleri yüksekteydi ve pencereden çok hava deliğine benziyordu. İçeride beş-altı kişi vardı. Burada benden evvel kaçakçılar kalıyormuş. Tabii kaçakçılar zengin oldukları

için koğuşu biraz adam etmişler. Battaniye aldırmışlar, su içecek bir yer yaptırmışlar vs. Havalandırması merdivenle çıkılan bir taraçaydı. Üstü tel örgüyle örtülüydü, gök görünüyordu, ama duvara tırmansanız bile çıkmak olanaksızdı.

Orada genç bir kaçakçıya rastladım. Çok genç olduğu için, ona "Bak bu çekilir dert değil, bir daha kaçakçılık yapma" dedim. O da bana, "Vallahi bir kere daha yapacağım; bir belimi doğrultayım, ondan sonra yapmam" dedi. Anlaşılan çok para kazanılıyor, yani bir kez yapılan kaçakçılık adamı ihya ediyor.

Oraya da Munise ve Yeşne geldiler, görüştük. Kötü bir muamele yoktu, ama yer iyi değildi. Burası dağıtım yeri olarak kullanılıyordu. İlk gelenleri buraya koyuyorlar, sonra çeşitli hapishanelere gönderiyorlardı. Yirmi kişi kadar olduk. Bir gün bizi aldılar, nefes bile alınamayan kapalı bir hapishane otobüsüne doldurdular, çok nahoş koşullarda Metris'e götürdüler.

Metris Niğde'deki E Tipi hapishaneden farklı bir hapishaneydi. Girince evvela "İdare Havalandırması" denilen açık bir yer vardı. Arkasında, havalandırma, koğuşlar, havalandırma, koğuşlar... öyle devam ediyordu. Her koğuşun kapısı ayrıydı ve dışarıyla irtibat mazgala vurarak sağlanıyordu. Mazgala vuruyorsun veya sesleniyorsun, nöbetçi geliyor, pencereyi açıyor, ne söyleyeceksen söylüyorsun.

Bizi önce İdare Havalandırması'na getirdiler. Oradan koğuşlara dağıtacaklar. Önce "Örgütü olanlar bu tarafa gelsin" dediler. Ben DİSK örgütüne mensup olduğumu düşünerek örgüt tarafına gittim. Tabii hepsi çok genç, ben aralarında sırıtıyorum. O ayrımı yapanlardan birisi yanıma gelip, "Siz örgütlü müsünüz?" dedi.

"Evet" dedim. "Hangi örgütten?" diye sordu. "DİSK" dedim. Ama anladım ki onu örgütten saymıyorlar. Onun için, "Siz şöyle durun" diye beni ayırdılar. Hapishane Müdürü beni çağırdı, çay ikram etti, konuştuk. Yani hoş geldini öyle yaptılar. Burada da hapishaneye giren insanları muayene ediyorlardı, o muameleyi de biraz saygılı yaptılar ve beni bir koğuşa verdiler.

Aslında tabi olduğu muamele bakımından her koğuş ayrıydı, ama kabaca üçe ayırabiliriz. Birincisi, gençlerin, devrimci gençlerin örgütlerine bağlı olan insanların koğuşları, bunlara örgüt koğuşu diyorlardı. İkincisi, bağımsız koğuşlardı. Bu koğuşlarda çeşitli nedenlerle örgütünden ayrılmış ya da örgütü tarafından atılmış kişiler vardı. Bu atılma da daha çok disiplin dolayısıyla oluyordu. Çünkü örgütler varlıklarını sürdürebilmek için bazı disiplin kuralları koyuyor ve onlara uyulmasını istiyorlardı. Örneğin ziyaret günü gelmiş, "Bugün ziyarete çıkılmayacak" diyorlar. Halbuki orada diyelim ta Erzurum'dan yakınları gelmiş çocuklar var. Kimisi, "Emir emirdir" diyor çıkmıyor, kimisi de "Ben çıkarım" diyor. Görüşe çıkıyor, ama onu da örgütten atıyorlar. Böyle yapanları tekrar koğuşa almıyorlar, zaten onlar da girmek istemiyor. Bunların konuldukları koğuşlara "bağımsızlar koğuşu" diyorlar. Bir de DİSK koğuşları var. DİSK de bir örgüt, ama ötekiler gibi bir örgüt değil, sonra yaşları da ötekilerden çok yüksek. Beni DİSK koğuşlarına vermediler, bağımsız bir koğuşa verdiler. Galiba vermeyin demişler, çünkü resmi iddianameye göre ben, her ne kadar araştırma görevi yapıyor gibi görünsem de devrim öğretiyormuşum. Bunu onların arasına koymayın demişler.

Aslında çok iyi bir koğuştu. *Politika* gazetesinin Yazı İşleri Müdürlüğü'nü yapmış olan Aydın Şenesen ko-

ğuşu idare ediyordu. Cin gibi bir gençti, sanatçı tarafı da vardı. Sonraları TKP'den Ermeni asıllı Zekeriya (Zakar) isimli bir genç geldi. Çok efendi bir insandı. İçlerinde edebiyata düşkün çocuklar da vardı. Anladığım kadarıyla bunlar o katı örgüt disiplinini kaldıramamış kişilerdi. Onları böyle bağımsız koğuşlara koyuyorlardı. Tabii içlerinden bazıları da muhbirdi, mahkemelerde kimin ne yaptığını ihbar ediyorlardı. İyi, rahat bir koğuş diye beni oraya verdiklerini tahmin ediyorum.

Tam bilmiyorum, ama sanıyorum idare, bu insanları nasıl idare ederiz, böyle bir hapishane nasıl yönetilmeli diye denemeler yapıyordu. Bir keresinde psikologlar gelip gençlerle konuştular. Örneğin resim atölyesi vardı, bazı gençleri oraya resim yapmaya götürürlerdi. Bir ara kütüphane vardı, insanlar kütüphaneye alınıyorlardı. Deneme yaptıklarını düşünüyorum, çünkü bir müddet sonra uygulamalar değişiyordu.

Orada dikkatimi çeken şey aralarında müthiş bir haberleşmenin olmasıydı. Elleriyle haberleşiyorlardı. Örneğin bu koğuşun havalandırmasından diğer koğuşun penceresindeki bir kişi görülebiliyor, ona elleriyle işaret veriyor, o da başkalarına aynı şeyi yapıyordu. Bazen de parmaklarıyla havaya yazarak haberleşirlerdi. Bu işi gayet hızlı yaparlar ve nasıl oluyorsa birbirlerini anlarlardı. Bir diğer yöntem de kaloriferlere vurarak haberleşmeydi.

Demin de söylediğim gibi bir ara kütüphaneye insanlar alındı. Yazıp müracaat ediyorsunuz, bakıyorlar, aralarından seçip kütüphaneye alıyorlar. Beni alıyorlardı, anlaşılan almamaları için bir sebep yoktu. Ama herkesi almıyorlardı. Sonradan anlaşıldı ki haberleşmelerinden korkuyorlar.

Kütüphanenin normal fonksiyonu dışında bir fonksiyonu daha vardı. Aynı davadan yargılanan, ama ayrı ayrı koğuşlarda olan gençlerin bir araya gelmelerine ve fikir teati etmelerine olanak sağlıyordu. Benim bulunduğum koğuştakiler, kendi davalarıyla ilgili öteki insanlardan ayrılmışlardı. Onlar için, ilgili oldukları bazı olaylarda diğer arkadaşlarının ne ifade verdiklerini veya vereceklerini öğrenmek son derece önemliydi. Hapishane tarafından ise, burada konuşulanları dinlemek ve davaların çözümü için ipucu elde etmek söz konusuydu. Örneğin şöyle meseleler oluyordu: Bir yerde bir soygun yapılmış veya birisi öldürülmüş; bu olayda kimler vardı? Tamamen çözülmüş birisinin böyle durumlarda şu vardı veya yoktu demesi son derece önemli oluyor. O bakımdan ona gidip lehlerinde ifade vermesi için yalvarıp yakarıyorlardı. Tabii o arkadaşın ne kadar tek ne kadar çift taraflı oynadığı da meçhul, ama ilgili insan için tek taraflı veya çift taraflı oynaması o kadar önemli değil; şöyle yapma, böyle yap kurtulacağım diyor. İki yanlı oynayan insanların hepsi de alçak, namussuz olmuyorlar; söyleyen yakın bir arkadaşıysa onun ismini vermeyebiliyor.

Bir gün ben kütüphaneye gittim, baktım üç yeni kız gelmiş. Sanıyorum Doğulu bir örgüte (Rızgari) mensuplar. Üçü de Diyarbakırlı. İkisi üniversite öğrencisi, biri de bir polisle evli, ama polis de Pol-Der'li. Bunlardan birisi biraz lider havasındaydı, galiba adı da Asuman'dı. Bir deri fabrikası soyulmuş, bunlar da işin içinde bulunmuşlar. Bunu anlatıyorlardı, ben o sırada geldim. Anlatmalarına mani oldum, laf karıştırdım vs. Çünkü dinleyenlerin arasında kimler var bilmiyorum. Bu kızlar oradaki herkesi kendileri gibi devrimci, ilerici filan zannediyorlar. Onlara bunu niçin yaptığımı, orada muhbirlerin olabileceğini

izah ettim. "Yapsanız bile yapmadık diyeceksiniz, herkese yapmadık diyeceksiniz, her zaman yapmadık diyeceksiniz, bunu kendinize şiar edineceksiniz; çok samimi olduğunuz, beraber olduğunuz insana bile 'ben yoktum' diyeceksiniz, çünkü onun ne yapacağını bilemezsiniz" dedim. Gerçi ötekilerin yanında söyledim, çünkü çok gizli söylemek mümkün değil, ama ben bunu, "Siz şunu şunu söylemeyin" diye değil, bir ilke olarak söyledim.

Hapisten çıktıktan sonra, artık partileşme döneminin başladığı 90'lı yıllarda ben birkaç defa yurtdışına çıktım. Konferanslar vermemi istediler. Almanya'da böyle bir konuşmada Kürt sorunu ile ilgili sorulan soruları cevaplamak istemedim. Gerekçe olarak da tekrar Türkiye'ye döneceğimi söyledim. Bunun üzerine bir çocuk kalktı ve şöyle dedi: "Siz ne biçim demokratsınız? Ne düşünüyorsanız onu burada da, Türkiye'de de, her yerde söylemelisiniz." Ben de "Vallahi her yerde söylemek zor olur, siz Türkiye'ye gitmeyeceksiniz de onun için böyle söylüyorsunuz" dedim. Çocuk daha fazla ısrar edecekti ki bir kız kalkıp buna, "Otur yerine" dedi. Baktım o kız, demin bahsettiğim Asuman'dı. Demek o da yurtdışına kaçmış. Sonra o çocuk geldi, elimi öptü. Asuman'la da konuştum, "Ne yapıyorsun?" diye sordum. "Kaçtım" dedi. Bir ara bunların kaçmalarına müsaade edildi sanıyorum. Bilmiyorum, ama benim böyle idamlık bazı tanıdıklarım kaçtılar.

Bir başka tesadüf de şu oldu: Bizi Metris'ten mahkemeye götürürlerken, ben ayrı koğuşta olduğum için, beni tek başıma alırlardı, diğer DİSK'li arkadaşları da topluca alıp gelirlerdi. Onları birbirine kelepçelerlerdi, beni de önden kelepçelerlerdi. Fakat tabii bu, tam aynı zamanda olmuyordu. Beni bir gün erken çıkarmışlar,

İdare Havalandırması'nda bekliyorum. Baktım bir genç çocuk daha var, onu da ya mahkemeye ya hastaneye götürecekler. Çocuğun eli arkadan kelepçeliydi. O da çok kötü bir şeydir, gözüne bir şey kaçsa alamazsın, bir yerin kaşınsa kaşıyamazsın vs. İdare havalandırmasını da kim kimle konuşuyor diye gözetlerler, onun için o havalandırmaya çıkan kişi pek başkalarıyla konuşamaz. Ben bu çocuk için ne yapabilirim diye düşündüm. O zaman sigara içiyordum, sigara içiyorsa sigara verebilirim dedim. "Sigara içer misin?" diye sordum. "İçerim" dedi. Benim ellerim önden kelepçeli olduğu için sigara çıkarıp yaktım ve ağzına koydum. Bu kadar bir görüşmemiz oldu, sonra bizim arkadaşlar geldiler ve biz gittik. Daha sonra o arkadaşa Çanakkale Cezaevi'nde rastladım. 141. ve 142. maddelerin kaldırılmasından az önce hâkimler, bu maddelerden yargılananları, tutuklu iseler tutuksuz yargılamaya başlamışlardı. Gerekçe olarak da "bu maddeler kalkacağı için böyle yapıyoruz" diyorlardı. Ama bu maddelerden mahkûm olanlar hapisteydiler. Onların hâkim karşısına çıkma olanakları yoktu, onun için açlık grevine başlamışlardı. Ben o zaman Demokrasi İzleme Kurulu'ndaydım. Prof. Fatih Gümüş ve Ülkü Orbay'la birlikte Çanakkale'ye gidip bu arkadaşları hapishanede ziyaret ettik. Savcı bizi resmi bir heyet gibi kabul etti ve görüşmemize izin verdi. Bir odada karşı karşıya oturduk, rahat ve baskısız konuştuk. Konuşurken içlerinden biri, "Hocam siz bana havalandırmada sigara vermiştiniz" dedi. Yani böyle tesadüfler olabiliyor.

Kütüphane böyle işlere yaradığı gibi, bazı insanlarla sohbet etme olanağı da buluyorduk, o da insana bir ferahlık veriyordu. Örneğin Mualla diye TİP'li bir kız vardı. Onunla birkaç kez konuştuk. Onun tahliye olacağı

anlaşılıyordu. "Tahliye olunca ne yapacaksın?" diye sordum. "Benim İsviçre'de nişanlım var, kaçıp onunla evleneceğim" dedi.

Nişanlısı Yavuz Çizmeci'ydi. Sonraları haber aldım, evlenmişler. Hapisten çıktıktan sonra bana çikolata gönderdi. Ona, "Seni dışarıda nasıl bulurum?" diye sormuştum. Ona "Adalı Mualla" derlermiş. "Ada'ya gelirsiniz, iskeleye çıkınca Mualla diye bağırırsınız, ben gelirim" demişti. Ama hakikaten tasarladığı gibi tahliye olduktan sonra kaçtı, gitti.

Bir yılbaşı günü yılbaşı kutlaması yapacaktık. Tutuklu çocuklar bisküvileri ıslatıp, birtakım muamelelerden geçirip pasta yapıyorlardı. İçki de içelim, denildi. O zaman Aydın Şenesen atölyede çalışıyordu. Atölyede resim derslerinde kullanılan mavi ispirto varmış, onu pamuktan geçirerek süzmüş, boyasını olabildiğince almış. İçelim diye getirdi. Bir yudum içtim, ama çok kötü bir şeydi. Sonradan gelen meyveleri biraz ekşitip alkolleştirerek şarap yapılması da düşünüldü. Can Yücel bunu 12 Mart döneminde Adana'da birkaç defa yapmış. Bunu Kimya-İş'ten bir arkadaş yapıyordu, havalandırmada bizim arkadaşlara da öğretmişti.

Munise ile Yeşne Ankara'dan geliyorlardı. Kışın gelmeleri çok zor oluyordu. Metris'teki idareciler arasında bir güvensizlik vardı. Tutuklularla görüşmeleri için mutlaka iki kişi olmaları gerekiyordu. Bu, yazıyla da belirtilmişti. Bir kantin vardı, paranız varsa oradan alışveriş yapabiliyordunuz, ama bir süre için para girmesini yasakladılar. O dönemde bir Babalar Günü'nde çocuklarımızla açık görüşe müsaade ettiler. Masanın bir tarafında ben, bir tarafında Yeşne konuşuyorduk. Başımızda da bir er duruyordu. Köşede de salon amiri

Eşi ve kızı ile açık görüş, 1983

durumunda bir subay oturuyordu. Bir ara Yeşne, "Baba para vereyim mi?" dedi. Masanın altından verecekti, verebilirdi de. Ama başımızda bir asker var, ne kadar uyanık bilmiyorum, görür mü, görmez mi? Görmeyecek olsa alırdım, ama görürse yaşım başım itibariyle hoş olmaz, kendime yakıştıramadım. Onun için Binbaşıya gidip "Kızım gelmiş, para vermek istiyor, alabilir miyim?" diye sordum. "Aman hocam, elbette alırsınız" dedi. Orada tek başına olduğu için gayet saygılı bir biçimde konuştu. Demek ki başkalarının yanında çok farklı davranıyorlar, ama teke tek olduğumuz zaman, olanları pek tasvip etmiyorlar. Çünkü hapishanede gözlemliyorlar; bunlar nasıl insanlar, ne mizaçtalar, biliyorlar. Yaş ortalamamızın diğer gençlerle kıyaslanmayacak kadar büyük olduğunu görüyorlar. Davaları takip edip pek bir şey çıkmayacağını da anlıyorlar. O bakımdan tek tek görüşleri farklı, ama bir arada olunca belli bir standarda göre muamele ediyorlar.

Örgüt koğuşlarına gelince, çok tuhaf direniş ve kafa tutma biçimleri vardı. Tabii bazıları çok açıktı, ama bazılarını anlamak güçtü. Bazen örgüt koğuşlarından bir kişi alınıp sorgulanmaya ya da mahkemeye götürülürdü. Biz tabii göremezdik, ama seslerden anlardık. Geri dönüşünü de kapının açılıp kapanmasından anlardık. Bir ses "Kahrolsun faşizm" diye bağırır, arkasından güm diye bir sopa sesi gelir. Susmaz, "İnsanlık onuru işkenceyi yenecek" diye bağırır, yine güm diye vururlar. "Faşizme ölüm" diye bağırır, yine güm diye bir ses, her bağırışın arkasından sopa yer, böylece koğuşuna kadar gelirdi. Bunu her zaman böyle yapar, yapmayalım, sopa yemeyelim diye düşünmezlerdi. Doğrusu bence bu akılcı bir hareket değil, ama saygı duyulacak bir davranış.

Hapishane yönetimine başka direniş biçimleri de vardı ki anlamak güçtü. Örneğin, mektup yazmamak, görüşe çıkmamak, yemek yememek gibi. Bir seferinde de çöp vermeme grevi yaptılar. Bu, tabii kendileri için zor bir şeydi, ama hapishane yönetimi için de kırılması gereken bir davranıştı. Bu çöp grevi anlaşılması güç, sağlığa aykırı bir şeydi. Bence bunun öğelerinden bir tanesi devleti, yönetimi bir çeşit baba gibi görmek ve kendisine zulmederek onu başka şeyler yapması için zorlamaktı. Çünkü çöp grevinin dışadönük bir tarafı yok. Dışarıdaki insanlar çöp grevi yapıldığını falan bilmiyorlar, bilseler de bir anlam veremezler. Bu yönüyle daha çok içedönük ve idareyi zorlayan bir şey. Çünkü idare de "Ne olacak bunun sonu?" diye düşünüyor. Böyle enteresan direnişler yapmışlardır. Bir ikinci öğe de şudur: O koğuşlarda sıkı bir disiplin vardı. Bu tür grevler o disiplini uygulatma fırsatı oluyordu. Örgütler, böyle direnişler örgütleyerek kendi disiplinlerini uygu-

latabiliyorlar ve yandaşlarını bir disiplin altında tutabiliyorlardı, ki tabii temel öğe buydu.

Mahkemeler başladığı zaman duruşmalar hapishaneden 1,5 km kadar uzakta bir spor salonunda yapılırdı. Yürüyerek de gidilebilirdi. Ama tabii bizi disiplin altında tutmak için cezaevi arabalarıyla götürürlerdi. Bir keresinde de oturarak ancak on beş kişinin sığabileceği bir arabaya yirmi beş kişiyi doldurup üç saat arabanın içinde tuttular. Mahkeme salonu büyük bir spor salonuydu. Biz DİSK'li sanıklar olarak altmış-yetmiş kişiydik, ama çok gelen olur diye düşünmüşler. Fakat söylemek lazım, dinleyici olarak sadece sanıkların yakınları gelirdi. İşçi sınıfından kimse yoktu. Örgütleyip işçilerden dinleyici getirilebilirdi, ama bu yapılmadı. Tabii bir de caydırıcı unsurlar vardı. İçeri giren herkesin ismini, nüfus cüzdanını, adresini alıyorlardı. Bu da ziyaretçi olacak insanları ürkütüyordu, çünkü bir nevi fişlenmek gibi oluyordu. Ama yine de bu durum DİSK'in altının göründüğü kadar dolu olmadığını gösteriyordu.

Oldukça kalabalık bir avukat grubu gelirdi. Aybar da onların arasındaydı. Her avukatın belirli bir kişinin de avukatı olması lazımdı. Yani bir DİSK avukatları vardı, bir de kişilerin avukatları vardı. Aybar da Nebioğlu'nun avukatıydı. Benim avukatım Turguz Kazan'dı. Munise ile Yeşne on beş günde bir geliyorlardı. Getirdikleri şeyleri bozuyorlardı. Diyelim pantolon getiriyorlar, paçalarını açıp içinde bir şey var mı diye bakıyorlardı. Halbuki bunlar elle de anlaşılır şeylerdi, ama eziyet olsun diye yapıyorlardı. Haldun ziyaretime gelmiyordu, çünkü gelirse en azından sorguya çekilmesi söz konusuydu. Onun için onun yerine o zamanki karısı Christine geliyordu. Yazın Çeşme'ye gelirdi, bir yaz Yeşne ile beraber Çeşme'den

gelmişlerdi. Tabii kızcağız yapılan muameleye çok şaştı, beni tanıdığı için de bir mana veremedi. Fransa'da Strazburg'da oturuyorlardı. Oraya döndüğü zaman beni ön plana çıkararak Fransa'da etkin insanlara mektuplar yazmış, dosyalar tanzim edip göndermiş vs. Bunlardan birisi de DİSK'in bazı sendikalarının kayıtlı olduğu, uluslararası bir sendika olan PSI'ya, yani Public Service International'a gitmiş. Ben hapisten çıktıktan sonra bu kuruluşun Genel Sekreter'i bir gün beni ziyaret etti ve Christine'den çok sitayişle bahsetti. "Bayağı gürültü çıkardı" dedi. Bu, çok hoşuma gitmişti.

Biz duruşmalara gittiğimiz zaman kantinciler öğlen arasında salona öteberi satmaya gelirlerdi. Şokella'nın başparmak kadar küçük olanları vardı, ben de o gün kaç kişi varsa o kadar alır ve koğuştakilere götürürdüm. Fakat bir süre sonra bunları kaldırdılar. Yani hapishane yönetiminin tutumları bir hayli değişiklik gösteriyor, iniyor, çıkıyordu. Fakat temel tutum, insanları neşelendirmemek, iyimser yapmamaktı. Umumiyetle bunu sağlayacak bir davranış içinde olurlardı.

1983 yazında beni DİSK koğuşlarına verdiler. DİSK'liler ilk tutuklandıkları, hele iddianame geldiği zaman biraz paniğe kapılmışlar. Çünkü idamla yargılanıyorlardı. Benden önce tutuklanıp getirilen Faruk Pekin hukuktan, siyasetten anlayan bir arkadaştı; çok faydası olmuş, böyle bir şeyin olamayacağını, fazla kaygı duymamaları gerektiğini telkin etmiş ve bunda da başarılı olmuş. Aslında iddianamenin fazla bir ağırlığı yoktu. Kitap halinde bastırılmıştı, içinde çeşitli ithamlar vardı, ama fazla tutarlı bir şey değildi. Onun için mahkeme süreci içindeki soruşturmalarda sorulanlar pek aklımda kalmamış. Anlamlı tartışmalar olmamıştır. Ancak şunu söylemem lazım, bir-iki kişi hariç bütün DİSK'liler vakur davranmış-

Ben her iki darbeyi de yaşadım. İkisini de askerler yaptığı halde 1980 darbesi çok daha serttir, daha ideolojiktir. Ötekisi de öyle olabilir, ama özellikle 1980 darbesi Amerika tarafından güdülmüştü. Darbeyi yapanlar yönlendirilmişlerdir. Bir kere 1980 darbesi uluslararası küreselleşme çabasının bir ürünüdür. Gerçi o zamanlar küreselleşme çok kullanılan bir terim değildi, ama dünya kapitalizmi o istikamette gelişmekteydi. Darbe bu küreselleşme hareketinin bir parçasıdır. Darbeden biraz evvel Demirel hükümeti iktidara gelmişti. Demirel'in yanında yardımcı olarak Özal bulunuyordu. Uyguladıkları iktisat politikası serbest, dışa açık bir iktisat politikasıydı. Başlıca hedefleri döviz kısıtlamalarını ortadan kaldırmaktı. Daha sonra darbe oldu. Darbeye bahane olarak da memleketteki silahlı eylemler gösterildi. Bu da çok iyi bir bahane oldu. Çünkü birçok kişi, üniversitede okuyan çocukları o akşam eve dönecek mi, yoksa ölüm haberi mi alacağız diye endişe içerisindeydi. Bundan yararlanılarak o darbe yapıldı. Başbakanlığa Bülent Ulusu, ona yardımcı olarak da Özal getirildi. Özal daha önce de aynı işi yapıyordu. Adeta bir staj görerek gelmişti, o bakımdan darbeciler için güvenilir bir insandı. Daha önce Amerika'ya gitmiş ve Dünya Bankası'nda çalışmıştı. 24 Ocak kararlarını devam ettirdi. Zaten 24 Ocak kararları da IMF'nin, Dünya Bankası'nın tasvibini görmüş kararlardı. O bakımdan 12 Eylül darbesi sırasında dünya emperyalizminin iktisadi politikası uygulandı. Özal'ın varlığı bunu garantiliyordu. Örneğin 12 Mart'ta böyle bir adam yoktu, böyle bir tutarlılık yoktu, partiler de kapatılmamıştı. Halbuki 1980'de bir Kurucu Meclis (Danış-

ma Meclisi) kuruldu, onun hükümeti gibi davranıldı ve ülkeyi o meclis yönetti.

Darbe olur olmaz silahlı eylemler bıçak gibi kesildi. Demek ki kışkırtılıyorlardı. Şimdi "Zaten Demirel hükümeti sırasında da aynı iktisadi politika uygulanıyordu, o zaman darbeye ne gerek vardı?" diye sorulabilir. Ama kısıtlı da olsa demokrasi içinde bu iktisadi politikanın uygulanması bu kadar hızlı ve radikal olmayabilirdi. Ayrıca arzu edilen yalnızca dışa açık ekonomik politika da değildi. Darbenin belki Özal kadar önemli bir başka ismi de üniversitelerin başına getirilen İhsan Doğramacı'dır. Doğramacı gayet becerikli, üniversite kurmuş, Amerikan tarzı bir insandı. Üniversiteyi ona emanet ettiler ve Üniversite Yasası'nı değiştirdiler. O zamana kadar üniversiteler de, üniversitenin içindeki fakülteler de bağımsızdılar. YÖK adı verilen merkezin başına da İhsan Doğramacı'yı getirerek üniversiteyi denetim altına aldılar. Bu söylediklerimi güçlendirecek bir diğer olay da 1402 olayıdır. Bu yasa ile çok önemli miktarda üniversite mensubu üniversiteden atıldı. İnsanın ilk düşündüğü solcuları attıkları oluyor. Halbuki atılanlar sadece solcular değil, yetenekli olanlardı. Ben kendi fakültemi ve bu fakültede de özellikle iktisat kürsüsünü çok iyi tanıdığım için söyleyebilirim, gerçekten yeteneklileri attılar. Örneğin o zaman Mülkiye'de Tuncer Bulutay'ın yönetiminde bir iktisat grubu teşekkül etmişti. İçlerinde birinci sınıf iktisatçılar vardı; o grubu yok ettiler. Tabii içlerinde birkaç tane kalmış olabilir, çünkü her harekette birtakım başka unsurlar, kişisel tercihler de olabilir. Ama senelerin çabasıyla oluşmuş bir iktisat grubu da darmadağın edildi. Bunun da amacı parlak bir üniversite istememeleridir. Çünkü üniversite gerçekten önemli-

Fakülte, İktisat bölümüyle, 2002

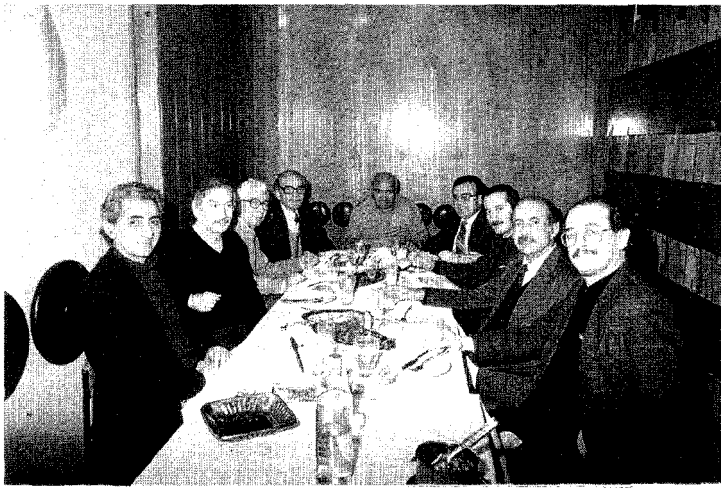
dir. Orada yetişen insanlar giderek memlekete yön verirler. İngiltere'yi İngiltere yapan Cambridge'tir, Oxford'tur, bir ölçüde de London School'dur. Çok üniversite açmak da bu taktiğin bir parçasıdır. Oysa üniversite saygın bir yerdi. Bu kadar çok üniversite açılınca Türkiye'de üniversite düzeyi düşürülmüş oldu. Hem öğrencinin hem üniversite hocasının kalitesi düştü. Onun için 12 Eylül 1980 darbesi tamamıyla dışa bağımlı, maksatlı, büyük sermayenin egemenliğine uygun bir darbedir. Ama bu vesileyle şunu da belirtmek isterim ki bu gibi olaylarda tabii her şeye hâkim olunamaz. Her şey kontrol edilemez. Genel doğrultuya ters gelişmeler de olabilir, ama bunlar o temel doğrultuyu görmemizi engellememelidir.

Eğer özetleyecek olursak, 12 Eylül 1980 darbesi ve onu izleyen dönem Türkiye'nin yakın tarihinde hakikaten bir dönüm noktasıdır. Elbette ki Türkiye'ye verilmek istenen biçim bütünüyle gerçekleştirilememiştir.

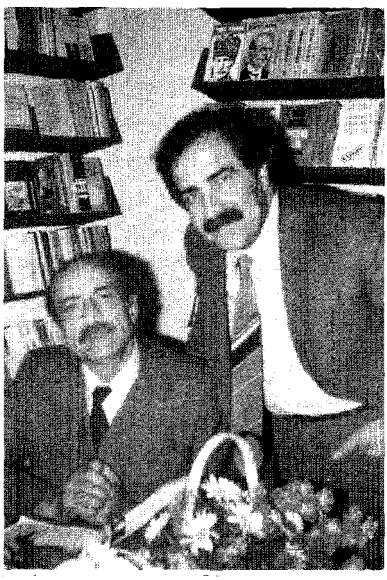
Elbette bir imparatorluktan gelmiş, devleti, dini, medeniyeti olan bir ülkeyi hamur gibi yoğuramazsınız. Nitekim Atatürk bile, ülkenin içinden geldiği halde tam istediğini yapamamıştır. Çünkü açık ya da kapalı olarak karşı koymalar olmuştur. Burada da aynı şeyler olmuştur. Fakat bugün baktığımız zaman birçok olumsuzluğun kökeninde 12 Eylül'ü görebiliriz.

AYDINLAR DİLEKÇESİ

Ben daha Metris'ten tahliye olmadan, ama tahliyeme de yakın günlerde ziyaretime gelen Munise gözleri parlayarak, bana "Aydınlar bir dilekçe hazırlıyorlar" dedi. Aydınlar Dilekçesi'nden böyle haberdar oldum. Bence 12 Eylül yönetimine ilk ciddi karşı çıkış "Aydınlar Dilekçesi" olmuştur. Bu, Aziz Nesin'in öncülüğünde yapılan önemli ve bağımsız bir hareketti. Dilekçeyi bin iki yüz kişi imzalamış ve dilekçenin hazırlanması da epey bir zaman almış. Aziz Beyin anlattığına göre bazıları işin içine girmişler, ama iş imzalamaya gelince biraz çekinmeye başlamışlar. Aziz Bey adını vermemişti, ama çok bilinen bir kişi imzalamaktan kaçınmış ve şöyle bir gerekçe göstermiş: Dilekçenin başında Sayın Cumhurbaşkanı yazıyor, ben onu cumhurbaşkanı olarak kabul etmiyorum. O zaman Aziz Bey de ona, "Hay ağzını öpeyim, ben de seninle aynı fikirdeyim, gel biz ikimiz ayrı bir telgraf çekelim" demiş. Adam bunun üzerine kızarıp bozarıp imza atmış. Böyle birkaç olay olmuş. Şimdi bugünden bakınca bir imza atmakta ne var diye düşünülebilir, ama o günün koşullarında bu hareket gerçekten önemli ve zor bir hareketti.

Soldan sağa: N. Helvacı, İ. Selçuk, S. Ege, H. Çelenk, M. Ekmekçi, Ö. Keskeç, A. Birdal, S. Aren, V. Özmenek, Şubat 1987

Muzaffer İlhan Erdost ile

Aydınlar Dilekçesi çok ses getirdi. Cumhurbaşkanı dilekçeyi verenlere hakaret etti, "vatan haini" dedi ve bir kısmı hakkında da dava açtı. Seçimi nasıl yaptığını bilmiyorum, ama tabii içlerinde dilekçenin baş mimarı Aziz Nesin vardı. Ben o davaları takip ettim. Aradan bir süre geçtikten sonra Aziz Nesin de Kenan Evren'in "vatan haini" sözüne karşı dava açtı. Bu davalar dolayısıyla Aziz Nesin'in zaman zaman Ankara'ya

gelmesi, Ankara'daki ilerici arkadaşların bir araya gelmelerine, birlikte yemek yemelerine, tartışmalarına olanak sağlıyordu. Böyle toplantılardan birinde Aziz Bey dava açtığını söyledi. Yani Aziz Bey davayı hemen açmadı, bir süre sonra açtı. Davayı açtığını söyledikten sonra, imza veren öteki arkadaşlara "Siz de dava açın" dedi. Kimseden ses çıkmadı. Bence Aziz Bey orada biraz zorlamak istedi. Ben olsam böyle bir şey yapmazdım. Çünkü Aziz Beyin konumu farklı, o dünyaca tanınmış bir insan, ona bir şey yapmak zor, dünya kamuoyu var. Ama oradaki herhangi birisine pekâlâ zarar verebilirler, gözaltına alabilirler, beş-altı ay tutabilirler vs. Bu bakımdan arkadaşlar talip olmadılar, ki bence doğru bir davranıştır. Ama talip olsalardı, onu da takdir ederdim. Sonra sanıyorum mahkeme Aziz Beyin davasını reddetti.

DEMOKRASİ İZLEME KURULU (DİK)

12 Eylül Askeri Yönetimine karşı Aydınlar Dilekçesi'nden sonraki en önemli başkaldırı hareketi, 1988 sonlarında kurulup 1990 ortalarında faaliyetleri sona eren Demokrasi İzleme Kurulu olayıdır. Bir anı kitabında yer almaktan çok, bir tarih araştırması konusu olan bu olaydan, burada ancak çok kısa olarak söz edeceğim.

Demokrasi İzleme Kurumu (DİK) gene Aziz Nesin'in öncülüğünde kurulmuştur. Kurulun Başkanı Aziz Nesin'dir. Onun olmadığı zaman başkanlık görevini ben yapıyordum.

DİK biri Demokrasi, diğeri Anayasa olmak üzere iki Kurultay yapmış ve bu kurultaylara dönemin tüm partileri, genel başkanları düzeyinde katılmışlardır. DİK ayrıca Kürt Sorunu ile ilgili bir toplantı düzenlemiş ve

30 - 31 Mart - 1 Nisan 1990 • Dedeman Oteli • Ankara

KURULTAY İZLENCESİ

1. Gün: 30.3.1990

Açılış Oturumu : Oturum Başkanı: Sadun AREN
Başkan Yardımcıları: Yüksel SELEK - Ülkü ORBAY

10.30 -	11.45	:	**Aziz NESİN**, Demokrasi İzleme Kurulu adına açış konuşması
10.45 -	11.00	:	**Yıldırım AKBULUT**, ANAP Genel Başkanı, Başbakan
11.00 -	11.15	:	**Erdal İNÖNÜ**, SHP Genel Başkanı
11.15 -	11.30	:	**Süleyman DEMİREL**, DYP Genel Başkanı
11.30 -	11.45	:	**Necmettin ERBAKAN**, RP Genel Başkanı
11.45 -	12.00	:	***Feriz İLSEVER***, *SP Genel Başkanı*
12.00 -	14.00	:	Öğle Arası

1. Oturum : Oturum Başkanı: Aziz NESİN
Başkan Yardımcıları: Reha İSVAN - Hale SOYGAZİ

14.00 -	14.15	:	**Aykut EDİBALİ**, İDP Genel Başkanı
14.15 -	14.30	:	**Celal ERTUĞ**, Yeşiller Partisi Genel Başkanı
14.30 -	14.45	:	**Abdullah BAŞTÜRK**, DİSK, Genel Başkanı
14.45 -	15.00	:	**Necati ÇELİK**, HAK-İŞ Genel Başkanı
15.00 -	15.15	:	**Nevzat HELVACI**, İnsan Hakları Derneği Genel Başkanı
15.15 -	15.30	:	Yazmanlar Kurulu Seçimi
15.30 -	19.00	:	Genel Tartışma
20.00		:	Kurultay Yemeği

2. Gün: 31.3.1990

2. Oturum : Oturum Başkanı : Halil ÇELENK
Başkan Yardımcıları : Ayla AKBAL - Nezahat GÜNDOĞMUŞ

10.00 -	12.00	:	Tartışma
12.00 -	14.00	:	Öğle Arası

3. Oturum : Oturum Başkanı : Lütfü DURAN
Başkan Yardımcıları : Zafer ÜSKÜL - Aysun UMAY

14.00 -	*19.00*	:	*Tartışma*

3. Gün: 1.4.1990

4. Oturum : Oturum Başkanı : Mümtaz SOYSAL
Başkan Yardımcıları : Yasin HATİPOĞLU - Nazik IŞIK

10.00 -	12.00	:	*Tartışma*
12.00 -	14.00	:	Öğle Arası

5. Oturum : Oturum Başkanı : Turgut KAZAN
Başkan Yardımcıları : Güney DİNÇ - Özcan KESGEÇ

14.00 -	14.30	:	Yazmanlar Kurulu Raporunun Sunulması
14.30 -	19.00	:	Tartışma ve Sonuç Yazanağının Kurara Bağlanması
19.30		:	KAPANIŞ

buradan Kürt Sorunu ile ilgili bir rapor çıkarmıştır. İngilizceye de çevrilmiş olan bu raporun basına yansıtılması mümkün olmamıştır.

DİK'in çok önemli bir yanı hiçbir hukuki kimliği olmamasıdır. Yani dernekler yasasına göre ne bir adresi ne bir yönetim kurulu ve ne de bir bütçesi vardır. Böyle olduğu halde, yukarıda sözünü ettiğim çok önemli işler yapmıştır. Kuruluşu gibi kapanışının da yasal bir yanı ve tarihi yoktur.

AZİZ NESİN

TİP'in ilk sıralarında *Sosyal Adalet* diye bir dergi çıkarıyorduk. Dergiyi parti finanse ediyordu. Tabii partinin eti budu da pek azdı. Biliyorsunuz Aziz Nesin çok cimri olarak tanınırdı, kendisi de bunu inkâr etmezdi. Ama o Aziz Nesin dergiye 10.000 TL. göndermişti. O zaman bir milletvekilinin, bir profesörün maaşı 3000 TL. idi. Çok önemli bir paraydı, üç katı kadardı. Kendisine teşekkür etmeyi düşündüm. Bir mektupla teşekkür edecektim. Fakat sonra kendi kendime, "Ben ne hakla teşekkür edeceğim?" dedim. Çünkü bu adam bu parayı bana göndermedi, partiye gönderdi. Derginin sahibi parti. Ama tam partiye de değil, parti kanalı ile sosyalist harekete gönderdi. Aziz Bey gibi Türkiye sosyalist hareketine, Türk halkının uyanmasına bu kadar emek vermiş bir insanın daha üstündeymişim, o hareketin asıl sahibi benmişim gibi teşekkür etmeyi doğru bulmadım. Ama bir biçimde teşekkür etmek de lazım, bu düşüncelerimi ifade edecek bir cümle de kullanarak *Sosyal Adalet*'in bir cildini kendisine gönderdim.

Aziz Nesin ile

Aziz Nesin'in bu yönü bilinmiyor ve hep cimri olarak vasıflandırılıyor. Daha sonra "Onbinler Gazetesi" çıkarma girişiminde de Ankara'daki evini gazeteye hasretti, tüm elektrik vs. gibi giderlerini karşıladı, o iş için defalarca İstanbul'dan geldi gitti, masraf etti vs. Aziz Nesin cimri değildi, sadece israfı sevmezdi. Bununla ilgili bir anım da var. Galiba 1984 yılında Barış Derneği davasından Aziz Beyle birlikte yargılanıyoruz. Selimiye Kışlası'nda bir yerde yan yana oturuyorduk. Bana "Akşam yemeğini beraber yiyebilir miyiz?" diye sordu. Ben de "Evet, ama karım da burada" dedim. "Daha iyi" dedi. Biz o zaman Turgut Kazan'ın aracılığı ile Taksim'de bir dairede oturuyorduk. Bize "Birisi gelip sizi alacak" dedi. Bekliyoruz, kendisi geldi. Beraberce aşağıya doğru yürüdük, bir dolmuşa bindik, Boğaz'a geldik ve orada bir lokantaya girdik. Lokantanın içinde küçük ayrı bir salon vardı. Masada genç bir kız oturuyordu, anlaşılan onun sevgilisiymiş. Amerika'da piyano tahsil etmiş bir kızdı. Orası çok pahalı bir lokantaydı. Bizi o pahalı lo-

kantaya getirdi, ama dolmuşla getirdi. Yani belli konularda asla cimri değildi, ama israfa ve kendince gereksiz tüketime karşıydı.

Bilindiği gibi çok hoşsohbet bir insandı. Zekiydi, nüktedandı, fakat hep uyanık bir insandı. Kendisi hakkında fazla açık vermezdi. Bir saldırıya uğrama ihtimalini düşünürdü. Bence gereksiz yere düşünürdü, ama birkaç hadiseyi göz önüne alınca insan pek de haksız bulmuyor. Ben daima Aziz Beyi fikri alınacak bir insan olarak gördüm. Ankara'ya gelmesinden son derece memnun olurdum. Bizi toplardı, yapılacak işleri söylerdi. Yalnız ben değil, diğer arkadaşlar tarafından da kabul edilmiş bir insandı. Aziz Nesin hem çok yerel hem de evrensel bir aydınımızdır. Belki de bu iki vasfı kendinde toplayabilen Nâzım'dan sonraki tek aydınımızdır.

Dürüst bir insandı. Örneğin DİSK'in koyduğu bir greve karşı çıkmış, sonucunda da çok ağır eleştirilere, hakarete varan sözlere muhatap olmuştur. Sonra bu grevle ilgili olarak *Büyük Grev*'i yazmış, ama burada hiçbir tahrifat yapmadığı gibi, kendi tutumunu da sonuna kadar savunmuştur.

Öldüğü gece birlikteydik. O sene (1995) Munise ile bizim Çeşme'deki küçük yazlık dairemize gelmiştik. Gelir gelmez akşam sekiz buçuk sularında telefon çaldı. Telefon eden Ahmet Piriştina'ydı. "Aziz Bey burada gelebilirseniz çok iyi olur" dedi. Oğlu arabayla geldi, bizi alıp götürdü. Ahmet Piriştina'nın bir sitede iki katlı bir evi var. Evin bir de havuzu var; o havuzun kenarına sofra kurmuşlar. Masada Aziz Bey, Renan Kop isimli bir bayan, Ahmet Piriştina ve eşi Mine vardı. Rakı içiliyordu. Biz de masaya dahil olduk. Fakat biz geldiğimizde Aziz Bey ile Renan Hanımın arası biraz açık gibiydi; tartışmışlar. Tar-

tışma da şu: Aziz Bey oraya gelmeden evvel iki yerde imza günü yapmış. Halbuki doktoru böyle çok gezmesini tavsiye etmiyormuş. Renan Hanıma da, "Eğer tansiyonu 18'in üstüne çıkarsa bana telefon edin" demiş. Çünkü aylardan temmuzdu ve hava da çok sıcaktı. Mine'nin anlattığına göre, Aziz Beyin de yüzü kıpkırmızı olmuş ve zorla kaldırıp getirmişler. Renan Hanım da doktoruna telefon etmiş veya etmek istemiş, Aziz Bey de ona kızmış.

Oturduk, konuştuk, fıkralar anlattı. Hatta yazmanın cilvelerinden bahsederken şöyle bir şey anlattı: Ben bir hikâye yazdım; kız on sekiz, oğlan yirmi yaşındaydı. Bir süre sonra yeni baskı yapmak icap etti, oğlanı biraz büyüttüm, kız yine on sekiz kaldı. Daha sonraki baskılarda hep oğlanı büyüttüm, öyle ki oğlan altmış yaşına geldi, kız hâlâ on sekiz kaldı dedi. Bir ara kalktı, tuvalete gitti, dönüşünde biraz bozuktu. Oysa o zamana kadar gayet iyiydi, benim bildiğim Aziz Nesin'di. Fakat tuvaletten döndüğünde pek iyi değildi, gitmek istedi. Piriştinaların evleri müsaitti, orada kalmasını istediler. Ama imza gününe geleceğinden haberi olan bir arkadaşının oteli varmış; "Aziz Bey gelirse, bende kalsın, misafirim olsun" demiş. Böyle şeylere önem verirdi. "Beni davet etmiş, gitmem lazım" dedi. Ahmet onu ve Renan Kop'u gideceği yere bıraktı. Mine de bizi evimize bıraktı. Bu, onu son görüşümüz oldu. Sabah TV'den öldüğünü öğrendim. Olay akşam olmuş, ama bize duyurmamışlar. Öğrenince hemen hastaneye gittik. Oğlu Ali götürmek için gelmişti, ama savcı otopsi yapılmadan götüremezsiniz diyordu. Tanınmış insanlar nerede ölürse orada hemen otopsi yapılır diye bir kanun varmış. Onun için savcı direniyor, oğlu Ali de vasiyetine göre gömülsün diye götürmek istiyordu. Uğraşıldı, İzmir valisi de bazı sorumluluklar

üstlendi, sonunda götürülmesine izin verdiler. İstanbul'da otopsisi yapıldıktan sonra kendi vakfının bahçesine gömdüler.

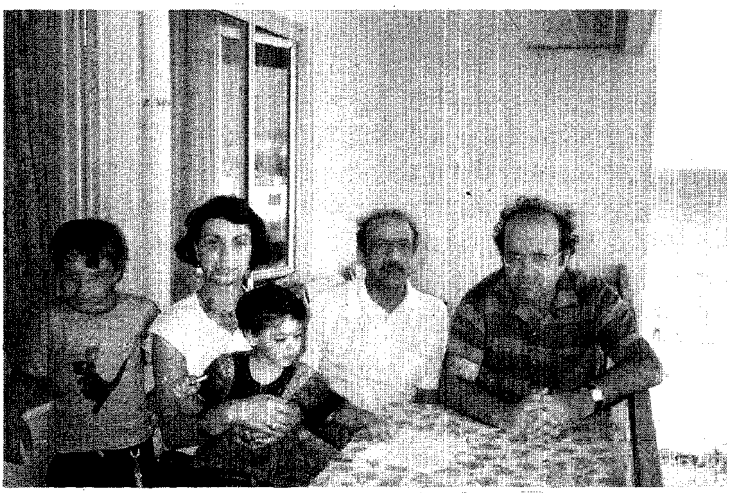
BEHİCE HANIMIN ÖLÜMÜ

1987 senesinin Ekim ayında Behice Hanım yurtdışında TİP ile TKP'nin birleşmesi ve müşterek bir partinin kurulması için çaba gösteriyordu. Bu maksatla yaptıkları bir toplantı bittikten sonra evine dönmüş ve evinde ölmüş. Behice Hanım 1910 doğumludur. Demek ki yetmiş yedi yaşındaymış. Behice Hanımın ölümü beklenmiyordu. Ama Behice Hanım çok sağlıklı bir arkadaşımız da değildi. TİP zamanında da pek çok ilaç alırdı. Ama oradaki arkadaşlar da bu ölümü pek ummuyorlarmış ki onunla beraber evine gitmemişler. Öldüğü zaman evinde yalnızmış, ertesi gün haber almışlar.

Benim bildiğim kadarıyla Behice Hanım yurtdışına çıkınca ona kalması için Belçika'yı önermişler. Böyle siyasi mültecilere kalması için belli bir memleket öneriliyordu, hatta bir miktar maddi yardımda da bulunuluyordu. Behice Hanıma da Belçika'da ikâmet olanağı verilmişti. Orada bir evde yalnız başına kalmak pek de Behice Hanımı memnun edici bir şey olmamış. Onun için bir ara Osman Sakalsız, Behice Hanımı yanına almış ve bir süre onlarda kalmıştı. Ben de bir-iki defa Osman Sakalsız'ın evinde kaldım, o anlattı. Burada Osman Sakalsız ve eşi Çiğdem'i çok saygı ve sevgiyle anmak isterim.

Behice Hanımın cenazesi uçakla Ankara'ya getirildi. Ben ve birçok arkadaşım kalabalık olarak havaalanına gittik ve uçağı karşıladık. Ertesi gün, beklemediğimiz halde, bazı arkadaşların, özellikle de Uğur Mumcu'nun

çabalarıyla, eski milletvekili olduğu için TBMM'de bir merasim yapıldı. Merasime milletvekillerinden katılım olduğu gibi halktan da katılım oldu. Bu, tabii çok önemli bir tutum değişikliğiydi, çünkü Behice Hanım vatandaşlıktan da çıkarılmıştı. Buna rağmen kendisine layık bir cenaze töreni yapıldı.

Uğur Mumcu ve ailesi ile, Çeşme, 1984

Bu merasimden sonra cenaze İstanbul'a götürüldü. Biz de arkadaşlarla birlikte İstanbul'a doğru yola çıktık. TİP'li, TSİP'li ve TBKP'li arkadaşlarca Şişli Camii'nde bir cenaze merasimi düzenlendi. Cenazenin bir kortejle Zincirlikuyu Mezarlığı'na götürülmesi için gerekli izin alındı. Bizden yalnızca trafiği aksatmamamız için kenardan yürümemiz istendi. Kortejin başında ben, Mehmet Ali Aybar, Rasih Nuri İleri vs. gibi sekiz-on kişiden oluşan TİP, TSİP ve TBKP'yi temsil edecek kişiler bulu-

nuyordu. Mehmet Ali Aybar bir süre önce kalp rahatsızlığı geçirmişti. Ona "Siz isterseniz daha fazla yürümeyin" dedim, ama o, sonuna kadar geldi. Böylece kenardan yürüyerek Zincirlikuyu'ya kadar gittik. Mezar epeyce ileride yeni açılan bir bölümdeydi. Arkadaşlar mezarın başında bir kişinin konuşmasına karar vermişler ve bu iş için de beni seçmişlerdi. Bunu bana yolda söylediler, ben de yolda ne söyleyeceğimi düşündüm. Orada neler söylediğimi tam olarak hatırlamıyorum. Yalnız konuşmanın özü şuydu: Behice Hanım TİP ve TKP'nin birleşmesi için çalışırken hayatını kaybetti. Ona karşı bir saygı göstermek isteyenler, bu birleşmeyi gerçekleştirerek gerekli saygıyı göstermiş olurlar. Sonra cenaze gömüldü, dağıldık ve ben Ankara'ya döndüm.

Behice Hanımın cenazesinden kısa bir süre sonra Nabi Yağcı (TKP 1. Sekreteri) ve Nihat Sargın da (TBKP Başkanı) Türkiye'ye döndüler. Benim tahminime göre biraz da Behice Hanımın karşılanma şeklinden cesaret alarak geri döndüler. Ama öyle olmadı. Onları da karşılamaya Esenboğa'ya gittik. Fakat bize uçağı falan göstermediler, hemen orada gözaltına aldılar. Biz de orada kalakaldık.

SOSYALİST BİRLİK PARTİSİ (SBP)

Sosyalist Birlik Partisi'nin kurulması anılarımda çok önemli yer işgal eden bir olaydır. Böyle bir partinin kurulması için önce birliğin sağlanması gerekiyordu. Çünkü daha önceki olaylarda sosyalist hareketin küçük küçük parçalara bölünmesinin zararları görülmüştü. Bilhassa 12 Eylül'den önceki durum bunu gösteriyordu. 12 Eylül'den sonra tek bir fraksiyonun, tek bir hareketin

bir partiyi kurup geliştirecek kadar kuvvetli olmadığı da ortadaydı. Bu bakımdan birliğin sağlanması için sosyalizm konusunda çoğulcu bir görüşün olması gerekiyordu. Çünkü aynı ağaçtan dallanmış olmasına rağmen, bu çeşitli fraksiyonlar ne de olsa artık kendilerine göre kolay kolay vazgeçemeyecekleri bir fikir manzumesi oluşturmuşlardı. Kurulacak partinin hem örgütsel birlik sağlaması hem de fikir birliği sağlaması gerekiyordu. Fikir birliğinden kastım, sosyalizm etrafında bir birlikti ve bu da ancak çoğulculukla mümkün olabilirdi. Yani birliğin koşulu çoğulculuktu, çoğulculuğu da zaten birlik mecburi kılıyordu. Bu, Marx'ın "Toplumlar önlerine çözebilecekleri sorunları koyarlar" sözünün bir tezahürüydü. Sosyalist hareket için yeni bir ufuk doğmuş oluyordu. Bu, bir çöküntüden dolayıydı. Yani eski çöküyor, yerine eskinin kalıntılarıyla bir arada yaşayabilecek yeni bir sosyalist hareket doğuyor. Bu da bir çoğulculuğu gerektiriyor. Eskinin kalıntıları elbette tamamıyla silinemez, yaşar, ama artık fazla yaşama olanağı da yoktur; asıl yeni bir görüşün filizlenmesi gerekir. Bu ikisinin bir arada bulunabilmesinin tek koşulu çoğulculuktur. Bu, partide siz de konuşur, düşüncelerinizi söyleyebilirsiniz, ama başkaları da söyleyebilirler demektir. Bu, bir birlik de sağlar. Yani o zamana kadar Türkiye'de oluşmuş çeşitli sosyalist görüşlerin birliği de sağlanmış olur. SBP'yi oluşturma çabaları hep bu doğrultuda olmuştur. Kendiliğinden de bu doğrultuda olmuştur, bunu tam bilincine çıkaranlar da olmuştur. Bunda çeşitli arkadaşların rolü olmuştur. Bunların içinde özellikle Halil Berktay, Zülfü Dicleli, Yusuf Işık ve Çağatay Anadol'un adlarını saymak ve bazı Kürt asıllı arkadaşları anmak isterim.

Soldan sağa: L. Yılmaz, E. Çelikkol, F. Çelebi, S. Aren,
F. Çelebi, N. Yıldırım, İ. Över, M. A. Uğur (20 Eylül 1993)

SBP bu bakımdan anlamlı bir partiydi. 12 Eylül darbesinden sonra ve uzunca bir süre sonra eski sol partilerin birliğini sağlayan bir partinin kurulması tabii temel bir görevdi ve bu gerçekleştirilmiş oldu. Garip bir tecellidir ki partinin kurulduğu gün Körfez Savaşı başlamıştır. Irak bombalanırken biz de partinin dilekçesini İçişleri Bakanlığı'na sunuyorduk. Mülkiyeliler Birliği'nden hareketle İçişleri Bakanlığı'na gitmiştik, o yürüyüş savaşa karşı bir yürüyüş halini aldı. Hemen oracıkta, bu işlerde becerikli arkadaşlar tarafından savaşa karşı bir kokart hazırlandı, herkes bunu göğsüne taktı. Böylece parti kuruldu. Kurulmadan evvel de beni Genel Başkan seçtiler. Formel olarak bir seçim yapılmadı. Toplantıda bir arkadaş (Kemal Anadol), "Başkanlığa Sadun Aren'i öneriyorum" dedi ve bu, alkışlarla kabul edildi.

Seçimlerden bir süre sonra Kemal Anadol, bana "Hocam çok önemli bir sorun için bir yerde yemek yiyelim" dedi. Çiftlikte bir yere gittik. Kemal Anadol, Zülfü Dicleli, Sıtkı Coşkun, yanılmıyorsam Nabi Yağcı vardı. Orada bana, "Acaba biz partiyi feshetsek de CHP'ye katılsak nasıl olur?" dediler. Daha önce de böyle bir şey duymuş, fakat pek ihtimal vermemiştim. Ama baktım ciddi olarak bunu öneriyorlar. Buraya kadar zahmetle gelinmiş, Türkiye'de tekrar bir sosyalist parti kurulmuş, ondan vazgeçmek benim için olacak şey değildi. Onun için, "Böyle bir şeyi düşünemem" dedim. Olay orada kaldı.

Fakat teorik bazı gerekçeler de getirerek bu konuda ısrarlı oldular. Bunu daha çok TKP'den gelen arkadaşlar yapıyorlardı, sözcüleri de Zülfü Dicleli ve Erdal Talu'ydu. İstanbul'daki bir Genel Yönetim Kurulu toplantısında bunlar konuşuldu ve bu konunun tartışılması için 30 Kasım 1991'de bir genel parti toplantısının yapılmasına karar verildi. Konu CHP'ye katılmaktı ve bunun arkasında da artık sosyalizm bitmiştir, onun için böyle bir partiye gerek yoktur düşüncesi yatıyordu. Zaten Sosyalist Birlik Partisi kurulurken de TKP kanadı partinin isminde "sosyalist" sözcüğünün olmasını istememişlerdi. Yani düşüncelerden sosyalizmi dışlama eğilimi daha önce de biraz vardı. Çünkü çok fazla angaje insanlar ve yalnız gönülden gelen bir istekle değil, biraz da yaşam koşullarının dayattığı nedenlerle bir siyasi görüşe sahip olan insanlar, koşullar değişince o siyasi görüşü de hemen değiştirebiliyorlar. Öyle anlaşılıyor. Çünkü bu arkadaşlar TKP'nin üst düzeyi, yani politbürosuydu.

O gün dağıldık. Ertesi gün benim kaldığım yere Erdal Talu geldi ve benden 30 Kasım'da yapılacak toplantıda taraf tutmamamı istedi. Ben 30 Kasım'da yapılacak

Boz Mehmet (Mehmet Bozaslan), Şehabettin Bakırsan, Munise Aren, Ünal Eşiyok

olan toplantının yapılmaması için çok gayret sarf ettim. Çünkü böyle bir gündemle yapılacak olan bir toplantının partide bölünmeye yol açacağı çok açıktı. Ama oylama sonunda toplantının yapılması kararlaştırıldı. Erdal Talu'nun isteğine karşı ben, "Benim taraf tutmamam mümkün değil, onun için siz bu konuya çok önem veriyorsanız bu toplantıyı iptal edelim, siz razı olursanız ben hemen iptal ederim" dedim. "Olmaz, iptal edemeyiz" dedi ve o toplantı oldu. Sıtkı, Zülfü, Erdal ve daha birkaç arkadaş konuşma yaptılar. Ben de bir konuşma yaptım. Onlar diyorlardı ki bu parti Sosyalist, Marksist bir parti değildir. Bu parti hem Marksistlerin hem Marksist olmayanların partisidir. Onun için Marksist bir parti denmesin. İkincisi, bu parti çoğulcu bir partidir, bu partide her şey söylenebilir. Benim düşüncem ise şuydu: Bu parti Marksist olanlar ve olmayanların partisidir denildiği ve bu çok söylendiği için bunu kabul ediyorum. Ama bura-

daki Marksist olmayanlar, Marksizme karşı olmayanlardır. Yani Marksist değildir, ama Marksizme karşı da değildir. Marksizme sempati duyan insanlardır. "Marksizme karşı olmak anlamında Marksist olmayan bir insanın bizim partimize gelmesi ancak sarhoş olmasıyla mümkündür" dedim. Sonradan bu ifade "Bize sarhoş diyorlar" diye kullanıldı da onun için söylüyorum. Ama insan tamamıyla düşüncelerine aykırı bir partiye de girmez. Partinin çoğulculuğu her görüşün savunulacağı anlamına gelmez. Bir Marksist aile vardır. Bunun içinde Gramsci de vardır, Mao da vardır, Stalin de, Lenin de, Marx da, Engels de vardır. Bu anlamda çoğulcudur. Yoksa içinde Adam Smith de vardır derseniz, o olmaz. Bu, Marksist bir ailenin çoğulculuğudur. Öbür çoğulculuğun bir partide değil, memlekette bulunması düşünülür. Yani Türkiye topraklarında her parti kurulabilir, kurulmalıdır. Bu, Türkiye'nin çoğulcu bir toplum olduğunu gösterir. Parti için çoğulculuk ancak belli bir dairenin içindeki gruplar için söz konusudur. Benim ana fikrim bu oldu.

Buna karşılık öbür arkadaşlar, artık bilimsel, teknolojik devrim oldu, Marksizm öldü, artık bu iş bırakılmalıdır dediler. Benim çizgimde Sıtkı Coşkun vardı. Onun olması enteresandı, çünkü Sıtkı da onlarla beraber politbüro üyesiydi. Tabii başka arkadaşlar da konuştular. Sonuçta havadan anlaşıldı ki kimsenin CHP'ye katılmaya niyeti yok. Eğilim partinin sosyalist parti olarak devamından yana. O zaman istifalar gelmeye başladı. Nabi Yağcı, Zülfü Dicleli, Erdal Talu, Yusuf Işık ve on bir arkadaşı istifa ettiler. O arada eski milletvekilleri de istifa ettiler. İstifalar okunsun dediler, okuduk; bir şey olmadı. Bunları anlatmaktan maksadım, insanların bazen ne büyük yanılgılar içinde olduklarını göstermektir. Burada

TKP'li arkadaşların davranışları kendi konumları hakkında ne kadar yanlış bir kanaat sahibi olduklarını gösteriyor. Büyük kitle onların arkasından gelecek zannederlerken hiç öyle bir şey olmadı. Kaldı ki partiyi kurarken de aynı düşünceler vardı. SBP bir tür TKP'nin yasallaşma süreciydi. Fakat öyle bir heyecan uyandırılamadı ve coşkulu bir örgütlenme sağlanamadı. Sadece yasanın istediği bir parti çatısı oluşturuldu.

Onlar çekilince parti sosyalist parti olarak devam etti. Ama tabii partide bir sarsıntı oldu. Ben bu sarsıntıyı hafifletmek için örgütü dolaştım. Örgütün büyük ağırlığı İstanbul'da olduğu için İstanbul'un ilçelerini, İzmit'i, İzmir'i, Adana'yı dolaştım. Fakat her yerde karşıma adam çıkardılar. Bu taraflarını hoş karşılamıyorum. Zaten o sıralarda bir sosyalist parti kurmak, yaşatmak bir mesele iken, bir de üstelik TKP gibi bir teşkilatın üst düzeyinden "Bu iş öldü, olmaz, yanlış iş yapıyorsunuz" şeklinde bir saldırıya uğramak hoşuma gitmedi. Yoksa bir insan "Ben artık Marksizme inanmıyorum" diyebilir, çekip gider. Ona kimse bir şey diyemez. Ama siz de Marksist olmayın, böyle bir parti olmasın demenin anlamı yok. Buna lüzum da yok; denenir, yıkılacaksa, kendi kendine yıkılır. Öyle yapmadılar, adeta biz nasıl yapıyorsak, siz de öyle yapın diye direttiler. Bu çizgi beni biraz üzmüştür. İşi uzatmak söz konusu değil, ama iyi bir şey yapmamışlardır. Şimdi pişman olmaları gerektiğini düşünüyorum. Çünkü dünyada sosyalist hareketin eski tavrını değiştirerek devam ettiğini görüyorlar. Nitekim şöyle bir şey de oldu. Bu olaydan kısa bir süre sonra İstanbul Mülkiyeliler Birliği'nde "Dünyada Marksizm" gibi bir açık oturum yapıldı. Orada konuşan Zülfü Dicleli özet olarak şöyle söyledi: "Marksizm demek

Sovyet sistemi demektir. Sovyetler Birliği'nde o güne kadar uygulanan sistem Marksizmdir." Ben de o toplantıda şunu söyledim: "Eğer Marksizmden Zülfü'nün anladığını ben de anlamış olsaydım, hakikaten ben de Marksizmden vazgeçerdim, ama ben bunu anlamıyorum." Benim bugün sosyalizmin yeni yolu dediğim şeyin, çok vazıh olmasa bile özü SBP'nin programında vardı. ÖDP'nin programında da vardır. Ama onlar bundan da vazgeçmişlerdir. Anlamak istemezseniz, anlamazsınız. Bu iş için özgür bir dünyaya inanmak ve onun için yapılacak mücadeleleri göze almak gerekiyor. Ama insan "Ben bu dünyaya geldim, Komünist Partisi'nin politbürosunda olursam komünist olurum, ama artık bu şansı kaybetmişsem, bari şu yaşadığım dünyada bir şey olayım" diyorsa, bu işin başka bir çeşidini de kabul etmez. Aslında böyle bir durum var.

Eğer insanlar sosyalist bir dünya özlemi içindedirler diye bir öngörümüz varsa, toplumun içinde sosyalizmin tohumu varsa ve müsait bir ortamda bu tohum sosyalizm olacaksa, bu tohumun gelişmesini sağlayacak bir şeyler yapılması lazım. İster bir parti olsun, bir dernek veya bir yazar olsun, bilinçli sosyalist hareketin görevi, toplumlardaki bu sosyalist nüvenin çiçek açmasını sağlamaktır. Bunun için ne lazımsa yapılır. Belki bunun için evvela bir parti kurulur, buna gerek vardır. Sonra parti sönümlenebilir, onun yerine başka şeyler geçebilir. Sonra öyle bir aşamaya gelinir ki artık partiye, hatta başka örgütlenmelere de lüzum kalmaz, insanlar doğal olarak her şeyi yürütürler. Yeni bir sosyalizmin felsefi temelleri böyle bir şey olabilir.

SOSYALİZMİN YENİ YOLU

Sovyetler Birliği çökene kadar daha önce de söylediğim gibi bütün dünyada Sovyet stratejisi egemendi. Yani önce iktidara geleceksiniz, burjuvaziyi tasfiye edeceksiniz, merkezi bir plan aracılığıyla sosyalizmi kurup memleketi yöneteceksiniz. Bütün bunlar sosyalizmi kurmanın alfabesi ve giderek kendisi gibi olmaya başlamıştı. Kim daha fazla sosyalisttir sorusunu, kim daha fazla kamulaştırma yaptıysa o, diye yanıtlardık. Örneğin Polonya tarımda tam bir kamulaştırma yapamadığı için daha az sosyalist kabul edilirdi. Yani adeta araç, amaç olmaya başlamıştı. Sosyalizm demek, üretim araçlarının kamulaştırılması demektir diye düşünüyorduk. Halbuki sosyalizm bu değil. Sosyalizm sınıfsız, sömürüsüz, barışçı, eşitlikçi bir toplum düzeni demek. Kamulaştırmalar onun araçları. Onun için yanlış bir sosyalizm tarifi de

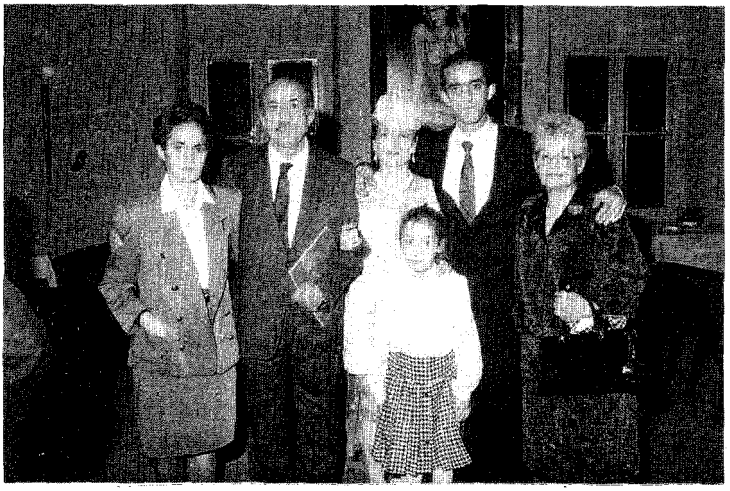

Hüsnü Okçuoğlu, Kemal Anadol, Kamil Ateşoğulları, İbrahim Aksu ile.
Paşabahçe, 3 Ağustos 1991

Perşembe toplantısı
Muharrem Kılıç, Galip Doğan, Sibel Nart, Hayat Aysal, Perihan Sarı, Süleyman Coşkun, Halit Gürşener.
Oturanlar: Kenan Somer, Sadun Aren, Munise Aren, Ülkü Orbay

yapmaya başladık. Örneğin sosyalistler, serbest piyasa ekonomisi kapitalizmdir diye karşı çıktılar. Halbuki şunu belirtmek isterim ki serbest piyasa ekonomisi kapitalizmden önce vardır ve kapitalizme de çok uygun değildir. Basit meta ekonomisinde de işler. Çünkü piyasa mekanizmasını doğru işleten öge, üreticinin aynı zamanda satıcı olmasıdır. Ancak o zaman üretici malının çok satıldığını görürse çok üretir, az satıldığını görürse onun yerine başka bir şey üretir. Böylece piyasa gerçekten üretimi belirler, alımı da belirler. Oysaki kapitalizmde satıcı, üretici değildir. Üretici başkadır. Onun için bir malın piyasada çok sattığından asıl büyük kapitalist haberdar olmayabilir veya bir gecikmeyle haberdar olabilir. Yani piyasa ekonomisi zannedildiği gibi kapitalizme uygun bir şey değildir. Kapitalizm bu işi primlerle filan ayarlar, yani piyasa mekanizmasını düzeltmesi gerekir. Merkezi planda da aynı şey yapılabilir. Yani bütün üretim araçları devletin elinde olduğu zaman da piyasa mekanizmasına geçilebilir. Nitekim Gorbaçov da Çekoslovakya'da aynı şeyi yapmaya kalktı, yani böyle

Oğlunun düğünü, Mart 1992

Çekoslovakya'da aynı şeyi yapmaya kalktı, yani böyle denemeler yapıldı. Ama çarpıtılınca, sosyalizm demek merkezi plan demektir oluyor. Bu arada sosyalizmin asıl değerleri olan barış, eşitlik, özgürlük kaynıyor. Halbuki en başından beri sosyalizm bu. Ama o zaman buna gidecek yol olarak Sovyet stratejisi düşünülüyordu. Çünkü Sovyetler Birliği'nin varlığı çok ağır basıyordu. Nitekim Sovyetler Birliği çöküverince, başka hiçbir şey söylemeden o tarz sosyalizm bitti. O tarz bir sosyalizmin geçersiz olduğu söylenmeye başlandı. Sovyetler Birliği'nin varlığı bizim şüphelerimizin rasyonalize olmasına ve gerçekten başka bir yol aramamıza engel oluyordu. Nitekim, Sovyetler Birliği çökünce tüm dünyada Marksist, sosyalist partilerin mensupları ne yapacaklarını şaşırdılar. Herkes şaşırdı. Bu şaşkınlıkla ilgili olarak ufak bir anımı aktarmak isterim. Bir keresinde Kıbrıs'ta, Cumhuriyetçi Türk Partisi'nin bir kongresine katılmış ve orada AKEL'in Genel Sekreterini tanımıştım. Sanırım adı Cristofides'ti. (Bir süre sonra AKEL'in kongresine de

davet edilmiş, Sıtkı Coşkun ile birlikte gitmiştim.) Bir fırsatını bulup Genel Sekreter'e "Sovyetler Birliği çöktükten sonra partinizde bir değişim, bir yeniden yönelim var mı?" diye sordum. Bana, "Kamarat (Yoldaş) Aren o kadar meşgulüz ki bu konuyu daha düşünemedik" dedi. Oysa o tarihte bütün komünist partilerin en önemli meselesi bu. Çünkü şimdiye kadar söylediklerimizin birçoğu geçerliliğini kaybetti. Fakat şaşkınlık içinde olduğu için kimse bir şey söylemek istemiyor. Ya karşı taraf hain derse? Ya burjuvazi ile işbirliği yapıyorsun derse? Çünkü herkes sıradan bir eğitim görmüş, yeni bir şey söylemeleri çok güç. Aradan on beş yıldan fazla bir zaman geçtiği halde bugün Türkiye'de bile söylemek güç. Üstelik Türkiye'de eski tip, çok disiplinli bir komünist partisi olmadığı halde... Türkiye'de bile başka bir yol aramaktan bahsetmek güçtür. Ben bazı yerlerde çok sevdiğim eski dostlarımla konuşurken adeta korkuyorum. Örneğin ben özelleştirmeye karşı çıkmayı çok gerekli bulmuyorum. Çünkü sosyalizme bu yoldan gidilecek değildir. Nitekim eskiden Türkiye'de kamu sektörü çok geniş olduğu halde, Türkiye sosyalist falan değildi. İlla teorik bir şekilde ifade etmek gerekirse. KİT'leri özelleştirmek, onları burjuvazinin kolektif mülkiyetinden çıkarıp bazı burjuva bireylere vermektir. Çünkü devlet, egemen sınıfların devletidir. O sınıfların çıkarına göre yönetilmektedir. Marx da, Lenin de bunun üzerinde çok durmuştur. İnsan zamanımızda devletin nasıl işlediğini gözleriyle de görüyor. Bir fabrika devletin elinde de olsa, ona burjuvazinin lehine işler yaptırırlar. Özel sektörde tek bir adama satmak belki daha iyidir, çarçur edilmesini önler. Yani neticede bir şey değişmiyor, bunun sosyalizmle alakası yok. Eskiden biz, sonuçta devleti de ele geçireceğimiz için bunu savunu-

yorduk; egemen sınıflar sosyalistler olduğu zaman, halkın yararına işletilecekti. Ama şimdi halkın yararına işletilmiyor. O bakımdan bugünkü koşullarda özelleştirmeye karşı çıkmanın ilericilikle hiçbir alakası yoktur. Ama bugün fiiliyatta benim birçok eski arkadaşım, ilerici arkadaşım buna karşı çıkıyorlar ve bunu ilericilik adına yapıyorlar. Bugünkü ortamda özelleştirmenin hiçbir önemi yok demek çok güç. Ama bu, teorik bir önem değildir. Örneğin çarçur etmek, yok pahasına akrabasına satmak vs. söz konusu ise, karşı çıkılır, ama ilericiliktir diye karşı çıkılmaz. Herhangi bir hırsızlığa karşı çıkılır gibi karşı çıkılır. Bunun özelleştirmesi işsizlik yaratıyor diye, adamın işçileri atmasına karşı çıkabilirsin vs. İşte AKEL'in Genel Sekreter'i bu yüzden bir şey söyleyemiyor. Çünkü diyeceği şey şu: Eski strateji yanlıştır. Onu demekten korkuyor. Çünkü o zamana kadar hep öyle söylemiş.

Halbuki ben bilhassa bunu yapmak, eski yolun yanlış olduğunu söylemek istiyorum. Bunu bir görev sayıyorum. Sovyet stratejisine göre önce iktidarı alacaksın. Bu olanak var mı? Halen iktidarda bulunan Küba gibi ülkeler bile iktidarda kalmakta zorlanıyorlar. En güç safhayı atlatmış, iktidara gelmiş, otuz-kırk sene iktidarda kalmış, fakat şimdi sallanıyor. Şimdiye kadar çökmediyse onun da nedeni Küba liderinin büyük prestiji. Ama Castro, Castro olarak kalmak için mütemadiyen kapitalizme taviz veriyor. Castro öldükten sonra artık Küba'da bu iş yürümeyecektir.

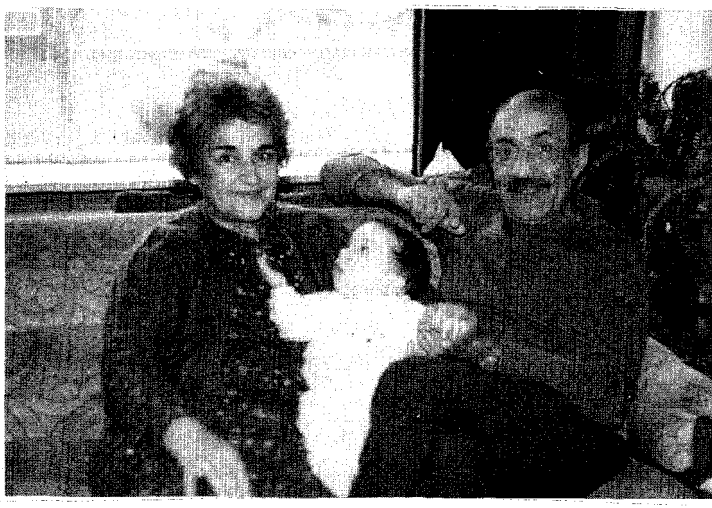
Ama Küba'da da, diğer sosyalist ülkelerde de demokrasi için büyük bir adım atıldı. Çünkü buralarda insanların uyandırılmaları bakımından bir hayli şey yapılmış oldu. Onun için geçmiş deneyimlerin hiçbir faydası olmadı

denemez. Her şeyin faydası, daha doğrusu etkisi vardır. Sovyet tipi sosyalizm de kendi halkını ezdi, ama bazı maddi koşullarını da iyileştirdi. Ev, ısınma, sağlık, eğitim gibi konuları kimse düşünmedi. Bunlar halka merkezi olarak sağlandı. Bu, kapitalist dünyadaki çalışan halklara da yarar sağladı. Kapitalizm, "Aman işçilerimiz o tarafa kaymasın" diye, kendi işçilerine en az aynı şeyleri, mümkünse daha fazlasını vermeye çalıştı. Şimdi geri almak istedikleri sosyal haklar, o dönemde elde edilmiş haklardır. Onun için bu tecrübenin dünyaya çok büyük etkileri olmuştur. Çok değerlidir ve Türkiye'de öyle bir hareketin içinde bulunmakla da iftihar ediyorum. Ben ne kadar yanlış bir şeyin peşine takılmışım demiyorum. Çünkü o zaman yapılması lazım gelen şeyi yaptım. O zaman sosyalist mücadeleye giren herkes yapması lazım gelen şeyi yaptı. Ben bunu şuna benzetiyorum: Dışarıdan bir yerden memleketinize geliyorsunuz, bir de bakıyorsunuz ki sizin dostlarınız, akrabalarınız başkalarıyla kavga ediyorlar. Ne yaparsınız? Acaba hangisi haklı? Bu kavganın sonu ne olur diye düşünür müsünüz? Bunlar ölçü olmaz. Sizin taraftan kavgaya girersiniz. Gerekli olan budur. Ama belki sonunda dayak yersiniz. Sizin taraf kaybeder. "Vay ben niye bu taraftan kavgaya girdim" denir mi? Dünya sosyalistlerinin uğradığı mağlubiyet böyle bir olay. Özgürlükçü, sınıfsız, sömürüsüz bir dünya yaratmak için verilen bir kavgada kendi tarafımızda yer aldık. Ama yerimizi aldığımız taraf pek iyi düşünülmemiş, tarihsel olarak erken bir hareketmiş, mağlup olduk. Bundan ötürü üzülüp pişman olunmaz.

Biz şimdi sosyalizme yeni bir yol bulmak için düşünüyoruz. O yol özgürlükçü demokratik bir yol olabilir.

Özgürlükçü, eşitlikçi, herkesin kendi kaderini tayin ettiği barışçı bir toplum da ancak ileri ülkelerde olabilir. Onun için bugün Avrupa, onun içinde de İngiltere, Fransa gibi gelişmiş ülkeler özgür bir topluma daha yakın, insanlar daha bilinçli. Yani önümüzdeki dünyada kapitalizmin tek hâkim sistem olacağı düşünülmemeli. Artık ne kapitalizm eski kapitalizm ne de sosyalizm eski sosyalizm olacaktır. Kapitalizm gelişen insanlar tarafından niteliği değiştirilerek özgürlükçü bir topluma dönüşecektir. Bu topluma sosyalist deyin, ne derseniz deyin. Ama kendimizi eski düşüncelerden kurtarmamız lazım.

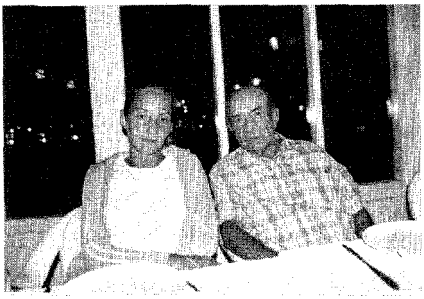
Toplumun geleceği hakkında düşünürken tabii kavramlarla düşünürüz. Kavramlar daha büyük düşüncelerin ifade edilmesinin araçlarıdır. Yani sadece "sınıf", "üretim aracı", "ücret", "artıdeğer", "emperyalizm" gibi kavramların varsa, bundan Sovyet tipi sosyalizm çıkar.

Eşi ve torunuyla, 1986.

Bu kavramlarla başka bir şey düşünemezsiniz. Mümkün değildir. Şöyle bir fıkra vardır. Bu, iki dünya savaşı arasında anlatılan bir fıkra. Fıkranın amacı Almanya'nın silahlanması yasaklandığı halde silahlandığını anlatmak. Berlin varoşlarında bir fabrika kuruluyor. Ne fabrikası diye sorulduğu zaman, oyuncak fabrikası diyorlar. O fabrikada bir usta varmış. Torununu çok severmiş, fabrikada yapılan oyuncağı torununa götürmek istemiş. Diğer arkadaşlarından rica etmiş, yaptığınız parçalardan bana birer tane verin demiş. Parçaları toplamış, eve götürmüş, takmış, ortaya makineli tüfek çıkmış. Yanlış taktım demiş, başka bir parçadan başlayarak yeniden takmış, yine ortaya aynı makineli tüfek çıkmış. İşte o makineli tüfeğin parçaları kavramlar, düşünce de makineli tüfek. Bu parçalarla nasıl yalnız makineli tüfek ortaya çıkarsa, bu kavramlarla düşünüyorsanız da ortaya ancak Sovyet tipi bir sosyalizm çıkar. Onun için eğer siz bugünkü dünya, bugünkü toplumumuz hakkında yeni bir şey düşünmek istiyorsanız yeni kavramlar bulmalısınız. Eski kavramlarla yeni bir şey düşünemezsiniz. Onun için biz bugün yeni bir toplum, yeni bir sosyalizm düşünüyorsak, proletarya, kapitalist sömürü, emperyalizm gibi kavramları bir yana koymamız gerekir. Çünkü yalnız bunlarla düşünürseniz Sovyetler Birliği yıkılmadan önceki toplumlar ortaya çıkar. Bu kavramları değiştirmek gerek.

Yaşamda gözlemlediğimiz bir gerçek, birçok anlaşmazlığın temelinde kavramlar konusunda anlaşmazlığın yattığıdır. Örneğin din deyince herkes ayrı bir şey anlıyor; adalet deyince, politika deyince, demokrasi deyince herkes farklı bir şey anlıyor. Barış deyince bile farklı şeyler anlaşılıyor. Onun için ihtilafları asgariye in-

Torunu Laura ile

dirmenin ve insanlar arasındaki iletişimin doğru bir biçimde sağlanmasının temel koşulu kavramları kesin olarak tanımlamaktır. Daha doğrusu kesin olarak tanımlanmış kavramları kullanmaktır. Çünkü hepimiz kavramlarla düşünürüz. Her düşünce biçiminin, düşünce sisteminin kendine özgü kavramları vardır. Bunlar belki aynı kelimelerle ifade edilir, ama her düşünce biçiminin aynı durumdaki kavramı farklıdır. Örneğin eskiden sosyalizm deyince anladığımız şey ile bugün sosyalizm deyince anladığımız şey biraz farklıdır. Çünkü sosyalizmin kavramları değişmiştir. Daha doğrusu sosyalizm dediğimiz şeyi eskiden farklı tanımlıyorduk, şimdi farklı tanımlıyoruz. Yoksa anlayış olarak veya vakıa olarak sosyalizm eskiden beri aynıdır. Sosyalizmi sınıfsız, sömürüsüz, özgürlükçü, eşitlikçi, barışçı bir toplum düzeni olarak tanımlıyoruz. Bu tanımın başka ve çağdaş bir biçimi, insanların kendi kaderlerini tayinde, yaşamlarını biçimlendirmede yine kendilerinin özgür olmalarıdır. Yani başkaları tarafından yönlendirilmemeleri ve yönetilmemeleridir. Sosyalizm budur. Ama sosyalizmi, üretim araçlarının kamulaştırılması şeklinde tanımlarsanız, sosyalizmi bu anlamda düşünen bir sosyalist ile ilk tanımdaki biçimiyle düşünen bir sosyalist karşı karşıya geldikleri zaman anlaşamayabilirler. Çünkü biri sosyalizm dediği zaman başka şey düşünüyor, öbürü sosyalizm dediği zaman başka şey düşünüyor.

Örneğin eşitlik, insanlar eşit olmadan sosyalizm olmaz. Şöyle bir sosyalizm düşünülemez: Bazı insanlar fakir, kötü evlerde oturuyorlar, yokluk çekiyorlar; bazı insanlar tamamen bunun tersi durumda ve bu ülke sosyalist. Böyle şey olmaz. Sosyalizmin en bariz vasfı, insanların eşit oldukları bir toplum durumu olmasıdır. Ne bakımdan eşit oldukları bir toplum durumudur? Çünkü insanların tamamen eşit olmalarının ölçüsünü bulmak gayet güçtür. O bakımdan bu sorunun iyi cevaplandırılması gerekir. Örneğin memleketimizde insanlar yasaların önünde eşittir. Fakat fiilen öyle değildir, bunu da biliyoruz. En açık seçik konularda bile öyle değildir, örneğin insan öldürme konusunda. Zengin bir adam insan öldürürse en azından iyi bir avukat tutar ve yirmi seneye mahkûm olur, fakir bir adam iyi bir avukat tutamaz, adamı idam ederler. Kaldı ki zenginliğin hiç yakalanmamak açısından da bir avantajı olabilir vs. Onun için yasalar karşısında eşitlik, anlamlı bir eşitlik değildir.

Başka misalleri de düşünebiliriz. Örneğin hasta olan insanlar istedikleri hastaneye gitme konusunda eşittirler desek bile işin içine para meselesi girer ve eşitlik olmaz. Yahut zengindir de uzak yerdedir, hastasını yetiştiremez. Öyleyse eşitliği buralarda aramamak lazım. Çünkü buralarda eşitlik hiç bulunmaz.

Peki nerede aramak lazım gelir? Eşit muamele edilmesi için evvela eşit olmak gerekiyor. Bu, tabii insanı bir çıkmaza getiriyor. İnsanlar eşit oldukları zaman, eşit muamele yapılırsa bir eşitlik olabilir. Eşit olmayan insanlar arasında eşitlik sağlamak olanaklı değil. Her şey serbest, istediğin okulda çocuğunu okut diyorsun, adam okutamıyor. Bir kısmının parasal olanakları yetmiyor, bir kısmı köyde oturduğu için olanakları tam olarak

bilmiyor vs. Yani köydeki zengin ile kentteki zengin arasında bile eşitlik yok. Bence insanlar arasındaki eşitlik ve eşitlikte üstünlük meselesini iki şey belirler. Biri sahip olduğu sermaye, yani maddi olanaklar, öbürü edindikleri eğitimdir. Bazı insanlar eğitimleri olmadığı halde, sırf zengin oldukları için büyük üstünlük sağlayabilirler. Fakat bu konuda eşitlik sağlasanız bile eğitimler farklı olursa sosyalizm olmaz, eşitlik olmaz. Sovyetler Birliği birinci koşulu sağladı, kimsede özel mülkiyet bırakmadı, fakat eğitimleri farklı olduğu için sosyalizmi kuramadılar. Ve farklı olduğu için de eşit olamadılar. Eşitliğin sermaye kısmı çok kolay ve somut, adamın elinden şermayesini alırsın, eşit olurlar. Ama eşitliğin öteki koşulu önemli, birbirine denk yetkilere sahip olmak gerekir. Örneğin birisi ressamdır, öbürü mühendistir. Mühendis olan bir fabrikayı yönetebilir, ressam yönetemez, ama insanlar nazarında ikisi aynı ölçüde insandır. Bunu tam açıklayamayacağım, ama bazı insanlar yaşamdaki konumları itibariyle diğerlerine üstün değildirler. Örneğin ben iktisatçıyım, Kayıhan Keskinok sanatçı, ama ne ben ondan üstünüm ne o benden üstün. Burada kazandığı para o kadar önemli değil. Herkesin gözünde biz eşit insanlarsak o zaman biz gerçekten eşitiz demektir. Sosyalizm bu anlamda eşitliği sağlanan insanların toplumudur. Yani sosyalizm, insanları bu hale getirmektir.

Bu hale getirmenin yollarından en önemlisi de yönetici olmaktır. Bir fabrika müdürünü bir ustadan ayıran şey, o ustanın yönetici olmamasıdır. Birinin fabrikanın kaderi üzerinde söz hakkı yok, diğerinin üretimin kaderi, organizasyonu üzerinde önemli bir egemenliği var. Bu iki iş çok farklı. İnsanları eşitleyen şey, yaptıkla-

rı işin birbirine denk olmasıdır. Aynı taban üzerine aynı yükseklikte sonsuz sayıda üçgen veya dikdörtgen çizilebilir. Bunlar yüzölçümleri bakımından birbirine eşit, fakat biçimleri bakımından farklıdırlar. Bunlara denk muadil üçgen ya da dikdörtgenler denilir. O halde bir fabrikada da eşitlik sağlamak istiyorsak, fabrika yönetimine herkesin katılmasını temin etmek gerekir. Belli biçimlerde katılmalıdırlar, bunun yolu, yöntemi bulunmalıdır ve herkes birbirinin kaderi üzerinde aynı ölçüde karar ve yetki sahibi, topluca da o fabrikanın kaderi üzerinde yetki sahibi olmalıdır. Bu, ancak hepsi yönetici bir iş yaparsa olur. Tabii bu hemen yapılacak bir şey değildir. Fakat şunu iyice vurgulamak istiyorum, eşitliği sadece ücret eşitliğinde aramamak gerekir.

Arenler, Güner Eliçin ve eşi ile.

Çünkü ücretin dışında hayatın öyle özellikleri vardır ki insanı değiştirir. Örneğin şimdi Türkiye'de bir bakkal, bir profesörden daha fazla para kazanır, ama toplum bir profesöre bakkaldan daha fazla itibar eder. Çünkü profesör daha fazla yetkileri olan bir insandır. Fikirleri dikkate alınır, bakkalınki alınmaz. O zaman bakkalı da böyle bir duruma getirmek gerekir. Örneğin bakkal esnaflığın yasalarını bilen, nasıl geliştirilebileceğini bilen, ülke politikası hakkında görüşleri olan bir adam haline gelirse dikkate alınacak bir adam olur. Eşitliği buralarda aramak gerekir. O zaman ücretler de birbirine yaklaşır. Bunlar hayatın dışına çıkıp da tayin edilecek konular değil. Bu istikamette bir eğitim çalışması yapılırsa olur. Ama yaşamı da böyle yaşamakla olur. Örneğin tiyatroya gidecek, kendi sivil toplum örgütünde çalışacak, ülkenin birçok meselesine katılacak, ülkenin Kıbrıs meselesinde gösteri yapacak. Herkes böyle yetişirse o zaman insanlar eşit olur. Aksi takdirde sosyalizmden ümidi kesmek gerekir.

Dolayısıyla eşitliğin çok zor bir şey olduğu ortaya çıkıyor. Tarif edilmesi gerekiyor. Çok kolay insanlar eşit olmalıdırlar diyoruz, ama ne olunca insanlar eşit olacaklar? Dünyada bu kadar karışık işler yapan insanların hangi ortak noktaları var ki oradan eşitleyeceksiniz? Bana öyle geliyor ki eşitlenecek yan yöneticiliğin söz konusu olduğu yerlerde yönetime katılmaktır. Bu gerçekleştirildiği zaman, toplumun verdiği önem de az çok eşitlenir.

Eşitliğin tanımı böyle zor olunca, özgürlük yoluyla eşitliği tanımlamak mümkün mü? diye düşünüyorum. Örneğin şöyle bir eşitlik de düşünülebilir: İki insan eğer kendi kaderlerini tayinde aynı derecede özgürseler, on-

lar eşittirler. Böyle bir eşitlik tarifi de yapılabilir. Toplumda daima bu ve benzeri eşitlik tanımlarını dikkate alarak insanları eşitleştirici bir politika izlemek gerekir. Bunun gerçekleştiği ana da sosyalizm demek gerekir. Eğer eşitliği herhangi bir şekilde tanımlayamazsak, sosyalizmi de tanımlayamayız. İnsanların özlemlerini imkânları belirler. Demek ki eşitliği, özgürlüğü, dolayısıyla sosyalizmi hareket eden bir şey olarak düşünmek lazım. Denilir ki insanların sonunda mutlu olmamaları diye bir şey yoktur, ufak tefek sevinçler önemlidir. Burada da dünyanın her yerinde ve her zaman geçerli bir eşitlik, özgürlük düşünmeyeceğiz, yaşamın her safhasında insanların mutlu olmaları gibi bir olay düşüneceğiz. Yani böyle çelişkili bir yaşam düşünmek, sosyalizmi de böyle bir şey olarak anlamak lazım.

Bunu okuyanlar zannetmesinler ki bunu ben anlıyorum da onlar anlamıyorlar; ben de tam anlayamıyorum, ama burada bir sezişimi ifade etmek istiyorum, yoksa dört başı mamur bir düşünceyi değil.

Rahatça kullandığımız tabirlerin biraz altına inince anlaması zorlaşıyor. Bu, yaşamın başka yanlarında da böyledir. Hangi düşüncenin, hangi olayın, hangi nesnenin çok yakınına gelirseniz anlaması güçleşmeye başlar, kavranması karmaşıklaşır. Eşitlik, özgürlük gibi şeyler de kavramın uçlarına doğru gidildikçe biraz anlamlarını yitiriyorlar ve başka şeylerle karışıyorlar. Onun için böyle şeyleri kavramanın en iyi yolu çok makro düşünmektir. Dünyayı çok makro düşünürseniz, belki onun içinde eşitlik, özgürlük, barış, sınıfsızlık, sömürüsüzlük gibi şeyleri düşünmek olanaklıdır. Önemli olan bu gibi konuların olduğunu fark etmek ve bu gibi güçlükleri dikkate almamazlık etmemektir. Dünyayı, yaşamı çok

ölçülü, biçili görmek yanlıştır, ama bunun dışında eşitliği, özgürlüğü, sömürüyü görmek, tanımak da o kadar zor değildir. Bir iktisatçının azgelişmiş ülkeleri tanımlamak için söylediği bir söz vardır: "Azgelişmiş bir ülkeyi tanımlamak çok zordur, ama görürseniz tanırsınız" diyor. Onun gibi, tanımındaki bütün güçlüklere rağmen, özgür bir ülke ile özgür olmayan bir ülkeyi görürseniz tanırsınız. Bu işin de böyle bir kolaylığı var, içinden çıkılmaz bir iş diye düşünmemek lazım.

Demek ki sosyalizmde her şeyden önce bireylerin eşit ve özgür olmalarını esas alacağız. Bunun en iyi yolu kendisini eşit ve özgür hissedip hissetmediğini bireyin kendisine bırakmaktır. Yoksa sizin ona atfettiğiniz mutluluk ve eşitliğe bakmamak gerekir. Çünkü o, gerçek değil. Bugün dünyaya bakıyorsunuz birçok ülke o kadar fakir ki adeta medeniyetin hiçbir nimetinden yararlanmıyorlar, on bin sene evvelki konumlarında yaşıyorlar. Yahut kendi memleketimizde de sefalet içinde yaşayan mahalleler var. Fakat bunlar bizim zannettiğimiz kadar mutsuz değiller. Onlara mutsuzluğu biz atfediyoruz, eziliyorlar diyoruz. Halbuki eminim ki onlar öyle hissetmiyorlar, öyle hissetseler yaşayamazlar. Bunu bir başka vesileyle söylemiştim, hapishanede hapishane dışındaki bir insan gibi düşünmüyorsunuz. Hayat da böyle. Onun kendi değerlerine bakmak lazım gelir. Böyle olunca özgürlük, eşitlik konuları da biraz daha fazla çözülebilir. Eğer durumlarında sürekli iyileşme oluyorsa, küçük küçük mutluluklar oluyorsa bu, bir mutluluktur ve sosyalizm yolunda ilerliyor demektir. Dünyayı böyle düşünürsek sürekli olarak durumun iyileşmesi önemli. Dıştan bakan insan bakımından değil, onun kendi bakımından küçük küçük mutluluklar önemlidir ve geri-

limi azaltır. Örneğin haksızlık hissi duyuyorsa, o haksızlık hissinden kurtulmaya başlar. Daha çok ezilirken az eziliyorsa bunu kendi ayırabilir, dıştaki adam ayıramaz. Daha iyisi olmayan bir duruma sosyalizm dersek (tabii bu, durağan bir tanım; böyle bir tanımın olmaması lazım; ama geçici olarak böyle bir tanım yapalım), önemli olan oraya giden yola girmektir. Oraya giden yola girilmişse bu, sosyalist bir mücadele yapmaktır. Bunu şiirle de ifade edenler var. Şinasi Özdenoğlu bir şiirinde şöyle der: "Yol daha uzundur vuslattan." Yani mühim olan hedef değil, yoldur. Hedefe insanlar ulaşamazlar, hep yollardadırlar. Bir hedefe gidince, o hedef yeni bir yolun başlangıcıdır. Hedefler o sürecin içindedir ve ömür süreçlerle geçer. O süreçler mütemadiyen beni hedefime doğru yaklaştırıyorsa bu, mutluluk verir. Doğru sürece girmişseniz bu, yalnızca âlın değil, geleceğin mutluluğunu da ifade eder. Örneğin İstanbul'a gidiyoruz, İstanbul'a giden trene binmişseniz, tren hareket ettiği andan itibaren Ankara'yı unutursunuz. Hep İstanbul'u düşünürsünüz, program yapacaksanız İstanbul için yaparsınız, yani İstanbul'da yaşamaya başlarsınız. Süreçte hedef yaşanmaya başlanır. Onun için bütün mesele doğru bir sürece girmiş olmaktır.

Bunun için de önce insanın bulunduğu yerde yönetime girmesi, yani kararlara katılması lazım. Özgürlüğün temel koşulu budur. Seni başkası idare ederse özgür olamazsın. Onun için mutlaka yönetime katılman lazım. Ama bunun biçimleri yapılan işe bağlı olarak değişebilir. Fakat bu yetmez. Her iş böyle yönetime katılmaya müsait olmayabilir, ayrıca senin kaderini tayin eden yalnızca çalıştığın yerdeki insanlar değildir. Çok dışarıdaki adamlar da senin kaderini tayin ederler. Ör-

neğin savaş olur, sen kaderini eline almayı bırak, canımı nasıl tenimde tutarım diye uğraşırsın. O bakımdan dış politika çok önemlidir. Barışçı bir dış politikanın gerekliliği açıktır. Bu politika global bir politika olmalı ve savaş ortadan kalkmalıdır. Onun için sosyalist bir dış politika milliyetçi hislerle mücadele etmelidir. Tabii din farkları ile de mücadele edecektir. Hem Türkiye'de din devleti olmasına hem de Müslüman-Hıristiyan diye ayrım yapılmasına karşı olacaktır. Bunun için sosyalistlerin, ırkçı, milliyetçi, fetihçi, dinci düşüncelere karşı mücadele etmesi lazımdır. Bunlar kolay şeyler değildir. Türkiye'de hâlâ böyle fikirler büyük prim yapıyor. Onun için zamanımızdaki sosyalizm, geçmişteki sosyalizmden çok daha zor bir şeydir. Sınıf farklarını yönetime katılma yoluyla azar azar kaldıracaksınız. Yönetime katılmayı genişleterek belli bir süre sonra yöneticiliği imtiyaz olmaktan çıkarmak mümkündür. Ama bunun yanı sıra milliyetçilikle, din egemenliğiyle, kadın-erkek eşitsizliğiyle ciddi olarak mücadele etmek gerekir.

Kadın-erkek eşitliği deyince nerede, nasıl eşitlik? Kadın doğası gereği erkekle eşit değil. Ama biz kadın-erkek eşitliği dediğimiz zaman her ikisinin de özgür olmasını ve kendi kaderini tayin etmesini kastediyoruz. Bunun yanı sıra eşcinsellerin, çocukların, gençlerin, engellilerin hakları ve özgürlükleri için de mücadele etmek lazımdır. Yani birinci olarak yönetime katılmak, ikinci olarak da milliyet, din, dil, cinsiyet gibi her türlü ayrımcılığa karşı çıkmak gerekiyor.

Tabii yönetimin esas olarak yerel olması daha doğru. Ne kadar adil olursanız olun Ankara'daki adam ile İstanbul'daki adamı eşitlemeniz çok zordur. Yerel yönetim, yönetime katılmayı da kolaylaştırır. Her yer hastane,

Oğlunun düğünü, 1992

okul, kışla özerk olduğu gibi, mahaller de özerk olmalı. Bu birim ne olabilir? Bilemiyorum, ama tabii bütün bunlarda birey olarak insanın özgürlüğü var.

Aile konusunda da bir sosyalistin çok özgür düşünmesi lazım. Bir kere eşleri yasal bağlarla birbirine bağlamak olmaz. Yalnız pratik olarak çocukların yetiştirilmesinin; eşler ortak yaşıyorlarsa mallarının, ilişkilerinin tanzimi gerekebilir. Bunlar detay, ama miras da tanzim edilmeli, belki vasiyet öne çıkarılmalıdır. Hiçbir düzenlemeye gerek yoktur denilemez; o yanlış olur. İnsanların refahına uygun olmaz ve insanlar arasında ihtilaf yaratır. Halbuki sosyalizm çatışma yaratmaması gereken bir düzendir. O bakımdan bir tanzim gerekir. Ayrıca bilhassa çocukların ve yaşlıların yaşamı ailelerine bırakılmamalıdır. Çocukların eğitimi burslarla yönetilmeli, yaşlılar için bakımevleri, yaşlılık maaşları olmalıdır. Böylece eşler arasındaki ihtilaf konuları da asgariye indirilmiş olur. Fakat aile kurumu da daha özgürleştirilmelidir. Ölünceye kadar beraber olma ve bunun bir

erdem olarak gösterilmesi ortadan kalkmalıdır. Bu erdem olmasın demeye de gerek yoktur, yaşamı böyle düzenlerseniz kendiliğinden ortadan kalkar. Benim söylediğim şey özgür olmaktır. Her iki durum da yüceltilmeli, insanlar nasıl istiyorlarsa öyle yaşamalıdırlar.

Böyle bir sosyalizm, böyle bir sosyalizmi gerçekleştirmek isteyen insanlar tarafından çok ciddi, çok bilinçli bir mücadeleyi gerektirir. Bu tür sosyalizmde, sosyalizm bir iktidar sorunu olmuyor. Bir parti gelecek de sosyalizmi kuracak, yahut "sosyalist iktidar" diye bir şey yok. Sosyalizm bir gelişmenin sonucunda geri dönülemez bir aşama olacak. Sosyalizm öyle kurulacak bir şey değil, bir yaşama biçimi. Oraya yaşanarak gelinir. Bundan dolayı da küreselleşmeyi olumlu bir aşama olarak görüyorum. Çünkü sosyalizmin barışçılığı, sömürünün ortadan kaldırılışı olursa global çapta olur. Dünyanın başka yerinde vahşet varken, siz kendi ülkenizde sosyalizm yapamazsınız. Onun için bu tür sosyalizmin bir ön gereği de globalleşmedir. Globalleşmeye bağlı olan her şey insanlığın kazanımıdır. İnsanlığın ileri atılmış bir adımıdır. Eski tip sosyalizmi bu bakımdan biraz geri buluyorum.

Ülkü Orbay ile.

EK 1

27 Aralık 1973

Kardeşim Sadun Bey,

Size ve oradaki tüm arkadaşlara yeni yıl için en iyi, candan dileklerimi iletirim. Bu dileklerin somut içeriğine gelince, her birinizin gönlünde ne dileği varsa, o olsun.

Yeni yılın ve onu izleyecek yılların dünyaya ve yurdumuza neler getireceği beni düşündürüyor hep. Gazeteleri, dergileri çok dikkatle okuyup olayların karmakarışıklığı içinden gidişatın genel çizgisinin doğrultusunu bulup çıkarmaya çalışıyorum. Hep kendi kendimle diyalog halinde. Sizlerle şöyle karşılıklı oturup söyleşebilmeyi o kadar özledim ki...

Evelsi gün Munise hanım geldi görüşmiye... Öyle hoş bir sürpriz oldu ki... Siz böyle bir niyeti olduğunu yazmıştınız ama doğrusu ben mümkün görmemiştim. Hem dışarıda çalışıyor, hem evi, aileyi yürütüyor. Anka ile Adapazarı da kapı komşusu değil. Çok duygulandım gelişine. Bu kart elinize geçtiği günlerde de belki orada, Niğde'de olur kendisi. Sevgi ve teşekkürlerimi iletin lütfen.

Çalışma masanızı ve üzerini kaplıyan dergi sayfalarındaki resimleri Munise hanıma söyledim hemen. Gammazlık yaptım yani açıkçası. Güldü, "Eh neyse bu emniyette şimdi böyle" dedi. Ben Şoray'ı pek tutmam, Koçyiğit ve F. Akın'ı yeğlerim. Bize artık sinema göstermiyorlar, ama televizyon geliyor arada bir.

Mektubunuzu ve kartınızı aldım, teşekkürler. Üç ay kadar önce Şaban Erik beye bir mektup yazmıştım. Aldı

mı, almadı mı merak ediyorum. Mektuplar genellikle muntazam gelip gidiyor, geçen yılki gibi aksamıyor, ama arada bir aksadığı da oluyor.

Burada bina iyi ısınıyor. Ne var ki sık sık elektrik kesiliyor, o zaman kaloriferler de soğuyor, sular kesiliyor. Yine de geçen yılın tüten linyit sobasıyla ısınmaktan iyi tabi.

Hoşça kalın. Dostlukla,

Behice Boran

Sadun Aren'in anılarını bir gecede okudum. Ömür boyu peşini bırakmayacak polis takibatının bir baba mirası olduğunu öğrendim ilkin. Annesinin Mevlevi tarikatına mensup olduğunu da... Çekoslovakya'nın işgalini hâlâ "Bir ülkenin karşı kampa kaymasını önlemek için gerekli bir adım" olarak savunuyor Aren... Aybar'ın "güler yüzlü" sosyalizm arayışlarını eleştiriyor. "Sovyetler çöktü, ama sosyalizm özlemi sönmedi" diyor. 84'lük bir devrimcinin renkli anıları...

Can Dündar, 11. 6. 2006, *Milliyet Pazar*

Türk solunun efsane ismiydi... Hem yazıp çizdikleri, hem pratik siyasetin içindeki tavrıyla, o, Sadun Aren'di.

Sibel Nart, 20. 6. 2006, *Bizim Gazete*

Sadun Hoca'yı nasıl bilirdin derseniz cevabım şu olurdu: "Sakin, doldurușa gelmeyen, kişiliğini ezdirmeyen, fikri özgürlüğünden taviz vermeyen bir insan." Çok yanılmamışım.

Ertuğrul Özkök, 28. 6. 2006, *Hürriyet*

Prof. Sadun Aren'in İmge Kitabevi Yayınları tarafından basılan *Puslu Camın Arkasından* adlı anıları, son derece yalın bir Türkçe ile yazılmış, ama o yalın anlatım içinde o denli zor konular ele alınmış, izlenimler o denli etkili bir biçimde ifade edilmiş ki, insan okuduğu satırların ardındaki anlamlardan çarpılmışa dönüyor... İşte Sadun Aren'in anıları, Türkiye'nin bir dönemine ışık tutmakla birlikte asıl bu sorulara yanıt veriyor... Bu kitabı mutlaka okuyun.

Prof. Dr. Emre Kongar, 6. 7. 2006, *Cumhuriyet*

Sadun Hoca, 'sosyalizm'e dün olduğu gibi bugün de inanıyor. Ama 'eski sosyalizm'e değil. Bu noktayı da anılarının sonunda olanca açıklığıyla belirtiyor.

Hasan Cemal, 30. 7. 2006, *Milliyet*

... *Puslu Camın Arkasından* (İmge Kitabevi) ışık saçıyor... Kitabı sıradışı kılan, "Sosyalizmin Yeni Yolu" başlıklı son bölüm... Umarım kitap solda ciddi tartışmalar yaratır. Gazete sütunlarının ötesinde, öncelikle sol aydınların düşünce dünyasında irdelenir. Çünkü kitapta sosyalist bir dünya inancıyla, çizgisinden sapmaksızın, tüm eziyetlere direnmiş gerçek bir sosyalistin ufuk açıcı saptamaları, sürdürmekten vazgeçmediği arayışları var. Haberler arasına sıkıştırılmış "Sadun Aren özelleştirmeye karşı olmadığını itiraf etti" biçimsizliğindeki sansasyon arayışları, kitaba ve Sadun Hoca'nın engin birikimine saygısızlık. Böyle magazin kılıklı laflar belleklere yapışıp kalacağından, kitabı okumayacakların da aydınlatılması gerekiyor sanırım.

... Sadun Hoca özelleştirmeyi Marksist çerçevede yorumluyor... Karşı çıkılması gerekenin yaratılan işsizlik, dost-ahbap kayırmaları, usulsüz ihaleler olduğunu vurguluyor. Hocanın globalleşme yorumu da özenle tartışılmalı. Geleceğin sosyalist dünyasının kuruluşuna ilişkin yöntem arayışları da... Çünkü hoca arayışların sosyalizmi yeniden aydınlatacağını "Puslu Camın Arkasından" da net görebiliyor!...

Prof. Dr. Onur Kumbaracıbaşı, 4. 8. 2006, *Vatan*

İmge Kitabevi'nden çıkan -çiçeği burnunda- *Puslu Camın Arkasından* adlı kitap, onurlu bir yaşamın dökümünü veriyor. Bu öykü bilgi, [illegible] yoğrulmuş. Onlara kulak kabartacaklar ise, genç kuşak olacak.

Server Ta[illegible] *Cumhuriyet*

Kapak Fotoğrafı: Muzaffer Ilhan Erdost

15.00 YTL

İMGE kitabevi

imge·com·tr
internet kitabevi

ISBN 975-533-493-9
9 789755 334936

SKB 06.11.07 UUK